

RƏHMAN VƏ RƏHİM OLAN ALLAHIN ADI İLƏ

Rəbbi onları, Öz tərəfindən bir mərhəmət,
razılıq və onlar üçün içində bitməz–tükənməz
nemətlər olan cənnətlərlə müjdələyir.

(Tövbə surəsi, 21)

HARUN YƏHYA
(ADNAN OKTAR)

MÜNDƏRİCAT

1-Cİ KİTAB:

ALLAHIN RƏHMAN VƏ RƏHİM ADLARININ QURANDAKI TƏCƏLLİSİ

- Giriş
- Allahın Mərhəməti hər şeyi əhatə etmişdir

2-Cİ KİTAB:

ALLAHIN RƏHMAN VƏ RƏHİM ADLARININ KAINATDAKI TƏCƏLLİSİ

- Giriş
- Kainatın yaradılışında Allahın Rəhman və Rəhim sifətlərinin təəcəllisi
- Dünyanın yaradılışında Allahın Rəhman və Rəhim sifətlərinin təəcəllisi
- İnsanın yaradılışında Allahın Rəhman və Rəhim sifətlərinin təəcəllisi
- İnsanın bədənində Allahın Rəhman və Rəhim sifətlərinin təəcəllisi
- Dünya həyatında Allahın Rəhman və Rəhim sifətlərinin təəcəllisi
- Heyvanların yaradılışında Allahın Rəhman və Rəhim sifətlərinin təəcəllisi
- Bitkilərin yaradılışında Allahın Rəhman və Rəhim sifətlərinin təəcəllisi

- **Nəticə**

ƏLAVƏ HİSSƏ:

- **Təkamül yanılması**

1-Cİ KİTAB:

ALLAHIN RƏHMAN VƏ RƏHİM ADLARININ QURANDAKI TƏCƏLLİSİ

Giriş

İnsan, təxminən 60–80 illik müddətdən sonra tərک edəcəyi dünya həyatının hər anında sınaqdan keçirilir. Ölümdən sonra, həyatı boyu söylədiyi hər sözün, etdiyi hər hərəkətin, aldığı hər qərarın, doğrularının və səhvlərinin hesabını verəcək, daha sonra da sonsuz axirət həyatına başlayacaq. Hesab günündə heç bir şey əskik buraxılmayacaq, kiçik və ya böyük edilən hər şey ortaya çıxarılacaq, heç kim haqsızlığa uğradılmayacaq.

O gün gəldiyində peyğəmbərlərin, doğruların, salehlərin, səmimiyyətlə özlərini Allaha təslim edən iman sahiblərinin, Allahdan qorxanların, Allahın sərhədlərini xüsusi diqqətlə qoruyanların, Allahın razılığını, rəhmətini və cənnətini ümid edənlərin yolunu seçənlər sonsuz cənnət yurdu ilə sevinəcəklər. Şeytanın, inkarçıların, müşriklərin, münafıqların, Allahdan qorxmayan, yalnız öz nəfslərinin çirkin arzularına görə həyat sürən, günah etməkdə sərhəd tanımayanların yolundan gedənlər isə əzablarla dolu cəhənnəm həyatına göndəriləcəklər.

Allahın cənnətlə müjdələdiyi saleh möminlər; bütün kainatı yoxdan var edən Rəbbimizə könüldən iman edən, yaradıcımızı ən gözəl adları ilə tanıyan və anan, Onun sonsuz güc və qüdrətinin fərqiində olan, bütün həyatını Allahın razılığını qazanmaq üçün keçirən kəslərdir. Bu insanlar, həm özlərini, həm də bütün kainatı qüsursuz şəkildə, ən incə detalına qədər planlayan Allahın tək dost və vəliləri olduğunu bilirlər. Rəbbimizin hər an bizi gördüyünü, hər şeyi eşitdiyini, kiçik–böyük hər şeydən xəbərdar olduğunu düşünərək hərəkət edirlər.

Dünya üzərindəki hər insan qrupunun bir–birindən fərqli inancları var. Əksər qrupların da, azğın anlayışı var. Ancaq əhəmiyyətli olan Allahı Quranda bildirilən, bənzərsiz, bütün nöqsanlardan münəzzəh, üstün sifətləri ilə

tanımaqdır. İnsanların sahib olduqları səhv inancları buraxaraq, Quranda bildirilən Allahın sifətlərini başa düşmələri çox əhəmiyyətlidir.

Saleh möminlər də Allahın, Quran ayələrində bildirilən bütün sifətlərini tam bildikləri və bu sifətlər üzərində dərin düşüdükləri üçün həyata baxışları digər insanlardan çox fərqlidir. Onlar Allahın, kainatın tək hakimi olduğunu, sonsuz güc və qüdrət sahibi olduğunu, hər şeyi eşitməkdə və görməkdə olduğunu, bəndələrinə qarşı sonsuz mərhəmət sahibi olduğunu, bağışlayıcı və əsirgəyici olduğunu, çətinlikləri aradan qaldıran, bəndələrini asanlığa müvəffəq edən, sonsuz ədalət sahibi, hökm verənlərin hakimi, mülkün tək sahibi olduğunu bilməkdə və həyatını da, bu inanclara görə keçirməkdədirlər. Quranda Rəbbimizin ən gözəl sifətlərindən bəziləri bu şəkildə bildirilir:

O, elə bir Allahdır ki, Özündən başqa heç bir ilah yoxdur! Gizlini də, aşkarı da O bilir. O, mərhəmətlidir, rəhmlidir. O, elə bir Allahdır ki, Özündən başqa heç bir ilah yoxdur! O, hökmrandır, müqəddəsdir, salamatlıq bəxş edəndir, əmin-amanlıq verəndir, müşahidə edəndir, qüdrətlidir, məcbur etməyə qadirdir, çox ucadır. Allah (müşriklərin) Ona şəriklər qoşduqlarından uzaqdır. O, yaradan, yoxdan var edən, (yaratdıqlarına) surət verən Allahdır. Ən gözəl adlar (əsmayi-hüsna) Ona məxsusdur. Göylərdə və yerdə nə varsa, hamısı Onu təsbih edir. O, qüdrətlidir, hikmət sahibidir. (Həşr surəsi, 22-24)

Allahdan başqa ilah yoxdur! O diridir, bütün məxluqatı idarə edir. O nə mürgüləyər, nə də yuxulayar. Göylərdə və yerdə nə varsa hamısı Onundur. İzni olmadan Onun yanında kim şəfaət edə bilər?! Önlərindəkini (edəcəkləri əməlləri) də, arxalarındakını (etdikləri əməlləri) də O bilir. (Yaradılanlar) Allahın elmindən, Onun dilədiyi qədərindən başqa heç nəyi qavraya bilməzlər. Onun kürsüsü göyləri və yeri əhatə etmişdir. Onları mühafizə etmək isə Ona çətin deyildir. Ən uca və ən böyük olan da Odur!

(Bəqərə surəsi, 255)

Bu ayələrdə bildirilən Allahın sifətlərindən biri də Rəbbimizin “Rəhman və Rəhim” adıdır. Qurani-Kərimin 113 surəsi Allahın “Rəhman və Rəhim” sifəti ilə başlayır. Rəbbimizin Rəhman və Rəhim sifətinin təcəllisinə möminlər həyatı

boyu hər an şahid olurlar. Çünki, Allahın Rəhman və Rəhim sifəti insanın doğumundan ölümünə, xəstəlikdən sağlamlığa, bütün acizliklərdən canlı və cansız varlıqlardakı bənzərsiz gözəlliklərə qədər bütün kainatı tamamilə əhatə etmiş vəziyyətdədir. Allahın bütün insanlara olan mərhəməti, şəfqəti, sevgisi, köməyi, qoruması, lütfü və bağışlayıcılığı Rəbbimizin “Rəhman və Rəhim” sifətinin ən gözəl təcəllisindəndir. Bu, iman sahiblərinin həm kainata, həm də bütün canlılara olan baxışını dərinləşdirməkdə, əxlaqını gözəlləşdirməkdədir.

Buna görə də, müsəlman olan bir adam Quran oxumağa, İslam əxlaqını yaşamağa və təbliğ etməyə, möminlərə öyüd verməyə, kainatın yaradılışı üzərində düşünməyə başlayarkən əvvəlcə Rəbbimizin bu gözəl sifətlərini ruhunda yaşamalıdır. Yaradıcımızın bu bənzərsiz adlarındakı gözəlliyi, fərəhliyi, xeyirləri, nemətləri qavramaq və “Rəhman və Rəhim” adlarının İslam dininə hakimiyyətini dərk etmək, insanın imanda dərinləşməsində, Allahı ən gözəl adları ilə tanımasında çox əhəmiyyətli addımdır. Bizim bu kitabdakı məqsədimiz də, Allahın “Rəhman və Rəhim” sifətlərinin bir müsəlmanın həyatındakı yeri üzərində dayanmaqdır.

Kitabda Rəbbimizin “Rəhman və Rəhim” sifətlərinin həm Quran ayələrindəki, həm də kainatdakı təcəllisi araşdırılacaq, insanların dünya həyatını bu sifətlərin işığında qiymətləndirmələrinin əhəmiyyəti vurğulanacaq.

AĞILLI DİZAYN YƏNİ YARADILIŞ

Allahın yaratmaq üçün dizayn etməyə ehtiyacı yoxdur

Kitab boyu bəzən istifadə edilən “dizayn” ifadəsinin doğru başa düşülməsi əhəmiyyətlidir. Allahın qüsursuz dizayn yaratmış olması, Rəbbimizin əvvəl plan qurduğu daha sonra yaratdığı mənasını vermir. Bilinməlidir ki, yerlərin və göylərin Rəbbi olan Allahın yaratmaq üçün hər hansı “dizayn” etməyə ehtiyacı yoxdur. Allahın hazırlaması və yaratması eyni anda olar. Allah bu cür nöqsanlardan münəzzəhdir. Allahın, bir şeyin və ya bir işin olmasını istədiyində, onun olması üçün sadəcə “Ol!” deməsi kifayətdir. Ayələrdə belə buyurulur:

O, bir şeyin olmasını istədiyi zaman ona yalnız: “Ol!” - deyə əmr edər. O da dərhal olar. (Yasin surəsi, 82)

Allah göyləri və yeri yoxdan yaradandır. Bir şeyin olmasını istəyənin zaman ona yalnız: “Ol!” - deyər, o da dərhal olar.

(Bəqərə surəsi, 117)

Allahın mərhəməti hər şeyi əhatə etmişdir

Mərhəmət sözü, ərəb dilində “rəhəmə” kökündən gəlir və “acımaq, əsirgəmək, şəfqət göstərmək, bağışlamaq, əhf etmək” mənalarında istifadə edilir. Rəbbimizin Rəhman Rəhim sifəti də mərhəmət sözü ilə eyni kökdən gəlir. Quran ayələrində sadəcə Allahın Şəxsini ifadə etmək üçün istifadə edilən Rəhman sifəti “rəhməti hər şeyi əhatə etmiş olan, bütün yaradılmışlar haqqında xeyir, rəhmət və gözəllik diləyən, sevib–sevmədiyi arasında fərq qoymadan saysız nemətlərə qovuşduran” mənalarını verərkən, Peyğəmbərimiz (s.ə.v) üçün də istifadə edilən (Tövbə surəsi, 128) “Rəhim” sifəti Allahın sifəti olaraq istifadə edildiyində, “Rəhməti axirətdə yalnız möminləri əhatə edən, verdiyi nemətləri yaxşı istifadə edənləri daha böyük və sonsuz nemətlər verərək mükafatlandıran” mənasındadır.

Allahın Rəhman və Rəhim sifəti Quran ayələrində bir çox dəfə təkrarlandığı kimi Tövbə surəsi xaricindəki bütün surələr də “Rəhman və Rəhim olan Allahın adı ilə” başlayır. Rəbbimizin Rəhman adının çox geniş mənası var. Əsirgəyən, acıyan, şəfqət duyan, mərhəmət edən sifətlərinin hamısı Allahın Rəhman adının təcəllisidir.

Onun rəhməti hər şeyi əhatə edir, sonsuzdur, əzəlidir, əbədidir. Rəbbimiz mərhəmət edənlərin ən mərhəmətlisidir. Quranda Hz. Əyyubun Rəbbimizə bu gözəl adı ilə dua etdiyi belə xəbər verilir:

Əyyubu da (yada sal)! Bir zaman o, Rəbbinə: “Mənə zərər dəydi (başıma bəla gəldi). Sən mərhəmətlilərin ən mərhəmətlisisən!” - deyərək səslənmişdi. (Ənbiya surəsi, 83)

Rəhman olan Allah sonsuz mərhəmətini görünən və görünməyən hər şeydə təcəlli etdirir. Allahın Rəhman sifətini kainatı əhatə edən yaradılış möcüzələrində, insanın yaradılışında, insan bədənindəki milyardlarla detalda, heyvanlarda, yeməklərdə, içkilərdə, suda, havada, qısaca kainatın hər zərrəsində görmək mümkündür. Allah hər gün torpağın içindən milyardlarla toxumu cücərdən, meyvələr və tərəvəzlər var edən, göydən tonlarla su endirən, eyni anda dünyanın hər yerində milyardlarla canlıya ruzi verən, həyatımızı

davam etdirməmizə imkan verən oksigeni var edəndir. Rəbbimiz saysız nemətləri ilə bütün varlıqları əhatə etməkdədir. Dünya üzərində Onun insanlar üzərindəki təqdirinə, fəzl və lütfkarlığına maneə törədə biləcək heç bir varlıq yoxdur. Fatir surəsində, Rəbbimizin insanlar üzərindəki sonsuz rəhməti bu şəkildə bildirilir:

Allahın insanlara bəxş etdiyi mərhəmətə heç kəs əngəl ola bilməz. Onun əngəl olduğunu da, Ondan başqa heç kəs verə bilməz. O qüdrətlidir, hikmət sahibidir. (Fatir surəsi, 2)

Yer üzündəki bütün canlılar kimi insanın da həyatını davam etdirə bilməsi üçün hər an meydana gəlməsi lazım olan bir çox şərt var. Nəfəs ala bilməsi üçün oksigenə, bədəninin fəaliyyətlərini davam etdirə bilməsi üçün su və qidaya ehtiyac duyur. Ayrıca insan bədəninə hər saniyə milyardlarla əməliyyat reallaşmaqda, hər bir hüceyrə həyatın davamı üçün Allahın əmri ilə öz vəzifəsini yerinə yetirməkdədir. Yalnız tək bir insanın bütün fiziki ehtiyaclarını aradan qaldıraraq varlığını davam etdirə bilməsi belə saysız detala bağlıdır. Sonsuz mərhəmət sahibi olan Rəbbimiz hər canlının istər bədəninə istərsə xarici dünyadakı ehtiyaclarını əvvəlcədən təyin etmiş və onlara təqdim etmişdir.

O, insanları yaratmış, yaşamaları üçün ən əlverişli olan məkana yerləşdirmişdir. Bunun qarşılığında isə insanlar yalnız Allaha qulluq etməlidir. İnsanlara, elçiləri vasitəsilə hidayət tapacaqları səmavi kitablar göndərməsi və peyğəmbərlərin ayələri tək-tək izah etmələri də, Rəbbimizin Rəhman və Rəhim sifətlərinin təcəllisidir. Beləliklə Allah insanlara həm Öz Şəxsini tanıtmış, həm də onları din əxlaqının gözəlliklərinə və üstün əxlaqa dəvət etmişdir. Şübhəsiz bunların hamısı, Rəbbimizin sonsuz mərhəmətinin açıq dəlillərindəndir.

İman etməyənlər, münafıqlar və müşriklər də dünya həyatında qəbul etdikləri hava, içdikləri su daxil olmaq üzrə gizli və açıq bütün nemətlərdən faydalanırlar. Allah möminlərə verdiyi kimi onlara da mal-mülk, gözəl evlər və soylarını davam etdirəcəkləri övladlar verir. Onlara da gözəl ruzilər, sağlamlıq, güc və gözəllik verir. Bunlar Allahın sonsuz rəhmətinin təcəllisidir. Allah dünya həyatında bəlkə dinə qayıdalar, düşünüb dərk edərlər və Özünə şükür edərlər deyə bütün insanları faydalandırır. Ancaq inkar edənlərə verilən bütün bu nemətlər iman etmədikləri müddətcə əzablarının artmasına vəsilə olacaq. Üz çevirənlər, Allahın nemətlərindən ancaq göz açıb bağlama vaxtı qədər olan

dünya həyatı müddətində faydalana bilərlər. Axirətdə isə bütün nemətlər, sahib olduqlarını yalnız Allaha yaxınlaşmaq və Onun razılığını axtarmaq üçün istifadə edən və Rəbbimizə hər an şükür edən möminlərə aiddir. Çünki Allah sonsuz ədalət sahibidir və bənzərsiz nemətlərlə bəzənmiş cənnət yurdunu sadəcə mömin bəndələrinə müjdələmişdir. Ayələrdə belə buyrulur:

Bizə bu dünyada da, axirətdə də yaxşılıq yaz (nəsim et)! Biz Sənə döndük!" Allah buyurdu: "Dilədiyim kimsəni əzabıma düçar edəyəm. Mərhəmətim isə hər şeyi əhatə etmişdir. Mərhəmətimi müttəqi olan, zəkati verən və ayələrimizə iman gətirən kimsələrə yazacağam (nəsim edəcəyəm)". (Əraf surəsi, 156)

Görmədikləri halda Rəhmanın Öz bəndələrinə vəd etdiyi Ədn cənnətlərinə (girəcəklər). Həqiqətən, Onun vədi gerçəkləşəcəkdir. (Məryəm surəsi, 61)

Rəbbimizin ən gözəl adları

Rəhman və Rəhim sifəti Rəbbimizin Quran ayələrində keçən, içində bir çox adını da ehtiva edən, çox geniş və dərin məna əhatə edir. İnsanlar üzərində sonsuz mərhəmət sahibi olan, əsirgəyən və bağışlayan Rəbbimiz, bütün həyatı boyu onlara bənzərsiz nemətlər lütf edir. Fiziki nemətlərin yanında mənəvi olaraq da çox böyük lütfələr edir: Səhvlərini bağışlayır, tövbələrini qəbul edir, onları qoruyur, pisləklərini örtür, hidayətlərini artırır, doğru yola çatdırır.

Allahın yaratdığı bütün canlılar qüsursuz və üstün yaradılmaları sayəsində həyatını davam etdirirlər. Hər biri Allahın üstün ağılına, sonsuz şəfqət və mərhəmətinə təslim olub. Allah ehtiyac duya biləcəkləri hər şeyi onlara verib. Hər canlının varlığını davam etdirə bilmək üçün ehtiyac duyduğu hər şeyi yaxınında tapması da, Allahın rəhmətinin dəlillərindən yalnız biridir. Rəbbimiz yaratdıqlarına “şəfqətlidir, mərhəmətlidir”. (Bəqərə Surəsi, 143) Ayələrdə bu şəkildə buyrulur:

Görmürsənmi ki, Allah yerdə olanları və Onun əmri ilə dənizdə üzən gəmiləri sizin xidmətinizə vermişdir?! Göyü də izni olmadıqca yerə düşməməsi üçün tutub saxlayır. Şübhəsiz ki, Allah insanlara qarşı çox şəfqətli və mərhəmətlidir. (Həcc surəsi, 65)

Sizi zülmətdən aydınlığa çıxartmaq üçün Öz bəndəsinə açıq-aydın ayələr nazil edən Odur! Şübhəsiz ki, Allah sizə qarşı çox şəfqətlidir, mərhəmətlidir. (Hədid surəsi, 9)

İnsan dünyaya gəldiyi andan etibarən həyatını ancaq Allahın rəhməti, qoruması və köməyi ilə davam etdirə bilər. Məsələn, dünyanın dörd bir tərəfində hər dəqiqə zəlzələlər, sellər, qasırğalar, vulkan partlaması meydana gəlir. Bu cür fəlakətlər hər an meydana gələ bilər. Xəstəliklər və maddi itkilər də, Allahın hər insana verə biləcəyi çətinliklərdir. Və bu hadisələr qarşısında unutmamaq lazımdır ki, insan nə qədər məşğul olursa olsun, Allahın diləməsi xaricində başına gələcək hər hansı bir şeydən qoruna bilməz və ya bir müsibətə maneə törədə bilməz. Heç kim də bunun üçün ona kömək edə bilməz. İnsan

üçün tək qoruyucu və köməkçi Rəhman olan Allahdır. Allah istəsə insanı hər cür çətinlik və müsibətdən xilas edər, istəsə müxtəlif çətinliklərlə salar. Quranda bu vəziyyət belə bildirilib:

De: "Qurunun və dənizin qaranlıqlarından (təhlükələrindən) sizi kim xilas edir?" O zaman siz gizli-gizli yalvararaq: "Əgər bizi bundan xilas etsən, mütləq (Sənə) şükür edənlərdən olacağın!" – deyə dua edirdiniz. De: "Allah sizi ondan da, hər cür çətinlikdən də xilas edər. Sonra siz (yenə Ona) şərik qoşursunuz?" (Ənam surəsi, 63-64)

Dedi: "Məni sudan qoruyacaq bir dağa sığınacağam!" Nuh: "Bu gün Allahın əmrindən (əzabından) qoruyacaq heç kim yoxdur. Ancaq Onun rəhm etdiyi kimsələr istisnadır!" – dedi. Dalğa o ikisinin arasına girdi və o da boğulanlardan oldu. (Hud surəsi, 43)

... (Allaha ibadət etməyi) özlərinə ar bilib təkəbbürlük göstərənlərə gəldikdə isə, Allah onları acı bir əzabla cəzalandıracaqdır. Onlar özləri üçün (əzabdan xilas olmaq üçün) Allahdan başqa nə bir dost, nə də bir köməkçi tapacaqlar. (Nisa surəsi, 173)

Ayələrdə də görüldüyü kimi hər cür çətinliyi aradan qaldıran, fəlakətlərdən insanları qoruyan sonsuz şəfqət sahibi olan Allahdır. İman sahibləri qarşılaşdıqları hər cür çətinlikdə, sıxıntıda və xəstəlikdə sadəcə sonsuz mərhəmət sahibi olan Allaha sığınarlar və Onu özlərinə vəkil edərlər. Rəbbimiz də Özünə iman edən, ürəkdən itaət edən bu insanlara dünyada maddi və mənəvi bolluq, genişlik verər. Onların qarşısındakı çətinlikləri açar, sıxıntıları aradan qaldırır. Rəbbimizin bu bənzərsiz sifəti Quran ayələrində bu şəkildə bildirilir:

Kim Allaha yaxşı bir borc verərsə, Allah onun əvəzini (mükafatını) qat-qat artırır. Allah bəzilərini sıxıntıya salar, bəzilərinə də bolluq verər. Siz Ona qaytarılacaqsınız.

(Bəqərə surəsi, 245)

Şübhəsiz, Rəbbin dilədiyi kimsənin ruzisini artırır, dilədiyi kimsənin ruzisini də azaldar. O, həqiqətən, bəndələrindən xəbərdardır, onları görəndir. (İsra surəsi, 30)

Rəbbimiz sonsuz yaxşılıq sahibi olandır. Quranda “Şübhəsiz ki, biz daha əvvəl də Ona dua edirdik. Həqiqətən, Allah xeyirxahdır, mərhəmətlidir”. (Tur surəsi, 28) ayəsi ilə də bildirildiyi kimi Allah insana bütün həyatı boyu sayısız yaxşılıqlar edən, bənzərsiz gözəlliklər bəxş edəndir. Var olan hər şey Ondandır. Bütün gözəlliklər, incəliklər, nemətlər Onun sonsuz ağılının təcəllisidir. Digər bütün varlıqlar kimi insanlar da Rəbbimizin diləməsi ilə yer üzünə gəlirlər. Ana bətnində bir kiçik ət parçası olan insan doğulur, böyüyür, gözəl bir üzə sahib olur və hər detalı ilə Allahın möhtəşəm sənətini əks etdirir. Ayələrdə üstün kərəm sahibi olan Rəbbimiz belə buyurub:

Ey insan! Kərəm sahibi olan Rəbbinə qarşı səni aldadan nədir? O (Rəbbin) ki, səni yaratdı, sənə düzgün bir surət verdi və səni (bədən üzvlərini) nizama saldı. Səni istədiyi şəkildə yaratdı. (İnfitar surəsi, 6-8)

Yaradan Rəbbinin adı ilə oxu! O, insanı ələqdən (laxtalanmış qandan) yaratdı. Oxu! Rəbbin ən böyük kərəm sahibidir. O, qələmi (yazmağı) öyrətdi. O, insana bilmədiklərini öyrətdi. Xeyr! Həqiqətən, insan çox azğınlıq edir. Çünki o, özünün heç bir şeyə ehtiyacı olmadığını düşünür. Şübhəsiz ki, axır dönüş Rəbbinədir. (Ələq surəsi, 1-8)

Sonsuz lütf sahibi olan Allah insana sayısız nemətlər verib və qarşılıq olaraq da sadəcə Özünə qulluq edilməsini istəyib. Səmimi iman sahibləri Allaha könlükdən qulluq edən, Allaha təslim olmuş, Rəbbimizi səmimiyyətlə ürəkdən

zıkr edən, Rəbbimizə yönəlib dönən insanlardır. Onlar da dünyada göstərdikləri bu fəzilətli davranışın qarşılığını axirətdə daha üstünü ilə alacaqlar. Çünki Allah sonsuz lütfkarlıq sahibidir.

O sizə istədiyiniz hər şeydən verdi. Əgər Allahın nemətlərini saymaq istəsəniz, onları sayıb qurtara bilməzsəniz. Həqiqətən, insan çox zalım və çox nankordur.

(İbrahim surəsi, 34)

Allah, bildirdiyi dini çox asan edərək də, sonsuz şəfqətini göstərmişdir. Allah rəhməti ilə insanları unutduqları və yanıldıqları şeylərdən məsul tutmur. Kor olana, topal olana, xəstə olana məsuliyyət yükləmir. İnsanlara səbri və təvəkkülü öyrədirək çiyinlərindəki yükü qaldırır. Bütün bu nümunələr Allahın sonsuz mərhəmətini və şəfqətini inkar edən insanların nankorluğunu anlamaq üçün isə çox əhəmiyyətlidir. Ayələrdə Allahın Həlim (yumşaq olan) sifəti bu şəkildə bildirilir:

Həqiqətən, şeytan iki ordu qarşılaşdığı gün sizi qoyub gedənləri, qazandıqları bəzi şeylərə (xətalarına) görə azdırmaq istəmişdi. Allah onları bağışlamışdır. Həqiqətən, Allah bağışlayandır, həlimdir. (Ali İmran surəsi, 155)

Allah bilmədən içdiyiniz andlara görə sizi cəzalandırmaz, lakin qəlblərinizin qazandığına (bilərəkdən etdiklərinizə) görə sizi cəzalandırır. Allah bağışlayandır, həlimdir.

(Bəqərə surəsi, 225)

Yeddi göy, yer və onların içindəkilər Onu təsbeh edir (şəninə təriflər deyir). Onu həmd ilə təsbeh etməyən heç bir şey yoxdur. Lakin onların təsbeh etməsini siz anlamazsınız. Həqiqətən, O həlimdir, bağışlayandır. (İsra surəsi, 44)

Həqiqətən, Allah göyləri və yeri nizamları pozulmasın deyə tutub saxlayır. Əgər onların nizamı pozularsa, Ondan başqa heç kəs onları tutub saxlaya bilməz. Şübhəsiz ki, O, həlimdir (cəzaları təxirə salandır), bağışlayandır. (Fatir surəsi, 41)

Allah sonsuz ədalət sahibidir və axirətdə insanların etdiklərinin qarşılığını əskiksiz olaraq verəcək. Dünya üzərindəki bütün çətinliklər, yoxluqlar, zülmələr Allahdan bir sınaqdır. Və bütün insanlar heç bir haqsızlığa uğradılmadan etdiklərinin qarşılığını mütləq alacaqlar.

Bağışlaması sonsuz olan Rəbbimiz hər insanın etdiklərini ortaya çıxaracaq və həssas tərəzilərdə ədalətini təcəlli etdirəcək. Zülm edənlərin əlbəttə qarşılıqsız qalmayacağını, hər yaxşılığın mütləq qarşılığının veriləcəyini Allah Quranda bizə xəbər verir. Dünya həyatındakı bütün əməllərə ədalətlə cavab veriləcək yer axirətdir. Ayələrdə Rəbbimizin ədaləti bu şəkildə bildirilir:

O gün bütün insanları rəhbərləri ilə birlikdə çağıracağıq. Əməl dəftəri sağ tərəfindən verilənlər öz əməl dəftərlərini oxuyacaq və onlar cüzi bir haqsızlığa belə məruz qalmayacaqlar. (İsra surəsi, 71)

De: "Rəbbimiz (axirət günü) bizi toplayacaq, sonra da bizim aramızda haqq ilə hökm verəcəkdir. O, ən ədalətli hökm verəndir, hər şeyi biləndir". (Səba surəsi, 26)

Allaha təslim olan, Onun razılığı üçün yaşayan insanlar dünyada və axirətdə məmnuniyyət içində həyat sürürlər. Bu, sonsuz mərhəmət sahibi olan Rəbbimizin Lətif sifətinin təcəllisidir. Lətif olan Allah mömin bəndələrinə hər cür çətin vəziyyətdə kömək edərək də, lütfünü göstərir. Quranda bu şəkildə bildirilir:

Allah bəndələrinə qarşı çox lütfkardır. O, istədiyinə ruzi verir. O, yenilməz qüvvət sahibidir, qüdrətlidir. (Şura surəsi, 19)

**Allahın göydən su endirdiyini və beləcə, yer üzünün
yaşıllaşdığını görmədinmi?! Həqiqətən, Allah lütfkardır, hər
şeydən xəbərdardır. (Həcc surəsi, 63)**

Allah iman edənlərin dünyada tək dostu və vəlisi olduğu kimi axirətdə də onlara kömək edəcək, pisliklərini yaxşılıqlara çevirəcək və onlara lütf edəcək. Necə ki, ayələrdə möminlərin cənnətdəki vəziyyətinin belə olacağı bildirilir:

**Belə deyəcəklər: "Biz daha əvvəl ailəmizin yanında (Allahın
əzabından) qorxurduq. Ancaq Allah bizə lütf etdi və bizi qızmar
külək əzabından qorudu. Şübhəsiz ki, biz daha əvvəl də, Ona dua
edirdik. Həqiqətən, Allah xeyirxahdır, mərhəmətlidir".**

(Tur surəsi, 26-28)

Rəbbimiz hədiyyəsi çox olan, qarşılıqsız olaraq hədiyyə edəndir. (Sad surəsi, 9) Həm bir mükafat və şövq qaynağı, həm də qarşılıqsız ehsan və lütfkarlığın göstəricisi olaraq saleh bəndələrinə dünyada nemət və gözəllik verməsi Allahın lütfüdür:

**... De: "Həqiqətən, lütf Allahın əlindədir. Onu, dilədiyi şəxsə bəxş
edər. Allah (lütfü ilə) genişdir, (hər şeyi) biləndir". (Allah,) Öz
rəhmətini istədiyinə məxsus edər. Allah böyük lütf sahibidir.**

(Ali İmran surəsi, 73-74)

Zənginlik, ehtişam və gözəllik cənnətin ən fundamental xüsusiyyətlərindən olduğu üçün, Allah sevdiyi bəndələrinə cənnəti xatırladacaq, onların cənnətə qovuşma arzu və həyəcanını artıracaq nemətlərin bənzərlərini bu dünyada da yaradır. Buna görə də, necə ki inkarçıların əbədi əzabları hələ bu dünyadan başlayırsa, saleh möminlər üçün vəd edilən əbədi gözəlliklər də onlara dünyadakı həyatında göstərilməyə başlanır. Allah Özündən bağışlanma diləyən, tövbə edən saleh möminləri cənnətində olduğu kimi dünyada da gözəl surətdə faydalandıracağını və onlara lütfkarlıq edəcəyini ayədə belə bildirir:

Həmçinin Rəbbinizdən bağışlanmağınızı diləyəsiniz! Sonra Ona tövbə edin ki, O, (dünyada) müəyyən bir vaxta qədər sizə gözəl nemətlər versin və hər bir yaxşı əməl sahibini mükafatlandırın. Əgər üz döndərsəniz, (bilin ki,) mən sizin üçün böyük günün əzabından qorxuram. (Hud surəsi, 3)

Mömin, Uca Allahın sonsuz qüdrətini dərk edir. Onun əmr və qadağanlarına riayət edər, insanlar üçün seçib bəyəndiyi dini yaşayar və ən əhəmiyyətli ölümindən sonrası üçün çox böyük ümid bəsləyər. Dünya həyatında möminlər Allahın köməyi və lütfkarlığı ilə qarşılıq görə bilirlər. Ancaq Allah möminlərə dünyada imtahan verərək çətinlik və sıxıntı da verə bilər.

Möminlər bunda da bir gözəllik olduğunu bilərək Allaha həmişə təvəkküllü davranırlar. Allahın möminlərin gözəl əxlaqının qarşılığını axirətdə mütləq verəcəyini bilirlər. Rəbbimizin sonsuz lütfkar olması bu şəkildə xəbər verilir:

Yaxşılığın əvəzi ancaq yaxşılıqdır! (Rəhman surəsi, 60)

Allaha böhtan atanların qiyamət günü ilə bağlı düşüncələri nədir? Şübhəsiz ki, Allah insanlara qarşı lütfkardır. Lakin onların çoxu şükür etmər. (Yunis surəsi, 60)

Allah onların əməllərini ən gözəli ilə mükafatlandırın deyər, az və ya çox onların infaq etdikləri hər bir şey və keçdikləri hər bir vadi, mütləq onlara savab olaraq yazılar.

(Tövbə surəsi, 121)

Mallarını Allah yolunda infaq edənlərin halı, yeddi sünbül verib hər sünbülü də yüz ədəd dən verən bir toxumun halına bənzəyir. Allah dilədiyi kimsəyə qatbaqat artığını verər. Allah (lütfü ilə) genişdir, hər şeyi biləndir. (Bəqərə surəsi, 261)

Şeytan sizi yoxsulluqla qorxudar və sizə pis işləri (xəsisliyi) əmr edər. Allah isə sizə, Öz dərğahından bağışlanmaq və bərəkət vədəsi verər. Allah (rəhməti ilə) genişdir, hər şeyi biləndir. (Bəqərə surəsi, 268)

Allah sonsuz fəzl sahibidir, tövbələri qəbul edəndir

İnsan qəflətə düşə bilən, unudan, yanıla bilən, səhv edə bilən varlıqdır. Hər an, bir çox mövzuda səhv düşünə bilər, səhv qərar verə bilər, səhv hərəkət edə bilər. Buna görə də, Allahın sonsuz şəfqəti və mərhəməti insanlar üçün çox böyük lütf, çox böyük nemətdir.

Allah, sonsuz rəhməti ilə insanlara, həmişə səhvlərinə görə bağışlanma diləmə və tövbə etmə imkanı tanıyıb. Səmimi olaraq günahlarının bağışlanılmasını istəyən hər insan Allahdan bağışlamasını ümid edə bilər. Rəbbimiz Hicr surəsində **“(Ey Peyğəmbər!) Bəndələrimə xəbər ver ki, həqiqətən, Mən bağışlayanam, rəhmliyəm!”** (Hicr surəsi, 49) şəklində buyurur. Nisa surəsində isə Allahın bağışlayıcı olması belə bildirilir:

Kim pis bir iş görər və ya özünə zülm edər, sonra da Allahdan bağışlanma diləyर्सə, Allahın bağışlayan və mərhəmətli olduğunu görər. (Nisa surəsi, 110)

Həyatı boyu səhvsiz, günahsız, nöqsansız və qüsursuz olduğunu zənn etmək Qurana uyğun olmayan rəftardır. Çünki, insan səhv və günah etməyə açıqdır, aciz varlıqdır. Buna baxmayaraq Allah bağışlayan və tövbələri qəbul edən olduğunu bildirmişdir. Buna görə də, insanın bilərək və ya bilməyərək, qəflətə qapılaraq, nəfsinə uyaraq etdiyi səhvlərə görə ümitsizliyə düşməsi Quran əxlaqına uyğun olmayan davranış olacaq.

Səhv edən möminə düşən, səhvindən ibrət götürmək, peşman olub doğruya yönəlmək, vaxt keçirmədən Allaha sığınmaq və bir daha o səhvi təkrarlamamaq üçün səy göstərməkdir. Əlbəttə mömin səhv etməməyə və günah işləməməyə, Allahın sərhədlərini qorumağa çox diqqət göstərir, lakin buna baxmayaraq səhvləri, günahları ola bilər.

Səhv etdikdən sonra tövbə edib Allahdan bağışlanma diləmək isə çox gözəl mömin xüsusiyyətidir. Allahın **“Tövbələri qəbul edən”** (Təvvab), **“Bağışlayan”** (Qəffar), **“Mərhəmət edən”** (Rəhman) adları da səhv etdikdən

peşman olan və tövbə edib Allaha yönələn möminlər üzərində təcəlli edir. Ənam surəsində belə buyurulur:

Ayələrimizə iman gətirənlər sənənin yanına gəldikləri zaman (onlara) de: "Sizə salam olsun! Rəbbiniz mərhəmətli olmağı Özünə vacib etdi. Odur ki, sizlərdən hər kim bilməyərək pis bir iş görərsə, sonra onun arxasınca tövbə edib özünü islah edərsə, bilsin ki, Allah bağışlayandır, rəhmlidir". (Ənam surəsi, 54)

İnsanları din əxlaqından uzaqlaşdıran səbəblərdən biri də, günah etdikdən sonra günahkarlıq duyğusu ilə **"heç vaxt düzəlməz"** insan olaraq görməyə başlamalarıdır. Allahın Rəhman və Rəhim adını, tövbələri qəbul edən, sonsuz ehsan sahibi olduğunu unudan bu insanları şeytan davamlı təhrik edir və bir günah işləyən insana **"sən onsuz da günahkarsan, artıq düzəlməyin mümkün deyil, bunu belə qəbul et"** mesajı verir.

Daha sonra da adamı **"necə olsa bir dəfə günah etdin, təkrar etsən heç nə itirməzsən"** kimi aldatmalarla çox böyük bataqlığın içinə çəkir. İnsanın günahı ikidirsə, şeytan bunu dərhal dördə, səkkizə, on altıya çıxarmağa çalışır. İnsanın günahı ilə Allaha qarşı duyduğu xəcalət hissini istifadə edir və bunu o insanı Allahdan tamamilə uzaqlaşdırmaq üçün sui-istifadə edir. Ancaq şeytanın hər hiyləsi kimi bu da zəifdir.

Çünki bir insanın günah etməsi, o adamın artıq doğru yolu tapa bilməyəcəyi mənasını vermir. Ən böyük günahları dəfələrlə etmiş olsa da, nəticədə hər zaman peşman olub Allaha yönəlmə imkanı var. Allah, günahlarından dolayı səmimi şəkildə tövbə edən, yəni bağışlanma diləyib artıq o günahı etməməyə əzm göstərən hər kəsi bağışlayacağını Quranda xəbər verir:

Kim etdiyi (bu) haqsız əməldən sonra tövbə edib özünü islah edərsə, şübhəsiz, Allah onun tövbəsini qəbul edər. Həqiqətən, Allah bağışlayandır, rəhmlidir. (Maidə surəsi, 39)

İman gətirib saleh əməl işləyənlərə gəldikdə, onlar üçün bağışlanma və bol ruzi vardır. (Həcc surəsi, 50)

Şübhəsiz ki, görmədikləri halda Rəbbindən qorxanlar üçün bağışlanma və böyük bir mükafat vardır. (Mülk surəsi, 12)

Sonsuz rəhmət sahibi olan Rəbbimiz tövbə imkanının hər insana verildiyini bizlərə bildirmişdir. Məsələn Allah, iman etdikdən sonra yolunu azaraq, qızıldan büt düzəldib ona sitayiş edən yəhudilərin tövbəsini qəbul etmiş və onları bağışlamışdır:

O vaxt Musa öz qövmünə belə demişdi: "Ey qövmüm! Siz buzova sitayiş etməklə həqiqətən, özünü zülm etdiniz. Dərhal sizi yaradana tövbə edin və nəfsinizi öldürün! Bu, Yaradanınızın yanında sizin üçün daha xeyirlidir!" Beləcə, Allah sizin tövbənizi qəbul etmişdi. Şübhəsiz ki, O, tövbələri qəbul edəndir, mərhəmətlidir. (Bəqərə surəsi, 54)

Allah ayələrdə, qəflətə qapılıb səhv edən və ardından səmimi olaraq tövbə edib bağışlanma diləyən adamın bağışlanacağını ifadə edir. Möminlərin etdikləri qüsurun ölçüləri hansı ölçüdə olursa olsun səmimi olaraq peşmanlıq duyduqları təqdirdə Allahın rəhmətindən ümidlərini kəsməmələrini ayədə belə müjdələyir:

De: "Ey özlərinə qarşı həddi aşan bəndələrim, Allahın mərhəmətindən ümidinizi kəsməyin! Şübhəsiz, Allah bütün günahları bağışlayar. Həqiqətən, O, bağışlayandır, rəhmlidir. Sizə əzab gəlməmişdən əvvəl Rəbbinizə dönün və Ona təslim olun! Yoxsa sonra sizə yardım olunmaz. Fərqində olmadığınız bir vaxtda qəflətən sizə əzab gəlmədən əvvəl Rəbbinizdən sizə nazil edilənin ən gözəlinə (Qurana) tabe olun! (Zumər surəsi, 55)

Allahın bağışlayan sifəti, Rəbbimizin insanlara təqdim etdiyi ən böyük nemətlərdən və asanlıqlardan biridir. İnsanın ümitsizliyə qapılıb etdiyi səhvlərdən sonra özünü bir daha düzəldə bilməyəcəyini düşünməsi anormal aldanmadır. Allahın şəfqətini, mərhəmətini, bağışlayıcı olmasını göz ardı edən

insan özünə zülm etmiş, eyni zamanda da, Quran əxlaqının gərəyini tətbiq etməmiş olar.

Etdiyi səhvlər qarşısında bunlardan dərhal əl çəkən və Qurana uyğun hərəkət edən, bunları dərhal düzəldən səmimi möminlərin axirətdəki dərəcələrini yüksəldər, onları yetkinləşdirər, nöqsan və acizliyini, Allah qulluq etməyi daha yaxşı dərk etmələrini təmin edər. Əhəmiyyətli olan insanın günahında israr etmədən dərhal peşman olub tövbə etməsidir. Ayələrdə Rəbbimiz saleh əməllər edən, zəkəti verən, qısaca Quran əxlaqını yaşayanları bağışlayacağını və Rəhmətinə daxil edəcəyini bildirir:

Həqiqətən, Mən tövbə edib iman gətirən, yaxşı işlər görən sonra da doğru yolda gedən kimsəni bağışlayanam!

(Taha surəsi, 82)

Ancaq bundan sonra tövbə edib özlərini islah edənlər istisnadır. Şübhəsiz ki, Allah bağışlayandır, rəhmlidir.

(Nur surəsi, 5)

Hər kim mömin olaraq saleh əməllər etmişsə, o nə haqsızlığa məruz qalmaqdan, nə də (əməllərinin) əskilməsindən qorxar. (Taha surəsi, 112)

Namazı qılın, zəkəti verin və elçiyə itaət edin ki, sizə rəhm olunsun! (Nur surəsi, 56)

İman gətirib yaxşı işlər görənlərə gəldikdə, əlbəttə, Biz onların günahlarını örtər və etdikləri əməllərin daha gözəli ilə onları mükafatlandırırıq. (Ənkəbut surəsi, 7)

Bu, Allahın onları etdikləri əməllərin ən gözəli ilə mükafatlandırması və Öz lütfündən onlara daha çox verməsi üçündür. Allah dilədiyinə saysız-hesabsız ruzi verər.

(Nur surəsi, 38)

Bir insan etdiyi günaha görə tövbə etdikdən sonra da, yenidən qəflətə düşüb eyni günahı işləyə bilər. Bəlkə bu dəfələrlə təkrarlanır. Amma son bir dəfə tövbə edib o günaha bir daha dönmədiyində, tövbəsinin qəbul edilməsini Allahdan ümid edə bilər. Ancaq hər mövzuda olduğu kimi bu mövzuda da əsas olan səmimiyyətdir. Bəzi insanların, **“mən günah etməyə davam edirəm, sonra yaşlandıqda, bir gün tövbə edəməm”** şəklindəki səhv düşüncəsi isə çox böyük səmimiyyətsizlikdir və sonu hüsrarla nəticələnə bilər. Allah bu cür düşüncələri Quranda belə xəbərdar edir:

Allahın qəbul etdiyi tövbə yalnız nadanlıqla pis bir iş görəndən, sonra da dərhal tövbə edənlərin tövbəsidir. Allah onların tövbəsini qəbul edir. Allah hər şeyi biləndir, hikmət sahibidir. Yoxsa günah işlər görməyə davam edib və nəhayət ölümü çatdığı zaman: “Mən indi tövbə etdim”, - deyən kimsələrin və kafir olaraq ölənlərin tövbəsi qəbul olunmaz. Onlar üçün şiddətli bir əzab hazırlamışıq. (Nisa surəsi, 17-18)

Bu ayələrdən məlum olacağı kimi, səhv edən, günaha girən mömin, tövbə edib Allahdan bağışlanma dilədiyi təqdirdə kədərlənməli və ümitsizliyə düşməməlidir. Çünki ümitsizlik Allahın razı olmadığı davranışdır. Səhv etdikdən sonra Quran əxlaqına uyğun hərəkət edən möminin şövq, həyəcan və sevinci itməz, hətta tam əksinə daha da artar. Allah Quran ayələrində müsəlmanları bu şəkildə xəbərdar edir:

Əgər Allahın sizə olan lütfü və mərhəməti olmasaydı (halınız necə olardı)?! Şübhəsiz ki, Allah tövbələri qəbul edəndir, hikmət sahibidir. (Nur surəsi, 10)

Allahın sizə lütfü və mərhəməti olmasaydı (halınız necə olardı)? Şübhəsiz ki, Allah şəfqətlidir, rəhmlidir. Ey iman gətirənlər! Şeytanın addımlarını izləməyin! Kim Şeytanın addımlarını izləyirsə, həqiqətən, o, çirkin işləri və pisliyi əmr edir. Əgər Allahın sizə lütfü və mərhəməti olmasaydı, sizdən heç kim əsla təmizlənmə bilməzdi. Lakin Allah dilədiyi kimsəni təmizləyər. Allah hər şeyi eşidəndir, hər şeyi biləndir. İçinizdən fəzilət və sərvət sahibləri qohumlara, yoxsullara və Allah

yolunda hicrət edənlərə (sədəqə) verməyəcəklərinə dair and içməsinlər! (Onları) bağışlasınlar və (bu niyyətlərindən) vaz keçsinlər! Allahın sizi bağışlamasını istəmirsinizmi? Allah çox bağışlayandır, rəhmlidir. (Nur surəsi, 20-22)

Ayələrdə bildirilən, möminlərin şövq və həyəcanlarını artıran çox gözəl müjdələrdir. İman sahibləri həyatının hər anında Allahın bu sonsuz üstünlük və Rəhmətini hiss edər, Allahın rəhməti sayəsində gözəl həyat davam etdirə bildiklərini unutmazlar. Onların Allaha olan dualarındakı səmimiyyətin, nemətlərə şükür edərkən hiss etdikləri şövqün və dərin imanın ən əhəmiyyətli səbəblərindən biri də, Allahın Rəhman və Rəhim sifətlərini həyatının hər anında yaxından hiss etmələridir. Quran əxlaqını yaşamayan, Rəbbimizin ən gözəl sifətlərini təqdir edə bilməyən insanlar isə Allahın Rəhman və Rəhim sifətlərindəki ehtişamı qavraya bilməzlər.

Həyatının pessimist, ümitsiz, qəmgin olmasının ən əhəmiyyətli səbəblərindən biri budur. Çünki imanın gətirdiyi bütün gözəlliklərdən uzaqdırlar. Səhv etdiklərində Allahın çox əsirgəyən və çox bağışlayan olduğunu bilməzlər. Tövbə edənlərin günahlarını bağışladığını, sonsuz şəfqət və mərhəmət sahibi olduğunu düşünməzlər.

Halbuki mömin, başına nə cür hadisə gəlsə gəlsin dərhal Allaha yönələr, dua edər, bağışlanma diləyər, tövbə edər. Allah səmimi bəndələrinə hər zaman gözəllik diləyən, onları hidayət yoluna sövq edən, pisləklərdən qoruyan və sonsuz rəhməti ilə lütf edəndir. Allah ayələrdə bəndələri üzərindəki rəhmətini bu şəkildə xəbər verər:

Bunlar Allahın ayələridir. Onları sənə bir həqiqət olaraq oxuyuruq. Allah aləmlərə (insanlara) zülm etmək istəməz. (Ali İmran surəsi, 108)

Bu, öz əllərinizlə etdiyiniz əməllərə görədir. (Yoxsa) Allah bəndələrinə zülm edən deyildir. (Ali İmran surəsi, 182)

Sənə gələn hər bir yaxşılıq Allahdandır, başına gələn hər bir pislik isə özündəndir. (Ey Rəsulum!) Səni insanlara elçi (peyğəmbər) olaraq göndərdik. (Buna) şahid olaraq Allah yetər. (Nisa surəsi, 79)

Əgər şükür edib iman gətirsəniz, Allah sizə niyə əzab versin? Allah şükürün əvəzini verəndir, hər şeyi biləndir. (Nisa surəsi, 147)

...Əgər Allahın sizə lütfü və mərhəməti olmasaydı, şübhəsiz ki, az bir qisminiz istisna olmaqla, şeytana uyacaqdınız. (Nisa surəsi, 83)

Allahın bəndələri üzərindəki rəhməti, inkar edənləri hidayət yoluna müxtəlif şəkillərdə çağırmasında da görülür. Onlar iman etməməkdə nə qədər müqavimət göstərsələr də, Rəbbimiz elçiləri ilə, hidayət rəhbəri olan səmavi kitabları ilə onları həmişə doğru yola çağırır. Elçilərin təbliğinə uymayan qövmləri “**bəlkə imana qayıdarlar**” deyə müxtəlif çətinlik və sıxıntılarla sınayır.

Ayələrdə bildirilən “**dünyada əzab, dözülməz sıxıntı, çətinlik, quraqlıq, məhsul qıtlığı**” Rəbbimizin hidayət yolunu tapa bilməmiş bəndələrinə olan şəfqətinin, mərhəmətinin çox gözəl təcəllisidir. Dünya həyatında doğru yolu tapmaları və axirətdəki sonsuz cəhənnəm əzabından uzaqlaşdırılmaları üçün onlara təqdim edilmiş fürsətdir. Ayələrdə Rəbbimizin inkar edənlərə olan lütfü bu şəkildə xəbər verilir:

Həqiqətən, Firon ailəsini quraqlıq və məhsul qıtlığı ilə cəzalandırdıq ki, bəlkə, düşünüb ibrət alalar. (Əraf surəsi, 130)

Əlbəttə, onlara böyük əzabdan əvvəl dünya əzabını da daddıracağıq. Ola bilsin ki, onlar (haqq yola) qayıdarlar. (Səcdə surəsi, 21)

Əgər inkar edərsinizsə, bilin ki, Allah sizə möhtac deyildir. Buna baxmayaraq O, bəndələrinin inkar etməsinə razı olmaz. Əgər şükür etsəniz, O sizin bu şükrünüzdən razı qalar. Heç bir günahkar başqasının günahını yüklənməz. Sonra dönüşünüz Rəbbinizədir. O da etdiyiniz əməlləri sizə xəbər verəcəkdir. Şübhəsiz ki, Allah qəlblərin içindəkini biləndir. (Zumər surəsi, 7)

Biz hansı məmləkətə peyğəmbər göndərdiksə, oranın əhalisini yalvarsınlar deyə kasıblıq və bəlaya (xəstəliyə) düçar etdik. (Əraf surəsi, 94)

Ayələrdə də görüldüyü kimi bəzi qövmlərin başına gələn fəlakətlər, çətinliklər və sıxıntıların hikmətindən biri, o insanların Allaha yönəlmələri, inkardan imtina etmələri və tövbə etmələridir. Hər şeyi çox böyük hikmət, xeyir və gözəlliklə yaradan Rəbbimiz bu çətinlikləri də bir xeyirlə yaratmışdır. Əraf surəsində bu vəziyyət haqqında belə buyurulur:

O zaman onlardan bir qrup demişdi: "Allahın məhv edəcəyi, yaxud şiddətli bir əzab verəcəyi bir qövmə nə üçün nəsihət verirsiniz?" Onlar da: "Rəbbinizə üzrxahlıq etmək üçün və onlar (pis əməllərdən) çəkinərlər ümidi ilə (nəsihət veririk)", - dedilər. (Əraf surəsi, 164)

Həqiqətən, səndən əvvəlki ümmətlərə də elçilər göndərdik, (Allaha) boyun əysinlər deyə onları kasıblığa və xəstəliyə düçar etdik. (Ənam surəsi, 42)

Ayələrdə də bildirildiyi kimi Rəbbimiz "bir ehtimalla çəkinə bilərlər" və "ümid edilir ki, yalvararlar" deyə insanlara müxtəlif xəbərdar edənlər göndərməkdə, onları rəhmətinə və cənnətinə daxil etmək istəməkdədir. Allahın insanların günahlarını bağışlaması, cəzalarını təxirə salması və onlara həyatı boyu hər an yeni fürsətlər verməsi insanlar üçün çox böyük lütf və Rəhmətdir. Əgər insanlar günahlarına görə dərhal sorğulanaraq cəzalandırılsaydılar, Allahın Quranda bildirdiyi kimi yer üzündə canlı heç bir varlıq qalmazdı:

Əgər Allah insanları etdikləri haqsızlıqlara görə (bu dünyada) cəzalandırınsaydı, yer üzündə heç bir canlıni sağ qoymazdı. Lakin Allah onları (cəzalarını) təqdir olunmuş bir vaxta qədər təxirə salır. Onların əcəli gəlib çatdığı zaman nə bir an geri qalar, nə də bir an irəli keçə bilərlər. (Nəhl surəsi, 61)

Sənin Rəbbin bağışlayandır, mərhəmətlidir. Əgər (Rəbbin) onları günahlarına görə (dərhal) cəzalandırasa olsaydı, əlbəttə, onlara tezliklə əzab verərdi. Ancaq onlar üçün təyin olunmuş bir vaxt vardır. Onlar (əzab gəldiyi zaman) sığınacaq bir yer tapa bilməyəcəklər. (Kəhf surəsi, 58)

Buna görə də, insanlar səhvləri və ya günahları nə olur olsun, heç vaxt Allahın razı olduğu kimi bir bəndə ola bilmək üçün gecikmiş deyillər. Çünki Allah insanlara həmişə yeni fürsətlər verir, onlara müxtəlif xəbərdarlıqlar və xatırlatmalar edir. İnsan həyatı boyu nə qədər səhv etmiş olursa olsun, din əxlaqından nə qədər uzaq yaşamış olursa olsun səmimi olaraq tövbə etdiyi və səmimi qəlblə Allaha yönəldiyi təqdirdə, keçmişdə etdiyi səhvlərini düşünməsinə ehtiyac yoxdur.

Əhəmiyyətli olan bu səhvlərdən ibrət götürmək, bənzərlərini bir daha etməmək üçün öyüd almaqdır. Allahdan xəbərdarlıq gəldikdən sonra doğru yolu tapan saleh bəndələrini keçmişdə elədiklərindən məsul tutmayacağını Quranda xəbər vermişdir:

... Allah keçmişdə olanları bağışlamışdır. Kim (bu işləri) təkrar edərsə, Allah ondan intiqam alar. Allah qüdrətlidir, intiqam sahibidir. (Maidə surəsi, 95)

Kafirlərə de: "Əgər (küfrdən və Peyğəmbərə qarşı düşmənçilikdən) əl çəksələr, onların keçmiş günahları bağışlanacaq. Əgər (o işlərə) geri qayıtsalar, əvvəlkilərin başına gələnələr onların da başına gələcəkdir. (Ənfal surəsi, 38)

Allah bütün insanlara öyüd alanın öyüd ala biləcəyi qədər müddət tanıyır (Fətir surəsi, 37). Onlara xəbərdar edib qorxudacaq elçilər göndərir və bu elçilər vasitəsi ilə qorxub çəkinmələri lazım olan şeyləri bildirir. Ancaq bütün bunlara baxmayaraq inkarda dirənən insanlar da, əlbəttə etdikləri pis əməllərin qarşılığını alacaqlar. Rəhman və Rəhim olan Allahın təcəllisinin anlamayan, onu ömrü boyunca əhatə edən bir təcəllisi təqdir etməyib, həmd etməyən hər insan etdiyi bu nankorluğun qarşılığını alacaq. Bu əlbəttə Allahın ədalətinin təcəllisindən biridir. Allah Məryəm surəsində belə buyurmaqdadır:

De: "Kim zəlalet içindədirsə, qoy Rəhman (olan Allah) ona uzun müddət möhlət versin!" Nəhayət, özlərinə vəd olunanı - əzabı, yaxud qiyaməti gördükləri zaman kimin məqamının daha pis, kimin əsgərlərinin (yardımçıların) daha zəif olduğunu biləcəklər. (Məryəm surəsi, 75)

Qurani Kərim, Rəbbimizin insanlara rəhmətinin təcəllisidir

Qurani–Kərim Rəbbimizin bütün insanlara çox böyük lütfü, Rəhman və Rəhim sifətlərinin çox üstün təcəllisidir. İnsanların həqiqi dini öyrənə biləcəkləri əsas qaynaq Uca Qurandır. Quran bütün kainatı yoxdan var edən, hər şeyin ən doğrusunu bilən, sonsuz rəhmət sahibi olan Allahın sözüdür. Qurani–Kərimin Rəbbimizdən bir rəhmət olduğu ayələrdə bu şəkildə bildirilir:

(Bu Quran) Rəhman və Rəhim olan Allah tərəfindən nazil edilmişdir. Bu, anlayan bir qövm üçün ayələri izah edilmiş ərəbcə oxunan bir kitabdır. (Fussilət surəsi, 2-3)

Biz Kitabı (Qurani) sənə yalnız ixtilafda olduqları məsələləri onlara izah etməyin üçün və möminlərə hidayət və Rəhmət olsun deyə nazil etdik. (Nəhl surəsi, 64)

O gün hər bir ümmətə, öz içlərindən bir şahid göndərəcəyik. Səni də bunlara şahid gətirəcəyik. Kitabı sənə, hər şeyi bəyan edən və müsəlmanlar üçün hidayət, rəhmət və müjdə olaraq nazil etdik. (Nəhl surəsi, 89)

Həqiqətən, Biz onlara iman gətirən bir qövm üçün hidayət və Rəhmət olan, elmlə açıqladığımız bir Kitab gətirdik.

(Əraf surəsi, 52)

Allahın insanlara açıqlayıcı kitablar endirməsi və hökmlərini bildirib, Uca Şəxsini tanıtməsi, bilmədiklərini ən doğru olaraq Öz sözü ilə və hikmətlə bildirməsi insanlar üçün çox böyük bir rəhmətdir. Allah, insanlara endirdiyi mübarək kitablar təhrif edildikdə yeni elçilər göndərmiş, lakin Peyğəmbərimizə (s.ə.v) vəhy etdiyi Quranın qəti olaraq qiyamətə qədər qorunacağını bildirmişdir.

Ən son ilahi kitab olan Quranın Allahın qorumasında olması da yenə insanlar üçün rəhmətdir. Ənam surəsində bu şəkildə buyrulur:

Yaxud da: "Əgər bizə də kitab nazil edilsəydi, onlardan daha çox doğru yolda olardıq", - deməyəsiniz deyə (Quranı nazil etdik). Artıq Rəbbinizdən sizə açıq-aşkar bir dəlil, hidayət və Rəhmət gəlmişdir. Allahın ayələrini yalan sayaraq onlardan üz çevirən kəsdən daha zalım kim ola bilər?! Ayələrimizdən üz çevirənləri, üz döndərdiklərinə görə ən pis əzabla cəzalandıracağıq. (Ənam surəsi, 157)

Quran, hər insanın anlaya biləcəyi, sadə və aydın olar üsluba, bənzərsiz hikmətə malikdir. Allah Quranı, insanların içində yazılanları öyrənmələri, oxuyub anlamaları, bütün kainatı yoxdan var edən Rəbbimizi tanımaları, Ona necə qulluq edəcəklərini bilib çəkinmələri kimi daha bir çox hikmətlə göndərib. İstər dünya həyatı, istər ölümdən sonrakı həyatla bağlı mövzular, Quranda ən hikmətli şəkildə açıqlanıb.

Allah, **"Həqiqətən, Biz içində sizin üçün öyüd-nəsihət olan bir Kitabı sizə nazil etdik. Hələ də dərk etmirsinizmi?"** (Ənbiya surəsi, 10) ayəsi ilə də bizlərə bu həqiqəti bildirməkdədir. Allahın **"... Biz kitabda (Quranda) heç bir şeyi əskik qoymadıq."** (Ənam surəsi, 38) ayəsi ilə də bildirdiyi kimi Quranda bir insanın vicdani olaraq araşdırdığı bütün sualların cavabları var.

Quran qəti doğruları ehtiva edən hidayət rəhbəridir. Hər mövzu haqqında Rəbbimizin Hz. Məhəmmədə (s.ə.v) vəhy etdiyi ən doğru məlumatları ehtiva edir. Buna görə də, həyatında yalnız Quranı və Peyğəmbərimizin (s.ə.v) sünnesini özlərinə ölçü alan insanlar, Allahın rəhmətinə və hidayətinə qovuşurlar.

Quranın bu xüsusiyyəti ayələrdə belə xəbər verilir:

Şübhəsiz ki, bu Quran ən doğru yola yönəldir və yaxşı işlər görənləri böyük bir mükafat ilə müjdələyir.

(İsra surəsi, 9)

Bu (Quran) insanlar üçün açıq-aydın dəlillər, yaqinlikle inananlar üçün də hidayət və Rəhmətdir. (Casiyə surəsi, 20)

Özünə rəhbər olaraq Quranı və Peyğəmbərimizin (s.ə.v) yolunu seçən insanın həyatı, digər insanlardan çox fərqli olur. Məsələn bu insan, sıxıntı, hüzursuzluq, qorxu, narahatlıq, ümitsizlik, pessimizm kimi ruh hallarından uzaqdır ya da bir çətinlik qarşısında çaxnaşmaya qapılmaz. Çünki hər anında Allahın ayələri və Peyğəmbərimizin (s.ə.v) tətbiq etdikləri onun üçün yol göstərici olur. Qarşılaşdığı hər hadisəyə mütləq Allahın hökmləri ilə cavab verir.

Aldığı hər qərar, dediyi hər söz, etdiyi hər iş Quran əxlaqını yaşadığının göstəricisidir. Bundan dolayı da vicdanı həmişə təmiz olar və bunun gətirdiyi mənəvi hüzurla yaşayar. Allahın Quran əxlaqını yaşayanlara rəhmətindən bəxş etdiyi bu gözəl ruh halı, hüzur və sevinc möminlər üçün çox böyük nemətdir.

Necə ki, Rəbbimiz Yunis surəsində Quranın “şəfa” olduğunu belə bildirir:

Ey insanlar! Rəbbinizdən sizə öyüd-nəsihət, qəlblərdəki (şirk və şübhe kimi xəstəliklər) üçün şəfa və möminlər üçün hidayət və mərhəmət (olan Quran) gəlmişdir. (Yunis surəsi, 57)

Allah Quranda doğrularla səhvləri çox açıq formada ifadə edib. Buna görə də, vicdanının səsinə dinləyib, nəfsinin eqoist arzularından uzaq dayanan, Allahın hökmlərini tətbiq etməkdə qəti qərarlı olan, hidayət əhli insanlar üçün doğrunu tapmaq çox asandır. Quran hər yaşdan, hər təhsil səviyyəsindən insanın rahatlıqla başa düşə biləcəyi, öyüdlərini qavraya biləcəyi hikmət dolu kitabdır. Quranın ehtiva etdiyi hökmlər və ayələrdə tövsiyə edilən gözəl əxlaq son dərəcə açıq, aydın olur və asandır.

Allahın hidayət verdiyi, səmimi niyyətli hər insan Quranda izah edilənləri rahatlıqla anlaya bilər və anladıklarını bütün davranış və düşüncələrində ən gözəl şəkildə tətbiq edə bilər. Bu da Allahın Rəhman və Rəhim adlarının çox üstün təcəllisidir. Allah Quran üçün, “... insanlara doğru yolu göstərən və içində haqqı batıldən ayırmanın açıq dəlilləri olan...” (Bəqərə surəsi, 185) şəkildə buyurur.

Allah yaratdığı insanın fitrətinə uyğun olaraq bildirdiyi Quran əxlaqı ilə mərhəmətini, şəfqətini və sonsuz rəhmətini bizlərə göstərir. Fitrətinə uyğun

davranmayan, Quran əxlaqını yaşamayan hər insan, maddi və ən əhəmiyyətli mənəvi çətinlik içində yaşayır.

Əgər haqq onların arzu və istəklərinə uysaydı, göylər, yer və onların içindəkilər mütləq fəsada məruz qalardı. Xeyr, Biz onlara Zikrlərini (Quranı) gətirdik. Ancaq onlar Zikrlərindən üz çevirirlər. (Muminun surəsi, 71)

Yalnız Allahdan qorxub çəkinənlər, Ona könüldən təslim olanlar, axirət həyatını dünya həyatına seçənlər Qurandan öyüd alıb düşünərlər. Allah başqa ayələrdə də belə buyurur:

Biz Quranı sənə əziyyət çəkəsən deyə nazil etmədik! Məhz (Allahdan) qorxanlara nəsihət olsun deyə (nazil etdik). (Taha surəsi, 2-3)

Bu mövzu eyni zamanda Quranın əhəmiyyətli sirridir. Quranı anlamaq üçün yüksək zəkaya və ya qabiliyyətə yox, səmimi niyyətə sahib olmaq kifayətdir. Çünki insana hər şeyi qavradacaq olan Rəhman olan Allahdır. Allah səmimi bəndələrinə doğru yolları göstərir, onların Quran əxlaqını yaşamalarını və qurtuluşa çatmalarını təmin edər.

Quran bütün insanlara göndərilmiş kitabdır, ancaq yalnız Allahdan qorxan, axirət gününə iman edən möminlər üçün hidayət vəsiləsi olur. Bu da Allahın iman edən bəndələri üzərindəki şəfqətinin dəlillərindəndir. Bu mövzu ilə bağlı ayələrdən bəziləri belədir:

(De:) "Allahdan başqa bir hakimmi istəməliyəm?! Halbuki sizə Kitabı təfəsilatlı olaraq nazil edən Odur". Kitab verdiyimiz kimsələr onun Rəbbindən haqq olaraq nazil edildiyini bilirlər. Ona görə də əsla şübhəyə düşənlərdən olma! (Ənam surəsi, 114)

O gün hər bir ümmətə, öz içlərindən bir şahid göndərəcəyik. Səni də bunlara şahid gətirəcəyik. Kitabı sənə, hər şeyi bəyan edən və müsəlmanlar üçün hidayət, rəhmət və müjdə olaraq nazil etdik. (Nəhl surəsi, 89)

De: "Onu Müqəddəs Ruh iman gətirənlərə səbat vermək, müsəlmanları doğru yola yönəltmək və onlara müjdə vermək üçün Rəbbinin dərgahından haqq olaraq nazil etmişdir!"

(Nəhl surəsi, 102)

Bunlar hikmətli Kitabın ayələridir. O (Quran), yaxşı əməl sahibləri üçün doğru yol və Rəhmətdir. (Loğman surəsi, 2-3)

Ey insanlar! Rəbbinizdən sizə öyüd-nəsihət, qəlblərdəki (şirk və şübhə kimi xəstəliklər) üçün şəfa və möminlər üçün hidayət və mərhəmət (olan Quran) gəlmişdir. (Yunis surəsi, 57)

Ayələrdə də bildirildiyi kimi Quran bütün insanlıq aləmi üçün öyüd, Allahdan çəkinən və səmimi olan müsəlmanlar üçün də hidayət rəhbəridir. Ehtiva etdiyi üstün hikmət, keçmişdən və gələcəkdən verdiyi həqiqi məlumatlar, insanlardakı qəfləti və vərmiş pərdəsini yox edən üslubu ilə bənzərsiz kitabdır.

Və Quranın bu təsiri, vəhy edildiyi gündən qiyamətə qədər yaradılmış və yaradılacaq olan bütün insanlar üçün etibarlıdır. İman sahibi bir insan, hər vəziyyətdə və qarşılaşdığı hər hadisədə Quranın hökmlərinin və Peyğəmbərimizin (s.ə.v) tətbiq etdiklərinin rəhbərliyində qərar verir.

Quran, Furqan xüsusiyyəti ilə möminin doğruluğunu səhvədən ayırmasına və ən xeyirli qərarı verməsinə vəsilə olur. Allahın bir ayədə də bildirdiyi kimi **"Doğruluq (iman) azğınlıqdan (küfrdən) ayırd edilmişdir."** (Bəqərə surəsi, 256) Buna görə də, iman edən insan Quran əxlaqı ilə cahiliyyə həyatı arasında orta bir yol axtarmağa çalışmaz, qəti və əmin olaraq yalnız Qurana, yəni doğru olana uyar.

Quranın, Allahın Rəhman və Rəhim sifətinin bir təcəllisi, möminlərə olan sonsuz şəfqətinin bir dəlili olduğunu bilər. Allah ayələrdə möminlərə Quran əxlaqına çox bağlanmalarını buyurur:

**Ona görə də sənə vəhy olunandan möhkəm yapış!
Həqiqətən, sən doğru yoldasan. Şübhəsiz ki, o (Quran) həm sən
üçün, həm də qövmün üçün öyüd-nəsihətdir. Siz bundan sorğus
sual olunacaqsınız. (Zuxruf surəsi, 43-44)**

Hər cəmiyyətə xəbərdar edən göndərilməsi, Rəbbimizin Rəhman sifətinin təcəllisidir

Sonsuz mərhəmət və şəfqət sahibi olan Rəbbimiz insanlara xəbərdar edəcək, Allahın və axirətin varlığını, həyatın həqiqi mənasını bildirəcək elçilər göndərir. Elçilər insanları hidayət yoluna sövq etmək üçün bütün həyatı boyu çox səmimi mübarizə aparar. İnsanları cahiliyyə həyatından xilas edib hidayətlərinə vəsilə olmaq üçün bütün imkanlarını sonuna qədər istifadə edirlər. Quranda bu mövzuda verilən nümunələrdən biri Hz. Nuhun qövmünə etdiyi təbliğdir.

Hz. Nuh öz qövmünə Allahın varlığını, sonsuz güc və qüdrətini təbliğ edib onları azğın dinlərindən uzaqlaşdırmaq üçün çox böyük əmək sərf etmişdir. Bunun üçün müxtəlif üsullar istifadə etmiş, qövmünün inkar edən sözləri, üsyankar davranışları bu qiymətli insana heç bir şəkildə maneə törətməmiş, o, Allahın əmrini böyük səbirlər yerinə yetirmişdir. Ancaq qövmü inkarda dirənmişdir. Ayədə bu şəkildə bildirilir:

Nuh dedi: "Ey Rəbbim! Mən qövmümü gecə-gündüz (haqq yola) dəvət etdim. Ancaq mənim dəvətim onların (haqq yoldan) qaçmalarını daha da artırdı. Hər dəfə onları bağışlayasan deyə mən onları (haqq yola) dəvət etdiyimdə, barmaqlarını qulaqlarına tıxadılar, (məni görməmək üçün) paltarlarına büründülər, dirəndilər və çox təkəbbürləndilər. Sonra mən onları ucadan dəvət etdim. Sonra mən onlarla həm açıq-aşkar, həm də gizlicə danışdım. (Nuh surəsi, 5-9)

Peyğəmbərlərin bu səmimi səyləri iman edənlər üçün çox böyük bir lütf, Rəbbimizin bəndələrinə olan sevgisinin çox gözəl təcəllisidir. Elçi Allahdan rəhmət olaraq inkarçılarla mübarizə etməkdə, heç bir qarşılıq gözləmədən insanların axirət həyatına vəsilə olmağa çalışmaqdadır.

Ayələrdə Allahın elçi göndərərək insanlara rəhmət etdiyi bu şəkildə bildirilir:

Şübhesiz ki, Allah möminlərə, öz içlərindən onlara (Allahın) ayələrini oxuyan, onları təmizləyən, onlara Kitabı (Quranı) və hikməti öyrədən bir peyğəmbər göndərməklə lütf etmişdir. Halbuki daha əvvəl onlar açıq-aydın zəlalət içərisində idilər.

(Ali İmran surəsi, 164)

Həmçinin öz içinizdən ayələrimizi sizə oxuyan, sizi təmizləyən, Kitabı (Quranı) və hikməti, eləcə də bilmədiklərinizi sizə öyrədən bir peyğəmbər göndərdik. (Bəqərə surəsi, 151)

(Günahlardan) çəkinib mərhəmətə nail olmağınız ümidi ilə içinizdən sizi xəbərdar edən bir adam vasitəsilə Rəbbinizdən sizə öyüd-nəsihət gəlməsinə təəccübümü edirsiniz?" (Əraf surəsi, 63)

Tərəfimizdən verilən bir əmr ilə. Həqiqətən, Biz elçilər göndəririk. Rəbbindən bir rəhmət olaraq! Şübhesiz, O, hər şeyi eşidəndir, biləndir. (Duxan surəsi, 5-6)

(Ey Peyğəmbər!) Biz səni yalnız aləmlərə rəhmət olaraq göndərdik! (Ənbiya surəsi, 107)

Allahın mübarək elçiləri dünya üzərindəki ən etibarlı, ən dürüst, ən gözəl xasiyyətli, ən üstün əxlaqlı, ən ağıllı, bəsirətli və fərasətli, ən cəsur, ən səbirli insanlardır. Elçilərin bütün insanlar üzərində güvən oyandıran, xeyirli, səmimi və çalışqan insanlar olaraq yaradılmaları Allahın insanlara çox böyük lütfüdür.

Göndərildikləri cəmiyyətə xeyir gətirən, onları Allahın yoluna dəvət edən nümunəvi əxlaqa sahib peyğəmbərlər, insanları Allahın ayələri ilə xəbərdar etməkdə, pis hərəkətlərdən çəkəndirməkdə, yaxşılığı və doğru olanı tövsiyə etməkdədirlər. Dünya həyatının müvəqqəti olmasını, sonsuz axirət həyatının isə həqiqi həyat olduğunu insanlara xatırlatmaqdadırlar.

Hər cəmiyyətə mütləq bir elçi göndərilməsi də, Rəbbimizin insanlar üzərindəki bir rəhmətidir. Heç bir cəmiyyət yoxdur ki, Allahın risaləti ilə

ünsiyyətdə olmasın, Allahın və axirət gününün varlığı ilə xəbərdar edilib qorxudulmasın. Quran ayələrində hər cəmiyyətin mütləq bir elçi vasitəsilə xəbərdar edildiyi belə bildirilir:

Həqiqətən, Biz səni müjdəçi və xəbərdar edən bir peyğəmbər olaraq haqq ilə göndərdik. Elə bir ümmət yoxdur ki, onlara xəbərdar edən bir peyğəmbər gəlməmiş olsun.

(Fatir surəsi, 24)

Biz (Musaya) səsləndiyimiz zaman sən Tur dağının yanında deyildin. Lakin səndən əvvəl özlərinə xəbərdar edən bir peyğəmbər gəlməyən bir qövmü xəbərdar edəsən deyə, Rəbbindən bir rəhmət olaraq (bunları sənə bildirdik). Ola bilsin ki, onlar düşünüb öyüd alarlar. (Qəsas surəsi, 46)

Yoxsa onlar: "Onu özündən uydurmuşdur!" - deyirlər? Əksinə, o, səndən əvvəl özlərinə xəbərdar edən bir peyğəmbər gəlməyən qövmü xəbərdar edəsən deyə Rəbbin tərəfindən göndərilən haqq Kitabdır. Ola bilsin ki, onlar doğru yola yönəlmələr. (Səcdə surəsi, 3)

Şübhəsiz, Biz hər bir ümmətə: "Allaha ibadət edin və Tağutdan (bütlərdən) uzaq durun!" - deyə (əmr etmələri üçün) peyğəmbər göndərdik. Allah onlardan bir qismini doğru yola yönəltdi. Onlardan bir qisminin də zəlalətdə qalması vacib olmuşdur. Ona görə də yer üzündə dolaşın və (peyğəmbərləri) yalanlayanların aqibətinin necə olduğunu görün!

(Nəhl surəsi, 36)

Ey kitab əhli! (Axirətdə): "Bizə nə müjdə verən, nə də xəbərdar edən biri gəldi", - deməyəsiz deyə, peyğəmbərlərin arasını kəsildiyi bir dövrdə sizə, (həqiqətləri) sizin üçün bəyan edən elçimiz gəldi. Artıq sizə müjdə verən və xəbərdarlıq edən biri gəlmişdir. Allah hər şeyə qadirdir. (Maidə surəsi, 19)

Elçilər, göndərildikləri cəmiyyətlər üçün çox böyük lütf olmuş, insanlara bilmədiklərini öyrətmiş, gözəl həyat yaşamanın, hüzur, təhlükəsizlik, sülh və ədalət dolu həyatın necə mümkün ola biləcəyini izah etmişlər. Ancaq Quranda bildirilən **“...Bunlar Kitabın ayələridir. Rəbbindən sənə nazil olan (Quran) haqdır. Lakin insanların çoxu iman gətirməz.”** (Rad surəsi, 1) ayəsinin təcəllisi olaraq, tarix boyu elçilərin özləri üçün nə qədər böyük rəhmət olduğunu dərk edə bilən və səmimi imana yönələn çox az sayda insan olmuşdur. İnkar edənlər imanı heç qəbul etməz ikən, bəzi insanlar da vicdanlarında elçilərin izah etdiklərinə qənaət gətirdikləri halda, Quranda bildirilən həqiqi səmimiyyəti yaşamağa yanaşmayıblar.

Buna baxmayaraq elçilər Quranda Hz. Məhəmməd (s.ə.v) üçün **“Sən nə qədər istəsən də, insanların çoxu iman gətirəsi deyil.”** (Yusif surəsi, 103) ayəsi ilə bildirildiyi kimi, insanların iman etmələrini içdən arzu etmiş, dünyada və axirətdə nemətə qovuşmaları, ola biləcək ən gözəl və ən xoşbəxt həyatı yaşaya bilmələri üçün çox səmimi səy göstərmişlər. Elçilərin, ətrafındakı insanların iman etmələrindən, dünyada və axirətdə xoşbəxt olmalarından şəxsi heç bir mənfəətləri olmadığı halda, səmimi Allah qorxuları və üstün əxlaqına görə həyatını Rəbbimizin bu əmrini ən gözəl şəkildə yerinə yetirmə səyi ilə keçiriblər.

İnsanlara imanı və din əxlaqını sevirə bilmək üçün çox böyük çətinliklərlə qarşı-qarşıya qalmış, çox çətin hadisələrlə sınıanmışlar. Ancaq heç bir çətinlik qarşısında qorxmamış, Allahın köməyi və dəstəyi ilə böyük cəsərət nümunəsi sərgiləmiş və nəticəsində də Allahın icazəsi ilə qalib gələn daim onlar olmuşlar:

**Allah (İövhi-məhfuzda): “Mən və peyğəmbərlərim mütləq qalib gələcəyik!” - deyə yazmışdır. Allah güclüdür, qüdrətlidir.
(Mücadilə surəsi, 21)**

Kim Allahı, Peyğəmbərini və iman gətirənləri dost tutarsa, bilsin ki, həqiqətən, qalib gələcək olan məhz Allahın tərəfdarlarıdır. (Maidə surəsi, 56)

Bəndələrinə qarşı sonsuz mərhəmət sahibi olan Allah hər insanı doğru yola elçiləri vasitəsilə çağırmaqda, hidayət yolunu tapması üçün müxtəlif xatırlatmalar etməkdədir. Hər insana öyüd ala biləcəyi qədər vaxt verilməkdə, doğrular müxtəlif formalarda izah edilməkdə, hər kəs layiq olduğu ilə qarşılıq görməkdədir. Dünya həyatındakı xatırlatmalar və xəbərdarlıqlar reallaşmadan heç bir cəmiyyətin həlaka uğradılmayacağı da yenə ayələrdə xəbər verilir. Sonsuz ədalət sahibi olan Rəbbimiz bu şəkildə buyurur:

Biz heç bir məmləkəti təyin edilmiş vaxtı çatmadan məhv etmədik. (Hicr surəsi, 4)

Çünki sən Rəbbin əhalisi (peyğəmbərlərin göstərdiyi haqq yoldan) xəbərsiz olduğu halda məmləkətləri zümlə məhv edən deyildir. (Ənam surəsi, 131)

Sən Rəbbin məmləkətlərin mərkəzinə ayələrimizi oxuyan bir peyğəmbər göndərmədikcə oranı məhv etməz. Biz yalnız xalq zalım olan məmləkətləri məhv edərik. (Qəsas surəsi, 59)

**Sizə Allahın ayələri oxunduğu və Onun Peyğəmbəri də aranızda olduğu halda necə küfr edirsiniz? Kim Allaha (İslama) bağlanarsa, şübhəsiz ki, o, doğru yola yönəldilmişdir.
(Ali İmran surəsi, 101)**

Hər şeyin taledə yazılı olması Allahın sonsuz mərhəmətinin təcəllisidir

İnsanın bütün həyatının Allahın təyin etdiyi tale üzrə yaşaması, Rəbbimizin böyük lütfü, Rəhman və Rəhim sifətinin çox gözəl təcəllisidir. Tale sirrinə vaqif olan möminlər, qarşılaşdıqları çətinliklərə şövq və sevinclə səbir edirlər. Onlar, Allahın hər şeyi xeyirlə yaratdığını və başlarına gələnlərin sadəcə Allahın diləməsi ilə reallaşdığını bilirlər. İnsanların həyatını bütün detalları ilə yaradan Allahdır. Ənam surəsində yer üzündə meydana gələn böyük–kiçik bütün hadisələrin Allahın diləməsi ilə reallaşdığı bu şəkildə bildirilir:

Qeybin açarları Allahın yanındadır. Ondan başqası onları bilə bilməz. O, quruda və dənizdə nə varsa, hamısını bilir. Yerə düşən elə bir yarpaq yoxdur ki, Allah onu bilməsin. Yer qaranlıqları içindəki toxum və yaş-quru nə varsa, hamısı açıq-aydın bir kitabdadır (İövhi-məhfuzdadır). (Ənam surəsi, 59)

İnsan, zamana bağlı yaşayan və hadisələri yalnız yaşadığı andan baxaraq qiymətləndirə bilən varlıqdır. Və insan, gələcəyi bilmədiyi üçün qarşılaşdığı hadisələrdəki uzun müddətli hikmətləri, gözəllikləri və xeyirləri də həmişə görməyə bilər. Lakin zamanı yaradan, buna görə də, zamandan münəzzəh olan Allah, zamana asılı olan bütün varlıqların həyatını “zamanın xaricindən” görüb bilməkdədir. Bu, tale həqiqətidir.

Tale, Allahın keçmiş və gələcək bütün hadisələri tək bir an olaraq bilməsidir. Yəni “nəticəsi bilinməyən hadisələr” yalnız, bizim üçün “naməlum”dur. Allah bizim bilmədiyimiz bu hadisələrin hamısını bilir. Buna görə də, insanın imtahanı, əslində əvvəli və sonu müəyyən olan imtahandır. Keçmiş, gələcək və yaşadığımız an Allah Qatında birdir; hamısı olub bitmişdir. Biz isə bu hadisələri ancaq zamanı gəldiyində yaşayaraq öyrənirik (Ətraflı məlumat üçün baxın: “Zamansızlıq və Tale həqiqəti”, Harun Yəhya).

Müsəlmanların, dünya və axirət həyatındakı bütün çətinliklərə və sınaqlara gözəl səbir etmələrinə vəsilə olan da, məhz bu tale elmidir. İman edənlər “Allahın izni olmadıqca heç bir müsibət üz verməz. Kim Allaha iman

gətirərsə, Allah onun qəlbini doğru yola yönəldər. Allah hər şeyi biləndir.” (Təğabun surəsi, 11) ayəsində də bildirildiyi kimi, başlarına gələn hər şeyin tale üzrə reallaşdığını bilməyin rahatlığını yaşayarlar. İman etməyənlər tale elminə vaqif olmadıqlarına görə çətinlik, stress, narahatlıqla boğuşduqlarında, müsəlmanlar Rəbbimizdən rəhmət olaraq hüzur içində həyatını davam etdirərlər.

Həyatının hər anının sonsuz mərhəmət sahibi olan Rəbbimizin dilədiyi şəkildə reallaşdığını, hər şeyin böyük xeyir və gözəlliklərlə yaradıldığını bilməyin hüzuru içindədir. Ancaq bu, iman edənlərin həyatında heç bir çətinlik və sıxıntı olmadığı mənasını verməməlidir.

Möminlər dünyada hər cür çətinlik və sıxıntı ilə qarşılaşa bilərlər, mallarını itirə bilərlər, fiziki olaraq zəifləyə bilərlər, xəstələnə bilər, yaralana bilər, ölə bilər və ya öldürülə bilərlər. Onların fərqi, başlarına gələn hər çətinliyin Allahdan gələn sınaq olduğunu bilmələri və hər birini Allahın Rəhman və Rəhim sifətlərinin gözəl təcəllisi olaraq qəbul etmələridir. Çünki bu sınaqlar qarşısında göstərdikləri gözəl əxlaqın Allah qatında çox qiymətli olduğunu bilirlər. Bu, möminlərə xas bir zövqdür. Müsəlmanlar bu cür çətinliklər qarşısında kədər, stress, mənəvi əzab, çaxnaşma, qorxu kimi hisslər yaşamazlar.

Çünki Uca Allahın, yaratdığı və şər olaraq görünən bütün hadisələri də müsəlmanların xeyrinə çevirəcəyini bilirlər. Allah bunlarla iman edən bəndələrini sınaqdan keçirir və göstərdikləri səbrin qarşılığını da həm dünyada, həm də axirətdə qat-qat artıqlaması ilə verir. Və müsəlmanlar bu qısa imtahan dövrü nəticəsində sonsuz cənnət həyatı ilə mükafatlandırılırlar. Allah bir ayədə möminlərə, **“...(Allah) kafirlərə, möminlərin əleyhinə bir yol verməyəcəkdir.”** (Nisa surəsi, 141) şəkildə bildirib. Allaha söykənib güvənən insan, artıq heç bir qorxu və qəmginlik yaşamayacaq. Bu, Allahın bəndələri üzərindəki şəfqətinin dəliliidir:

Şübhəsiz ki: “Rəbbimiz Allahdır!” - deyib sonra doğru yolda gedənlər üçün heç bir qorxu yoxdur və onlar qəm-qüسسə görməyəcəklər. (Əhqaf surəsi, 13)

Xeyr (elə deyil)! Kim yaxşı işlər görüb Allaha təslim olarsa, onun Rəbbi yanında mükafatı vardır. Onların (axirətdə) heç bir qorxusu yoxdur və onlar qəm-qüسسə görməyəcəklər.

(Bəqərə surəsi, 112)

Bilin ki, Allahın dostlarına heç bir qorxu yoxdur və onlar (axirətdə) qəm-qüسسə görməyəcəklər. Onlar iman gətirib (pis əməllərdən) çəkinən kimsələrdir. Dünyada da, axirətdə də onlar üçün müjdə vardır. Allahın sözlərində əsla dəyişiklik olmaz. Əsil böyük uğur budur! (Yunis surəsi, 62-64)

Allah başqa ayələrində də, Özünə inanan və təslim olan bəndələrinin əsla qopmayacaq bir “qulpa” yapışdıqlarını bildirib:

Kim yaxşı əməl sahibi olaraq özünü Allaha təslim edərsə, həqiqətən, o, ən möhkəm qulpa yapışmış olar. Bütün işlərin axırı Allaha qayıdar. (Loğman surəsi, 22)

Dində məcburiyyət (zorakılıq) yoxdur. Doğruluq (iman) azğınlıqdan (küfrdən) ayırd edilmişdir. Artıq kim Tağutu (bütləri və ya şeytanları) inkar edib Allaha iman gətirərsə, o, heç vaxt qırılmayan ən möhkəm qulpdan yapışmış olar. Allah hər şeyi eşidəndir, biləndir! (Bəqərə surəsi, 256)

İman edənlərin çətinliklər və sıxıntılar qarşısında göstərdikləri şövqlü, şən və güclü xarakter Allaha, taleyə və axirətə imanın, təvəkkülün və təslim olmağın nəticəsidir. Peyğəmbərlərin və saleh möminlərin həyatında bu gücün və təvəkkülün çox gözəl nümunələri var. Quranda çətinlik zamanı göstərilən güclü xarakterə əhəmiyyətli bir nümunə, Fironun qövmündə cadugər ikən Hz. Musanın dininə iman edən və bundan sonra Fironun öldürmə təhdidi qarşısında üstün əxlaq göstərən möminlərdir.

Ayələrdə Fironun iman edən bu möminləri ölümlə və işgəncə ilə qorxutmağa çalışıb, doğru yollarından döndərməyə çalışdığı bildirilir. Lakin o, ordusunun və maddi gücünün onları qorxudacağını zənn edərək çox böyük

hüsrana uğramışdır. Çünki möminlər Firona verdikləri cavabda, yalnız Allahdan qorxduqlarını və başlarına çətinlik gəldiyində Ona yönəlib döndüklərini ifadə ediblər. Bu insanlar Fironun bütün təhdidlərinə baxmayaraq Allaha iman verdiyi təslimiyyət və təvəkküllə bu yoldan dönmələrinin mümkün olmadığını bildiriblər:

(Firon) dedi: "Mən sizə icazə verməmiş ona iman gətirdiniz. Şübhəsiz ki, o, sizə sehri öyrədən böyüyünüzdür. Ona görə də mən sizin əllərinizi və ayaqlarınızı çarpaz kəsdirəcəyəm və sizi xurma ağaclarının kötöklərindən asdıracağam. O zaman hansınızın əzabının daha şiddətli və daimi olduğunu biləcəksiniz!" Onlar dedilər: "Biz səni, bizə gələn açıq-aşkar möcüzələrdən və bizi yaradandan üstün tutmayacağıq. Ona görə də nəyə hökm verəcəksənsə, ver. Sən ancaq bu dünyada hökm verə bilərsən. Xətalarımızı və sənənin bizə zorla etdirdiyin sehri bağışlaması üçün Rəbbimizə iman gətirdik. Allah daha xeyirlidir və əbədidir!" (Taha surəsi, 71-73)

Möminlər üçün hər şeyin xeyrlə yaradılması Allahın sonsuz rəhmətinin təcəllisidir

Hər insanın həyatında çətin və sıxıntılı anlar var. Quran əxlaqından uzaq yaşayan insanların çoxu bu çətin anları narahatlıq, kədər və sıxıntı duyğuları içərisində keçirirlər. Dünya həyatında sınaqdan keçirildiklərini düşünmədikləri, Allaha və Onun yaratdığı talenin qüsursuzluğuna iman etmədikləri üçün, qarşılaşdıqları hadisələri, çəkdikləri çətinlikləri təsadüfən meydana gələn hadisələr olaraq görürlər. Bu isə daha çox əzab çəkmələrinə səbəb olur.

İman etmədikləri üçün onsuz da, dünyada keçirdikləri hər an onların əleyhinə işləyir. Möminlər isə, Allahın dünya həyatında onlar üçün yaratdığı çətinliklərin imtahan olduğunu bilirlər. Bu sınaqların, saleh müsəlmanlarla “qəlbində xəstəlik olan” və səmimi olaraq iman etməyən insanların ayırd edilməsi üçün xüsusi olaraq yaradıldığını anlayırlar. Çünki Allah müsəlmanları dünya həyatında müxtəlif formalarda sınayacağını və doğru olanlarla olmayanları bir-birindən ayırd edəcəyini Quranda belə söz edib:

Yoxsa Allah sizdən cihad edənləri və (çətinliklərə) səbir edənləri bilib ayırd etmədən cənnətə girəcəyinizi zənn edirsiniz?! (Ali İmran surəsi, 142)

Allah pisi yaxşıdan ayırana qədər, möminləri, (indi) olduğunuz vəziyyətdə qoyası deyil... (Ali İmran surəsi, 179)

Bu mövzu ilə əlaqədar olaraq Quranda, Peyğəmbərimiz (s.ə.v) dövründə baş verən bir hadisə nümunə verilib:

İki ordunun üz-üzə gəldiyi gün sizin başınıza gələn fəlakət də yalnız Allahın izni ilə oldu ki, möminləri ayırd etsin və münafıqları bəlli etsin. (Ali İmran surəsi, 166-167)

Ayələrdə də bildirildiyi kimi Peyğəmbərimiz (s.ə.v) dövründə müsəlmanlar sıxıntılı bir mübarizə ilə sınaqdan keçiriləblər. Ancaq bu hadisələr də, Allahın icazəsi ilə baş vermiş və möminlərə zərər verməyə çalışan münafıqların ortaya çıxmasına vəsilə olmuşlar. Yəni nəticə olaraq, möminlər üçün “həmişə olduğu kimi” xeyirə dönmüşdür.

Möminlər hər şeyin Allahın təqdir etdiyi tale üzrə baş verdiyini bildikləri üçün pis kimi görünən bir hadisəni və ya sıxıntı anını, səmimiyyətlərini, Allaha olan bağlılıqlarını və təvəkküllərini göstərmək üçün gözəl fürsət olaraq qiymətləndirirlər. Dünyada həm çətinliklərlə, həm də nemətlərlə sınıdıqlarını heç vaxt unutmazlar.

Bu gözəl əxlaqın və təslimiyyətin nəticəsi olaraq Allah pis kimi görünən hadisələri və çətinlikləri saleh bəndələrinin lehinə çevirir. Çünki Rəhman və Rəhim olan Allah iman sahibi bəndələrini hidayət yoluna çatdırmaq, cənnətinə qəbul etmək və sonsuz nemətlərlə mükafatlandırmaq istəyir. Buna görə də, bu çətinliklər möminlər üçün çox qiymətli, diqqətlə qiymətləndirilməli əhəmiyyətli zamanlardır.

Quran əxlaqının yaşanmadığı cəmiyyətdə səhv etməkdən çox çəkinirlər. Çünki səhv edən adam cəmiyyətin gözündən düşər və ümumiyyətlə onunla lağ edilər və ya əhəmiyyətli gördüyü bəzi fürsətləri qaçıra bilər. Buna görə cahiliyyə fərdləri arasında səhv etmək sanki qorxulu yuxu halına gəlmişdir. Halbuki Quran əxlaqında vəziyyət olduqca fərqlidir. Bir müsəlman səhvin də Allahdan böyük xeyir və hikmətlərlə yaradıldığını, Rəhman olan Allahın bir lütfü olduğunu anlayar.

Əvvəlcə bilər ki, müsəlmanlar insanları etdikləri səhvlərə görə qiymətləndirməzlər. Səhvin taledə olduğunu, möminin səhvindən dolayı peşmanlıq hiss edib düzəltmək istəyəcəyini bilər, ona qarşı şəfqət və mərhəmət duyarlar. Bununla birlikdə mömin səhvə yol verdiyində səmimi olaraq düşünüb səhvini anlayar; Allah qorxusu və vicdanı onu dərhal hərəkətə keçirər. Səhvini düzəltmək üçün çalışar.

Sonsuz mərhəmət sahibi olan Allaha dua və tövbə edər. Möminin səhv etdiyində duyduğu peşmanlıq da yenə onun üçün xeyirlidir. Çünki bu, cahiliyyənin yaşadığı sıxıntılı peşmanlıq deyil, bir daha eyni səhvi təkrarlamamağa çalışmaqdır. Bu vəziyyətdə möminin göstərdiyi təslimiyyət, təvəkkül və bütün hadisələrin taledə olduğunu bilərək hərəkət etməsi çox əhəmiyyətlidir. Beləcə Allaha olan yaxınlığı daha çox artar.

Bəqərə surəsinin 216–cı ayəsində Allah, “şər” olaraq görünən bəzi şeylərin insanlar üçün xeyir gətirə biləcəyini bildirib. Ancaq bunun yanında eyni ayədə insanların sevdikləri şeylərin onlar üçün “şər” ola biləcəyini də xəbər verib. Quranda bu mövzu ilə bağlı verilən bir nümunə, iman etməmiş xəsis və zəngin insanların vəziyyətidir. İman etməyənlərin, xəsisliyi hiyləgərlik zənn etmələri və Allah yolunda istifadə etmədikləri zənginliyin onlar üçün fayda gətirəcəyini sanmaları çox böyük qəflətdir. Çünki Allah, belə zənginliyin, sahibləri üçün “şər” olduğunu və axirətdə onlara əzab olacağını Quranda bildirib:

Allahın, Öz lütfündən verdiyi şeylərdə xəsislik edənlər elə zənn etməsinlər ki, bu onlar üçün xeyirlidir. Əksinə, bu onlar üçün zərərliyədir. Onların xəsislik etdiyi şeylər, qiyamət günü boyunlarına dolanacaqdır. Göylərin və yerin mirası Allahındır. Allah etdiklərinizdən xəbərdardır. (Ali İmran surəsi, 180)

Möminlərin isə “malı–mülkü” qiymətləndirmə şəkli iman etməyənlərin səhv anlayışından tamamilə fərqlidir. Quranda əmr edildiyi kimi davranan bir mömin üçün, mülk sahibi olmaq həyatında əhəmiyyətli yer tutmaz. Mal ehtirası, yığmaq ehtirası kimi iman etməyənlərə xas davranışların heç biri möminlərin üstün əxlaqında görülməz. Çünki mömin bütün həyatını Allahın razılığını qazanmağa həsr etmişdir. Buna görə mallarını da Allah yolunda istifadə edər və nəfsinin eqoist ehtiraslarına əsla qapılmaz; dünyəvi mənfəətlərə deyil, hər zaman axirətdə qazanacağı gözəlliklərə yönələr. Məhz belə hərəkət edən möminlər Allah Qatında üstün qılınıb və Allah onları Quranda belə müjdələyir:

Şübhəsiz ki, Allah möminlərdən canlarını və mallarını cənnət müqabilində satın almışdır. Onlar Allah yolunda vuruşar, öldürər və öldürülərlər. Bu, Tövratda, İncildə və Quranda Allahın öhdəsinə götürdüyü bir vəddir. Allahdan daha yaxşı əhdə vəfa göstərən ola bilərmi?! Elə isə, Onunla etdiyiniz bu alış-verişə görə sevinin! Məhz bu, böyük uğurdur. (Tövbə surəsi, 111)

Bu həqiqəti dərk edən peyğəmbərlər, elçilər, saleh möminlər tarix boyu özlərinə nemət olaraq verilən malın əslində Allaha aid olduğunu bilərək hərəkət ediblər; bütün sərvətlərini və zənginliklərini Allahı razı edəcək şəkildə istifadə ediblər. Məsələn, ayədə ifadə edildiyi kimi möminlər, “...mal-dövlətini sevməsinə baxmayaraq onu qohum-əqrəba, yetimlər, yoxsullar, yolda qalanlar, dilənçilər və qulların azad olunması üçün” (Bəqərə surəsi, 177) verəcək əxlaqa və mərhəmətə sahibdirlər.

Ayrıca möminlər bəzi insanların etdiyi kimi nümayiş olaraq deyil, tam əksinə “... Allahın rızasını qazanmaq və içlərindəkini (səxavətli olmalarını) möhkəmləndirmək üçün” (Bəqərə surəsi, 265) infaq edirlər. Buna görə də, mallarında azalma olduğu zaman da cahiliyyənin reaksiyalarının tam əksi olaraq, bunun Allahın imtahanı olduğunu anlayaraq hərəkət edər, səbir edər və xeyir gözü ilə baxırlar. İnananların belə vəziyyətdə necə davranacaqları Quranda belə bildirilib:

De: “Ey mülkün sahibi olan Allah! Dilədiyin kimsəyə mülkü verərsən, dilədiyindən də mülkü alarsan. Dilədiyin kimsəni yüksəldər, dilədiyini də alçaldarsan. (Hər cür) xeyir Sənin əlindədir. Şübhəsiz ki, Sən hər şeyə qadirsən!

(Ali İmran surəsi, 26)

Ayələrdə bəndələrinə qarşı lütf sahibi olan Rəbbimizin Öz yolunda infaq edən, malından xərcləyən müsəlmanlara verəcəyi qarşılıq bildirilib. Səba surəsinin 39-cu ayəsində Allah möminlərə “nə infaq etsələr yerinə bir başqasını verəcəyini” söz verib. Bu Rəbbimizin rəhmətinin ən gözəl təzahürlərindəndir. Allahın razılığını hər şeydən üstün tutan, dünya həyatının müvəqqəti olduğunu dərk edib, yalnız axirət gözəlliyini ümid edən iman sahiblərinin Allah yolunda etdikləri xərcləmələr nəticəsində alacaqları qarşılıq ayələrdə belə xəbər verilir:

Mallarını Allah yolunda infaq edənlərin halı, yeddi sünbül verib hər sünbülü də yüz ədəd dən verən bir toxumun halına bənzəyir. Allah dilədiyini kimsəyə qatbaqat artığını verir. Allah (lütfü ilə) genişdir, hər şeyi biləndir. (Bəqərə surəsi, 261)

Əgər Allaha gözəl bir borc versəniz, O sizin üçün onu (mükafatını) qat-qat artırır və sizi bağışlayar. Allah şükrün mükafatını verəndir, həlimdir. (Təğabun surəsi, 17)

De: "Həqiqətən, Rəbbim bəndələrindən istədiyinin ruzisini bol edər, istədiyinin ruzisini də azaldar. Siz nə infaq etsəniz, Allah onun yerinə başqasını verər. O, ruzi verənlərin ən xeyirlisidir". (Səba surəsi, 39)

İnfaq edən müsəlman, ayələrdə də bildirildiyi kimi sonsuz lütf sahibi olan Rəbbimizdən qat-qat artıqlaması ilə qarşılığını alacaq. Üstəlik inananlar çox yaxşı bilirlər ki, inkarçıların malları onlara dünyada fayda deyil, tam əksinə əzab olacaq. Bu, Allahın vədidir. Ayədə belə buyrulur:

Onların malları və övladları səni imrəndirməsin! Həqiqətən, Allah bunlar vasitəsilə onlara dünya həyatında əzab vermək və kafir olaraq can vermələrini istəyir. (Tövbə surəsi, 55)

Acizlik və xəstəliklərin yaradılması

Allahın sonsuz rəhmətidir

Cahiliyyə əxlaqını yaşayan insanlar başlarına gələn hər çətinliyi, sıxıntını ya da xəstəliyi fəlakət kimi düşünürlər. Bu çətinliklərin onların qurduğu nizamı pozduğunu, həyatını alt-üst etdiyini düşünürlər. Çünki bu insanlar həmişə gələcəklə bağlı planlar qurur və bu formada getməsinə gözləyərlər. Onların planlarında ani bir xəstəliyin və ya bir qəzanın yeri yoxdur.

Hətta bir çoxu, sağlam bədənə sahib ikən (hər gün minlərlə adamın başına gələ bilən) bu tərz hadisələrlə qarşı-qarşıya gələ biləcəyini düşünməyib belə. Buna görə də, Quran əxlaqından uzaq yaşayan insanlar belə bir vəziyyət meydana gəldiyində dərhal üsyan edərlər. Nə üçün başlarına belə bir hadisənin gəldiyini sorğulayan üslubla tale həqiqətinə son dərəcə əks davranırlar.

Tale həqiqətini qavraya bilməmiş olan bu insanlar, başlarına gələn xəstəliyin səbəbi olaraq yalnız virusları və ya mikrobları görürlər. Yenə eyni şəkildə yol qəzası keçirdikdə, bunun tək səbəbinin pis avtomobil istifadə edən sürücü olduğunu zənn edərlər. Halbuki həqiqət belə deyil. Xəstəliyə səbəb olan hər mikroorqanizm və ya insana zərər verən hər vasitə, hər insan Allahın səbəb olaraq yaratdığı varlıqlardır.

Və bu varlıqların hamısı ancaq və ancaq Allahın idarəsi ilə hərəkət etməkdədirlər. Əgər virus səbəbindən bir insan ağır xəstəliyə tutulursa, bu, Allahın məlumatı daxilindədir. Əgər avtomobil hansısa bir insana çarpıb onu şikəst edirsə, bu da Allahın yaratdığı taleyə tabe olan hadisədir. Bir insan nə edirsə etsin bunları dəyişdirə bilməz; taleyindən tək bir anı çıxara bilməz. Çünki tale bir bütün olaraq yaradılır. Və sonsuz qüdrət sahibi Allaha təslim olan, Onun sonsuz ağılına və Rəhmətinə güvənib səbir edən insan üçün xəstəlik də, qəza da, müsibət də sonu xeyirlə bitəcək müvəqqəti imtahanlardır.

Əhəmiyyətli olan, Allaha iman edən, Onun yaratmış olduğu taleyə təslim olan insanların bu cür çətinlik və xəstəlik anında göstərəcəkləri gözəl əxlaqdır. Xəstəliklər və qəzalar, möminlərin səbrinin və əxlaqının gözəlliyini göstərə biləcəkləri və Allaha yaxınlaşmaq üçün çox əhəmiyyətli fürsətlərdir. Sonsuz mərhəmət sahibi olan Rəbbimiz xəstəlikləri, çətinlikləri və sıxıntıları insanları sınamaq üçün yaratmaqda, bunlarla iman edən bəndələrinin xeyrini

istəməkdədir. Allah Quranda çətinliklər qarşısında göstəriləcək səbrin əhəmiyyətini izah edərkən xəstəlik dövrünü də ifadə edib:

Yaxşı əməl (ibadət vaxtı) üzünüzü şərqə və qərbə tərəf çevirməyiniz deyildir. Yaxşı əməl sahibləri o kəslərdir ki, Allaha, axirət gününə, mələklərə, kitablara və peyğəmbərlərə inanar, mal-dövlətini sevməsinə baxmayaraq onu qohum-əqrəba, yetimlər, yoxsullar, yolda qalanlar, dilənçilər və bəndələrin azad olunması üçün sərf edər, namazı qılar, zəkəti verər, əhd etdikləri zaman əhdlərinə sadıq qalar, darlıqda, çətinlikdə, eləcə də döyüş vaxtı səbir edərlər. Onlar sadıqlərdir, əsil müttəqilərdir.

(Bəqərə surəsi, 177)

Ayədə xəstəlik dövrünün də ifadə edilmiş olması düşündürücüdür. Fiziki narahatlıqla qarşılaşan insanın gözəl əxlaq göstərmək üçün bütün bunların imtahan olduğunu; xəstəliyi də, şəfanı da yaradanın yalnız Allah olduğunu düşünməsi lazımdır. Əgər insan xəstələndikdə və ya başına gələn qəzadakı xeyiri və hikməti düşünsə, bunları həmin anda görməsə belə, başına gələn çətinlikdən çox qazanlı çıxar. Dünyada müvəqqəti çətinlik yaşayar amma Allahın icazəsi ilə, axirətdə Rəbbimizə qəlbən təslim olduğuna görə sonsuz gözəlliyi ilə mükafatlandırılar.

Ancaq unutmamaq lazımdır ki, bu həqiqəti qavraya bilmək və belə hadisə ilə qarşılaşdıqda gözəl əxlaq göstərə bilmək çox əhəmiyyətlidir. Bunun üçün də, insanın bütün xəstəlikləri bir hikmətlə yaradıldığını unutmamaq lazımdır. Allah diləsə insan xəstə olmaz, ağrı hiss etməz və ya əzab çəkməz. Amma əgər insan belə bir çətinliklə qarşılaşsa da, bilməlidir ki, bu çətinliyi yaşamasının, həm dünyanın müvəqqəti olması, həm də, Allahın sonsuz gücünü anlaya bilməsi baxımından bir çox hikməti var.

Xəstəlik zamanı insanın həmin günə qədər sağlam olan bədəni, gözlə belə görə bilmədiyi viruslara və mikroblara qarşı məğlub olur. Və bilindiği kimi bir çox xəstəlik halsızlıq, müxtəlif ağrı və acı ilə özünü göstərir. Hətta bəzi xəstəlik növlərində insan yataqdan belə qalxa bilməyəcək qədər yorğun və ya şiddətli ağrı ola bilir. Mikroskopik bir virusun, onun bədəni üzərində meydana gətirdiyi bu zəifliyə mane olmağa güc çatdıra bilməyən insan, belə anlarda acizliyini və Allaha nə qədər möhtac olduğunu daha yaxşı qavrayır.

Beləcə sağlam ikən təkəbbürə qapılan, eqoistlik edən, sahib olduqları ilə qürrələnən adam bəlkə də, gərəyi kimi düşünmədiyi bu həqiqəti dərk edə bilər. Hər şeyin Yaradıcısı olan, sonsuz rəhmət və şəfqət sahibi olan Rəbbimizin qüdrətini daha yaxşı təqdir edə bilər.

Gündəlik həyatda çox vaxt düşünülməyən mövzulardan biri də, sağlam olmanın əslində nə dərəcə böyük nemət olmasıdır. Uzun müddət xəstə olmayan, buna görə də, bir narahatlıq, ağrı ya da acı hiss etməyən insan bu vəziyyətə öyrəşir. Amma bir xəstəliklə qarşılaşdıqda əslində sağlam olmağın Allahın çox böyük lütfü olduğunu anlar. İnsanların böyük hissəsi həyatı əhəmiyyəti olan bir xəstəliyə tutulduqda və ya hər hansı bir orqanını itirdikdə bunu özləri üçün pis hadisə olaraq düşünə bilərlər. Halbuki bəlkə də xəstəlik bu adama axirətdə qurtulması və yalnız Allaha yönəlməsi üçün vəsilə olaraq verilmiş ola bilər.

Çünki ciddi xəstə olan insanın təbii olaraq şüuru daha çox açılır. Bu vəziyyət qəflət halından çıxaraq həyatının mənasını və axirət həqiqətini daha çox düşünməsinə vəsilə olur. Bu adam dünyaya bağlılığın mənasızlığını və ölümün nə qədər yaxınında olduğunu qavrayır. Bütün həyatını qəflət içərisində keçirəcək ikən, heç gözləmədiyi bir anda xəstələnəsi ilə birlikdə bəlkə də, axirət həyatının və Allahın razılığını qazanmanın əhəmiyyətini qavrayıb sonsuz həyatında qurtuluş tapa bilər. Bu baxımdan düşündükdə xəstəliyin mömin üçün nə qədər böyük xeyir olduğu, Rəbbimizin xəstəliklər var edərək insanlara böyük lütf etdiyi daha yaxşı aydın olur.

Ciddi bir xəstəliyin bədən üzərindəki əlamətləri artdıqca insan həmişə düşünməkdən qaçdığı ölümü düşünməyə başlayır və bu vəziyyətdə insan bütün səmimiyyəti ilə Allaha dua edərək sağlam hala gəlməyi istəyir. Həyatı boyu heç dua etməmiş bir insan belə amansız bir xəstəlik qarşısında Allaha yalvarma ehtiyacı hiss edər. Rəbbimizə qarşı son dərəcə səmimi dua edər; Buna görə də, Allaha olan yaxınlığı arta bilər.

Və əgər bu adam yaxşılaşdıqda da eyni səmimiyyətlə dualarını davam edərsə, (sağlamlığına qovuşduqda nankorluq etməsə) xəstəlik onun üçün böyük xeyirə, ixlaslı həyat sürməsinə vəsilə olmuş olar. Buna görə də, xəstəlik hər şeyə xeyir gözü ilə baxan, dərin düşünən və başına gələn hər hadisədə Allaha yönələn bir insan üçün çox böyük rəhmətdir, Allahdan çox böyük lütfüdür. Allah Quranda belə çətinlik anlarında Özünə yönələn insanların varlığını xəbər verib. Yunis surəsində belə buyrulur:

İnsana bir ziyan dəydiyi zaman uzanaraq və ya oturaraq, yaxud ayaq üstə Bizə dua edər. Ancaq onu ziyandan xilas etdiyimiz zaman özünə dəymiş ziyan üçün Bizə dua etməmiş kimi keçib gedər. Həddi aşanlara, etdikləri əməllər bu şəkildə gözəl göstərildi. (Yunis surəsi, 12)

Ayədə də bildirildiyi kimi insanın çətinlik anında dua etməsi kifayət deyil; insan Allaha qarşı acizliyini anladığında dua etdiyi kimi, özünə nemət verildiyində də, Allaha sığınması lazımdır. Və bəlkə də, bir xəstəlik və çətinlik, bu çətinliyə məruz qalan adamın acizliyini anlayaraq tövbə etməsinə və geri qalan ömrünü təslimiyyətlə keçirməsinə vəsilə olacaq.

Beləcə Rəhman və Rəhim olan Rəbbimizin mərhəməti sayəsində xəstəlik insanın axirətinə vəsilə olacaq, sonsuz nemətlərlə qarşılıq görməsini təmin edəcək. Allah Quranda çətinlik görəndə Hz. Əyyubu insanlara nümunə verir. Daim Rəbbimizə yönəlib sığınan, çox səbirli mömin olan Hz. Əyyuba, Allah rəhmətinin təcəllisi olaraq yollar göstərmiş, kömək etmiş, nemətlər bəxş etmiş, ondan razı olmuşdur:

Bəndəmiz Əyyubu da yad et! Bir zaman o: "Şeytan mənə zərər və əziyyət verdi!" - deyərək Rəbbinə səslənmişdi. "Ayağını yerə vur! Bu, yuyunacaq və içiləcək sərin sudur". Bizdən bir mərhəmət və ağıl sahibləri üçün bir ibrət olsun deyərək ona həm ailəsini, həm də onlarla birlikdə bir o qədərini verdik. "Əlinə bir dəstə çubuq götür və (zövcəni) onunla vur. Andını da pozma!" Biz onu səbir edən gördük. O nə gözəl bəndədir! Həqiqətən, o, daim Allaha yönəlirdi. (Sad surəsi, 41-44)

İslam dininin asanlıq dini olması Allahın rəhmətidir

İman sahibləri bütün həyatını Rəhman və Rəhim olan Rəbbimizin Quran ayələrində bildirdiyi formada keçirərlər. Evdə, işdə, küçədə, harada olurlarsa olsunlar həmişə Allahın razı olacağı kimi əxlaq göstərər, Allahın məmnun olmayacağı hərəkətlərdən, əməllərdən uzaq olurlar. Ancaq Rəbbimizdən bir lütf olaraq İslam dini insanlara çox asan, çox gözəl və çox rahat həyat təqdim etməkdədir. Quran ayələri oxunduqda İslam dininin tələb etdiyini son dərəcə asan olduğu görülür. Bu müjdə bizlərə, “... Allah sizin üçün çətinlik istəməz. O, sizin üçün asanlıq istəyər...” (Bəqərə surəsi, 185) ayəsi ilə xəbər verilib.

Rəbbimizin şəfqət və mərhəmətinin nəticəsi olaraq tarix boyu göndərilmiş olan bütün haqq dinlər həmişə çox asan tətbiq oluna bilən hökmlərə sahib olublar. Tarix boyu, dini özündən sapdırmağı məqsəd qoyan və dinin yaşanmasına maneə törətmək üçün müxtəlif üsullara əl ata insanlar, dinə bir çox çətinləşdirici hökm və xurafat qatmağa çalışıblar.

Özlərindən uydurduqları hökmlərə görə bilərək və ya bilməyərək insanların din əxlaqından uzaqlaşmasına səbəb olublar. Bu xurafatların ən təhlükəlisindən biri isə din əxlaqını yaşamağın çətin olduğu formasındakı qeyri–real inançdır. Halbuki, Allahın Quranda bildirdiyi və Peyğəmbərimizin (s.ə.v) sünnəsi, bizə dinin yaşanmasının səmimi insanlar üçün son dərəcə asan olduğunu öyrədir.

Allah kainatdakı hər şey kimi insanı da, yoxdan var edib. İnsanı ən yaxşı tanıyan, ona şah damarından daha yaxın olan Allah, dini də insanın yaradılışına uyğun yaradıb. Allah bir ayəsində insanın din ilə fitrətinə (yaradılışına) ən uyğun olana çağırıldığını belə xəbər verir:

Allahın insanları yaratdığı fitrət üzrə hənif olaraq üzünü dinə (İslama) çevir! Allahın (insanları fitrət üzrə) yaratmasında heç bir dəyişiklik yoxdur. Doğru din budur! Lakin insanların çoxu bunu bilmir. (Rum surəsi, 30)

Quran, hər yaşdan və hər mədəniyyətdən insanın anlaya biləcəyi, açıq–aşkar öyüddür. Bu əsassız qənaətin ən böyük səbəblərindən biri

məlumatsızlıqdır. İndiki zamanda insanların bir hissəsi Quran ayələrində bildirilən həqiqətlərdən, axirət həyatının varlığından, cəhənnəm əzabından, bənzərsiz cənnət nemətlərindən və Rəbbimizin müxtəlif mövzulardakı öyüdlərindən xəbərsiz həyat sürürlər. Halbuki Quran, insanların oxumaları, içindəki hikmətləri və həyatın əsl məqsədini öyrənmələri üçün endirilmişdir.

Necə ki, Quranda “... Mənə (Allaha) təslim olanlardan olmağım əmr olunmuşdur. Quran oxumağım da (əmr olunmuşdur) ...” (Nəml surəsi, 91–92) şəklində buyurulur.

Qurani oxumaq və hər zaman Qurana uymaq, bir müsəlmanın ən əhəmiyyətli məsuliyyətindən biridir. Quran açıq-aşkardır və hər oxuyan qavraya bilər. Lakin yalnız Allahın hidayət verdiyi kəslər Quran əxlaqını bütün həyatında tətbiq edə bilərlər. Allah, könüldən Özünə yönələn səmimi bəndələrinə hidayət nəsib edəcəyini bildirib. İnsanların Quran ayələrini başa düşə bilməyəcəkləri yalanı ilə ortaya çıxanlar isə, bir çox insanın Qurani oxuyub, Allaha yönəlməsinə, Quran əxlaqına görə yaşamasına mane olurlar. Halbuki Allah ayələrinin son dərəcə açıq və aydın olduğunu Quranın bir çox ayəsində bildirir:

Şübhəsiz ki, Biz sənə açıq-aydın ayələr nazil etdik. Onları yalnız fasiqlər inkar edərlər. (Bəqərə surəsi, 99)

Ey insanlar! Sizə Rəbbinizdən bir dəlil gəlmişdir. Biz sizə açıq-aydın bir nur (Quran) nazil etmişik. (Nisa surəsi, 174)

Allahın insanlar üçün seçib bəyəndiyi İslam dini asan başa düşülən olması ilə birlikdə, Quran ayələrindəki hökmlər də son dərəcə asandır. Allah ayələrdə Quran üçün belə buyurur:

**Biz Qurani sənə əziyyət çəkəsən deyə nazil etmədik! Məhz (Allahdan) qorxanlara nəsihət olsun deyə (nazil etdik).
(Taha surəsi, 2-3)**

Quran əxlaqı insanın fitrətinə uyğun olan tək həyat formasıdır. İnsanı yoxdan var edən Allah, onun nələrə ehtiyac duyacağını, hansı ibadətləri tətbiq

etməyə gücünün çatacağını, necə sağlam, hüzurlu və xoşbəxt olacağını ən yaxşı biləndir. Buna görə də, Allah bir ayədə heç kimə gücü çatacağından artıq məsuliyyət verilməyəcəyini bildirir:

Allah heç kəsi gücü yetdiyindən artıq yükləməz. Hər kəsin qazandığı (yaxşı əməli) lehinə, qazandığı (pis əməli) isə əleyhinədir. "Ey Rəbbimiz, unutsaq və ya yanılsaq, bizi cəzalandırma! Ey Rəbbimiz, bizə, bizdən əvvəllərə yüklədiyin kimi ağır bir yük yükləmə! Ey Rəbbimiz, gücümüzün çatmadığı bir şeyi bizə yükləmə! Bizi əfv et! Bizi bağışla! Bizə rəhm et! Sən himayədarımızsan. Kəfirlər qövmünə qarşı bizə yardım et!"
(Bəqərə surəsi, 286)

Allah, sonsuz mərhəməti və şəfqəti ilə insanların ən rahatlaşdıracaq, ən hüzurlu və ən gözəl həyat formasını Quranda bütün detalları ilə təsvir edib. Məsələn insan, yaradılışı gərəyi sevgidən, hörmətdən, şəfqət və mərhəmətdən xoşu gəlir. Özünə həmişə belə davranılmasını istəyər. Zülmədən, əxlaqsızlıqlardan, pis əməllərdən çəkinər, bunlara məruz qalmaq istəməz və ruhunda belə bir hiss duyması Allahın diləməsi ilə olar. Allah insanları bu fitrət üzərində yaradıb. Buna görə də, İslam əxlaqına uyğun həyat tərzini insanın hər formada zövq alacağı, məmnun olacağı həyatdır. Quranda təsvir edilən din əxlaqının insan üçün hər baxımdan son dərəcə asan olduğu bəzi ayələrdə belə bildirilir:

İman gətirib saleh əməl edən kimsəyə gəldikdə, onun üçün ən gözəl mükafat vardır. Biz ona asan işləri buyuracağıq.
(Kəhf surəsi, 88)

Həqiqətən, Biz Qurani ibrət almaları üçün asanlaşdırdıq.
Bəs ibrət alan varmı? (Qamər surəsi, 17)

... O sizi seçdi və atanız İbrahimin dinindəki kimi, din bərəsində sizə də heç bir çətinlik vermədi. (Həcc surəsi, 78)

Üstəlik Peyğəmbərimizin (s.ə.v) sünnəsinin əhəmiyyətli xüsusiyyətlərindən biri də, son dərəcə asan tətbiq oluna bilən olmasıdır. Qurani özünə rəhbər edən Rəsulullah (s.ə.v), qövmünə **“Asanlaşdırın, çətinləşdirməyin. Müjdələyin, nifrət etdirməyin”** deyə buyuraraq məsləhət etmişdir.

Dini əslində olduğu kimi asan olaraq göstərmək, insanların qəlbini Qurana və İslam əxlaqına isitmək, insanlara Qurani və Peyğəmbərimizin (s.ə.v) sünnəsinə öyrədib həyatının tək yol göstəricisi halına gətirmək hər müsəlmanın əhəmiyyətli məsuliyyətidir. Bu həqiqəti bilməyən bəzi insanlar isə Quran əxlaqının sərhədləri yox olduğu təqdirdə daha rahat yaşayacaqlarını; məsələn əxlaqi dəyərlərə əhəmiyyət vermədikləri zaman azad olacaqlarını düşünürlər.

Ya da din əxlaqının həyatını çətinləşdirən bəzi məhdudiyətlər gətirəcəyini zənn edərlər. Halbuki bütün bunlar insanların düşdükləri çox böyük yanılmadır və şeytanın aldatmasıdır. Çünki Allahın bildirdiyi din əxlaqını yaşamaq, insanlara əmr etdiklərini yerinə yetirmək son dərəcə asandır. Əsas çətin olan, Allahın bildirdiyi sərhədləri tanımayan insanlardan ibarət olan cəmiyyətdə yaşamaqdır.

Belə bir həyat son dərəcə pis nəticələri də özü ilə gətirir. Əvvəlcə din əxlaqından uzaq yaşayan cəmiyyətdə daima kaos, qarışıqlıq, narahatlıq, qorxu, bədbəxtlik və stress vardır. Allahdan qorxmayan bir insan hər cür əxlaqsızlığı edə bilər, heç bir mövzuda sərhəd tanımaya bilər. Bu formada degenerasiyaya uğramış həyat tərzini sürür. Belə bir həyatda insanlar bir-birlərinə qarşı fədakarlıq göstərməz, sevgi və hörməti yalandan nümayiş etməkdən başqa həqiqi mənada bilməz, maddi və mənəvi dəstək verməzlər. Buna görə də, Allahın bildirdiyindən başqa həyat forması heç vaxt, heç bir insana xoşbəxtlik gətirməz.

Məsələn indiki zamanda tez-tez nümunələrinə rast gəldiyimiz hadisələrdən narkotik istifadəsinin və ticarətinin yayılması, fahişəliyin, rüşvətin, saxtakarlığın qarşısı alınmaz bir hal alması din əxlaqından və dolayısıyla mənəvi hər cür dəyərdən uzaqlaşılması ilə əlaqədardır. Belə bir həyat formasında insanlar özlərini azad və dilədikləri kimi davranma rahatlığına sahib olduqlarını zənn edərlər. Halbuki azadlıq zənn etdikləri bu sərhəd tanımaz həyatının onlara gətirdiyi maddi və mənəvi dağıntı daha böyükdür.

Quran əxlaqı yaşanmadığı zaman insanın hüsur tapacağı mühitin tam əksi meydana gəlir və bütünlüklə şeytanın istədiyi kimi cəhənnəmə bənzər mühit meydana gəlir.

Düşünün ki, fahişəlikdən, narkotikdən və ya spirdən sağlamlığı pozulmuş, bədəni yaşına görə daha sürətli yaşlanmış, saçları, dərisi parlaqlığını və canlılığını itirmiş, əldən düşmüş, səfil həyat sürən insanların qazancı nə ola bilər? Həqiqətən də sərhəd tanımazlıq, əxlaqı heçə saymaq və sonunun yoxluq olduğu sanılan bir həyatı davam etdirmək, istisnasız hər insanda fiziki və ruhi olaraq çox böyük təxribat meydana gətirər. Çünki Allah Quranda, “... **Bilin ki, qəlblər (ancaq) Allahı zikr etməklə rahatlıq tapar.**” (Rad surəsi, 28) şəklində buyurur. İnsanlara hüsur verəcək olan Allahdır, bunun xaricində insanların rahatlıq tapmaları mümkün deyil.

Üstəlik nəticə olaraq da bu insan, Allahın əmrlərindən uzaqlaşdığı üçün böyük peşmanlıq duyacağı, çətinliklərin və əzabların ən böyüyünü yaşayacağı axirət həyatı ilə qarşılaşacaq. Vicdanına əks çıxaraq, Allahın sərhədlərini qorumaq barəsində zəif davrananlar və ya iman etməyib, Quran əxlaqından uzaq yaşamağı gözəl görənlər dünyada da axirətdə də çətinlik və sıxıntılarla qarşılaşacaqlar. Allah bir ayədə belə bildirir:

... Bu, Allahın qoyduğu hüdudlardır. Kim Allahın hüdudlarını aşarsa, özünə zülm etmiş olar. Sən bilə bilməzsən.

(Talaq surəsi, 1)

Allaha könüldən təslim olan, qorxub çəkinən və dinin hökmlərini əskiksiz olaraq yerinə yetirən insanlar isə həm dünyada həm də axirətdə böyük qazancları vardır. Hər şeydən əvvəl, Allaha itaət etmənin mənəvi həzzini və vicdani rahatlığını yaşayarlər. Allah, razılığına uyanları və sərhədlərini qoruyanları bir ayədə belə müjdələyir:

Onlar tövbə edən, ibadət edən, şükür edən, (islami yaymaq üçün) səyahət edən, rüku və səcdə edən, yaxşı işləri əmr edib pis işləri qadağan edən və Allahın (halal-haram) hüdudlarını qoruyanlardır. Belə möminləri müjdələ! (Tövbə surəsi, 112)

Dinin əsasını qavraya bilməyən bəzi kəslər Quranda bildirilən hökmlər barədə ifrata qaçmağa (həddi aşmağa) meyillidirlər. Allahın haram etmədiyini, haram kimi göstərib, daha çox qadağa meydana gətirməyi bu insanlar üstünlük zənn edirlər. Allah inananları bu təhlükəyə qarşı xəbərdar etmiş və dində ifrata gedənlərin doğru yoldan azdıqlarını Quranda bildirmişdir:

**De: "Ey kitab əhli, dininizdə haqsız yerə həddi aşmayın!
Daha əvvəl öz yolundan azmış, bir çoxlarını da azdırmış və doğru
yoldan çıxmış olan bir qövmün arzularına uymayın!"**

(Maidə surəsi, 77)

Allah, bir ayədə, Hz. İsadən sonra İseviliyi dəyişdirən xristianların vəziyyətini belə nümunə verir:

**Sonra onların ardınca peyğəmbərlərimizi göndərdik.
Məryəm oğlu İsanı da göndərdik və ona İncili verdik. Ona tabe
olanların qəlblərinə şəfqət və mərhəmət qoyduq. Uydurduqları
rahibliyi Biz onlara vacib etmədik. Onlar özləri Allahın rızasını
qazanmaq üçün bunu etdilər, lakin buna da lazımı şəkildə riayət
etmədilər. Onlardan iman gətirənlərə mükafatlarını verdik.
Ancaq onların çoxu fasiqlərdir. (Hədid surəsi, 27)**

Yuxarıdakı ayədə də bildirildiyi kimi bu kəslər özlərinin qoyduqları bu qaydalara da gərəyi kimi riayət etməzlər. Halbuki insanın edəcəyi şey, Quranda Allahın insanlara əmr etdiklərini yerinə yetirmək və qadağan etdiklərindən də çəkinməkdir. Allah hər şeyi insanlar üçün asan edərkən Quran əxlaqını yaşamağı çətin kimi göstərməyə çalışanlar, axirətdə bunun məsuliyyətini yüklənmiş olaraq hesab verməkdən qorxmalıdırlar. Hər şeydə olduğu kimi bu mövzuda da Peyğəmbərimizin (s.ə.v) həyatı və tətbiq etdikləri bizə ən gözəl nümunədir.

Bir hədisində Peyğəmbərimiz Allahın sərhədlərindən ayrılmamağı və eyni zamanda sərhədləri aşmamağı möminlərə xatırlatmış və din əxlaqını yaşamanın asan olduğunu ifadə etmişdir:

**"Din asandır. Kimsə dinə qarşı bəla ola bilməz. Çünki dinə
məğlub olar. (Yəni dinin asanlılığına uyğunlaşmalıdır. Möhkəm
tutum deyən aciz qalar.) Xətti istiqamətinizi doğruldun,
(hüduda) yaxın olun."**

İnsanlar dini, Peyğəmbərimizin (s.ə.v) yuxarıdakı hədisi ilə bildirdiyi formada qiymətləndirməsi lazımdır. Yəni Allahın Öz rəhməti ilə açıq və aydın etdiyi, asanlıqla tətbiq oluna biləcək hökmləri, bəzi kəslərin başa düşülməz və çətin göstərmələri böyük səhvdir. Bu, üstün kərəm sahibi olan Rəbbimizin bəndələrinə olan sonsuz sevgisinin, şəfqətinin, lütfünün bir dəlilidir.

Allahın əmr və tövsiyələrindəki asanlıq möminlər üçün rəhmətdir

Allah Quranda bildirdiyi hökmləri hər şərait və mühitdə, hər insanın rahatlıqla tətbiq edə biləcəyi formada asanlaşdırıb. Məsələn Allah ruzi olaraq insanlara çox nemət verib. Rəngarəng meyvələr, növbənöv yeməklər, tərəvəzlər, ətlər, içkilər, çərəzlər... Bunların hər biri insanların xidmətinə təqdim edilib.

Və Allah “Onlar səndən özlərinə nəyin halal edildiyini soruşurlar. De: “Təmiz və yaxşı nemətlər sizə halal edilmişdir...” (Maidə Surəsi, 4) ayəsi ilə, insanlara bütün təmiz yeməklərin halal qılındığını bildirmişdir. Allahın insanlara haram etdiyini bildirdiyi yeməklər isə, ölü əti, qan, donuz əti kimi onsuz da insanlar üçün təmiz olmayan və zərərli yeməklərdir. Allah bir ayədə belə buyurur:

De: “Mənə gələn vəhylər içərisində ölü heyvan, axar qan, murdar sayılan donuz əti və Allahdan başqasının adı ilə kəsilmiş murdar heyvanlardan başqa, hər hansı bir şəxsin yediyi yeməklər içərisində haram buyurulan bir şey görmürəm”. Hər kəs harama meyl etmədən və həddi aşmadan bunlardan yeməyə məcbur olarsa, ona günah gəlməz. Şübhəsiz ki, Allah Bağışlayandır, Rəhmlidir. (Ənam surəsi, 145)

Ayədə haram olan yeməklər üçün keçən “murdar” (murdar) ifadəsinin bir çox hikməti var. Çünki donuz əti həqiqətən insan bədəninə zərər verəcək xüsusiyyətlərə malikdir. İnsana zərər verəcək olan yeməklərin haram qılınması da insanlara təqdim edilmiş asanlıq və sonsuz mərhəmət sahibi olan Rəbbimizdən bir qorumdur. Və insan yalnız Allahın əmrinə görə hərəkət etməkdən məsuldur. Allah Quranda qadağan edilən yeməklərdən bəhs edərkən insanın başına gələ biləcək hər cür vəziyyətdə necə davranmasını da açıqlamışdır. Beləcə insanların gözlənilməz vəziyyətlərdə tərəddüd etmələrinin qarşısı alınmışdır. Bu mövzudakı bəzi ayələr belədir:

Allahın sizə verdiyi halal və pak ruzilərdən yeyin və əgər Allaha ibadət edirsinizsə, Onun nemətinə şükür edin. O sizə ancaq ölü heyvanı, qanı, donuz ətini və Allahdan başqası üçün kəsilən heyvanı haram etmişdir. Hər kəs harama meyl etmədən və həddi aşmadan bunlardan yeməyə məcbur olarsa, ona günah gəlməz. Həqiqətən, Allah Bağışlayandır, Rəhmlidir!

(Nəhl surəsi, 114-115)

Bu ayənin ardından Allahın bağışlayan və Rəhim edən olduğunun xatırladılması da, möminlər üçün rahatlıq və müjdədir. Çünki insan zəif yaradılmışdır. Səhv edə bilər, unuda bilər, qəflətə düşə bilər, iradəsiz davranma bilər. Ancaq, Allah insana, səmimi olaraq tövbə etdiyində özünü bağışlayacağını və Rəhim edəcəyini bildirir.

Allah gündə 5 vaxt namaz ibadətini yerinə yetirən möminə də bir çox asanlıq təmin edib. Məsələn bir insanın dəstəmaz almaq üçün su tapa bilməməsi vəziyyətinə qarşı Allah “təyəmmüm etməsi”ni asan yol olaraq göstərmişdir ki, təyəmmüm hər şərtə asanlıqla yerinə yetirilə bilər. Allah su tapa bilməyənlərin necə təyəmmüm edəcəklərini bir ayədə belə bildirir:

Ey iman gətirənlər! Namaza durarkən üzünüzü və dirsəklərə qədər əllərinizi yuyun, başınıza məsh çəkin və topuqlara qədər ayaqlarınızı yuyun. Yaxınlıq edib natəmiz olmuşsunuzsa, qüsl edin. Əgər xəstə və ya səfərdə olsanız, yaxud sizlərdən biri ayaq yolundan gəlibsə və ya qadınlara toxunmuşsunuzsa (cinsi əlaqədə olmuşsunuzsa), su tapmasanız, təmiz torpaqla təyəmmüm edin və ondan üzünüze və əllərinize sürtün. Allah sizi çətinliyə salmaq istəməz, lakin O sizi pak etmək və sizə olan nemətinə tamamlamaq istər ki, bəlkə şükür edəsiniz. (Maidə surəsi, 6)

Allah Quranda bildirilən hər mövzuda insanlar üçün asanlıqlar vermişdir. Allah, sonsuz rəhməti və mərhəməti ilə insanlar üçün ən asan və ən gözəl olan ibadətləri və həyat formasını bildirmiş və bunlara uyanları isə, razılığı, rəhməti və cənnəti ilə müjdələmişdir.

Allah müsəlmanlara ramazan ayı ərzində oruc tutmalarını əmr etmişdir. Ancaq Allah, ayələri ilə istisna vəziyyətləri yəni xəstəlik, səfərdə olmaq vəziyyətini də açıqlayaraq insanlar üçün asanlıq dilədiyini bir dəfə daha bildirib:

İnsanlara doğru yolu göstərən, bu yolun və haqqı batıldən ayırd edənənin açıq-aydın dəlilləri olan Quran ramazan ayında nazil edilmişdir. Sizlərdən bu aya çatan şəxslər həmin ayı oruc tutmalıdırlar. Xəstə və ya səfərdə olanlar isə başqa günlərdə eyni sayda oruc tutmalıdırlar. Allah sizin üçün çətinlik deyil, asanlıq istəyir. O, istəyir ki, siz müddəti (buraxdığınız günlərin orucunu) tamamlayasınız və sizi doğru yola yönəltdiyinə görə Onu uca tutasınız. Bəlkə şükür edəsiniz. (Bəqərə surəsi, 185)

Allahın hökmlərlə bağlı ayələrdə, insanlar üçün asanlıq dilədiyini bildirməsi, dinin asanlıqının düşünərək başa düşülməsini də göstərir. Çətinlik yaşayacaqlarını zənn edərək, ibadətlərini yerinə yetirməkdən çəkinənlər ancaq özlərini aldadır və dini səhv tanıyırlar.

Necə ki, Rəbbimiz "... Əgər Allah istəsəydi, əlbəttə, sizi çətin vəziyyətə salardı. Şübhəsiz ki, Allah Qüdrətlidir, Müdrəkdir." (Bəqərə surəsi, 220) ayəsi ilə də bu həqiqəti insanlara bildirir.

Allahın mərhəmətinin başqa bir təcəllisi olaraq, güc çatdıra bilməyəcək kəslərə digər insanlara yüklənən bəzi məsuliyyətlər yüklənməyib. Fiziki şikəstliyi olan insanların məsuliyyətinin yüngülləşdirilməsi də Rəbbimizin sonsuz şəfqətinin dəlillərindən biridir.

Allah bunu bir ayəsində belə bildirir:

Döyüşə getməməkdə kora, çolağa, bir də xəstəyə günah yoxdur. Kim Allaha və Onun Elçisinə itaət etsə, Allah onu ağacları altından çaylar axan Cənnət bağlarına daxil edir. Kim də üz döndərsə, ona ağırlı-acılı bir əzab verir. (Fəth surəsi, 17)

Quranda bildirildiyi kimi Rəhman və Rəhim olan Allah dinini son dərəcə asan etmişdir. İslam dini, hər zaman üçün və hər mövzuda asanlıq dinidir. İnsan səmimi dindar olmağa, şükür edici bəndə olmağa niyyət etdiyində, din əxlaqını həyata keçirmək mövzusunda heç bir çətinliklə qarşılaşmayacaq.

Rəhman və Rəhim Olan Allah heç kimə daşıya biləcəyindən artıq yük yükləməz

Dünya üzərindəki hər insanın ağı, zəkası, böyüdüüyü mühitin şərtləri, qavrayışı və fiziki gücü bir-birindən fərqlidir. Bütün kainatı yoxdan var edən Rəbbimiz hər insana bir-birindən fərqli qabiliyyətlər verib. Buna görə də, hər insanın fərqli səbir etmə gücü, iradəsi və rəftarı vardır. Allahın dünya həyatındakı imtahanı da, hər insana görə fərqli şəkillərdə yaradıb. Allah hər insanı müxtəlif hadisə və kəsləri vəsilə edərək fərqli-fərqli sınaqlara tabe tutur. Ancaq bu mövzuda mütləq düşünülməli çox əhəmiyyətli məqam var:

“Bir insanın həyatında qarşılaşdığı hadisələr həmin anda nə qədər çətin kimi görünərsə də, əslində hər biri o adamın səbir edə biləcəyi şiddətdədir”. Çünki bütün insanları yoxdan var edən Rəbbimiz hər insanın nəyə nə qədər səbir edə biləcəyini ən yaxşı biləndir. Sonsuz ədalət sahibi olan Allah insana gücünü aşan məsuliyyət verməz. Bu, Allahın vədidir, Rəhman və Rəhim sifətinin bir təcəllisidir. Ayələrdə belə buyrulur:

**Biz hər kəsi yalnız qüvvəsi çatdığı qədər yükləyirik.
Yanımızda haqqı deyən bir Kitab vardır. Onlara zülm olunmaz.
(Muminun surəsi, 62)**

**İman gətirib yaxşı əməl edənlər isə Cənnət sakinləridir.
Onlar orada əbədi qalacaqlar. Biz hər kəsi yalnız onun qüvvəsi
çatdığı qədər yükləyirik. (Əraf surəsi, 42)**

**Allah hər kəsi yalnız onun qüvvəsi çatdığı qədər mükəlləf
edər. Hər kəsin qazandığı xeyir yalnız onun özünə, qazandığı şəx
də yalnız öz əleyhinədir... (Bəqərə surəsi, 286)**

Bəzi insanlar dünyada yoxsul həyat sürər və yoxluq içində nə qədər səbir göstərdiyi sınınilar. Bəzi insanlar isə zənginlik və bolluq içində yaşayar və bu həyat içində nə qədər şükür edici, nə qədər gözəl əxlaqlı olması ilə sınınar, dünya həyatına ehtirasla bağlanıb bağlanmadığı mövzusunda sınınar. Amma

nəticədə zəngin olan da, yoxluq içində olan da özü və axirəti üçün ən xeyirli həyatı yaşayar.

Kasıb olan nə qədər yoxluq çəksə də, bu, onun üçün dayanılmaz çətinlik deyil. Eyni şəkildə zəngin olan nə qədər bolluq içində olsa da, bu, onun nankor insan olmasını tələb etmir. Nəticədə hər iki adam da, mövcud şərtlər altında necə əxlaq göstərəcəkləri ilə sınıanırlar. Ya Allaha olan bağlılıqları, hesab gününə qarşı qorxuları onların Quran əxlaqını yaşayan insanlar olmalarını təmin edəcək, ya da nankorluq edib Allahın razılığından başqa həyat sürəcəklər.

Allahdan qorxan bir insan qarşılaşdığı hər hadisədə həmişə Allaha yönələr, Ondan kömək diləyər, yalnız Rəbbimizin razılığını axtarar. Heç vaxt çətinliklər qarşısında bezikməz, sınıandığı hadisə nə qədər çətin olsa da din əxlaqından uzaqlaşmaz. Allaha olan etibar, təslimiyyəti sayəsində bütün çətinlikləri Rəbbimizdən rəhmət olaraq görər.

Allah sonsuz şəfqətinin və mərhəmətinin bir göstəricisi olaraq Özünə iklasla yönələn bu səmimi möminlərə ən çətin görünən hadisələri belə asanlaşdırar. **“İman gətirib yaxşı iş görən kimsəyə isə ən gözəl mükafat veriləcəkdir. Biz ona əmrimizdən asan olanı buyuracağıq”.** (Kəhf surəsi, 88) ayəsində də bu həqiqət bizlərə bildirilib. Allah başqa ayələrdə belə buyurub:

Kim haqqını verir və Allahdan qorxursa, və ən gözəl olanı təsdiq edirsə, Biz onu ən asan olana nail edəcəyik.

(Leyl surəsi, 5-7)

Allaha güvənməyənlərə isə, asan olan hadisələr belə çətin gəlir. Allah bu insanların nankorluğuna, iman etməmələrinə, Quran əxlaqından uzaqlaşmalarına qarşılıq olaraq onlara dünya həyatında həmişə çətinlik verir:

Kim də xəsislik edərək Rəbbinə ehtiyacı olmadığını güman edirsə və ən gözəl olanı yalan hesab edirsə, Biz onun üstünə ən çətin olanı yükləyəcəyik. Cəhənnəmə düşdükdə var-dövləti ona fayda verməyəcək. Şübhəsiz ki, doğru yola yönəltmək Bizə aiddir. Əvəzi veriləcək nemət üçün onun heç kəsə minnəti olmaz.

(Leyl surəsi, 8-19)

Hər insan dünya həyatında xəstəliklər, qəzalar, maddi və mənəvi çətinliklər kimi imtahanlarla sınaq bilər. Bəzi insanlar zamanla meydana gələn bu cür hadisələrdə hər hansı çıxış yolunun qalmadığı, hər şeyin bitdiyi, dözülməyəcək çətinliklə qarşı-qarşıya olduqları kimi səhv düşüncələrə düşə bilirlər. Hər hadisədə bir xeyir olduğunu unudaraq üsyan edə bilirlər. Amma bunlar əslində sadəcə şeytanın verdiyi boş təlqinlərdir.

Səmimi mömin bu həqiqəti bilməlidir ki, qarşılaşdığı hadisə hər nə olursa olsun, mütləq gözəl əxlaq göstərə biləcəyi və səbir edə biləcəyi vəziyyətlə qarşı-qarşıyadır. Ümitsizliyə qapılmaq isə şeytandan gələn vəsvəsədir. Necə ki, Allah bəndələrinə Öz rəhmətindən ümid kəsməməyi belə əmr etmişdir:

Məgər onlar bilmirlərmi ki, Allah istədiyinin ruzisini bol edir, istəyinə də onu azaldır? Həqiqətən, bunda iman gətirən qövm üçün ibrətlər vardır. Bəndələrimə mənim bu sözümlə de: "Ey Mənim özlərinə qarşı həddi aşmış bəndələrim! Allahın rəhmindən ümidinizi üzməyin. Şübhəsiz ki, Allah bütün günahları bağışlayır. O, həqiqətən, Bağışlayandır, Rəhmlidir!" Əzab sizə gəlməmişdən öncə Rəbbinizə üz tutun və Ona itaət edin. Sonra sizə heç bir kömək olunmaz. (Zumər surəsi, 52-54)

Allahın yuxarıdakı ayələrlə bildirdiyi əmrinə uyan və xeyir düşünən insan yenə ayələrdə bildirildiyi kimi, xeyirlə qarşılaşar; ümid kəsən isə tək-tənha və köməksiz qalar. Allah, Öz rəhmətindən ümid kəsənlərin inkarçıları olduqlarını ayələrdə belə bildirib:

Məhz Mənim mərhəmətimdən ümidlərini kəsənlər Allahın ayələrini və Onunla qarşılaşacaqlarını inkar edənlərdir. Elə onlar üçün ağırılı-acılı bir əzab vardır. (Ənkəbut surəsi, 23)

...Allahın mərhəmətindən ümidinizi üzməyin. Çünki Allahın mərhəmətindən ancaq kafir adamlar ümidlərini kəsər.

(Yusif surəsi, 87)

Quran əxlaqından xəbərsiz insanların ümumi xüsusiyyətlərindən biri, yaxşılıq gördükləri və ya rahat yaşadıkları vaxt bunu özlərindən zənn etmələridir. Başlarına bir pis əməl gəldiyi zaman da, dərhal günahlandıracaq bəzilərini axtarmalarıdır. Halbuki Allahın ədaləti sonsuzdur və hər pislilik insanın özündən qaynaqlanır. Rəhman və Rəhim olan Allah bəndələri üçün xeyir diləyir, ancaq insanlar nəfslərinə uyaraq inkar yolunu hidayət yoluna dəyişirlər. Ayədə belə buyrulur:

Sənə gələn yaxşılıq Allahdandır, sənə başına gələn bəla isə sənə özündəndir... (Nisa surəsi, 79)

Quranda inkarçıların azğın düşüncələrinə dair nümunələr verilib. Məsələn Firon və ətrafındakıların başlarına pislilik gəldiyində bunun səbəbi olaraq Hz. Musanı və onunla bərabər olanları gördükləri, amma əslində uğursuzluğun və pisliliyin əsl səbəblərinin özləri olduğu Əraf surəsində belə xəbər verilib:

Onlara bir yaxşılıq üz verəndə: "Bu, bizə məxsusdur!" – deyərdilər. Onlara bir pislilik üz verdikdə isə, Musa və onunla birlikdə olanları uğursuzluq əlaməti sayardılar. Əslində onların uğursuzluğu Allah yanında, lakin onların çoxu bunu bilmir. (Əraf surəsi, 131)

Ayədə gördüyümüz kimi, din əxlaqından uzaq yaşayan insanlar hər vəziyyətdə günahlandıracaq bəzilərini axtararlar. Özlərinin etdikləri çirkinlikləri və xainlikləri görməzlikdən gəlir və yaxşı insanları pisliliklə günahlandırmağa çalışarlar. Halbuki Allah əsl pisliliyin qaynağının özləri olduğunu bildirir.

Əgər bu insanlar yaxşını pis, xeyiri də şər olaraq şərh edirlərsə, başlarına gələn hər hansı bir çətinliyi fəlakət olaraq görüb neqativ davranırlarsa bunun tək səbəbi də özləridir. Çünki sonsuz rəhmət sahibi olan Rəbbimiz insana daşıya bilməyəcəyi, səbir edə bilməyəcəyindən artıq və fitrətinə zidd məsuliyyət qəti şəkildə verməz.

Rəbbimizin qadınlar üzərindəki Rəhməti

Allah, Quranla insanlara “şan və şərəflərinin gətirildiyini” bildirir (Muminun surəsi, 71). İslam əxlaqına uyan, Allahın Quranda bildirdiyi yolu izləyən insanlar bütün məsələlərdə rifaha nail olurlar. Cahiliyyə cəmiyyətində bəzi qadınların məruz qaldıqları bütün çətinliklərin tək həlli və qadınların cəmiyyət içində layiq olduqları hörməti görmələrinin yeganə yolu da yenə Rəbbimizin insanları qaranlıqdan nura çıxarmaq üçün Peyğəmbərimizə (s.ə.v) vəhy etdiyi Qurandadır.

Allah Quranın bir çox ayəsi ilə qadını və qadın haqlarını qoruma altına almış, cahiliyyə cəmiyyətində qadınlara olan səhv düşüncə tərzini ortadan qaldırmış, qadına cəmiyyət içərisində hörmətli yer qazandırmışdır. Quran ayələri ilə insanlara Allah qatında üstünlük ölçüsünün cinsiyyət deyil, Allah qorxusu, iman, gözəl əxlaq, iklas və təqva olduğu bildirilib. Bütün bunlar Rəbbimizin qadınlar üzərindəki bənzərsiz lütfünün sübutudur:

Ey insanlar! Biz sizi kişi və qadından yaratdıq. Sonra bir-birinizi tanıyasınız deyə, sizi xalqlara və qəbilələrə ayırdıq. Şübhəsiz ki, Allah yanında ən hörmətli olanınız Ondan ən çox qorxanınızdır. Həqiqətən, Allah Biləndir, Xəbər dardır.

(Hucurat surəsi, 13)

Ey Adəm oğulları! Sizə ayıb yerlərinizi örtəcək libas və bəzək-düzək nazil etdik. Təqva libası isə daha xeyirlidir. Bu, Allahın dəlillərindəndir. Bəlkə düşünüb onlardan ibrət alasınız.

(Əraf surəsi, 26)

Bir başqa ayədə isə Allah, “... Etdiyiniz hər bir yaxşılığı Allah bilir. (Axirət üçün) tedarük görün! Əlbəttə, ən yaxşı tedarük təqvadır. Ey təmiz ağıl sahibləri, Məndən qorxun!” (Bəqərə surəsi, 197) şəklində buyuraraq, insanlara əldə edə biləcəkləri ən xeyirli xüsusiyyətin təqva olduğunu bildirib. Buna görə də, insanı həm dünyada həm də Allah Qatında əsas olaraq qiymətli hala gətirəcək və üstünlük qazandıracaq olan “təqva” olmalıdır.

Allah Quranda “Həqiqətən, sədəqə verən kişilər, sədəqə verən qadınlar və Allaha gözəl bir borc verənlər üçün (əməllərinin mükafatı) qat-qat artırılacaqdır. Bir də onlar üçün çox qiymətli bir mükafat vardır.” (Hədid surəsi, 18) şəkildə buyurur. Bu ayə ilə həm kişilərə həm də qadınlara, əsl üstün və şərəfli qarşılığın Allahın bildirdiyi əxlaqı yaşamaqla qazanılacağı xatırladılır.

Qadın və kişi əlbəttə ki, fiziki mənada bir-birlərindən fərqli quruluşa sahibdirlər. Ancaq bu bir üstünlük səbəbi deyil. Allah bir başqa ayədə də, əksər insanlar arasında üstünlük ünsürü halına gəlmiş olan zənginlik yerinə, Allahın fəzlini istəmənin daha məqbul olduğunu belə bildirir:

Allahın birinizi digərindən üstün tutduğu şeyi (birinizə digərinizdən artıq verdiyi mal-mülkü) arzulamayın! Kişilər üçün qazandıqlarından bir pay, qadınlar üçün də qazandıqlarından bir pay vardır. Allahdan, Onun lütfünü istəyin! Şübhəsiz ki, Allah hər şeyi biləndir. (Nisa surəsi, 32)

Allah qadınların cəmiyyət içərisində qorunmalarını, layiq olduqları hörmət və sevgini görmələri üçün ictimai sahədə alınacaq tədbirləri Quran ayələri ilə bizlərə bildirib. Alınan bütün bu tədbirlər, qadınların lehinədir. Və bunların bir hikməti də, qadınların zərər görmələri, əzilmələrini önləməkdir.

Allah insanlara Quran ilə ən doğru yolu göstərmiş və cahiliyyə inanclarını daşıyan insanların səhv tətbiq etdiklərini ortadan qaldırmışdır. İslam əxlaqına görə, əsas əhəmiyyətli olan bir insanın qadın ya da kişi olması deyil, Allaha dərin iman və Allah qorxusu ilə bağlanmış olmasıdır.

Allahın əmr və qadağanlarına diqqətlə uyması, Quran əxlaqını ən gözəl şəkildə yaşamağa çalışmasıdır. Allah Qatında əsl dəyər görəcək olan insanın bu xüsusiyyətləri olacaq. Allah Quranda qadın olsun kişi olsun iman edən bir kimsənin sahib olacağı xüsusiyyətləri belə açıqlayıb:

Mömin kişilər və mömin qadınlar da bir-birlərinin dostudurlar. Onlar yaxşı işləri əmr edər, pis işləri qadağan edər, namazı qılar, zəkatı verər, Allaha və Peyğəmbərinə itaət edərler. Allah onlara mərhəmət edəcəkdir. Şübhəsiz ki, Allah yenilməz qüvvət və hikmət sahibidir. (Tövbə surəsi, 71)

Allahın ayədə bildirdiyi kimi, mömin qadınlar və mömin kişilər Allaha ibadət etməklə, Quran əxlaqını yaşamaqla, insanlara yaxşılığı əmr edib, pisliyə maneə törətməklə və Quranda bildirilən bütün əmr və tövsiyələrə uymaqla məsuldurlar. Allah Özündən qorxub çəkinən hər insana, qadın və ya kişi ayrımı olmadan, **“doğrunu səhvdən ayıran nur və anlayış”** (Ənfal surəsi, 29) verəcəyini vəd edib.

Səmimiyyətinə, ixlasına və imanına qarşılıq, Allah bir insana həyatın hər sahəsində özünü doğru yola çatdıracaq, doğru qərarlar almasını və məqsədəuyğun davranışlar təmin edəcək ağıl, fərasət və bəsirət verməkdədir. Buna görə də, ağıl, insanın cinsiyyətinə görə deyil, tamamilə Allaha olan səmimi bağlılığına, yaxınlığına və qorxusuna görə inkişaf edir.

İmanın qazandırdığı ağıl ilə hərəkət edən hər insan, qadın olsun kişi olsun, həyata dair hər mövzuda müvəffəqiyyət əldə edə bilər, bir çox insanla müqayisədə önə də keçə bilər. Bu tamamilə insanın istəyinə, şövqünə və əzminə bağlıdır. İman edənlər İslam əxlaqının gərəyi olaraq, özlərini heç vaxt heç bir mövzuda yetərli görməzlər.

Daim daha ağıllı, daha qabiliyyətli, daha məsuliyyət sahibi, daha şəxsiyyətli, daha gözəl əxlaqlı insanlar ola bilmək üçün səy göstərirlər. Özlərini hər mövzuda güclərinin çatdığı nisbətdə inkişaf etdirməyə çalışırlar. Allah, iman edənlərin, ətrafındakı bütün insanlara nümunə ola biləcək xarakterə sahib ola bilmək üçün dua etdiklərini bildirir:

**Onlar: "Ey Rəbbimiz! Bizə gözümüzü aydınladan zövcə və nəsillər bəxş et və bizi müttəqilərə rəhbər et!" – deyirlər.
(Furqan surəsi, 74)**

Həyatı boyu hər mövzuda əlindən gələnin ən yaxşısını etməyə çalışan və şəxsiyyəti ilə, əxlaqı ilə və səyi ilə bütün insanlara nümunə olmağa cəhd göstərən mömin bir qadın, (Allahın icazəsi ilə) cəmiyyət içərisində də, üstün mövqeyə gəlir. Boynuna götürdüyü hər cür məsuliyyəti ən yaxşı şəkildə yerinə yetirər, ən doğru qərarları alır, ən gözəl həll yollarını və ən ağıllı tədbirləri görür.

Görüldüyü kimi, İslam əxlaqında qadın ilə kişinin cəmiyyətdəki yeri tamamilə bərabərdir. Sonsuz mərhəmət sahibi olan Rəbbimiz qadın ilə kişi arasında ayırım edən bütün cahiliyyə inanclarını Quran ayələri ilə ortadan

qaldırmış, qadına layiq olduğu dəyərin verilməsini əmr etmişdir. Qadın və ya kişi olsun, bu tamamilə insanın Allaha olan imanının gücü qədər, əxlaqı ilə, şəxsiyyəti ilə və boynuna götürdüyü məsuliyyətlərlə ön plana çıxmasına bağlıdır.

Buna görə də, İslam əxlaqını mənimsəyən qadınlar üçün, kişilərlə bərabərlik mübarizəsi deyil, bunun əvəzinə “xeyirlərdə yarışma” əxlaqı vardır. Xeyirlərdə yarışmaq, iman edənlərin həyatının hər anında Allahın razılığını qazana bilmək üçün əllərindən gələn səyin ən çoxunu göstərmələridir.

Bu məqsəd üçün, Allahın ən sevdiyi, ən razı olduğu və Allaha ən yaxın adam ola bilmək üçün xeyirlərdə yarışarlar. Ancaq bu yarış, tamamilə Rəhmanı yarışdır. Allah möminləri dünyada və axirətdə önə keçirən xüsusiyyətin bu yöndə göstərdikləri səy olduğunu Quranda belə bildirməkdədir:

Məhz bunlar yaxşı işlər görməyə tələsər və bunun üçün yarışarlar. (Muminun surəsi, 61)

Sonra Kitabı bəndələrimizin arasından seçdiklərimizə verdik. Onlardan özünə zülm edən də, orta yolu tutan da, Allahın izni ilə yaxşı işlərdə irəli keçən də vardı. Böyük fəzilət budur. (Fatir surəsi, 32)

Bir başqa ayədə isə Allah, “Kişi və ya qadınlardan mömin olaraq kim yaxşı işlər görərsə, ona mütləq gözəl bir həyat yaşadacağıq və əlbəttə, onları etdikləri əməllərin ən gözəli ilə mükafatlandıracağıq.” (Nəhl surəsi, 97) şəklində buyuraraq, kişi ya da qadın, kim olursa olsun, bütün insanların dünyada və axirətdə heç bir haqsızlığa uğradılmadan əskiksiz olaraq qarşılıq görəcəklərini xatırlatmışdır.

Bütün bunlar Allahın inanan bəndələri üzərindəki rəhmətinin dəlilləridir. Quran əxlaqının yaşanmadığı cəmiyyətlərdə qadınlara hələ də ikinci sinif insan rəftarı edilərkən, Allah Rəhman və Rəhim sifətinin təcəllisi olaraq qadınları qorumaqda, şan və şərəflərini verməkdədir. (Ətraflı məlumat üçün baxın: “Nümunəvi müsəlman qadın: Hz. Məryəm”, Harun Yəhya).

Dua edənlərin duasını qəbul etməsi, Allahın möminlər üçün böyük nemətidir

Dua rəbbimizin Rəhman və Rəhim adının çox üstün təcəllisi, möminlərə çox böyük lütfüdür. Çünki insan Allaha dua edərək səmimi imanını, sevgisini və qorxusunu ifadə edə bilər. Tək dost və vəli olaraq Ona təslim olduğunu, yalnız Ondan mədət umub Ondan kömək dilədiyini göstərə bilər. Din əxlaqından uzaq cəmiyyətdə, Allaha dua etmək müxtəlif batil inanc və xurafatlarla çətinləşdirilib. İnsanlar, hər an Allaha yönələ biləcəkləri halda, bunun üçün zamanlar təyin etmiş və ya araya vasitələr qoymuşlar. Allah bu batil inanclara qarşı insanları belə xəbərdar edər:

Bilin ki, xalis din Allahındır. Ondan başqasını özlərinə dost tutanlar: "Biz onlara yalnız bizi Allaha yaxınlaşdırırsınız deyər ibadət edirik", - deyirlər. Əlbəttə, Allah onların ixtilafda olduqları məsələlər barəsində aralarında hökm verəcəkdir. Şübhəsiz ki, Allah yalançı və inkarçı kimsəni doğru yola yönəltməz.

(Zumər surəsi, 3)

Allaha dua etmək üçün müxtəlif vasitələrə gərək olduğunu deyən kəslər, əslində dini çətin göstərərək insanları doğru yoldan sapdırmaqdadırlar. Çünki "Şübhəsiz ki, insanı Biz yaratdıq və nəfsinin ona verdiyi vəsvəyələri bilir. Biz ona şah damarından daha yaxın." (Qaf Surəsi, 16) ayəsi ilə bildirildiyi kimi, insana ən yaxın olan daim Allahdır.

Yəni insan hər dilədiyi zaman Allaha yönələ bilər, dua ilə kömək diləyə bilər. Sonsuz mərhəmət sahibi olan Rəbbimiz səmimi qəlb ilə dua edən bəndəsinin duasına qarşılıq verəndir. İnsan Allahın varlığını və yaxınlığını hiss edərək dua etməlidir. Çünki ancaq Allahın varlığının fərqi olan insan duanın mənasını və əhəmiyyətini qavrayar.

Duanın xüsusiyyəti, Allah ilə qulu arasında xüsusi və yaxın əlaqə qurmasıdır. İnsan bütün çətinliklərini və istəklərini Allaha açar, Ona yalvarar və Allah qulunun istəyinə qarşılıq verər, duasını qarşılıqsız buraxmaz. Dua etmək üçün xüsusi vaxtlar gözləmək, xüsusi dua formaları yaratmağa ehtiyac yoxdur. Hər an, hər dəqiqə və hər yerdə Allaha dua edilə bilər. İnsan bir yerdən başqa

yerə gedərkən, pilləkəndən düşərkən, alış–veriş edərkən, yemək hazırlayarkən, televizor seyr edərkən, liftdə ikən, bir yerdə gözləyərkən, gecə yatdığı zaman, səhər oyandığında, nahar edərkən, avtomobil istifadə edərkən, qısaca hər yerdə və hər zaman Allaha dua edərək, Allahdan istədiklərini ifadə edə bilər.

Bunun üçün, ağılından keçirməsi belə kifayətdir, çünki Allah insanın köksündə gizlətdiklərini bilən, hər şeydən xəbərdar olandır. Mömin, Allahın onu eşitdiyini, gördüyünü, düşüncələrini bildiyini bilərək dua edər. Buna görə də, mömin içindən keçirdiyi bir anlıq düşüncəni belə Rəbbimizin bildiyini bilərək bu əhəmiyyətli ibadəti, yer, zaman ayırd etmədən istədiyi formada edə bilər. Belə əhəmiyyətli bir ibadətdə Allahın verdiyi asanlıq mömin üçün lütfüdür.

Dua deyildikdə ağıla, insanın Allahı zikr etməsi, Allaha qüsurlarını etiraf etməsi, özünün və möminlərin ehtiyaclarını istəməsi, dilə gətirməsi gəlir. Bunun üçün isə duada Allaha qarşı səmimi üslub olmalıdır.

Allahın əzəmətini hiss edən, Onun əzabından qorxan və razılığını qazanmağı istəyən insan, qəlbindən gələn səmimi və dürüst ifadələrlə Ona yönəlir. Eyni şəkildə Allaha təslim olmuş, dost və köməkçi olaraq Onu mənimsəmiş olan insan, hər cür çətinliyini və dərdsini ONA açar. “... **Mən qəm–qüssəmi yalnız Allaha ərz edirəm...**” (Yusif surəsi, 86) deyən Hz. Yaqub kimi, ruhundakı bütün çətinliklərini və tələblərini Ona deyər, hər cür yardım və xeyri Ondən istəyər. Dua əsnasında əhəmiyyətli olan insanın həmin an ruh halı, niyyəti və səmimiyyətidir.

Dua, mömin üçün çox böyük nemətdir. Mömin etdiyi hər işdə Allaha yönəlib dönər. İçdən və yalvararaq dua edər. Ən çətin şərtlərdə belə, imanlı bir insan əsla ümitsizliyə qapılmadan, Allahdan güc, qüvvət və səbir diləyər. Allahın hər zaman, hər şeyin ən xeyirlisini yaratdığını bilərək ümidlə və qorxu ilə yalnız Allaha yalvarar. Allahdan istədiyi hər şeyin ən xeyirli şəkildə sona çatacağını bilər.

Bütün güc Allahın əlindədir. Bir şeyin olub olmaması yalnız Allahın diləməsinə bağlıdır. Mömin bunu bilərək Rəbbimizə dua etdiyi təqdirdə, Allah o insanın duasına onun üçün ən xeyirli və ən gözəli ilə qarşılıq verər. Rəhman və Rəhim olan Allah, ehtiyacı olan insanların həmişə Özünə yönəldikləri təqdirdə işlərini asanlaşdıracağını bu ayə ilə bildirir:

**(Şərik qoşduqları daha xeyirlidir,) yoxsa darda qalan biri
dua etdiyi zaman duasını qəbul edib sıxıntısını aradan qaldıran
və sizi yer üzünün varisləri edən?! Allahla yanaşı başqa bir ilah
varmı?! Nə qədər də az düşünürsünüz! (Nəml surəsi, 62)**

Allahın bəndələrinə verdiyi bu sonsuz imkan heç şübhəsiz ki, sonsuz rəhmətinin təcəllisidir. Allah Quranda insanlara yaxınlığını, Ona yönələlərin dostu olacağını və dua edənin duasına şübhəsiz qarşılıq verəcəyini bir çox ayəsi ilə bildirir. Bəndələrinə şah damarından daha yaxın olan Allah, bütün insanları dua etməyə çağırır. Dua ilə Allahdan kömək istəmək, Allahın lütfü və insanlara verdiyi çox böyük nemətdir. Quranda bu şəkildə bildirilir:

**Bəndələrim Məni səndən soruşsalar, (de ki:) "Mən
(onlara) yaxınam. Mənə dua etdiyi vaxt dua edənin duasını qəbul
edərəm. Ona görə də dəvətimi qəbul edib Mənə iman gətirsinlər.
Ola bilsin ki, onlar doğru yola yönələrlər". (Bəqərə surəsi, 186)**

**Rəbbiniz belə buyurdu: "Mənə dua edin ki, dualarınızı qəbul
edim! Şübhəsiz ki, Mənə ibadət etməyi tərkdən
təkəbbürlənənlər zəlif bir halda cəhənnəmə girəcəklər".
Dincəlməyiniz üçün gecəni, görə bilməyiniz üçün də gündüzü
yaradan Allahdır. Həqiqətən, Allah insanlara qarşı lütfkardır.
Lakin insanların çoxu şükür etməz. (Mömin surəsi, 60-61)**

Möminlərin, Allahın bu rəhməti və neməti üzərində bir daha düşünərək Allahın razılığına uyğun yaşamaları lazımdır. Çünki Allahın verdiyi bu asanlıq elə böyük və sonsuz bir imkandır ki; hər şeyin Hakimi, sahibi olan tək güc sahibi Allah, insanlara istədikləri hər şeyə cavab verəcəyini vəd edir. Və Allah qəti olaraq vədindən dönməz. Ayələrdə Rəbbimizin peyğəmbərlərin və saleh möminlərin dualarına cavab verdiyini bildirilir. Ayədə Hz. Zəkəriyyə barədə bu şəkildə bildirilir:

**Biz də onun duasını qəbul etdik və onu bu kədərdən xilas
etdik. Biz möminləri belə xilas edirik. Zəkəriyyəni də (yad et)!
Vaxtilə o: "Ey Rəbbim, məni yalnız qoyma! Sən varislərin ən**

xeyirlisən!" - deyərək Rəbbinə səslənmişdi. Onun duasını da qəbul etdik və ona Yəhyanı verdik. Zövcəsini də, onun üçün (uşaq doğmağa) qadir bir hala gətirdik. Onlar xeyirli işlər görməyə tələsir, ümid və qorxu içində Bizə dua edirdilər. Onlar Bizə qarşı çox itaətkar idilər. (Ənbiya surəsi, 88-90)

İnsanların, heç gözləmədikləri bir fəlakətlə qarşılaşdıqda, amansız bir xəstəliyə tutulduqda, əhəmiyyətli bir imtahan əsnasında, qısaca çarəsiz qaldıqlarını hiss etdikləri çətinlik anında ağıllarına ilk gələn Allaha sığınmaqdır. Bunun tək səbəbi vardır: Qarşılaşdıqları böyük fəlakətdirsə, özlərinə köməyin ancaq Allahdan gələ biləcəyinin qəti olaraq dərk etmələri...

Əllərindəki bütün imkanlarını səfərbər etsələr də çarələri tükənmişdir. Allahdan kömək diləmək xaricində edə biləcəkləri başqa heç bir şey olmadığını bilməkdədirlər. Məhz Buna görə də, belə anlarda insanların Allaha yönəlişi; qarşılıqsız və səmimidir.

Amma bu problem ortadan qalxıb, işləri qaydasına düşdüyündə, insanların bir çoxu daha əvvəl sanki heç Allaha yalvarmamış kimi əvvəlki qafil hallarına geri qayıdalar. Allahın köməyinə möhtac, acizlik içində olan sanki özləri deyilmiş kimi üsyankar ola bilər, sanki heç ölməyəcəkmiş kimi bundan heç çəkinmədən yaşaya bilirlər. Halbuki başlarına bir başqa fəlakət gələcək olsa, çətin vəziyyətdə qalacaq olsalar yenə Allaha sığınacaqlar.

Onların bu nankor halı, çətinliyi və ya fəlakəti həmin anda yaşamadığından qaynaqlanır. Şərtlərin düzəlmiş olması özlərini aldadaaraq, onlara əvvəlki aciz hallarını unutturmuşdur. Ancaq sonsuz ədalət sahibi olan Allah onların bu nankorluğunun qarşılığını da mütləq verəcək. Rəbbimiz bir ayədə belə bildirir:

De: "Əgər duanız (ibadətiniz) olmazsa, Rəbbim sizə nə üçün dəyər versin! (Ey kafirlər!) Siz (haqqı) təkzib etdiniz. Buna görə də (sizə əzab) vacib olacaqdır!" (Furqan surəsi, 77)

Şübhəsiz dua, heç bir ayrı-seçkilik olmadan insanların hamısına verilmiş bir fürsət, çox böyük nemətdir. Ancaq inkarçıların böyüklük qüruru onları Allaha qarşı üsyan etməyə sürüklədiyindən, bu dua nemətindən məhrum qalar və həyatının böyük əksəriyyətini çətinlik və əzab çəkərək, çarəsizlik içində və

ümidlərini itirmiş şəkildə keçirərlər. Allahın rəhmətindən uzaq bu həyatı isə onların Allaha qarşı təkəbbürlü davranmalarının dünyadakı qarşılığıdır. Ancaq bu təkəbbürlənmələrinin əsl qarşılığını axirətdə alacaqlar. Dünyada Allahdan kömək diləməyi rədd edərək özlərinə zülm etdikləri kimi, axirətdə də özləri üçün pis bir son hazırlamış olurlar. Allah ayədə bu şəkildə bildirir:

Rəbbiniz belə buyurdu: "Mənə dua edin ki, dualarınızı qəbul edim! Şübhəsiz ki, Mənə ibadət etməyi tərkdən təkəbbürlənənlər zəlif bir halda cəhənnəmə girəcəklər".

(Mömin surəsi, 60)

Halbuki möminlər Allahın rəhmətinə qovuşmuş olaraq, etdikləri və qarşılaşdıqları hər işdə Allahdan rəhmət ümid edərək ən böyük nemətlərdən birinə sahib olurlar. Onlar, Allaha qarşı acizlik içində olduqlarını bilirlər. Allahdan gələn hər şeyin bir xeyirlə yaradıldığına iman edirlər. Yaradılan hər şeyin Allaha möhtac olduğuna, hər şeyin məlumatının Onun qatında olduğuna və Onun icazəsi olmadan heç bir şeyin və heç kimin müstəqil gücü olmadığına qəti şəkildə inanırlar.

Məhz Buna görə də, acizliyinin və Allaha olan təslimiyyətin bir ifadəsi olaraq hər an Allaha yönələrək, dua ilə kömək diləyərlər. Allahın bu dəvətinə (xeyir gördüyü təqdirdə) mütləq cavab verəcəyini, könüldən istədikləri və ya yalnız qəlbindən keçirdikləri istəklərini onlara verəcəyini və onları daim qoruyacağını bilirlər. Məhz Buna görə də, bu çox böyük nemət sayəsində dünyada və axirətdə Allahın rəhmətini qazanan möminlər olar.

Hər işində Allaha yönəlmənin və nəticəsini Allahdan ümid etmənin rahatlığını yaşayan möminlər dünya həyatı boyunca (inkarçıların qorxuya və ümitsizliyə düşdüyü anlarda belə) ümid və sevincindən heç bir şey itirməzlər. Çünki bilirlər ki, Allaha sığınmanın rahatlığını, hüzurunu, qəlbinə verdiyi sevinc və coşğunu başqa heç bir yolla əldə edə bilməyəcəklər.

Bu da təvazökarlığı və gözəl əxlaqı yaşamalarını təmin edən və dünya həyatı boyunca onları həmişə Allaha yaxınlaşdıran ən böyük nemətlərdən biridir. Onlar, dua etdiklərində, Rəbbimizə qəlbən yönəldiklərində və çətinliklə qarşılaşdıqlarında hər zaman Allah ilə birlikdə olduqlarını bilirlər. Rəbbimizin onların səsinə eşidib, Ona yönələn bəndələri üçün əbədi və bənzərsiz cənnəti hazırladığına heç bir şübhəyə düşmədən iman edirlər. Bədiüzzaman,

möminlərin dua edərək Allaha qarşı göstərdikləri bu dərin təslimiyyəti və Allaha yönəlmənin onlara yaşatdığı daxili rahatlığı belə açıqlayır:

**"Duanın ən gözəl, ən lətif, ən ləziz, ən hazır meyvəsi, nəticəsi budur ki: Dua edən adam bilir ki, biri var ki, onun səsinə dinləyir, dərdinə dərman yetişdirir, ona mərhəmət edir, Onun qüdrət əli hər şeyə yetişir. Bu böyük dünya mehmanxanasında o tək deyil, bir Kərim şəxs var, ona baxar, ünsiyyət qurar. Həm onun hədsiz ehtiyaclarını yerinə gətirə bilən və onun hədsiz düşmənlərini rədd edə bilən bir şəxsin hüzurunda özünü təsəvvür edərək, bir fərah, bir inşirah hiss edib, dünya qədər ağır bir yükü üzərindən atıb "Əlhəmdulillah Rəbbil-ələmin" deyər."
("Mektubat", səh. 291)**

Allahın inananlara vədi və köməyi

Quranın “...Lakin insanların çoxu iman etmƏz.” (Rad surəsi, 1) ayəsində bildirildiyi kimi, yer üzündəki insanların əksəriyyətini din əxlaqından uzaq insanlar meydana gətirir. Buna görə də, bəzi ağılsız və bəsirətsiz insanlar, Allahın varlığını inkar etdikləri halda özlərini doğru yolda sanırlar.

Sahib olduqları maddi güclərinin və saylarının çox olması, onlara güvən duyğusu verir. Hadisələri həmişə xarici görünüşə görə qiymətləndirən bu cür insanlar, özlərinin üstün olduğundan 100% əmin olaraq hərəkət edirlər. Amma anlamadıqları çox böyük bir həqiqət vardır ki, o da Allahın möminlərə olan vədi və dəstəyidir.

... (Allah) kafirlərə, möminlərin əleyhinə bir yol verməyəcəkdir. (Nisa surəsi, 141)

Allah yuxarıdakı ayəsində də bildirdiyi kimi, hər şeyi möminlərin lehinə edər və onları müxtəlif yollardan dəstəkləyər. İnşirah surəsində müsəlman üçün hər çətinliklə birlikdə asanlıqın da yaradıldığı sirri verilir. Xəstəliyi yaradan Allahın şəfanı da yaratması kimi, hər çətinlik də yanında asanlıqı və həlli ilə birgə meydana gəlir. Bu həqiqət belə xəbər verilib:

**Şübhəsiz ki, hər çətinliklə birlikdə bir asanlıq vardır.
Əlbəttə, hər çətinliklə birlikdə bir asanlıq vardır.
(İnşirah surəsi, 5-6)**

Allahın bu dəstəyini və köməyini yalnız möminlər bilirlər. Və onlar, həyatı boyu nə ilə qarşılaşsalar, Allahın daim inananların dostu və köməkçisi olduğunu bilməyin gətirdiyi güvən və hüzur duyğusu ilə hərəkət edirlər. Allah bəndələrinə belə vəd edib:

Allah sizin düşmənlərinizi çox yaxşı tanıyır. Dost olaraq da, yardımçı olaraq da Allah kifayətdir. (Nisa surəsi, 45)

İnkarcuların və münafıqların isə bir çox qorxusu var. Allaha iman etmədikləri, Ona şirk qoşduqları, hər hadisəni və varlığı başıboş zənn etdikləri üçün həmişə qorxu və narahatlıq içində həyat sürərlər. Məhz bu, Allahın möminlərə qarşı mübarizə aparalarının qəlbinə saldığı qorxudur:

O zaman Rəbbin mələklərə: "Həqiqətən, Mən sizinlə birlikdəyəm. Möminlərə dəstək verin! Kafirlərin qəlbinə qorxu salacağam... (Ənfal surəsi, 12)

Allahın köməyi və dəstəyi, müsəlmanın həyatını əhatə edir. Tarix boyu, Allah inananlara müxtəlif yollarla köməyini çatdırmışdır. Bəzən peyğəmbərlərinə möcüzələr vermiş; bəzən müsəlmanları görünməyən ordular və mələklərlə, qoruyucularla, hətta təbiət hadisələri ilə dəstəkləmiş; bəzən reallaşması qeyri-mümkün görünən hadisələrin reallaşmasını təmin etmişdir. Allah Fəth surəsində belə bildirir:

Möminlərin imanlarını daha da artırmaq üçün onların qəlbinə mənəvi rahatlıq verən Odur. Göylərin və yerin orduları da Allaha məxsusdur. Allah hər şeyi biləndir, hikmət sahibidir.
(Fəth surəsi, 4)

Göylərin və yerin orduları Allaha məxsusdur. Allah qüdrətlidir, hikmət sahibidir. (Fəth surəsi, 7)

Ayələrdə də görüldüyü kimi göylərin və yerin ordularının sahibi olan Rəbbimizin möminlər üzərindəki dəstəyi və köməyi çox üstündür. Quranda Allahın möminlərə köməyi belə xəbər verilir:

Onlara mütləq yardım olunacaqdır. Şübhəsiz ki, Bizim əsgərlərimiz qalib gələcəklər. (Saffat surəsi, 172-173)

Biz, əlbəttə, peyğəmbərlərimizə və iman gətirənlərə həm dünyada, həm də şahidlərin şahidlik edəcəkləri gündə yardım edəcəyik. (Mömin surəsi, 51)

Ey iman gətirənlər! Əgər Allaha (Allahın dininə) yardım etsəniz, O da sizə yardım edər və mövqeyinizi möhkəmləndirər. (Məhəmməd surəsi, 7)

Çünki Allah iman gətirənlərin himayədarıdır. Kafirlərin isə heç bir himayədarı yoxdur. (Məhəmməd surəsi, 11)

O zaman sizdən iki dəstə ümitsizliyə düşərək dağılımaq fikrinə düşmüşdülər. Halbuki, Allah onların yardımçısı idi. Möminlər (yalnız) Allaha təvəkkül etsinlər. Həqiqətən, zəif olduğunuz halda Allah sizə Bədrdə yardım etmişdi. Ona görə də Allahdan qorxun ki, bəlkə şükür etmiş olasınız! (Ali İmran surəsi, 122-123)

Əgər Allah sizə yardım edərsə, heç kəs sizə qalib gələ bilməz. Əgər O sizi zəlil edərsə, Ondan sonra kim sizə kömək edə bilər?! Ona görə də möminlər (yalnız) Allaha təvəkkül etsinlər! (Ali İmran surəsi, 160)

Əksinə, sizin himayədarınız Allahdır və O, yardım edənlərin ən xeyirlisidir. (Ali İmran surəsi, 150)

Özü də bir neçə il ərzində. (Onların bu məğlubiyyətindən) əvvəl də, sonra da əmr Allahındır. O gün möminlər də sevinəcəklər, Allahın yardımı ilə! O, istədiyi kimsəyə yardım edər. O, yenilməz qüvvət sahibidir, mərhəmətlidir. Bu, Allahın vədidir. Allah Öz vədinə xilaf çıxmaz. Lakin insanların çoxu bunu bilmir. (Rum surəsi, 4-6)

Bütün insanlar dünya həyatında Allaha və axirət gününə olan inancları ilə sınıanırlar. Allahın yaratdığı bu imtahan mühitinin gərəyi olaraq, kənardan baxdıqda pislik edənlər də, yaxşı olanlar da eyni şərtlərdə yaşayırmış kimi

görünürlər. Halbuki Allaha iman edənlərin yaşadığı həyat, dini inkar edənlərdən daha fərqlidir.

Əvvəlki hissələrdə də ifadə etdiyimiz kimi Allah iman edən bəndələrinə həmişə asanlıq verir, onların işlərini asanlaşdırır, çətin vəziyyətlərdə belə şübhəsiz bir çıxış yolu göstərir. Bu, Allahın açıq köməyidir. Ancaq Quranda Allahın bəndələrinə sezilməz yollarla kömək edəcəyi, onlara gözlənilməz formada dəstək və asanlıq təmin edəcəyi də xəbər verilib.

Allah Əhzab surəsinin 9-cu ayəsində bu köməyi **“külək və sizin görmədiyiniz ordular”** şəklində təsvir edib. Bir başqa ayədə isə Rəbbimiz insanlara **“qoruyucular”** (Ənam surəsi, 61) göndərdiyini bildirib. Allahın Quranda bildirdiyi bu köməyin bəziləri belədir:

Allah möminlərə mələklərlə kömək göndərər

Allahın möminlərə olan köməyi müxtəlif formalarda təcəlli edir. Bu köməkdən biri mələklərin, çətin anlarında möminlərin köməyinə göndərilməsidir. Allah Quranda bu köməyi, Peyğəmbərimiz (s.ə.v) dövründə baş vermiş bir hadisəni nümunə verərək bildirir:

O zaman möminlərə belə deyirdin: "Rəbbinizin üç min mələk endirərək yardım etməsi sizə kifayət etmirmi?" Bəli, əgər səbir edib (Allahdan) qorxsanız və onlar (düşmənləriniz) dərhal üstünüzə gəlsələr, Rəbbiniz nişan qoyulmuş beş min mələklə sizə yardım edər. Allah bunu sizin üçün yalnız müjdə olsun və qəlbiniz rahatlasın deyə etdi. Zəfər ancaq yenilməz qüdrət və hikmət sahibi olan Allahdandır. (Ali İmran surəsi, 124-126)

Allah bir başqa ayəsində isə möminlərə görünməyən ordularla da kömək etdiyini bildirib:

Ey iman gətirənlər, Allahın sizə verdiyi nemətini xatırlayın! Vaxtilə bir ordu sizin üstünüzə gəlmişdi. Biz də onların üstünə külək və görmədiyiniz bir ordu göndərmişdik. Allah sizin etdiklərinizi görür. (Əhzab surəsi, 9)

Allahın Quranda möminlərin həmişə qalib gələcəyini bildirməsi, möminlər üçün ən böyük nemətlərdəndir və fəvqəladə şövqləndirici vəddir. Əlbəttə möminlər bu qəti həqiqəti də heç vaxt yaddan çıxartmazlar. Hər kömək Allahdandır və şübhəsiz gücün bütün sahibi Allahdır. Möminlər, əsl zəfər və köməyin əslində Allaha aid olduğunu bilirlər. Mələklərin dəstək olmasının isə, Allahın müjdəsi, özlərinə kömək və dəstəyinin təcəllisi olduğunu əsla unutmazlar. Çünki Rəbbimiz ayədə bu həqiqəti belə bildirib:

(Xatırlayın ki,) o zaman siz Rəbbinizdən yardım diləmişdiniz. O da: "Mən sizə, bir-birinin ardınca gələn min mələklə yardım edəcəyəm!" – deyə sizin duanızı qəbul etmişdi. Allah bunu yalnız bir müjdə olsun və onunla qəlbiniz sakitləşsin

**deyə etmiŐdi. Yardım (qələbə) yalnız Allahdandır. Ő bh siz ki,
Allah qüdrətlidir, hikmət sahibidir. (Ənfal surəsi, 9-10)**

Allahın dilədiyi quluna, dilədiyi formada kömək edəcəyini bilən möminlərin,  n  t tin anlarda belə işlərində güvən v  hüzur duyĐusu olur. Bu ruh halı ilə mənəvi cəhətdən son dərəcə gözəl həyat yaŐayrlar.

Allah möminlərin sayını düşmənlərinə daha çox göstərər

Möminlər, Allahın verdiyi ağıl, fərasət, bəsirət, gözəl əxlaq kimi nemətlərlə həmişə inkarçı insanlara qarşı müvəffəqiyyət əldə etmişlər. Bütün bunlarla birlikdə Allah, bəzən möminləri inkarçıların gözündə sayca və güc olaraq daha çox göstərdiyini və bunun inkarçılarda bezginliyə və qorxuya səbəb olduğunu xəbər verib. Allah ayələrində Əsr-Səadət dövründə reallaşan belə bir hadisəni bizə bildirir:

Allah, olacaq bir işi yerinə yetirmək üçün (döyüşdə) üz-üzə gəldiyiniz zaman onları sizin gözündə (sayca) az göstərir, sizi də onların gözündə az göstərirdi. Bütün işlər Allaha qaytarılacaqdır. Ey iman gətirənlər, hər hansı (kafir) bir dəstə ilə qarşılaşdığınız zaman sabitqədəm olun və Allahı çox zikr edin ki, bəlkə qalib gələsiniz! (Ənfal surəsi, 44-45)

İnkarçıların, az saydakı mömin birliyini son dərəcə güclü, izdihamlı birlik kimi görmələri şübhəsiz Allahın möcüzələrindən biridir. Bu hadisə eyni zamanda möminlər baxımından da çox böyük asanlıqdır. Beləcə Allah möminlərə müvəffəqiyyət qazandırmışdır. Allah başqa ayələrlə Hz. Məhəmmədə (s.ə.v), dilədiyi zaman möminlərin gücünü, qat-qat daha çox artıracağını bildirib. Səbir etmələrinə qarşılıq olaraq inanan bəndələrinə ümid etdiklərindən daha böyük güc və zəfər verəcəyini belə vəd etmişdir:

Ey Peyğəmbər, möminləri döyüşə həvəsləndir! Əgər sizdən iyirmi nəfər səbirli şəxs olarsa, onlar iki yüz nəfəri məğlub edərlər. Sizdən yüz nəfər olarsa, kafirlərdən min nəfəri məğlub edərlər. Çünki onlar anlamayan bir tayfadır. İndi Allah sizin yükünüzü yüngülləşdirdi. O, sizdə bir zəiflik olduğunu bilirdi. Əgər sizdən yüz nəfər səbirli şəxs olsa, onlar iki yüz nəfəri, əgər sizdən min nəfər olsa, (onlardan) iki min nəfəri Allahın izni ilə məğlub edərlər. Allah səbir edənlərlə bərabərdir!

(Ənfal surəsi, 66)

Allah, yuxarıdakı ayələrdə bildirdiyi kimi, Peyğəmbərimiz (s.ə.v) dövründə möminləri, qızğın döyüşdə olduqları üçün inkarçıların gözündə say və qüvvət cəhətdən daha izdihamlı və güclü göstərərək möminləri dəstəkləyib. Çünki Allah, möminlərin daim dostu və köməkçisidir. İnkər edənlər nə qədər çox sayda olsalar da, nə qədər böyük gücə sahib olsalar da, nəticədə bütün güc Allaha aiddir. Allah tək bir "Ol" əmri ilə istədiyini edəndir. Allaha güvənən, Onun sonsuz qüdrətini, hər şeyə gücü çatdığını təqdir edə bilən insanlar həmişə bunun rahatlığını yaşayırlar.

Allah, möminlərin qəlbinə güvən və hüzur duyğusu endirər

Allah, Fəth surəsində möminlər üzərində meydana gətirdiyi mənəvi dəstəyi belə xəbər verir:

Möminlərin imanlarını daha da artırmaq üçün onların qəlbinə mənəvi rahatlıq verən Odur. Göylərin və yerin orduları da Allaha məxsusdur. Allah hər şeyi biləndir, hikmət sahibidir.

(Fəth surəsi, 4)

Şübhəsiz ki, möminlər ağacın altında sənə beyət etdiklərində Allah onlardan razı olmuşdur. Allah onların qəlbində olanı bilmiş, onlara mənəvi rahatlıq vermiş və onları yaxın bir fəth (zəfər) ilə mükafatlandırmışdır. (Fəth surəsi, 18)

Allah, çətinlik əsnasında, səmimi olanların qəlbinə güvən və hüzur duyğusu vermiş və bu mənəvi dəstəyin nəticəsində möminlər hüzur, güvən və səbir duyğusunu yaşayıblar.

Əslində bu hüzur və güvən duyğusu möminlərin bütün həyatına hakimdir. Allaha və axirətə iman edən insanlar, Allahın hər şeyin tək hakimi olduğunu bildikləri üçün onsuz da heç bir hadisə qarşısında çaxnaşmaya qapılmaz, hüznə və çətinliyə düşməzlər. Sonsuz rəhmət sahibi olan Rəbbimizin, hər şeyi özləri üçün ən xeyirli olacaq şəkildə, axirətə ən faydalı olacaq formada yaratdığını bilirlər.

“Əgər Allah sizə yardım edərsə, heç kəs sizə qalib gələ bilməz. Əgər O sizi zəlil edərsə, Ondan sonra kim sizə kömək edə bilər?! Ona görə də möminlər (yalnız) Allaha təvəkkül etsinlər!” (Ali İmran surəsi, 160) ayəsinə qəti olaraq iman edər və təvəkkülün mənəvi rahatlığı içində həyatını davam etdirərlər.

Qarşılaşdıqları çətinlik nə qədər böyük görünsə də nəticədə müvəqqəti olduğunu bilirlər. Çünki dünyadakı həyatın sonsuz axirət həyatı yanında çox qısa olduğunu unutmazlar. Dünyada qarşılaşıla biləcək çətinlik insanın bütün

həyatını əhatə etsə belə ən çox 50–60 il davam edəcək. 50–60 il təvəkkül və gözəl əxlaq ilə keçirilən bir ömrün sonunda insanın sonsuz cənnət həyatında alacağı qarşılıq isə şübhəsiz ki, bənzərsiz olacaq. Cənnətdə möminlər, heç bir çətinlik, hüzn, yoxluq, bezginlik, çətinlik yaşamayacaq, əksinə sonsuz gözəlliklər içində nəfslərinin arzu etdiklərinin hamısına qovuşacaqlar.

Məhz bu həqiqəti dərk etmək, iman edən bir insanın hər hadisəyə sarsılmaz təvəkküllə yanaşmasını təmin edər. Bunun verdiyi mənəvi hüzur və sevinc duyğusu da dünyadakı ən böyük nemətlərdən biridir. Unudulmamalıdır ki, bütün qəlblər və bütün güc Allahın əlindədir. Allah dilədiyi an dilədiyi hadisəni, dilədiyi formada yaradar.

Hüzur və güvən axtaran insan, Allah vermədikcə, heç bir yolla buna çata bilməz. Din əxlaqını yaşamanın insanlara gətirdiyi asanlıq, insanın hər şeyin Allahın idarəsində olduğunu bilməsidir. Hər işində Allaha yönələn, hər işinin qarşılığını yalnız Allahdan gözləyən insan, daim Allahın köməyini və dəstəyini müxtəlif yollardan öz yanında tapacaq.

Əksinə, sizin himayədarınız Allahdır və O, yardım edənlərin ən xeyirlisidir. (Ali İmran surəsi, 150)

Möminlərə qurulan tələlərin hamısı əvəldən pozulub

İnkar edənlər möminlərə qarşı icra etdikləri mübarizələrində hər cür hiyləgər üsula əl atarlar. Bu üsulların ən çox istifadə ediləndən biri də möminlərin əleyhində ittifaq edərək onlara müxtəlif tələlər qurmaqdır. Sayca çox olduqları və tələlərini gizli qurduqları üçün müvəffəqiyyətli olacaqlarını düşünən inkarçılar, planlarını qurarkən iki adamdan üçüncüsünün, üç adamdan dördüncüsünün Allah olduğunu unudurlar. Allahın insanlara şah damarından daha yaxın olduğu həqiqətindən isə tamamilə qəflətdədirlər.

Halbuki Allah, gizlətsələr də, aşkar etsələr də, ayədə bildirildiyi kimi, **“sinələrin gizli saxlanarı biləndir.”** İnkarçıların möminlərin əleyhində düşündükləri hər fikri, qurduqları hər tələni və planı da Allah ən incə detalına qədər bilir. Ən əhəmiyyətli də, hər şeyin məlumatına sahib olan Allah, inkarçıların qurduqları tələlərin hamısının başdan pozulmuş olduğunu xəbər vermişdir. Nə qədər hiyləgərcə, nə qədər böyük olsa da, möminlər əleyhinə qurulan bütün tələlərin dağılacağını, hər şeyin yaradıcısı olan Allah Quranda belə bildirir:

Bu belədir! Şübhəsiz ki, Allah kafirlərin hiyləsini zəiflədəndir. (Ənfal surəsi, 18)

Hiylələri Allaha məlum olduğu halda onlar hiylə qurmuşdular. Halbuki onların hiyləsi ilə dağlar yerindən oynayan deyildir. (İbrahim surəsi, 46)

Bunlarla bərabər Allah, bu tələlərin saleh bəndələrinə zərər verə bilməyəcəyini bildirmiş, hamısının sahiblərinə geri dönəcəyini də xəbər vermişdir:

Onlar yer üzündə təkəbbürlənir və pis işlər görürdülər. Pis iş yalnız öz sahibini bürüyər. Onlar əvvəlki qanunundan (onlara tətbiq etdiyimizdən) başqasını gözləyirlər?! Allahın

**qanununda heç bir dəyişiklik tapa bilməzsən! Allahın qanununda
heç bir dəyişiklik də görə bilməzsən! (Fatir surəsi, 43)**

İnananlar sonsuz lütf sahibi olan Rəbbimizin köməyinin həmişə özləri ilə birlikdə olduğu həqiqətini bilərək təvəkkül edirlər. Əvvəldən üzərində dayandığımız kimi, bu təslimiyyətli ruh halı sayəsində də, qarşılaşdıqları hər hadisədəki xeyir və hikmətləri görə bilər, görməsələr belə hər hadisənin möminlər üçün mütləq xeyirlə nəticələnəcəyinə qəti olaraq iman edirlər.

Allah sonsuz m rhm ti ilə insanları dođru yola çatdırır, hiday tl rini artırır

Kitabın əvvəlki hissələrində də izah etdiyimiz kimi Rəbbimiz el il r  ilə, göndərdiyi kitablari ilə insanları h mi  e dođru yola  ađırmaqda, inkardan dönüb, iman etmələri  c n hər cəmiyyətə təkrar xəbərdar edənlər g nd rm kd dir. Bu Rəbbimizin çox böyük lütfüdür.

Allah iman edib, imanlarını gücləndirməyə niyyət edən bəndələrinə də, çox böyük asanlıqlar dil m kd , onları müxtəlif yollarla d st kl m kd dir. Ayələrdə Allahın iman edənlərə bu dəstəyi belə xəbər verilir:

**Allaha iman gətirib Ondan (Onun dinindən) möhkəm
yapı anları Allah  z rəhmət v  l tf n  daxil ed cek və onları
 z n  apanan dođru yola y n ld ckdir. (Nisa surəsi, 175)**

**(Həcc mövsümündə) Rəbbinizdən g l cek bir lütf (qazanc)
axtarmađınız sizə günah deyildir.  r fatdan axın edib gəldiyiniz
zaman M  eri-haramda Allahı zikr edin! Sizə göstərdiyi  kild 
Onu zikr edin! Həqiqətən, siz bundan əvvəl z lal td  idiniz.
(Bəqərə surəsi, 198)**

Ancaq bunu da unutmamaq lazımdır ki, insanın hidayət tapması da ancaq Allahın diləməsi ilə olar. Sonsuz m rhm t sahibi olan Rəbbimiz dilədiyi bəndələrini se r, onların taleyinə hiday ti yazar v  hiday tl rini artırır:

**Allahın izni olmadıqca heç bir müsibət  z verməz. Kim
Allaha iman gətirərsə, Allah onun qəlbini dođru yola y n ld r.
Allah hər şeyi biləndir. (T đabun surəsi, 11)**

**Allah kimi dođru yola yönəltmək istəyərsə, onun qəlbini
 slama açar, kimi (haqq yoldan) azdırmaq istəyərsə, g y 
 xırmı  kimi onun qəlbini daraldar. Allah iman g tirm y nl ri bu
 kild  əzaba məruz qoyar. ( nam surəsi, 125)**

Allah göylərin və yerin nurudur! Onun nuru, içində çıraq olan bir çıraqdana bənzəyir. O çıraq bir qəndilin içindədir. Qəndil isə, sanki parlaq bir ulduzdur ki, nə şərqdə, nə də qərbdə olan mübarək bir zeytun ağacından (çıxan yağdan) yandırılır. Onun yağı alov toxunmasa belə az qalır ki, işıq saçsın. O, nur üstünə nurdur. Allah dilədiyi kimsəni nuruna qovuşdurar. Allah insanlar üçün belə misallar çəkir. Allah hər şeyi biləndir. (Nur surəsi, 35)

İnsanların böyük hissəsi hidayət tapmazdan əvvəl çox böyük xaos içindədir. Kədər, çətinlik, qısqanclıq, ümitsizlik, kin, nifrət kimi duyğular həyatının böyük hissəsini zəbt etməkdədir. Başına gələn ən kiçik mənfi hadisə insanı çox böyük hüznə sürükləyir. Bu qaranlıq ruh halı Allaha iman etdikdə, sonsuz güc və qüdrət sahibi olan Rəbbimizə təslim olduqda bir anda ortadan qalxır. Ayədə bu vəziyyət “qaranlıqdan nura çıxma” olaraq ifadə edilir:

Allah iman gətirənlərin dostudur. Onları qaranlıqdan aydınlığa çıxarar. Kafirlərin dostu isə Tağutdur. Onları aydınlıqdan çıxarıb qaranlığa salarlar. Onlar cəhənnəm əhlidir, orada əbədi qalacaqlar. (Bəqərə surəsi, 257)

Sizi qaranlıqlardan aydınlığa çıxartmaq üçün sizə Öz rəhmətini göndərən Odur. Mələkləri də sizin üçün istiğfar edərlər. Allah möminlərə qarşı çox mərhəmətlidir. Ona qovuşacaqları gün onlar salamlanaraq qarşılanarlar. Allah onlar üçün gözəl bir mükafat hazırlamışdır. Ey Peyğəmbər! Həqiqətən, Biz səni şahid, müjdəçi və xəbərdar edən bir elçi olaraq göndərdik. Həm də Allahın izni ilə Onun yoluna dəvət edən və nur saçan bir çıraq olaraq göndərdik. Möminlərə də müjdə ver ki, onlar üçün Allah tərəfindən böyük bir lütf vardır. Kafirlərə və münafıqlərə boyun əymə! Onların verdikləri əziyyətlərə əhəmiyyət vermə və Allaha təvəkkül et! Vəkil olaraq Allah yetər. (Əhzab surəsi, 48)

Allahın insanların həyatını belə ziddiyyətlərlə yaratması çox böyük nemətdir. İmanın və gözəl əxlaqın dəyəri əlbəttə belə daha yaxşı qavranacaq.

Saleh əməllər edənlərə gözəl qarşılıq və üstün mükafat var

Rəhməti bəndələri üzərində sonsuz olan Rəbbimiz, bütün insanlara dünya həyatında lütf edən, onları əsirgəyən və bağışlayandır. Bütün həyatını Allahın razı olacağı şəkildə keçirən, qorxub çəkinən, ayələri əksiksiz tətbiq edən və din əxlaqının yayılması üçün gecə gündüz səy göstərən saleh bəndələrinə həm dünyada, həm də axirətdə çox gözəl həyat müjdələyir. Mömin hələ dünyada ikən cənnət bənzəri nemətlərlə şərəfləndirilər.

Quran ayələrində saleh əməllər edən təqva sahibləri, çox fərqli gözəlliklərlə müjdələnilər. Bu müjdələrdən biri dünya həyatında gözəl həyatdır:

**Kişi və ya qadınlardan mömin olaraq kim yaxşı işlər görərsə, ona mütləq gözəl bir həyat yaşadacağıq və əlbəttə, onları etdikləri əməllərin ən gözəli ilə mükafatlandıracağıq.
(Nəhl surəsi, 97)**

Təqva sahiblərinə: "Rəbbiniz nəyi nazil etdi?" - deyildikdə onlar: "Xeyir (nazil etmişdir)", - deyərlər. Bu dünyada yaxşılıq edənlər üçün yaxşı mükafat vardır. Axirət yurdu isə, əlbəttə, daha xeyirlidir. Müttəqilərin yurdu necə də gözəldir!

(Nəhl surəsi, 30)

Həqiqətən, İbrahim Allaha itaət edən və haqqa yönələn bir öndər idi. O, müşriklərdən də deyildi. O, Allahın nemətlərinə şükür edən idi. Allah onu seçmiş və doğru yola yönəltmişdi. Biz ona dünyada gözəl nemətlər bəxş etdik. Şübhəsiz, o, axirətdə də salehlərdəndir. (Nəhl surəsi, 122)

Ayələrdə bildirilən bu müjdənin, başda peyğəmbərlər olmaq üzrə saleh möminlər üzərində reallaşdığını bir çox Quran ayəsindən öyrənirik. Məsələn, Peyğəmbərimiz (s.ə.v)–i dünya həyatında Allahın zəngin etdiyi, "Səni yoxsul

ikən zəngin etmədimi?!” (Duha surəsi, 8) ayəsində bildirilir. Həmçinin Hz. Davuda, Hz. Süleymana, Hz. Zülqərneynə, Hz. İbrahim və ailəsinə bu dünyada böyük mülk və imkan verildiyindən də bir çox ayədə bəhs edilir.

Həm bir mükafat və şövq qaynağı, həm də Rəbbimizin lütf və ehsanının göstəricisi olaraq saleh bəndələrinə dünyada nemət və gözəllik verməsi Allahın müjdəsidir. Necə inkarçıların əbədi əzabı bu dünyadan başlayırsa, saleh möminlər üçün vəd edilən əbədi gözəlliklər də dünyadakı həyatında göstərilməyə başlanır.

Allahın saleh müsəlmanlar üzərindəki bir başqa neməti isə onların etdikləri pislikləri yaxşılıqlara çevirməsidir. Daha əvvəl də vurğuladığımız kimi, insan asanlıqla səhv edə bilən varlıqdır. Yanıla bilər, bilmədən günaha girə bilər, pis əməl edə bilər, ağzından pis söz çıxa bilər. Ancaq əhəmiyyətli olan bu səhvlərdən sonra tövbə etməsi və davranışını düzəltməsidir. Rəbbimiz belə saleh əxlaqa sahib bəndələrinə Quran ayəsində bu müjdəni verir:

Etdikləri yaxşı əməllərini qəbul edəcəyimiz və günahlarını bağışlayacağımız bu kimsələr cənnət əhli arasında olacaqlar. Bu, onlara verilmiş haqq bir vəddir. (Əhqaf surəsi, 16)

Ayədə bildirilən bu müjdə Rəbbimizin bəndələri üzərindəki sonsuz lütfünün təcəllisidir. Rəhman və Rəhim olan Allahın ayələrdə xəbər verdiyi bir başqa lütf isə pisliklərin yaxşılıqlara çevrilməsidir. Ayələrdə bu şəkildə bildirilir:

Ancaq tövbə edib iman gətirən və yaxşı işlər görənlər bundan istisnadır. Allah onların pis əməllərini yaxşı əməllərə çevirər. Allah bağışlayandır, mərhəmətlidir. Kim tövbə edib saleh əməl işləyərsə, o, tövbəsi qəbul edilmiş halda Allaha dönər. (Furqan surəsi, 70-71)

Allah iman gətirən, yaxşı əməllər edən və Rəbbindən Məhəmmədə haqq olaraq nazil olana (Qurana) inananların günahlarının üstünü örtəcək və onların vəziyyətini yaxşılaşdıracaqdır. (Məhəmməd surəsi, 2)

Bir mömin, özünü yaradan Allaha iman edər, Onun əmr və qadağanlarına uyar, Rəbbimizin insanlar üçün seçib bəyəndiyi din əxlaqını hər an yaşayar və ən əhəmiyyətli, ölümündən sonrası üçün çox ümidvar olar. Bütün bunlara görə iman edənlər, dünyadakı həyatı boyu hər cür mənəvi çətinlik və kədərdən uzaqdırlar.

Möminlər taleyə və hər şeyi edənin Allah olduğuna qəti olaraq inanarlar və beləcə başlarına gələnlərə “... **Allahın bizim üçün təqdir etdiyindən başqası bizə üz verməz...**” (Tövbə surəsi, 51) ayəsinin hökmü gərəyi təvəkkül edərlər. Allahın razılığına uyarlar və Allahın Quranda bildirdiyi kimi, “... **Allah bizə yetər. O nə gözəl vəkildir! ...**” (Ali İmran surəsi, 173) deyərlər.

Ancaq dünya bir sınaq müddəti olduğundan əlbəttə möminin qarşısına müxtəlif çətinliklər çıxmaqla bilər. İman edən bir kimsə müəyyən dövrlərdə aclıq, xəstəlik, yuxusuzluq, qəza, maddi itki kimi müxtəlif çətinliklərlə qarşılaşa bilər. Daha bir çox çətinlik və sınaqdan da keçirilə bilər. Mömin çətinliklərin imanının sınılanması üçün xüsusi olaraq yaradıldığını, gözəl səbir və təvəkkül göstərdiyi təqdirdə bunların axirəti üçün sonsuz mükafat qaynağı, yetkinləşməsi üçün böyük fürsət olduğunu bilər.

Buna görə də, bu çətinliklər qarşısında təvəkkül edər, hüzurundan, xoşbəxtliyindən və sevincindən heç bir şey itirməz. Bu çətinliklər onun mənəvi tarazlığına və dayanıqlılığına heç vaxt mənfi təsir etməz. Hətta səbrinin və təvəkkülünün qarşılığını Allah qatında alacağını bildiyinə görə şövqü və həyəcanı daha da artır.

Bu vəziyyət inkar edənlər üçün tam əksi istiqamətdədir. Allahın ayələrini inkar edən bir adam, dünya həyatında çəkdiyi müxtəlif fiziki əzabı ilə birlikdə, mənəvi olaraq da əzab çəkir. Qorxu, kədər, ümitsizlik, narahatlıq, pessimizm kimi mənfi duyğular onların cəhənnəmdə çəkəcəkləri əzabın bu dünyadakı kiçik başlanğıcını meydana gətirir. Allah, Haqq yoldan azan bu insanları bir ayədə belə təsvir edir:

**Allah kimi doğru yola yönəltmək istəyərsə, onun qəlbini
İslama açar, kimi (haqq yoldan) azdırmaq istəyərsə, göyə
çıxırmış kimi onun qəlbini daraldar. Allah iman gətirməyənləri bu
şəkildə əzaba məruz qoyar. (Ənam surəsi, 125)**

Allah, Özündən titrəyərək qorxan, səhvlərinə və günahlarına görə bağışlanma diləyib tövbə edən saleh möminləri isə, dünya həyatında da ən gözəl şəkildə nemətləndirəcəyini və onlara lütfkarlıqda olacağını bildirib. Hud surəsinin 3–cü ayəsində belə bildirilir:

Həmçinin Rəbbinizdən bağışlanmağınızı diləyirsiniz! Sonra Ona tövbə edin ki, O, (dünyada) müəyyən bir vaxta qədər sizə gözəl nemətlər versin və hər bir yaxşı əməl sahibini mükafatlandırсын. Əgər üz döndərsəniz, (bilin ki,) mən sizin üçün böyük günün əzabından qorxuram. (Hud surəsi, 3)

Saleh əməllər edən möminlər bu etdiklərini Allahın razılığına, rəhmətinə və cənnətinə vəsilə olması niyyəti ilə edirlər. Tək istədikləri Allahın məmnun olacağı kimi bir bəndə olmaqdır. Heç bir insanın razılığını, məmnuniyyətini istəməzlər. Dünya həyatında məqam, mövqe arxasınca qaçmaz, etibar qazanmağın heç bir əhəmiyyətinin olmadığını çox yaxşı bilirlər. Etdiklərini Allah qorxusu ilə və Allah sevgisi ilə edər, Allahın insanın tək dostu və tək vəlisi olduğunu ağılından çıxarmazlar. Rəbbimiz, Quran ayələrində saleh bəndələrinin etdiklərini “üstün, böyük və əksiksiz olaraq mükafatlandıracağını, bunu nöqsansız olaraq ödəyəcəyini, onlara mükafatı iki dəfə verəcəyini” bildirir:

Onlara (Quran) oxunduğu zaman: “Biz ona iman gətirdik. Həqiqətən, o, Rəbbimizdən gələn həqiqətdir. Bundan əvvəl də biz (Allaha) təslim olanlar idik”, - deyirlər. Onlara səbirli olmaları, pislili yaxşıqla dəf etmələri və verdiyimiz ruzidən infaq etmələri səbəbilə mükafatları iki dəfə veriləcəkdir.

(Qəsas surəsi, 53-54)

Şübhəsiz ki, iman gətirib yaxşı işlər görənlər üçün bitməz-tükənməz bir mükafat vardır. (Fussilət surəsi, 8)

Əgər Allahı, Rəsulunu və axirət yurdunu istəyirsinizsə, bilin ki, Allah sizdən yaxşı işlər görənlər üçün böyük bir mükafat hazırlamışdır. (Əhzab surəsi, 29)

Həqiqətən, Allahın Kitabını oxuyanlar, namaz qılanlar və özlərinə verdiyimiz ruzilərdən gizli və aşkar infaq edənlər əsla zərər etməyən bir qazanc uma bilərlər. Allah onlara mükafatlarını tam verər, hətta Öz lütfündən onlara bundan artığını da verər. Şübhəsiz ki, O, bağışlayandır, şükrün mükafatını verəndir. (Fatir surəsi, 29-30)

Sizdən hər kim Allaha və Rəsuluna itaət edər və yaxşı işlər görərsə, onun mükafatını ikiqat verərik. Biz onun üçün (cənnətdə) bol ruzi hazırlamışıq. (Əhzab surəsi, 31)

Kim (Allahın hüsuruna) yaxşı bir əməllə gələrsə, onun üçün on qat (mükafat) vardır. Kim pis bir əməllə gələrsə, ona ancaq o əməlin eynisi qədər cəza verilər. Onlara heç bir haqsızlıq edilməz. (Ənam surəsi, 160)

Şübhəsiz, müsəlman, mömin, itaətkar, doğru sözlü, səbirli, təvazökar, sədəqə verən, oruc tutan, ayıb yerlərini (iffətlərini zinadan) qoruyan, Allahı çox zikr edən kişi və qadınlar üçün Allah bağışlanma və böyük bir mükafat hazırlamışdır.

(Əhzab surəsi, 35)

Yuxarıdakı ayələrdə də görüldüyü kimi Allah, razılığı üçün səy göstərən, gözəl əməllər edən, din əxlaqının yayılması üçün çalışan bəndələrinin bu səmimi səylərinə üstün qarşılıq vəd edib. Bu qarşılığın ən böyüyü heç şübhəsiz Allahın razılığıdır. Dünya həyatındakı tək məqsədi Allahın məmnuniyyəti, rəhməti və cənnəti olan iman sahiblərinə həmçinin Allahdan bağışlanma və üstün mükafat da vəd edilib. Ayələrdə xəbər verilən bir başqa qarşılıq isə Rəbbimizin bu saleh bəndələrinə cənnətinə daxil etməsidir:

İman gətirib yaxşı işlər görənləri isə Rəbbi Öz rəhmətinə (cənnətinə) daxil edəcəkdir. Bu, açıq-aydın uğurdur.

(Casiyə surəsi, 30)

Möminlər, şərtlər hər nə olursa–olsun, daim Allaha güvənən, həmişə Ona yönələn, davamlı Onu razı salmağı düşünən və Quran əxlaqından əsla dönməyən insanlar olduqlarından, Allahın heç bitməyən rəhməti, fəzli və sevgisi həmişə onların üzərindədir. Allah onları heç vaxt tək və köməksiz buraxmayacağını vəd edib. Allah, Öz yolunda səmimi olaraq səy göstərən, heç bir şübhəyə düşmədən malını və canını Allahın razılığını qazanmaq üçün sevə–sevə sərf edən bu sadıq bəndələrini, etdikləri əməllərə gözəl qarşılıq olaraq içində sonsuza qədər qalacaqları, nemətlərlə təchiz edilmiş cənnətlə müjdələyib:

Dünyada da, axirətdə də onlar üçün müjdə vardır. Allahın sözlərində əsla dəyişiklik olmaz. Əsil böyük uğur budur!

(Yunis surəsi, 64)

Rəbbi onları, Öz tərəfindən bir mərhəmət, razılıq və onlar üçün içində bitməz–tükenməz nemətlər olan cənnətlərlə müjdələyir. (Tövbə surəsi, 21)

Ayələrdən də məlum olacağı kimi, Allah möminləri cənnətlə müjdələmiş, etdikləri bütün saleh əməlləri qəbul edəcəyini və qovuşacaqları gözəlliyin və xoşbəxtliyin isə çox yaxın olduğunu bildirmişdir. İnsanın Allahın sonsuz rəhmətinin və sevgisinin həmişə üzərində olduğunu bilməsi, Allahın onu cənnəti ilə mükafatlandırmasını ümid etməsi, möminin qəlbinə böyük fərəhlik və hüzur verir. Allah Quranda möminlərin həmçinin mələklər vasitəsi ilə də müjdələnenəcəklərini bildirib:

“Rəbbimiz Allahdır!” – deyib sonra doğru yolda gedənlərin üzərinə mələklər nazil olar və onlara belə deyər: “Qorxmayın, kədərlənməyin! Sizə vəd olunan cənnətlə sevinin!

(Fussilət surəsi, 30)

Allahın möminlərə verdiyi bu müjdənin Quranda izah edilən bir çox peyğəmbər üzərində də təcəlli etdiyi görülür. Məsələn Allah, Hz. Süleymanın

ayədə bildirilən, “Süleyman dedi: “Ey Rəbbim, məni bağışla və mənə bundan sonra heç kimin əldə edə bilməyəcəyi bir hökmlənlik bəxş et! Şübhəsiz ki, Sən lütf sahibisən.” (Sad surəsi, 35) şəklindəki duasını qəbul etmiş və ona dünyada böyük mülk vermişdir.

Daha bir çox peyğəmbərə böyük mülk və imkan verildiyi Quranın müxtəlif ayələri ilə bizlərə bildirilir. Allah, Özündən bir mükafat və bir lütf olaraq, cənnətdə varis etdiyi bir çox nemət və gözəlliklə birlikdə, dünya həyatında da möminlərə nemətlər verərək, onların Özünə olan yaxınlığını, cənnətə qovuşma istəyini və şövqünü artırır.

Allah, möminlərin bu dünyada həmişə xoşbəxt və etibarlı olacaqlarını, onları “güç və iqtidar sahibi” edərək Quran əxlaqını hakim edəcəyini belə vəd edib:

Allah sizlərdən iman gətirib yaxşı işlər görənlərə, özlərindən əvvəlkiləri hakim etdiyi kimi onları da mütləq yer üzünə hakim edəcəyini, onlar üçün bəyəndiyi dini (İslamı) mütləq yerləşdirib möhkəmləndirəcəyini və (keçirtdikləri) qorxudan sonra onlara əmin-amanlıq verəcəyini vəd etmişdir. (Çünki) onlar Mənə ibadət edirlər və heç nəyi Mənə orta qoşmurlar. Artıq bundan sonra kim inkar edərsə, onlar əsil fasiqlərdir.

(Nur surəsi, 55)

Bu, Allahın möminlərə olan vədidir. Möminlərin edəcəkləri isə, Allahın bənzərsiz lütfünə qarşılıq Ona şükür etmək və həmişə Onu zikr etməkdir.

Allahın ayələrinə uyan, özlərinə verilən öyüdləri dinləyən və axirətə hazırlıq edən insanlar hər cür əksiklik və səhvlərindən təmizlənmiş olaraq Allahın icazəsi ilə sonsuza qədər gözəl həyat sürəcəklər. Bütün həyatı boyu özlərinə verilən öyüdləri yerinə yetirən, xəbərdar edildikləri mövzularda təvazökarlıqla təslimiyyət göstərən və qorxub-çəkinərək hərəkət edən möminlər hesab günü gəldiyində də, Allahın hüzuruna təmizlənmiş olaraq çıxacaqlar.

Allahın Rəhman və Rəhim adınıninin təcəllisi inananlar üçün sonsuza qədər davam edəcək, hər mömin bunun üçün sonsuza qədər Rəbbimizə həmd edəcək. Allah iman edənlərə bu müjdəni ayədə belə bildirib:

Tağuta (bütlərə) ibadət etməkdən çəkinib Allaha yönəllərə müjdə vardır. Bəndələrimə müjdə ver! Onlar sözü dinləyər, sonra da onun ən gözəlinə (Qurana) tabe olarlar. Onlar Allahın doğru yola yönəltdiyi kimsələrdir. Əsil təmiz ağıll sahibləri də onlardır. (Zumər surəsi, 17-18)

Allah başqa ayələrində də Özündən qorxub çəkinən bəndələrinin o gün gəldiyində cənnətin qapısında necə gözəl bir qarşılama ilə qarşılanaqlarını belə müjdələyir:

Rəbbindən qorxanlar isə dəstə-dəstə cənnətə gətiriləcəklər. Nəhayət, onlar ora çatdıqları zaman qapıları açılacaq və gözətçiləri onlara: "Sizə salam olsun! Xoş gəldiniz! Əbədi qalmaql üzrə bura daxil olun!" - deyəcəklər. Cənnətliklər: "Bizə verdiyi vədinə sadıql qalan və bizi cənnətdə məskunlaşdıqlımız yerin varisi edən Allaha həmd olsun! Yaxşı əməll sahiblərinin mükafatı necə də gözəldir!" - deyəcəklər. (Zumər surəsi, 73-74)

Şübhəsiz bir insan üçün dünyada verilə biləcək ən böyük müjdə; axirətdə sonsuza qədər Allahın razı olduqlu bir bəndə olaraq həyat sürə biləcəyi, etdiyi gözəl davranışlarla qarşılıql görəcəyi və cənnətin qapısında mələklər tərəfindən gözəl sözlərlə qarşılanaqlı müjdəsidir. Məhz gözəl sözə uyan insanlara dünyada verilən müjdə budur.

Dünyada vəd edildikləri kimi möminlər ölüm anında da inkarçılaların əksinə, mələklər tərəfindən ən gözəl sözlərlə və müjdələrlə qarşılanaql, canları gözəlliklə alınacaq və cənnət həyatı başlamış olacaq:

Onlar mələklərin: "Sizə salam olsun! Etdiyiniz (yaxşı) əməllərə görə cənnətə daxil olun!" - deyərək tərtəmiz olduqları halda canlarını aldıqları kimsələrdir. (Nəhl surəsi, 32)

Bütün bunlar Allahın dünyada təslimiyyətli bəndələrinə vəd etdikləridir. Şübhəsiz cənnətdə yaşanaql sonsuz həyat, gözəl əməllər edən və gözəl sözə

uyan insanlara Allahın verdiyi ən böyük mkafatlardan olacaq. Hamısının da üzərində, iman edənlər üçün Allahdan məmnuniyyət vardır.

2-Cİ KİTAB

ALLAHIN RƏHMAN VƏ RƏHİM SIFƏTİNİN KAINATDAKI TƏCƏLLİSİ

GİRİŞ

Kitabın ilk hissəsində Allahın Rəhman və Rəhim sifətinin Quran ayələrindəki təcəllisi üzərində dayandıq və Rəbbimizin sonsuz mərhəmətinin dəlillərini gördük. Allahın bütün bəndələri üzərindəki bağışlayıcı olmasını, tövbələri qəbul edən, pis əməlləri yaxşılıqlara çevirən, duaları qəbul edən, yaxşılığı bol olan və saleh əməllər edən bəndələrinə sonsuz mərhəmət etdiyini Quran ayələrinin rəhbərliyində izah etdik. Bütün bu izah edilənlər iman sahiblərinin qəlbinə hüsur, sevinc və güvən verən, Allaha olan imanını və sevgilərini daha da gücləndirən dəlillərdir.

Allahın Rəhman və Rəhim sifəti diqqətlə baxan və düşünən insan üçün kainatın hər nöqtəsində, hər detalında bütün açıqlığı ilə özünü büruzə verir. Kainatın və dünyanın yaranmasından canlılığın var edilməsinə, insanın möcüzəvi yaradılışından hər hüceyrəsindəki qüsursuz quruluşa, heyvanlara, bitkilərə, meyvələrə, tərəvəzlərə qədər ətrafımızda gördüyümüz hər detalda Allahın sonsuz şəfqətinin dəlilləri vardır.

Bu dəlilləri görə bilmək üçün uzun–uzadı araşdırmağa, dərin məlumata sahib olmağa və ya hər hansı bir mövzuda təhsil alıb mütəxəssis olmağa da ehtiyac yoxdur. Yalnız kainata Allahın Rəhman və Rəhim sifətini anlayaraq baxmaq, Rəbbimizin bəndələrinə olan sonsuz sevgisini, sonsuz lütfünü düşünmək üçün kifayətdir. Əgər insan ətrafındakılara belə gözlə baxsa hər gün gördüyü dünyadan daha fərqli bir dünya ilə qarşılaşar və bu dünyadakı hər detalın Allahın rəhmətinin dəlilləri olduğunu fərq edər.

Allah Quranda “**Elə isə Allahın mərhəmətinin izlərinə bax...**” (Rum Surəsi, 50) buyuraraq dünya üzərində olan hər şeyi Allahın rəhmətinin təcəllisi olaraq tərif edir. Digər bir çox ayəsində də insanları var olan hər şeyin gözəlliklərini və nemət olan tərəfini düşünməyə təşviq edir, bunların yoxluğunda necə çətinlik və məhrumiyyət duyğusu yaşayacaqlarını xatırladır.

Gecə ilə gündüzü yaratmasının, yağışı yağdırmasının, gəmiləri dənizdə üzdürməsinin, quşları havada saxlamasının, bəndələrini növbənöv məhsullarla ruziləndirməsinin, heyvanların, ağacların, küləyin, şimşəyin qısaca yaratdığı canlı–cansız hər şeyin hikmətini düşünməyə çağırır və bunların hər birinin Özündən bəndələrinə bir rəhmət olduğunu xatırladır. Allah Nəml surəsində də insanlara göylərin qüsursuz yaradılışı üzərində təkrar düşünməsinə əmr edir:

O, yeddi göyü təbəqələr şəklində yaratdı. Rəhman olan Allahın yaratmasında heç bir nizamsızlıq görə bilməzsən. Gözünü çevir bax, hər hansı bir nöqsan görə bilirsənmi? Sonra gözünü çevirib təkrar bax! Göz (görmək istədiyi nöqsanı tapa bilməyib) aciz və yorğun bir halda sənə dönəcəkdir. (Mülk surəsi, 3-4)

Bu hissədə izah edilənlərin məqsədi isə oxucunu, bütün insanları yoxdan var edən, onlara saymaqla bitməyəcək qədər çox nemətlə lütfkarlıq edən Rəbbimizin Rəhman və Rəhim sifətləri üzərində düşünməyə dəvət etməkdir. Növbəti səhifələrdə insanın həyatı boyu iç–içə olduğu bu dəlillərdən müxtəlif nümunələr verəcək, Allahın sonsuz elminin və sənətinin insanlar üçün nə qədər böyük lütf olduğunu izah edəcəyik. Ancaq bunu unutmamaq lazımdır ki, əgər Allahın rəhmətinin yer üzündəki bütün dəlillərini yazmağa cəhd edəcək olsaq, bunu milyonlarla ensiklopediya cildinə belə sığdıra bilmərik.

Bu Allahın Quranda “**Əgər Allahın nemətlərini saysanız, onları sayıb qurtara bilməzsiniz. Həqiqətən, Allah çox bağışlayandır, rəhmlidir.**” (Nəhl Surəsi, 18) ayəsi ilə xəbər verdiyi həqiqətdir. Bu hissədə üzərində düşünüləcək milyonlarla dəlildən yalnız bəzilərinə yer verəcəyik.

KAINATIN YARADILIŞINDA ALLAHIN RƏHMAN VƏ RƏHİM SİFƏTİNİN TƏCƏLLİSİ

Yaşadığımız ucsuz–bucaqsız kainatda qüsursuz tarazlıq, ahəng və nizam vardır. Bu nizam bütün kainata hakim olan Rəbbimizin sonsuz güc və qüdrətinin dəlilidir. Allah bir ayədə insanın bu həqiqət üzərində düşünməsini belə bildirir:

Sizi yaratmaq daha çətindir, yoxsa göyü?! Allah onu inşa etdi, Qübbəsini yüksəltdi və onu nizamladı. Gecəsini qaranlıq, gündüzünü isə aydınlıq etdi. Bundan sonra yer üzünü döşədi. (Naziət surəsi, 27-30)

Yenə Quranda bildirildiyinə görə, insan, kainatdakı bütün sistemi və tarazlıqları insan həyatına ən uyğun formada yaradıldığını dərk etməli, bu həqiqət üzərində düşünməli və dərs almalıdır:

O, gecəni, gündüzü, günəşi və ayı sizin xidmətinizə verdi. Ulduzlar da Onun əmri ilə ram edilmişdir. Həqiqətən, bunda düşünən insanlar üçün dəlillər vardır. (Nəhl surəsi, 12)

Bir başqa ayədə isə belə buyurulur:

Allah gecəni gündüzə, gündüzü də gecəyə qatar. O, günəşi və ayı da sizə ram etmişdir. Hər biri müəyyən bir vaxta qədər axıb gedər. Bu (işləri görə), Rəbbiniz olan Allahdır. Hakimiyyət Onundur. Onu qoyub dua etdiyiniz (bütələr) isə, xurma çayırdəyinin pərdəsinə belə sahib deyillər. (Fətir surəsi, 13)

Ayələrdə gecənin, gündüzün, Günəşin və Ayın “insanın” əmrinə verildiyi bildirilir. Bu, Allahın Rəhman və Rəhim sifətinin çox gözəl təcəllisidir. Rəbbimiz qüsursuz nizam içində var etdiyi kainatı insanın əmrinə vermiş, bunun qarşılığında isə yalnız iman edib qulluq etməsini istəmişdir. İnsanın üzərinə

düşən də, bu fəvqəladə vəziyyəti dərk etmək, sonsuz güc və qüdrət sahibi olan Rəbbimizə təslim olmaq, hərtərəfli əhatə edən rəhmət dəlilləri üzərində düşünüb Allaha səmimi şəkildə yönəlməkdir.

Kainatın yaradılışında, nizamında, qüsursuz işləməsində Allahın mərhəmətinin təcəllisi, saymaqla bitirilə bilməyəcək qədər çoxdur. Üstəlik bu nizam canlılığın var olmasına imkan verəcək qədər mükəmməldir və çox həssas tarazlıqlar üzərinə qurulub. Bu detallar üzərində düşünmək Allahın lütfünü, Allaha nə qədər möhtac olduğunu, dünya üzərində tək dostunun Allah olduğunu anlaması üçün bir yoldur.

Çünki bu incəlikləri düşünməyən insan asanlıqla qəflətə düşə bilər, Allahın Rəhman sifətinin təcəllisini anlamaya bilər. Kainatın yaranmasındakı hər detal Allahın bəndələri və bütün canlılar üzərindəki sonsuz mərhəmətini göstərən açıq dəlillərlə doludur. Bu dəlillərdən bəziləri bunlardır:

Kainat Big Bang (Böyük partlayış) adı verilən partlayış nəticəsində meydana gəlib. Başlanğıcda kainatın bütün maddəsini içində saxlayan bu “tək nöqtə”, “sıfır həcmə” və “sonsuz sıxlığa” sahib idi. Kainat, sıfır həcmə sahib bu nöqtənin partlaması ilə ortaya çıxmışdı. Əslində sıfır həcm bu mövzunun nəzəri ifadə formasıdır. Elm, insan aqlının anlayış sərhədlərini aşan “yoxluq” anlayışını ancaq “sıfır həcmdəki nöqtə” ifadəsi ilə tərif edə bilər.

Həqiqətdə isə “sıfır həcmdəki bir nöqtə” “yoxluq” mənasını verir. Kainat da yoxluqdan var olub, daha doğru ifadə ilə “Yaradılıb”. Big Bang bir partlayış olduğuna görə, bu partlayışdan sonra maddənin kosmos boşluğunda “təsadüfi” dağılması olmalıdır. Halbuki Big Bang ilə yaranan maddə “fəvqəltəbii” şəkildə formaya və nizama düşüb. Bu nizamın birinci mərhələsi partlayışın sürətidir.

Big Bang ilə birlikdə var olan maddə çox böyük sürətlə ətrafa yayılmağa başlayıb. Ancaq partlayışın bu ilk anında bir də şiddətli cazibə qüvvəsi var. Bu, kainatın hamısını bir nöqtədə yığa biləcək qədər böyük cazibədir. Buna görə də, Big Bang–ın ilk anında bir–birinə zidd olan iki qüvvə mövcuddur: Partlayışın gücü və bu partlayışa müqavimət göstərən, maddəni yenidən bir yerə toplamağa çalışan cazibə qüvvəsi.

Bu iki qüvvə arasında mükəmməl tarazlıq meydana gəldiyi üçün kainat ortaya çıxıb. Əgər ilk anda yaranan cazibə qüvvəsi partlayış gücündən çox olsaydı, o zaman kainat genişləyə bilmədən təkrar içinə çökəcəkdi. Əgər bunun əksi həyata keçsəydi və partlayış gücü həddindən artıq çox olsaydı, bu dəfə də maddə bir–biri ilə bir daha əsla birləşməyəcək şəkildə sovrulacaqdı.

Stephen Hawking, kainatın genişlənmə sürətindəki bu fəvqəladə tarazlığı barədə, “Kainatın genişlənmə sürəti o qədər kritik nöqtədədir ki, Big Bang–dan sonrakı birinci saniyədə bu nisbət əgər yüz min milyon dəfə milyonda birdən daha kiçik olsaydı, kainat indiki vəziyyətinə gəlmədən içində çökərdi” sözləri ilə qəbul edir. Bu həssas nizam Rəbbimizin üstün yaratmasını təsdiq edən dəlillərdən yalnız biridir.

Əlbəttə ki, təsadüfi bir partlayışdan sonra, atomların özbaşına düzülməsi ilə belə qüsursuz kainat, kainat içindəki sistemlər, Günəş, Dünya, üzərindəki dağlar, dənizlər, insanlar, ağaclar, heyvanlar, çiçəklər, həşəratlar və digərləri meydana gələ bilməz. Gözümüzü çevirdiyimiz hər yerdə gördüyümüz bütün detallar Allahın varlığının və üstün qüdrətinin dəlilləridir. Bu dəlilləri isə ancaq düşünən insanlar qavraya bilər. Kainatın yaradılışındakı bu qüsursuz tarazlıq, fəvqəladə həssas nizam, mükəmməl uyğunluq Allahın Rəhman və Rəhim sifətinin çox gözəl təcəllisidir.

Günəş Sisteminin quruluşunu araşdırdığımızda, yenə böyük tarazlıq ilə qarşılaşırıq. Planetləri dondurucu soyuqdakı xarici kosmosa sovrulmaqdan qoruyan təsir, Günəşin “cazibə qüvvəsi” ilə planetin “mərkəzdənqaçma qüvvəsi” arasındakı tarazlıqdır. Günəş sahib olduğu böyük cazibə qüvvəsi səbəbi ilə bütün planetləri çəkir, onlar da dönmələrinin verdiyi mərkəzdənqaçma qüvvəsi sayəsində bu çəkilmədən müəyyən nisbətdə xilas olurlar. Amma əgər planetlərin dönmə sürəti bir az daha yavaş olsaydı, o zaman bu planetlər sürətlə Günəşə doğru yaxınlaşar və sonunda Günəş tərəfindən böyük partlayışla udulardılar.

Bunun əksi də mümkündür. Əgər planetlər daha sürətli dönsələr, bu səfər də Günəşin cazibə qüvvəsinin onları tutmağa gücü çatmayacaq və planetlər xarici kosmosa sovrulacaqdılar. Halbuki çox həssas olan bu tarazlıq qurulub və sistem bu tarazlıq qorunduğu üçün davam edir. Bu tarazlığın hər planet üçün ayrı–ayrı qurulmuş olduğuna da diqqət yetirmək lazımdır. Çünki planetlərin Günəşə olan uzaqlığı çox fərqlidir. Üstəlik, kütlələri də çox fərqlidir. Buna görə də,, hamısı üçün ayrı fırlanma sürətlərinin təyin olunması lazımdır ki, Günəşə yapışmaqdan və ya Günəşdən uzaqlaşıb kosmosa sovrulmaqdan xilas olsunlar.

Günəş sistemindəki bu fəvqəladə həssas tarazlığı kəşf edən Kepler, Qalileo kimi astronomlar isə, **“bu sistemin çox açıq bir dizayn göstərdiyini və Allahın kainatda olan hakimiyyətinin isbatı olduğunu”** ifadə ediblər. Bütün bunlar yer üzünü insanın əmrinə verən Rəbbimizin Günəşlə göy cisimləri və

Dünya arasındakı uzaqlığı da çox üstün tarazlıqla var etdiyini göstərir. Şübhəsiz bu, Allahın bəndələri üzərindəki mərhəmətinin işarələrindəndir.

Günəş sistemindəki bu möhtəşəm tarazlıqla birlikdə, üzərində yaşadığımız Yer planetinin bu sistemi və kosmosdakı yeri də, yenə qüsursuz yaradılışın varlığını və Allahın hər yeri əhatə edən sonsuz rəhmətini göstərir. Axırncı astronomik kəşflər, sistemdəki digər planetlərin varlığının, Dünyanın təhlükəsizliyi və orbiti üçün böyük əhəmiyyət daşdığını göstərib. Yupiterin mövqeyi buna nümunədir. Günəş sisteminin ən böyük planeti olan Yupiter, varlığı ilə əslində dünyanın tarazlığını təmin edir.

Astrofizik hesablamalar, Yupiterin öz orbitindəki varlığının, Yer kimi digər planetlərin orbitlərinin sabit olmasını təmin etdiyini ortaya çıxarıb. Qısaca Günəş sisteminin quruluşu, insan üçün xüsusi yaradılışa malikdir. Səmimi olaraq düşünən hər ağıl sahibi insan, kainatda heç bir şeyin məqsədsiz və plansız olmadığını, **“Biz göyü, yeri və onların arasındakıları boş yerə yaratmamışıq. Bu, kafirlərin zənnidir.”** (Sad Surəsi, 27) ayəsi ilə bildirildiyi kimi, bütün kainatı Rəhman və Rəhim olan Allahın bir məqsədlə yaratdığını və nizamladığını anlayar. Bu dərin qavrayış, bir başqa Quran ayəsində belə bildirilir:

Həqiqətən, göylərin və yerin yaradılmasında, gecə və gündüzün bir-birini əvəz etməsində təmiz ağıl sahibləri üçün (Allahın varlığını və birliyini göstərən) dəlillər vardır. Onlar ayaq üstə olanda da, oturanda da, uzananda da Allahı xatırlayar, göylərin və yerin yaradılması haqqında düşünərlər (və belə deyərlər:) “Ey Rəbbimiz! Sən bunları boş yerə yaratmısan. Sən pak və müqəddəsən! Bizi cəhənnəm əzabından qoru! (Ali İmran surəsi, 190-191)

DÜNYANIN YARADILIŞINDA ALLAHIN RƏHMAN VƏ RƏHİM SİFƏTİNİN TƏCƏLLİSİ

İnsanlar bəzi şeylərlə ilk dəfə qarşılaşdıqlarında, ondakı fəvqəladəliyi anlaya bilərlər və bu, onların düşünmələrinə, gördükləri şeyi tədqiq edib araşdırmalarına səbəb ola bilər. Ancaq bir müddət sonra bu şeyə qarşı vərdiş yaranar və artıq ilk başda olduğu qədər təsirlənməməyə başlayarlar. Xüsusilə də demək olar hər gün qarşılaşdıqları bir varlıq və ya hadisə, artıq onlar üçün “adi” mövzu halına gəlir. Məhz dünyanın varlığı, yeri və mövcud şərtləri üçün də eyni şey keçərlidir.

Doğulduğu andan etibarən Yer planetinin varlığı ilə bağlı bir çox fəvqəladə məlumata sahib olan insan da bu qeyri-adi vəziyyətə öyrəşib. Dünyanın boşluqda fırlanmağa davam etdiyini, ayağının bir neçə kilometr altında qaynayan təbəqə olduğunu, Dünyaya hər an meteorit düşməsi təhlükəsi ilə qarşı-qarşıya olduğunu, Günəşin imtina edilə bilməz varlığını çox normal qarşılayar. Halbuki düşünən insan bu nemət və gözəlliklərə vərdiş etmiş gözlə baxmaz. Dünyanın bütün canlıların həyatı üçün bu qədər əlverişli olması və bunun üçün lazım olan bütün şərtlərin bir yerdə və qüsursuz formada mövcud olması həmişə heyranlıq oyandırar.

Dünyanın Günəşə olan uzaqlığını, atmosferdəki tarazlığı, Dünyanın öz ətrafındakı və Günəş ətrafındakı fırlanma sürətini, Dünya üzərindəki okeanların, dağların insanlar üçün faydalarını, canlıların sahib olduqları xüsusiyyətləri və bunların bir-birləri ilə olan əlaqələrini düşündükdə dərhal Allahın Rəhman və Rəhim sifətlərini xatırlayıb şükür edər. Allah, üzərində yaşadığımız Dünyanı, canlıların həyatı üçün çox xüsusi formada inşa edib. Aşağıda maddələr halında açıqlanan bu dəlillər üzərində düşünmək, insanın Allahın sonsuz qüdrətini anlaması üçün çox əhəmiyyətlidir.

Dünyanın üzərindəki istilik Allahın Rəhman sifətinin çox üstün təcəllisidir. Günəş Sistemindəki bilinən doqquz planetin səkkizi və bunların 53 peyki içində, həyat üçün uyğun tək bir göy cismi yoxdur. Hər biri ölü və səssiz maddə yığınıdır. Dünya isə digərlərindən çox fərqlidir. Çünki atmosferindən yer üzü formalarına, istiliyindən mövsümlərinə, elementlərindən Günəşə olan məsafəsinə qədər, hər cür tarazlığı ilə, tamamilə həyat üçün xüsusi olaraq yaradılıb. Dünyanın bu qüsursuz yaradılışı Allahın insanlara çox böyük lütfüdür.

Dünya canlıların, xüsusilə də insan kimi son dərəcə kompleks canlı varlıqların, yaşaya biləcəkləri istilik dəyərində və tənəffüs edə biləcəkləri atmosferə malikdir. Ancaq bu iki faktor da, bir-birindən son dərəcə fərqli faktorların hər birinin ideal dəyərlərdə təyin olunması ilə reallaşmışdır. Bunlardan biri, Dünyanın Günəşə olan uzaqlığıdır. Bütün kainat həyat üçün lazımlı olan istilik aralığının, reallıqda əldə edilməsi çox çətin aralıq olduğunu görürük. Amma dünya, tam bu istilik aralığına malikdir. Bu istilik aralığının qorunması, əlbəttə Günəş ilə Dünya arasındakı məsafə qədər, Günəşin yaydığı istilik enerjisi ilə də yaxından əlaqəlidir.

Hesablara görə Yerə çatan Günəş enerjisindəki 10%-lik azalma yer üzünün metrərlə qalınlıqda buz təbəqəsi ilə örtülməsi ilə nəticələnəcək. Enerjinin bir az artması halında isə bütün canlılar qovrulacaq öləcəklər. Halbuki bunlardan heç biri baş vermir və dünyanın istiliyi qüsursuz formada sabit qalır. Bu tarazlıq Allahın bənzərsiz sənətinin və bəndələrinə olan sonsuz sevgisinin təəcəllisidir.

Dünyanın ideal olan istiliyinin, planet içində taraz şəkildə yayılması da son dərəcə əhəmiyyətlidir. Necə ki, bu tarazlığın təmin edilməsi üçün çox xüsusi şərtlərin bir yerdə olması lazımdır. Məsələn, Dünyanın oxunun 23°27'lik mailliyi, qütblərlə ekvator arasındakı atmosferin meydana gəlməsinə maneə törədə biləcək həddindən artıq istiliyin qarşısını alır. Əgər bu əyrilik olmasaydı, qütb bölgələri ilə ekvator arasındakı istilik fərqi daha çox artacaq və yaşana bilən atmosferin var olması qeyri-mümkün olacaqdı.

Yerin atmosferində istiliyi daima tarazlayan bəzi avtomatik sistemlər də vardır. Məsələn bir bölgə həddindən çox isinəndə su buxarlanması artır və buludlar çoxalır. Bu buludlar isə Günəşdən gələn şüaların bir hissəsini geri əks etdirərək aşağıdakı havanın və səthin daha çox istiləşməsinə mane olur.

Məhz bütün bu tarazlıqlar bir yerə gəldiyində yer üzünü tam insanlığın və digər canlıların yaşaya biləcəyi kimi istiliyə sahib olur. Bu qədər fərqli şərtlərin bir yerə gəlməsi və yaranan böyük nizam Allahın rəhmətinin saysız təəcəllisindən yalnız biridir. Dünya üzərindəki mövsümlər də bu şərtlərin nəticəsidir və hər mövsüm Allahın insanlar üçün var etdiyi bənzərsiz gözəlliklərlə doludur.

Dünyamızın böyüklüyü barədə bir az düşünmək də, Allahın bütün canlılar üzərindəki rəhmətini görməyimizi təmin edir. Yer kürəsinin xüsusiyyətlərini araşdırdığımızda, üzərində yaşadığımız bu göy cisminin tam lazımi böyüklükdə olduğunu görürük. Amerikalı geoloqlar Yerə bu formadan

həyat üçün “uyğunluğu”nu “Dünyanın böyüklüyü tam olması lazım olduğu qədərdir.

Daha kiçik olsa cazibə çox zəifləyəcək və atmosferi Dünyanın ətrafında saxlaya bilməyəcəkdi, daha böyük olsaydı bu dəfə də cazibə çox artacaq və bəzi zəhərli qazları da tutaraq atmosferi öldürücü hala gətirəcəkdi...” şəklində ifadə edirlər. Allahın var etdiyi bu incə plan və həssas tarazlıq sayəsində dünya üzərində canlılıq həyatını davam etdirə bilir. Bu, Allahın bəndələri üzərindəki sonsuz şəfqətinin gözəl nümunəsidir.

Dünyanın daxili quruluşu da həyat üçün xüsusi yaradılışa malikdir. Bu daxili quruluşdakı təbəqələr sayəsində, dünya maqnetik sahəyə malikdir və bu maqnetik sahə həyatın qorunması üçün çox əhəmiyyətlidir. Atmosferin çox xaricinə qədər uzanan bu sahə sayəsində Dünya, kosmosdan gələ biləcək olan təhlükələrə qarşı qorunmuş olur. Günəş xaricindəki ulduzlardan qaynaqlanan öldürücü kosmik şüalar, Dünyanın ətrafındakı bu qoruyucu qalxanı keçə bilməzlər.

Dünyanın maqnetik sahəsi, bütün bu öldürücü şüaların yalnız 0.1%-ni keçir və qalan bu mində birlik şüalar da atmosfer tərəfindən əmilir. Əgər Dünyanın bu maqnetik qalxanı olmasa, yer üzündəki həyat tez-tez öldürücü şüalarla korlanacaq, yaranan mühit həyat üçün əlverişli olmayacaqdı. Amma yer kürəsinin nüvəsi tam lazım olduğu kimi olduğu üçün, Dünya bu şəkildə qorunur. Bir başqa deyişlə, səmada, Qurandakı **“Biz göyü də qorunmuş bir tavan etdik. Onlar isə ayələrimizdən üz döndərirlər.”** (Ənbiya surəsi, 32) ayəsi ilə diqqət çəkildiyi kimi, bizlər üçün qurulmuş xüsusi qoruyucu qalxan vardır.

Allahın canlıların qorunması üçün yaratdığı xüsusiyyətlər şübhəsiz yalnız fizika qanunları ilə məhdud deyil. Buna bir başqa nümunə də, insanın yaşadığı yer üzünün möhkəm və təhlükəsiz edilməsidir. Dünyanın mərkəzinə doğru enildikcə istilik, hər kilometrə 30° dərəcə artır. Və nüvədə bu istilik 4500° dərəcə kimi çox böyük yüksəkliyə çatır. Yerə yalnız 1 km. aşağıdakı istiliyin 60° dərəcəyə yaxın olduğu düşündükdə bunun nə qədər böyük təhlükə olduğu açıq-aşkar görülür. Halbuki bütün canlılar böyük təhlükəsizlik içində, altında qaynayan maqmadan xəbərsiz şəkildə həyatını davam etdirirlər.

Açıq-aşkar görüldüyü kimi Allah, içində bir atəş topu saxlayan dünyanın səthində mükəmməl nizam yaradıb. O, göyləri və yeri idarəsi altında tutmaqda, kainatdakı bütün canlıları bildikləri və ya bilmədikləri böyük təhlükələrə qarşı hər an qorumaqdadır. Əksər insanın var olmasını son dərəcə təbii qarşıladığı və düşünmədiyi bir çox xüsusiyyət əsas olaraq Allahın bəndələrinə olan

mərhəmətinin və ilahi qorumasının dəlilləridir. Çünki yer üzündə nizamı təmin edən yüzlərlə fizika qanununun hal–hazırda olduqları formaları ilə var olmaları üçün heç bir məcburedici səbəb yoxdur. Ancaq Allah qoruyucuların ən xeyirlisidir.

Dünyanın atmosferi, həyat üçün lazımlı olan son dərəcə xüsusi şərtlər bir yerə gətirilərək yaradılmış fəvqəladə qarışımdır. Yer atmosferi 77% azot, 21% oksigen və 1% nisbətində karbon qazı və arqon kimi digər qazların qarışığından meydana gəlir. İnsan və kompleks bədənə sahib digər canlıların enerji əldə etmək üçün istifadə etdikləri əksər kimyəvi reaksiya, oksigen sayəsində reallaşır.

Məhz biz də, buna görə davamlı olaraq oksigenə ehtiyac duyuruq və bu ehtiyacı ödəmək üçün tənəffüs edirik. Tənəffüs etdiyimiz havadakı oksigen nisbəti son dərəcə həssas tarazlıqlarla təyin edilib. Əgər atmosferin içindəki qazların qarışığı daha fərqli olsaydı dünya üzərində canlılığın meydana gəlməsi mümkün olmayacaqdı. Amma Rəbbimiz atmosferi qüsursuz nizam içində, canlılığın həyatına imkan verəcək şəkildə var edib və Rəhmətinin bir dəlili olaraq bu tarazlığı mühafizə edir.

Bu mükəmməl işləyən sistemi meydana gətirən, hər atoma, hər molekula hakim olan sonsuz elm sahibi Allahdır. Allahın sonsuz qüdrəti xaricində heç bir qüvvə bu atomları oksigen və ozon qazı molekulları olaraq fərqli nisbətdə bir yerə gətirə bilməzdi. Atmosfer çox çətin nəfəs almağımıza səbəb ola biləcək qədər ağır və qoxulu qazlardan meydana gələ bilər, bütün insanlar çox çətin nəfəs almaq məcburiyyətində qala bilərdilər. Ancaq sonsuz mərhəmət sahibi olan Rəbbimiz atmosferi insanın ən rahat nəfəs ala biləcəyi formada var edib. Bu, Allahın bəndələri üzərindəki qorumasıdır.

Allah bəndələrini qoruyan, müşahidə edən və mühafizə edəndir, Hafizdir. Bir ayədə “... **siz Ona heç bir zərər verə bilməzsiniz. Şübhəsiz ki, Rəbbim hər şeyə nəzarət edir.**” (Hud Surəsi, 57) şəklində buyurulub. Kainat üzərində bu kompleks və milyardlarla detalla bəzənmiş olan sistemi yaradan və bunun hər anına nəzarət edən, mühafizə edən Allahdır.

O hər şeyi yoxdan var etmiş və bu yaratmasının hər saniyəsinə, hər dəqiqəsinə sonsuz ağılı və gücü ilə hökm edərək qüsursuz nizam meydana gətirmişdir. Və hələ də, bu nizamı anbaan yaratmaqda, müşahidə etməkdə və qorumaqdadır. Necə ki, Allah “... **Sənin Rəbbin, həqiqətən müşahidə etmə yerindədir.**” (Fəcr Surəsi, 14) ayəsi ilə bu həqiqətə işarə edir.

Atmosferin bu dəyərləri, yalnız bizim tənəffüsümüz üçün deyil, mavi planetin “mavi” olaraq qalması üçün də əhəmiyyətlidir. Əgər atmosfer təzyiqi indiki dəyərindən beşdə bir qədər azalsa, dənizlərdəki buxarlaşma nisbəti olduqca çox yüksələcək və atmosferdə çox yüksək nisbətə çatacaq olan su buxarı Dünyanın istiliyini həddindən artıq dərəcədə yüksəldəcəkdə. Əgər atmosfer təzyiqi indiki dəyərindən bir qat daha çox olsa, bu dəfə də atmosferdəki su buxarı nisbəti böyük ölçüdə azalacaq və Dünya üzərindəki quru sahələrin demək olar ki, hamısı çölləşəcəkdə.

Bütün bu tarazlıqlar, Dünyanın digər xüsusiyyətləri kimi atmosferinin də insan həyatı üçün xüsusi olaraq yaradıldığını göstərir. Bütün kainata hakim olan, maddəni yoxdan var edərək istədiyi kimi şəkilləndirən, qalaktikaları, ulduzları və planetləri qüdrəti altında tutan Rəbbimiz kainatı insanın əmrinə vermişdir. Üzərində yaşadığımız mavi planeti isə, Allah bizim həyatımız üçün xüsusi olaraq təşkil etmiş, Quranda ifadə edildiyi kimi insan üçün yer üzünü **“sərib-döşəmişdir”**. (Naziət surəsi, 30).

Bütün araşdırmalarımız bizlərə, bu qüsursuz nizamın Allahın üstün şəfqət və mərhəmətinin bir təcəllisi olduğunu göstərir. Dünya, üzərində canlılığın meydana gələ bilməsi üçün xüsusi olaraq təşkil edilib. Dünyanın kosmosdakı mövqeyi, səthinin canlıların ehtiyacı olan hər cür detalla təchiz edilmiş olması bu planetin, yaxşılığı və əsirgəməsi bol olan Allahın əsəri olduğunun açıq-aşkar dəlilləridir.

Həyat üçün son dərəcə əlverişli yaradılan bu planetin üzərində yaşayan canlılara baxdığımızda da eyni həqiqətlə qarşılaşırıq. Dünya üzərində var olan bütün canlılarda heyranlıq oyandırıcı yaradılış görürük. Hər canlı özü üçün uyğun mühitdə, uyğun bədən quruluşu ilə yaradılıb. Yer üzündəki varlıqlara aid olan hər detal Onun qüsursuz sənətini əks etdirir.

İNSANIN YARADILIŞINDA ALLAHIN RƏHMAN VƏ RƏHİM SİFƏTİNİN TƏCƏLLİSİ

Bütün kainatı yoxdan var edən Rəbbimiz, insana digər canlılardan fərqli olaraq düşünmə, qərar vermə, seçmə kimi qabiliyyətlər bəxş edib. Buna görə də, iman edən bir insan sonsuz rəhmət sahibi olan Rəbbimizin kainatdakı bənzərsiz yaradılışını, bənzərsiz sənətini böyük heyranlıqla araşdırar, hər öyrəndiyi şey onun düşüncədə dərinləşməsinə, hidayətinin artmasına vəsülə olar. Kainatın yaradılışı, Dünya üzərində var olan həssas tarazlıqlar, canlılığın davamlılığı üçün lazım olan bütün şərtlərin qüsursuz şəkildə nizamlanmış olması insanın Allahın sonsuz güc və qüdrətini daha yaxşı anlaması üçün bir yoldur. Ancaq insanın həyatının hər anında şahid olduğu başqa möcüzə daha var: Öz bədəni.

İnsan bədəninin hər detalı çox böyük möcüzələrlə bəzənib. Trilyonlarla hüceyrənin hər birinin funksiyaları, insan bədənindəki fəvqəladə sistemlər, insanın Allahın Rəhman və Rəhim sifətini daha dərin qavraya bilməsi üçün çox açıq dəlillər ehtiva edir. Bunun üçün ediləcək tək şey, həyatını davam etdirməsinə imkan tanıyan bu möcüzəvi şərtlər üzərində daha ətraflı düşünməkdir. İnsanın dünyaya gəliş mərhələsindəki detallar isə düşünən hər kəsi heyran qoyacaq qədər möhtəşəmdir.

Qısaca yekunlaşdırmaq lazım olsa; insan, qadın və kişi bədənində, bir-birindən tamamilə müstəqil olaraq yaranan, amma bir-biri ilə tam uyğun olan iki ayrı təməlin birləşməsi ilə həyata keçir. Kişi bədənində yaranan spermanın insanın istəyi və ya iradəsi ilə meydana gəlmədiyi açıqdır, eynilə qadın bədənində yaranan yumurtanın qadının istəyi və ya iradəsi ilə meydana gəlmədiyi kimi. Onların bu proseslərdən xəbəri belə yoxdur. Rəbbimiz ayələrdə bu şəkildə bildirir:

Sizi Biz yaratdıq. Təsdiqləməli deyilsinizmi? Elə isə deyin görək, (ana rəhminə) atdığınız nədir? Onu siz yaradırsınız, yoxsa Biz?! (Vaqiə surəsi, 57-59)

Kişidən və qadından gələn maddə bir-birlərinə uyğun olaraq yaradılıblar. Bu iki maddənin yaradılışı da, birləşmələri də, inkişaf edib insana çevrilmələri

də çox böyük möcüzədir. Xayalarda dəqiqədə ortalama 1000 ədəd yaradılan spermalar, kişidən qadının yumurtalarına doğru edəcəyi səfər üçün sanki oradakı mühiti “bilirmiş kimi” xüsusi yaradılışa sahibdirlər. Sperma, baş, boyun və quyruqdan ibarətdir. Quyruğu, spermanın balıq kimi ana bətnində irəliləməsini təmin edəcək.

Körpənin genetik şifrəsinin bir hissəsini qoruyacaq olan baş hissə isə xüsusi qoruyucu zirehlə örtülüb. Bu zirehin faydası, ana bətninin girişində fərq edilir: Buradakı mühit son dərəcə təhlükəlidir. Spermanı, bu turşunun varlığını bilən və bu mühiti yaradan Rəbbimizin qoruyucu zirehlə örtüyü son dərəcə açıqdır (Bu təhlükəli mühitin səbəbi ananın xarici mikroblardan qorunmasıdır). Kişidən bətnə atılan sadəcə milyonlarla sperma deyil. Bu maddə bir-birindən fərqli mayələrin qarışığından meydana gəlir. Allah Quranda, bu həqiqəti belə vurğulayır:

**Gerçək budur ki, insanın üzərindən, daha özü xatırlanmağa
dəyər bir şey deyilənsə, uzun zamanlardan bir müddət gəlib-keçdi.
Şübhəsiz Biz insanı, kompleks olan bir damla sudan yaratdıq...
(İnsan surəsi, 1-2)**

Spermalar yumurtaya çatana qədər ananın bədənində çətin səfər keçirirlər. Özlərini nə qədər müdafiə edirlərsə etsinlər, 200–300 milyon spermadan yumurtaya çatanların sayı mindən çox ola bilməz. Sperma, yumurtaya uyğun olaraq təşkil edilərkən, çox ayrı və fərqli mühitdə də yumurta hazır hala gətirilir. Yenə qadının xəbəri belə yox ikən, yumurtalıqlarda yaranan bir yumurta əvvəl qarın boşluğuna buraxılır və dərhal sonra ana bətninin uşaqlıq borusu deyilən çıxıntının ucunda yer alan qollar sayəsində tutulur. Daha sonra yumurta, uşaqlıq borusunun daxili səthindəki tüklərin hərəkəti ilə irəliləməyə başlayır. Böyüklüyü isə bir duz dənəsinin yarısı qədərdir.

Yumurta–sperma görüşünün yeri uşaqlıq borusudur. Burada yumurta xüsusi maye ifraz etməyə başlayır. Məhz bu maye sayəsində spermalar yumurtanın yerini tapırlar. Bura qədər verilən nümunələrin hamısı Allahın xüsusi qoruması altında, çox qüsursuz yaradılışla, mükəmməl işləməsi ilə meydana gəlirlər. Yumurta və spermalar sanki şüurlu varlıq kimi hərəkət edirlər. Halbuki yumurta “xüsusi maye ifraz etməyə başlayır” deyərkən bir insandan və ya şüurlu bir varlıqdan danışılmır. Bu kiçik zülal yığınının, “öz-özünə” belə bir şeyə “qərar verməsi”, üstəlik spermanı özünə çəkəcək kimyəvi

formul “hazırlayıb” ifraz etməsi Yaradıcıların ən gözəli olan Allahın sonsuz gücünün və elminin açıq dəlilidir.

Allah qadın və kişi bədənindəki çoxalma sistemlərini ən kiçik detallarına qədər bir–birlərinə uyğun şəkildə yaradıb. Üstəlik bu möcüzəvi yaradılış uşağın dünyaya gəlişinə qədər keçən 9 aylıq müddət boyu da fəvqəladə şəkildə davam etməkdə, hər saniyəsi insanda heyranlıq oyandıran proses yaşanmaqdadır. Məsələn yumurtanı mayalandıracaq sperma yumurtaya yaxınlaşdığında, yenə yumurtanın ifraz etməyə “qərar verdiyi” və sperma üçün xüsusi olaraq hazırlanmış bir maye, spermanın qoruyucu zirehini əridir.

Bunun nəticəsində də bu dəfə spermanın ucunda olan və yenə xüsusi olaraq yumurta üçün hazırlanmış olan əridici ferment kisəcikləri ortaya çıxır. Sperma, yumurtaya çatdığında bu fermentlər yumurtanın pərdəsini deşərək spermanın içəri girməsini təmin edirlər. Yumurtanın ətrafını əhatə edən spermalar içəri girmək üçün böyük yarışa başlayırlar.

Ancaq yumurtanı ümumiyyətlə tək bir sperma mayalandırır. Yumurtanı spermaları daşıyan mayenin özü deyil, içində daşdığı tək bir sperma, hətta onun da “təməli” olan xromosomlar mayalandırır. Tək bir spermanı içəri alan yumurtaya artıq bir başqa spermanın girməsi mümkün deyil. Bunun səbəbi yumurtanın ətrafında bir elektrik sahəsi olmasıdır. Yumurtanın ətrafı (–) elektrik yüklüdür və ilk sperma yumurtaya girən kimi bu potensial (+) olar. Beləcə çöldəki spermalarla eyni elektrik yükünü daşıyan yumurta, bu dəfə onları itələməyə başlayır.

Yəni bir–birindən ayrı və müstəqil olaraq yaranan iki maddənin elektrik yükləri də bir–birləri ilə uyğunluq içindədir. Sonunda spermadakı kişinin DNT–si ilə yumurtadakı qadının DNT–si birləşir. Artıq ananın qarınında xarici, yeni bir hüceyrə var. Bu möcüzəvi mayalanmadan sonra ananın qarınında 9 aylıq çox fəvqəladə macərə başlayır. Və bu macərənin hər anında körpə Allahın sonsuz mərhəməti ilə qorunaraq inkişafını ən gözəl şəkildə tamamlayır.

Kişidən gələn sperma və qadındakı yumurta daha əvvəl toxunduğumuz formada birləşəndə, doğulacaq körpənin ilk təməli də meydana gəlmiş olur. Biologiyada “ziqot” olaraq təyin olunan bu tək hüceyrə, vaxt itirmədən bölünərək çoxalacaq və gedərək “ət parçası” halına gələcək. Ancaq ziqot bu böyüməsini boşluqda həyata keçirməz. Bətn divarına yapışar, sahib olduğu çıxıntılar sayəsində torpağa yerləşən köklər kimi oraya yapışar. Bu bağlanma sayəsində də, inkişafı üçün ehtiyac duyduğu maddələri ananın bədənindən ala

bilər. Uşaqlığa sözün əsl mənasında yapışmış olan ziqot inkişafa başlayır. Ana bətni isə, ziqotu əhatə edən və “amnion mayesi” deyilən maye ilə doludur.

Körpənin içində böyüdüüyü amnion mayesinin diqqəti çəkən ən əhəmiyyətli xüsusiyyəti, çöldən gələcək zərbələrə qarşı körpənin təhlükəsizliyini təmin etməsidir. Körpə, sonsuz şəfqətli Rəbbimizin bu qoruması sayəsində 9 ay boyu təhlükəsizlik içində qala bilir. Allah Quranda bu həqiqəti “(Ey insanlar!) Biz sizi zəif bir sudan yaratmadıqmi?! Onu möhkəm bir yerə (ana bətninə) yerləşdirdik, müəyyən bir müddətə qədər.” (Mürsəlat surəsi, 20–22) şəklində bildirir.

Zaman keçdikcə, başlanğıcda jelatini xatırladan ziqotda böyük dəyişiklik görülür. İlk başdakı o yumşaq quruluşun içində bədənin dik dayanmasını təmin edəcək sərt sümüklər meydana gəlməyə başlayır. Belə ki, başlanğıcda eyni quruluşa sahib olan hüceyrələr fərqliləşərək, işığa qarşı həssas göz hüceyrələrini, istini, soyuğu, ağrını qəbul edən sinir hüceyrələrini və ya səs titrəşmələrini qəbul edən hüceyrələri meydana gətirir.

Bütün bu izah edilən əməliyyatların sonunda körpə, anasının qarnındaki inkişafını tamamlamış və dünyaya gəlmişdir. Bu halı ilə ana qarnındaki ilk halından 100 milyon qat böyük, 6 milyard qat da ağırdır. Şübhəsiz heç kim başqa bir insanı ya da hər hansı bir maddəni yaratma gücünə sahib deyil.

İzah edilən mükəmməl sistemlərin hamısını bütün mərhələləri ilə və detalları ilə Allah yaradır. Rəbbimiz ayədə belə buyurur:

Sonra nütəni laxtalanmış qan (rüşeym) halına saldıq, sonra laxtalanmış qanı bir ət parçasına çevirdik. Sonra ət parçasını sümüklərə çevirdik, sonra sümükləri ətə ördük. Sonra da onu başqa bir yaradılışla inşa etdik (insan halına saldıq). Yaradanların ən gözəli olan Allah çox ucadır!

(Muminun surəsi, 14)

Hüceyrənin “bölünmə” prosesi çox möcüzəvi formada həyata keçir. Bölünərək çoxalmanın həyata keçməsi üçün, ilk hüceyrənin təməlini köçürməsi, bu köçürməni də zamanı gəldikdə bölünüb bənzər nüsxələr çıxarmaları, beləliklə zamanla eyni hüceyrədən milyonlarla nüsxə meydana gəlməsi lazımdır. Lakin bütün bu proses, görünəndən daha qarışıqdır. Çünki bölünmə prosesinin bir mərhələsində, köçürülən hüceyrələrdən bəziləri

digərlərindən fərqliləşməyə və tamamilə fərqli quruluş qazanmağa başlayırlar. Bu şəkildə, ortağ bir ana hüceyrədən gələn hüceyrələr, bölünmə prosesi ərzində zamanla fərqliləşib ayrı-ayrı toxumaları və orqan sistemlərini meydana gətirirlər.

Hüceyrələr bölünərək çoxalır və əskiksiz insan burnu, əli, göz qapağı və ya böyrəyi meydana gətirirlər. Lazım olduğu qədər çoxalır, tam vaxtında da dayanırlar. Sınır hüceyrəsi olacaq hüceyrələr, elektrik signallarını çatdırma bilmələrinə imkan verəcək formada, uzun quruluş qazanırlar. Oynaq hüceyrələri isə təzyiqə dayanıqlı olan qlobal forma seçirlər.

Sümük hüceyrələri də digərləri kimi yenə embrion mərhələsində meydana gəlir. Adi görünüşə sahib bəzi hüceyrələrdə, ortada heç bir səbəb yox ikən kalsium yığılmağa başlayır və bu sayədə son dərəcə sərt toxuma inkişaf edir. Bu sərt toxuma fəvqəladə dərəcədə güclüdür, kilolarla ağırlığı ömür boyu daşıya biləcək xüsusiyyətdə edilmişdir.

Qırıldığı zaman özünü yenidən təmir edə bilər. Özünə bərabər dayanıqlıqdakı bir maddəyə görə daha yüngüldür. İçindəki boşluqlar həm yüngül həm də elastik və dayanıqlı olmasını təmin edir. Əgər sümüyün içində bu boşluqların əsnəlik payı olmasa sümük ən kiçik zərbədə qırılırdı. Qüsursuz yaradılışı sayəsində sümük həm dayanıqlı, həm çox elastik, həm də yüngüldür.

Hüceyrələrin idarəsiz formada çoxalmağa davam etməmələri, məsələn insan burnunu fil xortumu qədər uzanmamağı, bu idarənin açıq-aşkar göstəricisidir. Şüursuz hüceyrələrin sürətli bölünməsi nəticəsində, ortaya həm daxili orqanları, həm də xarici görünüşü baxımından qüsursuz insan çıxması, hər şeyə hakim və qadir olan Allahın insanlara lütfü və mərhəməti ilə reallaşır.

İnsan bədənində olan təxminən 100 trilyon hüceyrənin hər birini əhatə edən hüceyrə pərdəsi, qərar vermə, xatırlama, qiymətləndirmə kimi xüsusiyyətlər göstərir. Qonşu hüceyrələrlə əlaqəni təmin edir, hüceyrəyə olan giriş-çixışlara çox həssas formada nəzarət edir. Sahib olduğu bu üstün qərar vermə qabiliyyəti, yaddaşı və göstərdiyi ağıl səbəbi ilə hüceyrə pərdəsi hüceyrənin beyni olaraq qəbul edilir.

Ancaq burada şüurlu hərəkətdən danışdığımız hüceyrə pərdəsi o qədər incədir ki, ancaq elektron mikroskopu ilə fərq edilə bilər. Pərdə, cüt tərəfli divara bənzəyir. Bu divar hüceyrəyə girişi və çixışı təmin edən qapılarla və pərdənin xarici mühiti tanımasını təmin edən qəbul edicilərlə təchiz edilib.

Bunlar hüceyrə divarının üzərində yer alır və hüceyrəyə edilən bütün giriş və çıxışlara xüsusi diqqətlə nəzarət edirlər. Hüceyrə pərdəsinin ilk vəzifəsi, hüceyrənin orqanellərini sararaq bir yerdə tutmaqdır. Üstəlik bu orqanellərdəki əməliyyatların davam edə bilməsi üçün lazımlı maddələri xarici mühitdən təmin edir. Bunu edərkən hüceyrə pərdəsi son dərəcə səmərəli davranır; hüceyrənin ehtiyac duyduğu miqdardan çoxunu qəti şəkildə içəri almaz.

Bir tərəfdən də hüceyrənin içindəki zərərli tullantıları təsbit edir və vaxt itirmədən bunları çölə atır. Hüceyrə pərdəsinin vəzifəsi son dərəcə vacib əhəmiyyətə malikdir; ən kiçik səhvi qəbul etməz. Çünki hər hansı bir səhv və ya axsaqlıq hüceyrənin ölümü deməkdir. Yağ və zülal molekullarından meydana gəlmiş bir təbəqə olan hüceyrə pərdəsinə bu möcüzəvi vəzifələri etdirən və insanın həyatının davamı üçün bu fəvqəladə sistemi hazırlayan Allahdır.

Ana qarnındakı inkişaf əsnasında, milyardlarla hüceyrədən hər birinin özünə aid olan yerə yerləşməsi lazımdır. Bunun üçün hüceyrələr, embrion içində meydana gəldikləri yerdən aid olduqları yerə doğru səfər edirlər. Buna “hüceyrə köçü” deyilir. Bu səfər əsnasında gediləcək ünvanın doğruluğu qədər zamanlama da çox əhəmiyyətlidir. Ananın qarnındakı bu inkişaf əsnasında millimetrin yüzdə biri qədər edilə biləcək kiçik bir yer səhvi və ya saniyənin yüzdə biri qədər bir müddətdə ediləcək zamanlama səhvi; çox müxtəlif şikəstliyin meydana gəlməsinə səbəb ola bilər. Məsələn insanın ayaqları başından, qulaqları sinəsindən çıxıb bilər.

Ancaq Rəbbimizin qüsursuz yaratması sayəsində bu sistem elə mükəmməl işləyir ki; heç bir səhv edilmir. Hüceyrələr gedəcəkləri yerə qədər embrion içində uzun səfər edir, bu səfərdə də xüsusi bir yol izləyirlər. Gedəcəkləri yerə çatdıqlarında, aid olduqları yeri tanıyıb burada dayanırlar. Yəni milyardlarla hüceyrə, gediş yollarını, gedəcəkləri yerləri əvvəlcədən bilirlər və üstəlik, yola çıxmağa, aid olduqları yerə gəldikdə də dayanmağa qərar verirlər.

Bütün bunların nəticəsində, məsələn, heç vaxt mədə hüceyrələri ilə qaraciyər hüceyrələri bir-birlərinə qarışmır. Mükəmməl çalışan daxili orqanlar, qollar, ayaqlar yəni insan bədənindəki orqanlar qarışıb bir ət yığını halına gəlməzlər. Başlanğıcdakı kiçik bir ət parçası beləcə, yavaş–yavaş insan formasını alır. Allah bir ayəsində belə buyurur:

**...Həqiqətən, Biz sizi torpaqdan, sonra nütfədən
(mənidən), sonra laxtalanmış qandan (döllənmiş yumurtadan),
sonra tam formalaşmış və ya formalaşmamış bir ət parçasından
yaratdıq ki, (qüdrətimizi) sizə göstərək... (Həcc surəsi, 5)**

Bütün bu hadisələr əsnasında ən kiçik bir qarışıqlıq və nizamsızlıq meydana gəlməz. Bu hadisədə köç edən hüceyrələrin və çatdıqları yerdə yapışacaqları hüceyrələrin bir-birlərini sanki “tanırırlar”. Misal üçün, sinir sistemi inkişaf edərkən milyonlarla neyronun (sinir hüceyrəsi) bir-birləri ilə əlaqələrini təmin edə bilmək üçün yoldaşlarını tapmağa çalışdığı müşahidə edilib.

Sinir hüceyrələri yoldaşlarını tapmaqla da kifayətlənmir, yaradacaqları orqanın son formasını və quruluşunu meydana gətirəcək möhtəşəm mühəndislik dizaynı ilə birləşirlər. Məsələn beyin hüceyrələri, aralarındakı lazımlı məlumat ünsiyyətini təmin edəcək təxminən 120 trilyon elektrik əlaqəsi qururlar. Bu, elektronik təchizatda, tək bir əlaqə səhvi və ya qısa qapanmanın nələrə səbəb ola biləcəyini təxmin etmək çox da çətin deyil.

Trilyonlarla hüceyrənin bir-birləri ilə uyğunluq içində hərəkət etdiklərini, və yenə trilyonlarla hüceyrənin içində səhsiz hesab və planla yoldaşlarını tapdıqlarını ifadə etdik. Halbuki heç bir şəkildə düşünmə, plan qurma, yolunu tapma kimi qabiliyyətləri olmayan hüceyrənin belə qarışıqlığın içindən tək başına çıxması və yolunu tapıb doğru yerə çatması qeyri-mümkündür. Aydınadır ki, bütün hüceyrələrə yolunu göstərən, getmələri lazım olan yerə çatdıran, hər şeyi iradəsi və hakimiyyəti altında saxlayan bir gücün varlığı vardır.

Bu güc aləmlərin Rəbbi olan Allahın sonsuz gücüdür. Rəhməti ilə hüceyrələri yoxdan var etməkdə, sonra hər birinə lazımlı olan yerə getmələrini ilham etməkdədir. Buna görə hüceyrənin yolunu azması, səhv yerə getməsi, yoldaşını başqası ilə qarışdırması kimi vəziyyət mümkün deyil. İnsan Allahın sonsuz mərhəməti sayəsində qüsursuz şəkildə var olmaqda, həyatı boyu da Allahın qoruması sayəsində həyatını davam etdirə bilməkdədir.

Spermadan körpəyə çevrilən yeni insanın bəslənməsi də başdan-sona möcüzədir. Körpə üçün xüsusi olaraq hazırlanan və nə ananın, nə də başqasının istehsal olmasında iştirak etmədiyi ana südü, mümkün olan ən yaxşı qidadır. Ana südü formulundakı maddələr sayəsində, həm yeni doğulan körpə üçün mükəmməl bir qida qaynağı, həm də onun və ananın xəstəliklərə

qarşı müqavimətini artıran maddədir. Həkimlər süni olaraq yaradılan uşaq yeməklərinin ancaq südün kifayət etmədiyi hallarda istifadə edilməsi, uşağın xüsusilə ilk aylarda mütləq ana südü ilə bəslənməsi lazım olduğunu bildirirlər. Ana südünün ən maraqlı xüsusiyyəti, körpənin inkişaf dövrlərinə görə qarışığının dəyişməsidir.

Südün kalori miqdarı və qida tarazlığı, körpənin erkən və ya zamanında doğulmuş olmasına görə də fərqliliklər göstərir. Körpə erkən doğumla dünyaya gəlibsə, ana südünün ehtiva etdiyi yağ və zülal miqdarı normal yetkinlikdəki körpəyə görə daha çoxdur. Çünki erkən doğan körpənin yüksək kaloriyə ehtiyacı var. Körpənin ehtiyacı olan immunitet sistemi işçiləri, yəni anticisimlər və müdafiə hüceyrələri, ana südünün içində körpəyə hazır olaraq verilir, sanki əsgərlər kimi aid olmadıqları bir bədən üçün müdafiəyə başlayır və körpəni düşmənlərindən qoruyurlar. Bu çox böyük möcüzədir.

Necə olur ki, bədən körpənin dünyaya hansı zamanda gələcəyini dərk edib ona görə istehsal başlada bilir? Bu qərarı bədən vermədiyi aşkardır. Allah 9 ay boyu təhlükəsiz bir yerdə mühafizəsinə götürdüyü körpəni doğumundan sonra da ən gözəl şəkildə qorumaqda, hər cür şəraitə heç zəhmət çəkilməyəcək şəkildə hazırlamaqdadır. Bu, Allahın rəhmətinin insan üzərindəki təcəllisindən yalnız biridir.

Ana südü antibakteriyaldır. Otaq istiliyində altı saat saxlanılan südlərdə bakteriyalar inkişaf edərək südü pozduğu halda, bu müddət ərzində ana südündə bakteriya meydana gəlmir. Körpəni damar sərtliyindən qoruyur. Körpə tərəfindən qısa müddətdə həzm edilir. Müasir laboratoriyada qida mütəxəssisləri tərəfindən hazırlanan uşaq yeməklərinin heç birinin ana südü qədər faydalı olmadığı bilinir.

Bu uşaq yeməklərindən daha üstün olan ana südünün, bir laboratoriyada deyil, insan bədənində və ananın xəbəri belə yox ikən kim tərəfindən düzəldildiyi sualı necə açıqlana bilər? Açıqdır ki, ana südünü, o südə ehtiyacı olan körpəni də yaradan Allah var etmişdir. Sonsuz mərhəməti ilə bəndələrinin dostu olan Rəbbimiz, insanı doğulduğu andan etibarən ən gözəl şəkildə ruziləndirir.

Yeni doğulan körpənin kəllə sümükləri çox yumşaqdır. Və bu sümüklər, bir-birlərinin üzərində az da olsa hərəkət edə bilirlər. Bu elastiklik sayəsində körpənin başı, doğumda heç bir ziyan görməz. Əgər kəllə sümükləri doğum əsnasında sərt quruluşda olsaydılar, ana qarnından çıxarkən çatlaya bilər hətta qırılaraq körpənin beynində böyük zərərə yol açardı.

Allah, insanı müəyyən nizam içində yaradıb. İnsan təbiətdəki ən mükəmməl, ən kompleks və ən fəvqəladə sistemlərə sahib canlılardan biridir. İnsan bədənini, ortalama 60–70 kiloluq ət və sümük yığındır. Bilindiyi kimi ət, təbiətdəki ən dayanıqsız vəsaitlərdən biridir. Açıqda qaldıqda bir neçə saatda xarab olur, bir–iki gün ərzində qurdlanır və dözülməz qoxu yaymağa başlayır. Bu çürük material, insanın bədəninin böyük hissəsini meydana gətirir. Amma onu bəsləyən qan dövrəni və çöldəki bakteriyalardan qoruyan dəri sayəsində, 70–80 il boyu, pozulmadan, çürümədən saxlanır. Bu, Allahın insan üzərindəki qorumasıdır. İnsanın Allahın qoruması olmadan həyatını bir an belə davam etdirə bilməsi mümkün deyil.

Ana bətnindəki dölün mütənasib şəkildə böyüməsi də, Allahın rəhmət və şəfqətinin çox gözəl dəlilidir. Hər orqanın özü üçün təyin olunmuş bir böyüklüyü var. Bu böyüklüyə heç bir əksik və ya çoxluq olmadan gələ bilməsi üçün, inkişafın zamanlaması çox yaxşı nizamlanmalıdır. Əl, ayaq, qulaq, göz kimi bütün cüt orqanlar eyni anda formalaşmağa başlamalı, inkişafı eyni anda dayanmalı, bu inkişaf dayandığında da eyni böyüklüyə çatmış olmalıdırlar.

Eyni şəkildə, meydana gələn orqanların simmetrik olması da, hüceyrələrin bərabər olaraq, doğru bir zamanlama ilə hərəkət etmələri nəticəsində olur. Orqanların bərabər zamanlı böyümələrinin nə cür böyük və həyati möcüzə olduğu, hadisənin əksi düşünüldükdə daha da yaxşı aydın olur.

Orqanların fərqli sürətlərdə, bir–birlərindən müstəqil olaraq böyüdüklərini düşünək. Nələr olacağını xəyal edə bilərsiniz? Məsələn beynin, əsasını əhatə edən kəllədən daha sürətli böyüdüyünü düşünün. Həcmi kifayət qədər genişlənməmiş kəllə, beyni sıxışdırıb onun əzilməsinə, buna görə də, körpənin qısa müddətdə ölümünə gətirib çıxarardı. Və ya dəri, bədən quruluşuna nisbətə daha yavaş inkişaf etsə, sürətlə inkişaf edən skelet və üzvlər dərinə əvvəl gərib bir müddət sonra da cıraraq böyüməyə davam edəcəkdilər. Nəticədə ortaya qəribə görüntünün çıxması bir tərəfə körpə yaşamayacaqdı.

Bu mövzuda, hüceyrə pərdəsi ilə hüceyrə orqanlarının uyğun inkişafından, skeletlə daxili orqanlar arasındakı tarazlı böyüməyə qədər bir çox nümunə verə bilərik. Bunların heç birinin baş verməməsi və bizim dünyaya doğru–düzgün bir insan olaraq göz açmağımızın tək səbəbi, Allahın sonsuz mərhəməti, şəfqəti və bəndələri üzərindəki qorumasıdır. Ancaq bütün bu açıq həqiqətlərə baxmayaraq bəzi kəslər, insana həyat verənin beyin, hüceyrələr və

ya qan olduğunu düşünülür. Halbuki şüursuz hüceyrələrin insana can verməsi mümkün deyil. İnsanı yoxdan var edən, can bağışlayan, sağlamlıq verən və yaşıdan Allahdır. Allah Muhyidir (həyat verəndir). Allah Yunis surəsindəki bir ayədə **“Həyat verən də, öldürən də Odur. Siz Ona döndürüləcəksiniz.”** (Yunis surəsi, 56) deyə buyurur.

Bir varlığa can vermək, onu yoxdan yaratmaq və onun həyatını davam etdirə biləcəyi formada dünya şərtlərini təşkil etmək yalnız sonsuz güc sahibi olan Allaha məxsus xüsusiyyətdir. Allah doqquz ay ərzində yoxdan; görən, eşidən insan yaradır. Ona can verir. Bir canlının meydana gəlmə mərhələlərində yaranan bu möcüzəvi hadisələri, bir yumurta ilə spermanın edə bilməyəcəyi açıqdır. Onları birləşdirən və ana bətnindəki körpəni doqquz ay boyu qoruyaraq böyüdən yalnız Allahdır.

Allahın sonsuz mərhəməti ilə var etdiyi şüursuz insan bədəninin işləməsində hormon sistemi çox böyük yer tutur. Hormon sistemi sinir sistemi ilə birlikdə bədən hüceyrələrinin koordinasiyasını təmin edir. Bu sistemlər araşdırıldıqda, insanın öz bədənini üzərində heç bir hakimiyyəti olmadığı, bütün bədəninin onun həqiqi sahibi olan Allahın idarəsində olduğu daha yaxşı aydın olur. İnsan, bədənini istifadə edərək yeriyə bilər, danışa bilər və ya əllərini istifadə edərək bir iş görə bilər. Ancaq bədəninin dərinliyində minlərlə kimyəvi və fiziki hadisə, insanın məlumatı və iradəsi xaricində reallaşır.

Məsələn insan, boyunun uzunluğu, orqanlarının böyüklüyü ilə əlaqədar qərar verə bilməz. Bunları Allahın ilhamı ilə yerinə yetirən, hipofiz bezi tərəfindən ifraz olunan böyümə hormonudur. Böyümə əməliyyatı iki fərqli şəkildə həyata keçir. Bəzi hüceyrələr həcmələrini artırır. Bəzi hüceyrələr də bölünərək çoxalırlar. Böyümə hormonu bütün bədən hüceyrələrinə təsir edir. Hər hüceyrə hipofiz bezindən gələn mesajın mənasını bilir. Əgər böyüməsi lazımdırsa böyüyür, bölünərək çoxalması lazımdırsa çoxalır.

Məsələn yeni doğulmuş körpənin ürəyi yetkin halının təxminən 1/16 qədərdir. Buna qarşı hüceyrələrin ümumi sayı yetkin insan ürəyindəkilərlə eynidir. Böyümə hormonu inkişaf dövründə ürək hüceyrələrinə tək-tək təsir edir. Hər hüceyrə, böyümə hormonunun özünə əmr etdiyi qədər inkişaf edir. Beləcə ürək də böyüyərək yetkin insan ürəyi halına gəlir. Bədəndə olan digər hüceyrələr, məsələn əzələ və sümük hüceyrələri, inkişaf dövrü boyu bölünərək çoxalırlar. Bu hüceyrələrə nə qədər bölünmələri lazım olduğunu bildirən yenə böyümə hormonudur.

Bu, son dərəcə möcüzəvi hadisədir. Çünki hipofiz adlı, noxud böyüklüyündə bir ət parçası, bədəndə olan bütün hüceyrələrə hökm etməkdə və bu hüceyrələrin həcmcə genişlənərək və ya bölünərək böyümələrini təmin etməkdədir. Bu qüsursuz nizam bizə Allahın yaratmasındakı mükəmməlliyi bir daha göstərir. Kiçik bölgədə olan hüceyrələr, trilyonlarla hüceyrənin nizam içində bölünmələrini və böyümələrini təmin edir. Halbuki bu hüceyrələrin insan bədənini çöldən görmələrinə, bədənin nə qədər böyüməsi və hansı mərhələyə gəldiyində dayanması lazım olduğunu bilmələrinə imkan yoxdur.

Bu şüursuz hüceyrələr, bədənin qaranlığı içində, nə etdiklərini belə bilmədən böyümə hormonu yaratmaqda və istehsalı dayandırmaları lazım olduğu zaman da dayanmaqdadırlar. Allah elə qüsursuz sistem yaradıb ki, böyümənin və bu hormonun ifraz olunmasının hər mərhələsi idarə altındadır. Bu da insan bədəninin hər nöqtəsinin yaradılışındakı elm və qüdrəti bir daha isbatlayır. Sonsuz kərəm sahibi olan Rəbbimizi daha dərin düşünməyimizə və ona içdən yönəlib şükür etməyimizə vəsilə olur.

Böyümə hormonunun bütün bədən hüceyrələri üzərində təsirli olması da son dərəcə böyük möcüzədir. Əgər bəzi hüceyrələr böyümə hormonuna itaət edərkən, bəzi hüceyrələr də bu hormona üsyan etsələr böyük xaos çıxar.

Məsələn ürək hüceyrələri böyümə hormonunun əmr etdiyi formada böyüyərkən, sinə qəfəsi hüceyrələri çoxalmaqdan və böyüməkdən imtina etsələr nə olar?

Böyüyən ürək kiçik qalan sinə qəfəsi içində sıxışar və nəticədə ölüm olardı. Və ya burun sümüyü böyüyərkən burun dərisi böyüməsini dayandırsa, burun sümüyü burun dərisini cırraq çölə çıxardı. Əzələlərin, sümüklərin, dərinin və orqanların bir-birləri ilə uyğun şəkildə böyümələri, hər hüceyrənin tək-tək böyümə hormonuna itaət etməsi sayəsində qüsursuz şəkildə təmin edilir.

Böyümə hormonu, sümüklərin ucundakı qığırdaq toxumasının inkişafı üçün də əmr verir. Bu qığırdaq, yeni doğulan bir körpənin qəlibi kimidir. O böyümədikcə, körpə də böyüyə bilməz. Burada olan hüceyrələr sümüyü uzunlamasına böyüdürlər. Yaxşı bəs, bu hüceyrələr sümüyün uzunlamasına böyüməsini haradan bilirlər? Əgər bu sümük yana doğru böyüsə ayaq uzana bilməyəcək, hətta ayaq sümüyü bu bölgədə dərinə yırtaraq çölə çıxacaq. Ancaq hər şey planlanmış və bu plan hər hüceyrənin nüvəsinə yerləşdirilmişdir. Beləcə sümüklər uzunlamasına böyüyür. Bu, Allahın insan bədəninin meydana gəlməsi əsnasında var etdiyi milyardlarla möcüzəvi inkişafdən yalnız biridir.

Böyümə hormonunda görülən bir başqa möcüzə də bu hormonun ifraz olunduğu dövr və miqdarıdır. Böyümə hormonu tam olaraq lazım olan miqdarda və ən sıx olaraq da böyümə dövründə ifraz olunur. Bu, çox əhəmiyyətli möcüzədir. Çünki ehtiyac duyulandan bir az daha az və ya bir az daha çox hormon ifraz olunarsa olduqca təhlükəli nəticələr ortaya çıxar. Əgər böyümə hormonu az ifraz olunsa cücəliyə, çox ifraz olunsa nəhəngliyə gətirib çıxarar. Məhz buna görə bədəndə böyümə hormonunun ifraz olunma miqdarını təşkil edən çox xüsusi sistem yaradılıb. Bu sistem sayəsində qanda lazım olandan çox böyümə hormonu olduğu zaman böyümə hormonunun ifraz olunması yavaşladılır.

Bəs hüceyrələr, qanda nə qədər böyümə hormonu olması lazım olduğunu haradan bilirlər?

Necə olur ki, qanda olan böyümə hormonu miqdarını ölçür və bu vəziyyətə görə qərar verə bilirlər?

Böyümə hormonu yalnız inkişaf dövründə deyil, yetkin insanlarda da ifraz olunmağa davam edir. Bu vəziyyətdə yetkinlərin də böyüməyə və uzanmağa davam etmələri, insanların nəhəng varlıqlar halına gəlmələri lazım idi. Ancaq belə bir şey baş vermir. İnsan müəyyən böyüklüyə çatdıqdan sonra hüceyrələr bölünməyə və böyüməyə davam etməzlər.

Elm adamları hüceyrələrin nə üçün bölünmə və böyümə əməliyyatına son verdiklərini hələ də bilmirlər. Bu mövzuda bilinən tək həqiqət, hüceyrələrin çox xüsusi sistem sayəsində vaxtı gəldiyində daha artıq böyüməməyə və bölünməməyə proqramlaşdırılmış olduqlarıdır. Bu vəziyyətdə insanın bu qüsursuz proqramlaşdırmanı edən qüvvə üzərində düşünməsi lazımdır. Bu qüvvə istədiyini ən incə detalları ilə təşkil edən Uca Allahdır.

Əlinizin, gözlərinizin, burnunuzun düz forma almasını təmin edən hüceyrələrinizdir. Siz hələ ana bətnində ikən işə başlayan hüceyrələriniz, estetik mütəxəssisindən daha yaxşı işləyərək sizi formalaşdırırlar. Hüceyrələriniz heç bir çoxluq və ya əksiklik olmadan hər orqanınızı qüsursuz təşkil edirlər. Məsələn barmaqlarınızın neçə sayda olacağını, uzunluğunu və formalarını tam lazım olduğu kimi hesablayırlar. Bu, çox təəccübləndirici və təsir edici prosesdir. Hüceyrələrin, orqanlarınızı yaradarkən əldə etdikləri müvəffəqiyyət bədənin hər kvadrat millimetri üçün keçərlidir.

Məsələn yalnız gözə aid 40 fərqli hissə var. Gözün, funksiyalarını yerinə yetirə bilməsi üçün bütün hissələrdə mütənasib böyümənin olması, aralarındakı əlaqənin möhkəm olması, hamısının öz yerində olması lazımdır.

Əks halda göz görə bilməz. Embriyon 4 həftəlik olduğunda başının hər iki tərəfində oyuq meydana gəlir. 6-cı həftədə bu oyuğu meydana gətirən hüceyrələr möhtəşəm plan içində hərəkət etməyə başlayırlar. Bəzi hüceyrələr buyuz qışanı, bəzi hüceyrələr göz bəbəyini, bəzi hüceyrələr də torlu qışanı meydana gətirirlər.

Hər hüceyrə inşa etdiyi hissənin bitmə sərhədinə gəldiyində dayanır. Hər biri ayrı parçanı meydana gətirir, sonra mükəmməl şəkildə birləşirlər. Torlu qışa əvəzinə başqa təbəqə meydana gəlmir, hər şey yerli-yerindədir. Bu əməliyyatlar aylar boyu davam edir və ortaya son dərəcə estetik və funksional gözlər çıxır. Embriyonu meydana gətirən hüceyrələrin hər birinin bədənin ümumi planından da xəbəri var. Sanki bir növ müqavilə bağlamış kimi, bir-birlərindən fərqli xüsusiyyətlərə sahib strukturlar meydana gətirirlər.

Hüceyrələrə şifrlənmiş olan bu möhtəşəm planı yaradan Allahdır. Hüceyrələrə nələr etmələrini ilham edərək bu planın qüsursuz şəkildə fəaliyyət göstərməsini təmin edən də Allahdır. Allah, Quranda insanın surətini ana bətnində ikən Özünün verdiyini bildirərək insanlara rəhmətini xatırladır. Bu ayələrdən bəziləri belədir:

Bətlərdə sizə dilədiyi kimi surət verən Odur. Qüdrətli və hikmət sahibi olan Allahdan başqa ilah yoxdur! (Ali İmran surəsi, 6)

O, yaradan, yoxdan var edən, (yaratdıqlarına) surət verən Allahdır... (Həşr surəsi, 24)

O, (ana rəhminə) atılan bir nütfə deyildimi?! Sonra o ələq (rüşeym) oldu və Allah onu yaradıb surət verdi.

(Qiyamət surəsi, 37-38)

İNSAN BƏDƏNİNDƏ ALLAHIN RƏHMAN VƏ RƏHİM SİFƏTİNİN TƏCƏLLİSİ

İnsan bədənində təxminən 100 trilyon hüceyrənin, sümüklərin, tənəffüs sisteminin, ifrazat bezlərinin, orqanların, bütün toxumaların və digər bütün detalların sahibi və Yaradıcısı üstün qüdrət sahibi olan Allahdır. Allah insanı yoxdan var etmiş, Özünü tanıyıb bilməsi üçün də həm öz bədənində həm də kainatda ona dəlillərini göstərmişdir. Əvvəlki hissədə də vurğuladığımız kimi Allahın insana mərhəmətini, hələ ilk başda onun ana bətnində ayədə bildirildiyi kimi, “**möhkəm bir yerə yerləşdirilməsi**”ndə (Muminun surəsi, 13) görürük.

Tək bir hüceyrənin gözəl surətdə bir insana çevrilməsi əsnasında baş verən hər proses Allahın Rəhman və Rəhim sifətinin çox üstün təcəllisidir. Dünyaya gəlməsindən sonra keçən təxminən 60–80 illik ömrü boyu eyni qüsursuz proses davam edir. İnsanın hər hüceyrəsində baş verən hər proseslər, hər nəfəs alması, ətrafındakıları görməsi, idrak etməsi, qəbul etmə gücü, beyin fəaliyyətləri, yemək yeməsi, yediklərini həzm etməsi, böyüməsi, qısaca 24 saat x 80 il boyu bədənində baş verən hər proseslər anbaan Allahın qoruması altında, Allahın diləməsi ilə və sonsuz mərhəməti ilə meydana gəlir. İnsanın yaradıldığı surət, təchiz edildiyi ağılı, mənəvi və fiziki bacarıqlar Allahın insana olan böyük mərhəmətinin bəzi dəlilləridir. Rəbbimiz bu həqiqəti Quranda bu şəkildə bildirib:

Əgər Allahın nemətlərini saysanız, onları sayıb qurtara bilməzsiniz. Həqiqətən, Allah çox bağışlayandır, rəhmlidir.

(Nəhl surəsi, 18)

Bu hissədə insan bədənindəki bəzi orqanların möcüzəvi funksiyalarını, həyatın davamı üçün lazımlı olan fəvqəladə sistemləri və bir gün ərzində orqanizmdə reallaşan fəaliyyətlərdən bəzilərini ələ alacaq və bütün insanları Allahın sonsuz rəhməti sayəsində həyatını davam etdirə bildikləri həqiqəti üzərində düşünməyə dəvət edəcəyik.

Unutmamaq lazımdır ki, aşağıda maddələr halında izah edəcəklərimizin hər biri bütün kainatın tək hakimi olan, sonsuz güc və qüdrət sahibi

Rəbbimizin əmri ilə reallaşır. Bunların hər hansı birinin reallaşması üçün heç bir insan müdaxilə etməyib və etməsi də mümkün deyil.

İnsan bədənindəki 100 trilyon hüceyrə sanki bir-birlərini tanıyırmış kimi hərəkət edir. Özlərinə verilmiş xüsusi vəzifələri, sonuna qədər, heç bir laqeydlik və zəiflik göstərmədən yerinə yetirirlər. Məhz bu mükəmməl koordinasiya hormon deyilən mesaj daşıyıcılar hüceyrələrə əmr daşımaqla vəzifəlidirlər. Orqanizmin böyüməsi, çoxalmanın təşkil edilməsi, bədəndəki daxili tarazlıq, sinir sistemindəki koordinasiya və daha bir çox əməliyyat hormonların, əlaqədar hüceyrələrə çatdırdıqları mesajlar nəticəsində reallaşır.

Bənzərsiz sistemlər yaradan Rəbbimiz, hüceyrələri də hormonlar vasitəsi ilə istiqamətləndirir. Allah, sizin xəbəriniz belə olmadan içinizdə möhtəşəm təbəçilik sistemi meydana gətirib və yenə sizin məlumatınız xaricində içinizdəki hər şeyi idarə altında saxlayır. Bu sistemdə sizin heç bir söz haqqınız yoxdur. Məsələn bədəninizin böyüməsi. Siz nə qədər istəsəniz də boyunuzu daha çox uzada bilməzsəniz. Nə etsəniz də, içinizdəki hüceyrələrə “bölünün, çoxalın və məni böyüdün” kimi əmr verə bilməzsəniz.

Ancaq hüceyrələr, sizin üçün təyin olunmuş olan boyu və bədən formasını bilirlər və o müəyyən ölçüyə çatana qədər çoxalaraq bədəni böyüdürlər. Sonra da tam lazım olduğu anda böyüməyi dayandırirlər. Məhz bu idarə Allahın insanlara böyük lütfüdür. Əgər insan öz bədəninə nəzarət etmək məcburiyyətində olsaydı bunu bacarması əsla mümkün olmayacaqdı. Və ya bu idarə insana aid olsaydı, insanın həyatını davam etdirməsi qəti mümkün olmayacaqdı.

Ancaq sonsuz kərəm sahibi olan Rəbbimiz insan bədəninin və dünya üzərindəki bütün varlıqların, bütün hüceyrələrini eyni anda qüsursuz şəkildə yaratmaqda, yaşatmaqda və onlara nəzarət etməkdədir. İnsanın bu vəziyyət qarşısında edəcəyi isə, Allahın hər kəsi və hər şeyi əhatə edən bu rəhmətini görərək Onun şanını gərəyi kimi təqdir etməkdir.

İnsanlar bədənindəki bəzi həyati funksiyaların yatarkən nə olacağı, necə yerinə yetiriləcəyi mövzusunda heç bir narahatlıq yaşamaz, hətta bunu düşünməzlər belə. Çünki bu sistemlərin qüsursuz işləyəcəyindən son dərəcə əmindirlər. Həqiqətən də, Allahın rəhməti sayəsində insan yatarkən də bədənindəki bütün sistemlər səssiz sadasız vəzifələrini yerinə yetirməyə davam edirlər. Halbuki bu sistemlərdən yalnız birinin belə bir neçə saniyəliyinə dayanması asanlıqla həyatımızın bitirəcək nəticələr doğura bilər. Ancaq sonsuz

mərhəmət sahibi olan Rəbbimizin diləməsi ilə yuxu anında da insan nəfəs almaqda, ürəyi işləməkdə və beyni fəaliyyətlərinə davam etməkdədir.

Kapillyar damarlar bədənin hər tərəfindəki hüceyrələrin hər birinə lazımlı oksigen, enerji, qida, hormon kimi maddələri daşıyırlar. Bədənimizdəki ortalama 5 milyard kapillyar damarın ümumi uzunluğu 950 km–yə qədər çatır. Əgər insan bədəninin ən kiçik kapillyar damarlarının 10 minini yan–yana gətirsək, ümumi qalınlığı ancaq bir karandaşın ucu qədər olar.

Qanın bu qədər dar damarlar içində tıxanmadan və ağırlaşmadan hərəkət edə bilməsi, suyun yüksək axıcılığı sayəsində mümkün olur. Məşhur molekulyar biolog Michael Denton, bu axıcılığın bir az daha aşağı olması vəziyyətində heç bir qan dövrəni sisteminin işə yaramayacağını belə izah edir:

"Əgər suyun axıcılığı yalnız bir neçə qat daha çox olsa, kapilyar damarlardakı qan axışı üçün çox böyük nasosla vurma təzyiqi lazım olacaq və hər hansı bir kapillyar damar sistemi işləməz hala gələcək. Əgər suyun axıcılıq dəyəri daha az olmuş olsa və ən kiçik kapillyar damarın diametri 3 mikron yerinə 10 mikron olmaq məcburiyyətində qalsa, bu kapilyar damarlar, kifayət qədər oksigen və qlükoza nisbətini çatdırma bilmək üçün (bəsləmələri lazım olan) əzələ toxumasının demək olar ki, hamısını örtəcəklər. Bu vəziyyətdə geniş həyat formalarının dizaynı qeyri-mümkün hala gələcək ya da fəvqəladə dərəcədə məhdudlaşdırılacaq. Buna görə də, suyun həyata uyğun təməl ola bilməsi üçün, axıcılığının hal-hazırda sahib olduğu dəyərə çox yaxın olması, zəruridir."

Bir başqa deyişlə, suyun bütün digər xüsusiyyətləri kimi axıcılığı da, həyat üçün ola biləcək ən ideal dəyərdədir. Mayələrin axıcılığı arasında milyardlarla qat fərqlilik var. Amma su, bu milyardlarla fərqli axıcılıq dəyəri içində tam olması lazım olan dəyərlə yaradılıb.

Göz, işığın girdiyi öndəki çıxıntı xaricində, kürə formasındadır. Bu kürənin ən xaricində göz ağı (sklera) deyilən sərt, çox dayanıqlı və süd kimi ağ rəngli təbəqə var. Göz ağı, gözü ətraflı əhatə edir və göz içindəki toxumaların qorunmasını təmin edir. Gözün ortasındakı rəngli hissəni əhatə edən ağılıq da bu təbəqənin görünən hissəsidir. Göz ağı, yumşaq və jele kimi quruluşa sahib olsaydı gözün qorunması lazım olduğu kimi təmin edilə bilməyəcəkdi. Ayrıca

gözə toz və ya hər hansı bir xarici maddə daxil olduqda bu cisim gözə yapışacağı üçün çıxarmaq çətinləşəcək, böyük zərər verəcəkdir.

Halbuki göz ağı sərt olduğu üçün gözyaşının da köməyi ilə xarici maddələr asanlıqla gözdən təmizlənir. Göz üzərindəki sərt və dayanıqlı ağ toxumanın quruluşu, gözün önündəki çıxıntılı hissəyə gəldikdə dəyişir. Bu çıxıntılı hissə buynuz qişa (kornea) deyilən, işığı keçirən şəffaf təbəqədən meydana gəlir. Bir-birlərinin davamı olduqları halda göz ağı və buynuz qişanın quruluşu tamamilə fərqlidir və qəti maneə ilə ayrılırlar. Göz ağı bir binanın xarici cəbhəsini örtən sərt qranit örtüyə, gözün önündəki şəffaf buynuz qişa isə bu binanın pəncərəsinə bənzədilə bilər.

Əgər buynuz qişanı meydana gətirən incə toxuma gözün hamısını örtsəydi göz xarici təsirlərə qarşı son dərəcə müdafiəsiz və gücsüz qalacaq, nəticədə korluq yaranacaqdı. Əgər göz ağını meydana gətirən sərt və mat toxuma gözün önündəki şəffaf təbəqə üzərində davam etsəydi, işıq mərcəyə çata bilməyəcək və görüntü meydana gələ bilməyəcəkdir. Amma bunların hamısı qüsursuz nizamlanmış və insan gözü çox yaxşı qorunan və möhkəm formada var edilib. Bütün bunlar Allahın bənzəri olmayan sənətinin dəlillərindəndir.

Obyektləri dəqiq görə bilmək üçün buynuz qişanın hər zaman şəffaf və çox həssas olması lazımdır. Çünki şəffaflığını itirdiyi anda gözə kifayət qədər işıq girə bilmədiyi üçün görüntü bulanıqlaşır. Gözün çölə açıq olan hissəsindəki bu təbəqənin çox həssas olması da, gözə girən kiçik bir toz parçasının belə dərhal təmizlənməsini labüd edir. Buynuz qişanın bu dərəcə şəffaf olmasının səbəbi, onu meydana gətirən liflərin həssas nizam içərisində sıralanmalarıdır. Bu sıralanmağa ediləcək hər hansı müdaxilə buynuz qişanın qaralmasına və görüntünün bulanıqlaşmasına səbəb olur.

Fotoaparat üçün obyektiv nə qədər əhəmiyyətlidirsə göz üçün də buynuz qişa eyni əhəmiyyəti daşıyır. Üstəlik buynuz qişa o qədər şəffafdır ki, ancaq çox yaxından diqqətlə baxıldığında görülə bilər. Eyni zamanda bədəndəki ən həssas strukturlardan biridir. Buynuz qişa adı gözlə görülməyən sinirlərdən və limfa damarlarından meydana gəlir. Ancaq bunlar görüntünü pozurlar. Bu sinirlər ən yüngül toxunuşa və ya toxunma təhlükəsinə qarşı hərəkətə keçib, reflekslərlə göz qapağı kimi qoruyucu mexanizmləri köməyə çağırırlar.

Göz qapağı, buynuz qişanın üstünə yapışan hər hansı bir şeyi dərhal çölə atır və göz qapağının bağlanması buynuz qişanı digər mütləq təhlükələrdən qoruyur. Buynuz qişanı meydana gətirən liflərin və sinirlərin son dərəcə həssas

olmaları yenə üstün yaradılışın dəlilidir. Buynuz qısa bir mənada arxasında gözün işlədiyi pəncərədir. Küləyin sovurduğu qum dənəsi və ya ağac qırıntıları buynuz qışanı yaralaya bilər. Buynuz qısa bu cür səbəblərlə cızılma və ya zərər görsə, öz özünü təmir edə bilər. Gözün sürətli özünü yeniləmə qabiliyyəti var.

Buynuz qışanın dəqiqliyi tam olaraq təmin edilməsəydi heç vaxt düzgün görüntü görə bilməyəcək, həmişə bulanıq görəcəkdik. Belə bir görüntü olsaydı dünya, əlbəttə indikindən çox fərqli olacaq, hər şey dumanlı pərdə arxasından izlənəcəkdik. Buna görə xarici dünyanı bu incə canlı təbəqənin icazə verdiyi dəqiqlikdə izləyə bilərik. Canlı bir ət parçasının şüşə qədər şəffaf olması Allahın çox üstün yaratma dəlilidir. Dünyaya liflərdən və damarlardan ibarət olan canlı toxumanın arxasından baxdığımız halda, hər şeyi bu qədər dəqiq görməyimiz Allahın sənəti və lütfüdür.

Bədənimizdəki bütün hüceyrələr tək bir hüceyrənin çoxalması ilə meydana gəlir. Gözdəki son dərəcə incə, şəffaf və narin olan bu canlı pərdəni meydana gətirən hüceyrələr də, sərt sümükləri meydana gətirən hüceyrələr də, bağırsağ toxumalarını meydana gətirən hüceyrələr də, qan hüceyrələri də hamısı tək bir hüceyrənin bölünməsi və çoxalması nəticəsində var olub. Eyni hüceyrənin bölünməsi nəticəsində, bir tərəfdə daş kimi sərt olan sümüklər, bir tərəfdə də şüşə qədər şəffaf olan buynuz qısa meydana gəlib. Əlbəttə ki, cansız və şüursuz atomlardan meydana gəlmiş hüceyrələrin belə bir qərarı vermə, plan qurma qabiliyyətləri yoxdur. Hüceyrələrə nələrlə edəcəklərini, hansı orqanı meydana gətirib, nəyi nə cür edəcəklərini ilham edən Allahdır.

Bu cümləni siz oxuyub bitirənə qədər gözünüzdə təxminən yüz milyard (100.000.000.000) əməliyyat aparıldı. Bəlkə inanılması çətindir lakin dünyanın ən möhtəşəm cihazlarından bir cütünə sahibsiniz. İnsanoğlu hələ də bənzərini kəşf edə bilmədi. Kəşf etmək belə bir kənara, bu sistem haqqında bilinənlər bilinməyənlərin yanında heçdir. Həyatınızda sahib olduğunuz hər şey gözlərin sayəsində mənə qazandı. Ailənizi, dostlarınızı, evinizi, işinizi, qısaca həyatınız boyu qarşılaşdığınız hər şeyi sözün əsl mənasında gözlər sayəsində tanıdınız.

Onlarsız xarici dünyanı heç vaxt tam olaraq bilə bilməzdiniz. Gözlər olmasaydı bir rəngin, bir şəklın, bir mənzərənin, bir insan üzünün, gözəllik deyilən anlayışın necə bir şey olduğunu heç vaxt xəyalınızda canlandırma bilməzdiniz. Lakin, gözləriniz var, bu sayədə ətrafınızı görür, hal-hazırda da önünüzdəki yazını oxuyursunuz. Üstəlik, görmək üçün heç bir səy göstərmirsiniz; yalnız görmək istədiyiniz şeyə doğru baxırsınız.

Gözünüzə, gözün içindəki orqanellərə, gözdən beyinə gedən sinirlərə və beyninizə “baxın, görün, bu əməliyyatları yerinə yetirin” əmri vermirsiniz. Eynilə yer üzündə yaşayan və yaşamış milyardlarla insan kimi yalnız baxır və görürsünüz. Bir cismə fokuslanıb onu dəqiq görmək üçün göz mərcəyinizin cismin uzaqlığına görə lazım olan radiusun optik ölçülərini, mərcəyə bağlı əzələlərin çox həssas sıxılma nisbətlerini hesablamırsınız. Yalnız o cismi dəqiq görmək istəyirsiniz, sonrası saniyənin çox kiçik bir dilimində sizin üçün avtomatik olaraq həll edilir. Bunun nə qədər böyük möcüzə olduğu bəzi insanların ağılına belə gəlməyə bilər. Ancaq iman sahibləri görmənin Allahın çox böyük lütfü olduğunu dərk edən insanlardır.

Göz, olduqca kompleks quruluşa və çox xüsusi funksiyaya sahib olmasına baxmayaraq bədənimizdə çox kiçik yer işğal edir. Göz, eynilə qiymətli ləl-cavahiratin mücrüdə saxlanması kimi kəlləmizin içində xarici təsirlərdən qorunacaq formada saxlanır. Sahib olduğu vəzifənin əhəmiyyəti ilə birbaşa mütənəsb olaraq, üstün yaradılış sayəsində qorunur. Gözlər, altı sümük çıxıntısı ilə kəlləyə bağlanan, ətrafı xüsusi toxumalarla əhatə olmuş göz yuvaları içində, qoruyucu yağ yastıqığı üzərinə yerləşdiriliblər. Burun kəməri, qaşlar və almacıq sümükləri tərəfindən xarici faktorlara qarşı qorunurlar.

Gözləri əhatə edən bütün bu sümük və toxumalar hamısı birlikdə “göz çuxuru” olaraq adlandırılır. Gözlər, çox yaxşı qorunmaları ilə birlikdə, bədəndə, görməyi ən rahat və ən ideal formada təmin edəcək bölgəyə yerləşdiriliblər. Bu bölgə, bədənimizi və bədən üzvlərimizi ən mükəmməl formada idarə edə bilməyimizi təmin edəcək mövqeyə malikdir. Gözlərimizin, hal-hazırkı yerində yox, bədənimizin hər hansı başqa bir yerində olmasının doğuracağı sıxıntı və problemlər saymaqla bitməz. Üstəlik gözlərin başımızda olması, onların hər an sağlamlıq və təhlükəsizliyini zəmanət altına alma baxımından da ən uyğun vəziyyətdir.

Boyun, kiçik və sürətli refleks hərəkəti ilə, gözə zərər verə biləcək hər hansı cisimlə təmasa mane olmuş olur. Gözlər, üzün üzərində ən ideal mövqedədir.

Görəsən gözlər üzün başqa yerində, məsələn burnun altında olsaydılar nə olardı?

Həm təhlükəsizlik baxımdan riskli vəziyyət meydana gələr, həm də estetik olaraq olduqca narahat edici görünüş meydana gələrdi. Görüş bucağı indikindən daha çox məhdud olardı. Gözlərin hər istiqamətdən, ola biləcək ən ideal yerdə, simmetrik bir formada olmaları estetikaya da son dərəcə uyğundur. İki gözün arası təxminən tək göz ölçüsündədir. Bu nisbət pozulduğunda, gözlərin arası daha açıq və ya daha yaxın olduqda üzün bütün ifadəsi dəyişir. Göz, sahib olduğu bütün xüsusiyyətləri ilə insanın Allahın yaratdığı varlıq olduğunu isbat edən bir dəlildir. İnsan bədənindəki bu uyğunluq, simmetriya və estetik görünüş Allahın bizlərə təqdim etdiyi bir gözəllikdir. Çünki Rəbbimiz lütfkarlığı çox bol olandır.

Allah bir ayədə insanlara bu nemətini bildirərkən onlara bunun üçün şükür etmələrini belə bildirir:

**Sonra onu müəyyən bir surətə saldı və ona Öz ruhundan üfürdü.
O sizin üçün gözlər, qulaqlar və ürək yaratdı. Nə qədər də az
şükür edirsiniz! (Səcdə surəsi, 9)**

Gözlər bədənə xarici dünyaya açılan pəncərəsidir. Bu pəncərənin qorunması və baxımı xüsusi sistem sayəsində təmin edilir. Göz qapaqları, mükəmməl şəkildə işləyən bu sistemin ən əhəmiyyətli parçalarından biridir. Göz qapaqlarının vəzifəsi, göz kürəsini qorumaqla birlikdə “konyunktiv” və “buynuz qişa”-nı hər an müəyyən bir nəm nisbətində saxlayır. Göz qapaqlarının daxili hissəsində olan konyunktiv adlı təbəqənin damarları, yuxuda oksigen ala bilməyən gözün xarici təbəqəsini bəsləyir.

Lazım olduğu zaman göz yuvasının üstünü tamamilə və möhkəm örtə bilən göz qapağının dərisi, bədənə digər hissələrinə görə daha çox incədir. Göz qapağı dərisinin alt təbəqəsi yağsız və çox zəifdir, qan bu bölgədə asan toplanır. Əgər göz qapağının dərisi qalın və yağlı quruluşa sahib olsaydı, gözlərin açılıb bağlanması olduqca çətin əməliyyat olardı.

Hər kəs gün ərzində heç fərqi olmadan minlərlə dəfə gözlərini qırpır. Bu hərəkət istəmədən edilir və bu sayədə gözlər çox işıq təmasından və xarici

maddələrdən qorunur. Qırpma əməliyyatının avtomatik olaraq edilməsi də, əksər insanın fərqində olmadığı nemətdir.

Bu təmizlənmə avtomatik olaraq edilməsəydi nə olardı?

Belə bir vəziyyətdə insan göz qırpmağı ancaq gözünün içində narahat edici miqdarda çirklənmə meydana gəldikdə xatırlayardı. Bu da gözün mikroba yoluxmasına səbəb olardı. Gözlər tamamilə təmizlənmə bilmədiyindən dumanlı, bulanıq bir görüntü meydana gələrdi. Göz qırpmaq böyük sıxıntı olar, insan gün boyu həmişə göz qırpmağı unutmamağa fikrini cəmləmək məcburiyyətində qalardı. Hər bir neçə saniyədən bir göz qırpıldıqda göz qapaqları eynilə avtomobil şüşəsi siləcəkləri kimi gözləri sulandırır, çirkləri təmizləyir.

Yuxu əsnasında isə göz qapaqları bağlı olduğu üçün gözlər qurumağa qarşı avtomatik olaraq qorunur. Göz qapağı, qövslü göz quruluşunun üstünə qüsursuz olaraq oturan mexanizmdir. Bu mükəmməl uyğunluq sayəsində, göz qapağının açılıb bağlanması əsnasında gözün ön səthində təmas edilməyən heç bir nöqtə qalmır. Göz qapağı, gözü bu şəkildə qüsursuz olaraq əhatə etməsəydi, qalan boşluqdakı xarici maddələrin təmizlənməsi mümkün olmayacaqdı.

Açılıb bağlanma əsnasında, göz qapağının içində olan xüsusi bezdən ifraz olunan yağlı ifrazat, qapaqların bir-birlərinə yapışmalarına mane olur və göz qapaqlarının sürüşməsini asanlaşdırır.

Yuxarıda qısaca izah edilən bu detallar Rəhman və Rəhim olan Rəbbimizin bizim üzərimizdəki qorumasını göstərir. Allahdan bir lütf olaraq var edilən göz qapağı, insan bədəninin ən əhəmiyyətli orqanlarından biri olan göz üçün çox möhtəşəm qorumdur. Bu nümunələr, Allahın insanlara olan şəfqət və mərhəmətinin çox açıq nümunələrindən yalnız bir neçəsidir.

Əgər yatarkən göz qapağı bağlanmasaydı, yatmaq insan üçün son dərəcə çətin əməliyyat halına gələcəkdi. Yata bilmək üçün qaranlıq otağa ehtiyac olacaq, gündüzləri yatmaq heç mümkün olmayacaqdı. Yuxu əsnasında açıq qalan gözlər isə hər cür xarici təsirə qarşı müdafiəsiz qalacaqdı.

Əgər göz qapağı deyə bir şey olmasaydı, yer üzündəki insanların hamısı çox qısa müddət ərzində kor olardı. Gözün üst təbəqəsini meydana gətirən buynuz qişa quruyacaq, göz qısa bir müddət sonra vəzifəsini yerinə yetirə bilməməyə başlayacaqdı. Gözə girəcək ən kiçik toz belə zamanla böyük problemlər yaradacaq, göz mikrobla yoluxacaqdı. Ən kiçik zərbələrə qarşı müdafiəsiz qalan göz hər an kor olma təhlükəsi ilə qarşı-qarşıya qalacaqdı. Məsələn laqoftalm (lagophthalmos) adlı xəstəlikdə göz qapaqları ya tamamilə bağlana bilməz və ya çox çətin bağlanar. Bu vəziyyətdə buynuz qişanın nəmlənməsi təhlükə altına girəcəyi üçün, buynuz qişada qurumağa bağlı olaraq infeksiya görülər. Bu xəstəliyin uzun müddət davam etməsində isə qalıcı göz xəstəliyi meydana gələ bilər.

Reflekslər insanın müxtəlif xarici hadisələrə, iradədən kənar və çox qısa müddət ərzində verdiyi reaksiyalar. Lazımlı vəziyyətdə göz qapağını da hərəkətə keçirən bu refleks mexanizmi, təhlükələrə qarşı sığorta funksiyası yerinə yetirir. Buynuz qişaya, kirpiklərə, sürətli şəkildə qaşların ortasına ya da altına toxunmaq göz qapağını xəbərdar edən refleksin meydana gəlməsinə səbəb olur. Əgər göz qırpma refleksini meydana gətirən sinir şəbəkəsi araşdırılsa, bu şəbəkənin nə qədər incəliklə planlanmış quruluşa sahib olduğu açıq-aşkar görülər. Çünki yuxarıda ifadə edilən hər refleks üçün göz qapağına daşınan xəbərdarlıqlar fərqli sinir yollarından keçir. Yəni gözün ətrafı çoxlu sayda erkən xəbərdarlıq sistemi ilə təchiz edilib. Beyin, çox qısa müddətdə gələn bu xəbərdarlıqları qiymətləndirir və əlaqədar əzələlərə sinir xəbərdarlıqlarının getməsinə təmin edir.

Bu əməliyyatlar əsnasında sinir xəbərdarlıqları yollarını səhv etmədən saniyənin mində biri qədər qısa müddət ərzində beynə çatırlar. Beyindən gələn əmr nəticəsində göz qapağı, gözü xarici maddələrdən qorumaq və ya silmə vəzifəsini yerinə gətirə bilmək üçün tam zamanında bağlanır. Mövcud təhlükənin anında tanınması, fərqli vəziyyətlərə aid reflekslərin ayrı sinir yollarından, bir-birinə qarışdırılmadan signal olaraq çatdırılması son dərəcə kompleks əməliyyatlardır.

İnsan, ətrafında davamlı dəyişən şərtlər qarşısında həyatını davam etdirə bilmək üçün, çöldə olub bitən hadisələrdən tam zamanında xəbərdar olmalıdır. Buna görə göz qırpma əməliyyatı insanın xarici dünyanı qəbul etməsinə maneə törətməyəcək qədər qısa müddət ərzində reallaşır. Əgər bu əməliyyat uzun çəksəydi çox böyük təhlükələr ola bilərdi. İnsan gözünü qırpma əməliyyatı ilə məşğul olduğu anda bəlkə də üzərinə gələn bir yük məşinini fərq edib qaçmağa

fürsət tapa bilməzdi. İnsanın xarici dünyaya açılan pəncərəsi olaraq xarakterizə edilən gözün bu qədər əhatəli şəkildə qorunması Allahın dünyadakı nemətlərindən bir nümunədir.

Əksər insanın yalnız “duzlu su” zənn etdiyi gözyaşı, müxtəlif vəzifələr üçün fərqli maddələrlə yaradılmış son dərəcə xüsusi mayedir. Gözyaşının ilk vəzifəsi gözü mikroblara qarşı qorumaqdır. İçində olan “lizozim” fermenti bir çox bakteriya növünü parçalaya bilmə və mikrob öldürmə xüsusiyyətinə malikdir. Lizozim sayəsində göz, infeksiyalardan qorunur. Bu maddə, binaları mikroblardan təmizləmək üçün istifadə edilən güclü dezinfeksiya vasitələrində istifadə edilən maddələrdən belə daha təsirlidir.

Bu qədər güclü olduğu halda gözə heç bir zərər verməməsi isə böyük möcüzədir. Allah, son dərəcə güclü dezinfeksiya vasitəsi olan gözyaşını gözün kimyəvi quruluşuna ən uyğun formada yaradıb. Yaradılışın hər nöqtəsində mövcud olan möhtəşəm uyğunluq, eyni şəkildə göz və gözyaşı üçün də keçərlidir. Bu gücdə başqa heç bir dezinfeksiya vasitəsi göz üzərində istifadə edilə bilməz. Digər tərəfdən insan istehsalı heç bir dezinfeksiya vasitəsi gözyaşını əvəz edə bilməz.

Gözyaşının istehsalı da son dərəcə həssas ölçü ilə edilir. Gözyaşı, ancaq buyuz qişanı qurumaqdan xilas edəcək və göz kürəsinin səthinin sürüşkənliyini itirməyəcək miqdarda istehsal edilir. Beləcə, göz hərəkət etdiyində göz qapağının daxili hissəsi olan konyunktivlə gözün üstü arasındakı sürtünmədən qaynaqlanan narahatlıq meydana gəlmir. Xəbərdar edici bir vəziyyət olduğunda, məsələn gözə toz kimi xarici bir maddə girdikdə, gözyaşı istehsalı avtomatik olaraq artır.

Bu bir tərəfdən antiseptik məqsədlə daha çox lizozim fermenti istehsal edilməsi, digər tərəfdən də xəbərdar edici maddənin çölə atıla bilməsi üçün bol miqdarda maye meydana gəlməsini təmin edir. Gözyaşı kifayət qədər istehsal edilməsəydi, göz ilə göz qapağı arasında davamlı sürtünmə olar və gözün hər hərəkəti bizim üçün əziyyət halına gəlirdi. Məsələn gözyaşı quruluğu olan xəstələrdə, gözlərdə davamlı yanma və gözün içinin qum dolu olduğu hissi duyulur. Gözlər şişir, qızarır və xəstəliyin artması ilə xəstə gözünü itirə bilir.

Göz qapağının sərhədindən çıxan kirpiklər gözü toz və xarici maddələrdən qoruyurlar. Qopduqları və ya kəsildikləri zaman təkrar uzanırlar. Uzanma, kirpik əvvəlki ölçüsünə gəldiyində dayanır. Kirpiklər düz, yumşaq və yuxarı doğru yüngülcə qıvracırlar.

Bu forma həm rahat, həm də son dərəcə estetikdir. Kirpiklərin belə forma qazanmaları da, Allahın çox böyük rəhmətidir. Zeis adlı toxumaların ifraz etdikləri yağlı ifrazatla kirpiklər yağlanır, qövslü elastik quruluş qazanırlar. Əgər bu incə baxım edilməsəydi kirpiklər son dərəcə sərt, fırça kimi olacaq, hər göz qırpmada narahat edər və ilişmə hissi meydana gələcəkdi. Qaşlarımız da alnımızdan axan tərini gözün içinə girməsinə mane olur. Ayrıca günəş şüalarını qıraraq gözün içinə əks olunmasına mane olur. Bununla birlikdə insan gözünün estetik görünüşünü tamamlayan çox əhəmiyyətli ünsürdurlər. Rəbbimiz bütün detalları ilə insanı ən gözəl surətdə yaradıb.

Gözü davamlı yuyan və mikroblardan təmizləyən gözyaşı sistemi ilə birlikdə gözdə yağlama sistemi də mövcuddur. Bu sistem gündə təxminən yüz min dəfə, dörd ayrı istiqamətə baxan gözün, bu hərəkətlərin nəticəsində köhnəlməsinə maneə törədir. Bu sayədə göz davamlı yağlanaraq sürtünmə təsirinə və xarici maddələrə qarşı qorunmuş olur. Bu yağ o qədər sürüşkəndir ki, göz hərəkət etdiyində heç bir narahatlıq hiss edilməz. Əgər konyunktivin işində ciddi axsaqlıq olarsa və bu yağlanma əməliyyatı həyata keçməzsə, gözün hər hərəkətində çox böyük və dözülməz ağrılar meydana gələrdi. Halbuki sağlam insan, Allahın yaratdığı bu qüsursuz sistem sayəsində həyatı boyu bu cür narahatlıq çəkməz.

Beş duyğu, tam insanın ehtiyacına uyğun olaraq təşkil edilib. Sözcəlişi qulaq ancaq müəyyən sərhədlər arasında gələn səs titrəşmələrini qəbul edir. Daha geniş sərhədlər daxilində olması isə ilk başda üstün bir şey kimi görünə bilər. Ancaq, "eşitmə limiti" olaraq adlandırılan bu qəbul sərhədi, müəyyən məqsəd üçün nizamlanıb.

Əgər çox həssas qulağa sahib olsaydıq, ürəyimizin döyünərkən çıxardığı səsdən, yerdəki mikroskopik böcəklərin çıxardığı xışıltılara qədər bir çox səsi hər an eşidərdik. Bu da bizim üçün olduqca rahat verici vəziyyət meydana gətirəcəkdi. Qulaqdakı və eşitmədəki bu qüsursuz yaradılış Allahın çox böyük lütfüdür. Necə ki, bir ayədə Rəbbimiz **"Sizin üçün qulaqlar, gözlər və qəlb yaradan Odur. Nə qədər də az şükür edirsiniz!"** (Muminun surəsi, 78) şəklində buyurmaqdadır.

Yeməyi ağızınıza aparmanızla birlikdə həzm sistemi hərəkətə keçir. Ağıza salınan yemək dişlər tərəfindən parçalanır və üyüdüür. Dişlər bu əməliyyat üçün xüsusi olaraq yaradılıblar. Bilinən ən sərt orqanik maddə olan diş minası ilə örtüülərlər və eyni zamanda kimyəvi maddələrə qarşı da çox dayanıqlıdırlar. Hər diş vəzifəsinə uyğun formaya malikdir. Məsələn ön dişlər

itidir, yeməyi qoparır. Köpək dişləri itidir, qidanı parçalayır. Azı dişləri isə qidanı üyüdə biləcək şəkildə yaradılıb. Əgər ağızımızdakı dişlərin hamısı eyni cür olsaydı, məsələn 32 köpək dişi və ya 32 kəsici dişə sahib olsaydıq yemək yeməmiş demək olar qeyri-mümkün hala gələrdi.

Dişlərdəki yaradılışın bir başqa nümunəsi də dişlərin düzülməsində görülür. Hər diş olması lazım olduğu yerdədir. Kəsicilər olmaları lazım olduğu kimi ön tərəfdə, azı dişlər yenə olmaları lazım olduğu yerdə arxa tərəfdədir. Bunların yerinin dəyişdirilməsi belə dişləri tamamilə istifadəsiz hala gətirə bilər. Bir-birindən müstəqil olan üst və alt dişlər arasında da qüsursuz uyğunluq var.

Hər iki bölgədəki dişlər, çənə sümüyü bağlandığı zaman tam olaraq bir-birlərinin üzərinə oturmaq şəkildə yaradılıb. Məsələn tək bir azı dişiniz digər dişlərdən daha uzun olsa və ya üzərində əlavə çıxıntı olsa, ağızınızı bağlaya bilməzsiniz. Bu vəziyyətdə danışmaq və yemək yemə kimi ehtiyaclarınızı belə qarşılaya bilməz vəziyyətə gələrdiniz. Bu uyğunluq Allahın insan üçün var etdiyi nemətlərdən yalnız biridir.

Qidalar bir tərəfdən dişlər tərəfindən üyüdülməyə, bir tərəfdən də kimyəvi hücumu uğrayırlar. Bu hücumu reallaşdıran isə tüpürcək mayesidir. Gündəlik həyatda heç kim ağızındakı bu mayenin fərqi görməz; ifraz olunub ifraz olunmadığını, miqdarının çoxluğunu-azlığını, qısaca bu mövzu ilə bağlı heç bir detalı ümumiyyətlə düşünməz.

Sadə bir ifrazat zənn edilən tüpürcək ifrazatı, əslində çox həssas nisbətlərə sahib müxtəlif kimyəvi maddələr ehtiva edən xüsusi qarışıqdır. Bu maye əvvəlcə qidalardakı dadı almağımızı təmin edir. Qidaların içindəki dad verən molekullar, tüpürcək içində həll edilərək dilin üzərində olan dad qəbul edici sinir ucları ilə birləşirlər. Ancaq bu cür yediyimiz yeməklərin dadını ala bilirik.

Quru ağızla yeyilən yeməklərin dadlarının alınmaması da buna görədir. Ağızda bir-birindən fərqli xüsusiyyətlərə sahib iki fərqli tüpürcək mayesi ifraz olunur. Bunlardan biri karbohidratları çox incə şəkildə parçalayır və qismən şəkərə çevirir. Məsələn çörək karbohidratdır. Əgər ağızınıza bir parça çörək qoyub və bir neçə dəqiqə udmadan gözlənsəniz, parçalanan karbohidratın şəkər dadını dilinizdə hiss edərsiniz. Digər tüpürcək mayesi isə çox sıx bir konsistensiyaya malikdir. Bu yapışqan maye sayəsində yemək yeyərkən ağızın hər tərəfinə yayılmış olan yemək parçaları bir yerə gətirilərək tikə formasını alır.

Yaxşı bəs, tüpürcək ifrazatı olmasaydı nə olardı? Əlbəttə ki, ağızımızdakı quruluqdan dolayı nə yediklərimizi uda bilər, nə qidaların dadını ala bilər, nə də rahat danışa bilərdik. Qatı heç bir qidanı yeyə bilməz, ancaq maye olanlarla bəslənmək məcburiyyətində qalardıq. Bu da insan üçün olduqca çətin vəziyyət olardı. Üç ayrı ifrazat bezindən ifraz olunan tüpürcək, bir tərəfdən yeməkləri nəmləndirərək udulmasını asanlaşdırarkən, digər tərəfdən də ehtiva etdiyi kimyəvi maddə ilə yeməklərin içində bədənə faydalı olan parçaların həll edilməsini təmin edir.

Ağızımız sanki bir kimya laboratoriyası kimi işləyir və yediyimiz qidalardakı nişastanı parçalayır. Tüpürcəkdə olan və pityalin adı verilən ferment bu iş üçün xüsusi yaradılmış kimyəvi maddədir. Pityalin, nişastanı təhlil edərək şəkərə çevirir. Ağızda edilən həzm yalnız kimyəvi proses deyil. Eyni zamanda dişlərin etdiyi mexaniki bir həzm də baş verir. Bu iki həzm növü də bir-birlərini tamamlayacaq şəkildə çalışırlar.

Yeməkləri üyütmədə dilin də əhəmiyyətli rolu var. Çox həssas dad ölçmə xüsusiyyətinə sahib olan dil, eyni zamanda yeməklərin ağızda diyirlənərək boğazdan keçməsində asanlıq təmin edir. Dilin üst səthində və yanlarında olan dörd fərqli dada; acıya, şirinə, duzluya və turşa həssas 10.000-ə yaxın dad nöqtəsi var. Məhz bu dad reseptorları hər gün yediyimiz onlarla növ qidanın dadını bir-birlərinə heç qarışdırmadan qəbul etməyimizi təmin edir.

Belə ki, dil daha əvvəl heç tanımadığı bir qidanın dadını da asanlıqla təhlil edə bilər. Bu sayədə heç bir zaman bir qarpızın dadını qreypprut kimi turş hiss etmərik və ya bir torta duzlu demərik. Üstəlik dad reseptorları milyardlarla insanda eyni qidada eyni dadı qəbul edir. Hər kəs üçün şirin, duzlu, turş kimi anlayışlar eynidir. Bəzi elm adamları dilin bu qabiliyyətini “fövqəladə kimya texnologiyası” olaraq adlandırırlar.

Yaxşı dilin üzərində az sayda dad nöqtəsi olsaydı nə olardı?

O zaman yediyimiz yeməklərin heç birinin dadlarını hiss edə bilməzdik. Nə şirinin, nə qızartmanın, nə çörəyin, nə də başqa bir yeməyin dadını bilə bilməzdik. Hər nə yesək, həmişə eyni yavan dadı alardıq. Yemək yemək zövqlü

nemət olmaqdan çıxaraq, hər gün etmək məcburiyyətində olduğumuz əziyyətli iş halına gələrdi. Ancaq bu belə deyil və dildəki xüsusi dad reseptorları sayəsində yedikimiz bütün yeməklərin dadlarını ayırd edə bilirik.

Mədədəki sistemdə mükəmməl tarazlıq vardır. Qidaların mədədəki həzmi, bu orqanın içindəki xlorid turşusu tərəfindən həyata keçirilir. Ancaq bu turşu o qədər güclüdür ki, tək qidaları deyil, mədə divarını belə əridə biləcək gücdədir. Lakin Rəbbimiz bunun həllini də ən gözəl şəkildə yaradıb: Həzm əsnasında ifraz olunan mədənin selikli qişası adlı maddə mədənin bütün divarlarını örtür və turşunun parçalayıcı təsirinə qarşı mükəmməl qoruma təmin edir. Beləcə mədənin öz-özünü yox etməsinə maneə törədilmiş olur.

Mədənin selikli qişasının tərkibindəki bir səhv onun qoruyucu xüsusiyyətini poza bilər. Halbuki, istər mədənin həzm üçün istifadə etdiyi turşuda, istər o ifrazatdan mədəni qorumaq üçün ortaya çıxan mədənin selikli qişasında qüsursuz uyğunluq var. Mədə boş ikən, zülalları yəni ət kimi heyvan mənşəli qidaları parçalamaqla məsul ifrazat mədədə olmur. Daha doğrusu mədə boş ikən bu ifrazat tamamilə fərqli, parçalayıcı xüsusiyyəti olmayan bir maddə olaraq mədədə mövcuddur.

Zülal ehtiva edən bir qida mədəyə düşdükdə, mədəyə ifraz olunan bir selikli maddə bu təsirsiz maddəni çox güclü zülal parçalayıcı halına gətirir. Beləcə mədə boş qaldıqda bu güclü zülal parçalayıcı, zülallardan ibarət olan mədəyə zərər vermir. Mədədəki mayenin, qida düşdükdə parçalayıcı xüsusiyyət qazanması Allahın insan üzərindəki qorumasının çox mükəmməl nümunəsidir.

Tənəffüs sistemi, həssas tarazlıqlar üzərinə quruludur. Tənəffüs edərkən ciyərlərimizə çəkdiyimiz havanın soyuq və kirli olması səhhətimizə mənfi təsir edir. Buna görə havanın əvvəldən təmizlənmiş və isidilmiş olması lazımdır. Burnumuz tam da bu işə uyğun olaraq yaradılıb; burun divarlarında olan tüklər və içəridəki yapışqan maddə, içəri girən havadakı tozları tutaraq filtr funksiyasını həyata keçirir. Həmçinin hava, burun içindəki qıvrımlardan keçərək istilənir.

Burun sümükləri içində elə xüsusi quruluş var ki, içəri girən hava, burun içində ancaq bir neçə dövr atdıqdan və isindikdən sonra ciyərlərə gedə bilər. Kiçik bir sümüyün içində hava axımına bir neçə dövr atdıracaq quruluş ancaq xüsusi yaradılış sayəsində ortaya çıxa bilər. Çünki havanın hərəkətini istiqamətləndirmək bəzi hesablama və planlama nəticəsində həyata keçirilə bilər. Belə xüsusi quruluşun, bir başqa sistemin ehtiyacına cavab vermək

(ciyəyə gedən havanı isitmək və təmizləmək) üçün var olması hər iki sistemi də Rəbbimizin xüsusi olaraq yaratdığına dəlildir.

Bütün bu saydığımız pillələr nəticəsində içəri girən hava nəmləndirilmiş və tozlardan təmizlənmiş şəkildə nəfəs borusuna gedir. Bu qüsursuz sistemin içindəki hər detal Allahın üzərimizdəki rəhmətinin dəlilidir. Atmosferdəki incə nizam, burnumuzun qüsursuz yaradılışı, burun içindəki bütün detallar xüsusi olaraq var edilib. Hər bir detalda Allahın insanlar üzərindəki qorumasını, şəfqətini, mərhəmətini açıq-aşkar görürük.

İnsanın bədənindəki şəkər miqdarının müəyyən məhdudiyyətlər içində olması həyatın davamı üçün zəruridir. Amma gündəlik həyatda şəkərli qidalar yeyərkən əlbəttə ki, bu həssas tarazlığın hesabını siz edə bilməzsiniz. “Sizin üçün” bu hesab aparılır. Qanınızdakı şəkər miqdarı yüksəldiyində pankreas (mədəaltı vəz) adı verilən orqanınız insulin deyilən xüsusi maddə ifraz edir. Bu maddə qaraciyər və bədəndəki digər hüceyrələrə qandakı artıq şəkəri geri çəkib yığmalarını əmr edir. Qandakı şəkər nisbəti, beləcə heç bir zaman təhlükəli səviyyəyə çıxmaz. Onlara nəzarət etmək bir tərəfə, gündəlik həyatda sizin nə pankreastan nə insulindən nə də qaraciyərdən xəbəriniz olmaz.

Qanınızdakı şəkərin yüksəldiyini fərq etməzsiniz, hətta önünüzə fərqli şəkər nisbətləri olan iki şüşə qan qoyulsa aradakı fərqi anlaya bilməzsiniz. Bunun üçün laboratoriyaya, inkişaf etmiş alətlərə ehtiyacınız var. Amma heç vaxt görmədiyiniz və bilmədiyiniz bəzi hüceyrələriniz, qandakı şəkəri bu laboratoriya və alətlərdən daha həssas şəkildə ölçür və nə edilməsi lazım olduğuna qərar verirlər. Sonra lazımlı tədbirlər alınır, hüceyrələr qandakı şəkəri tanıyıb, ayırd edib, tuturlar. Yediyi hər hansı şəkərli yemək səbəbi ilə asanlıqla ölə biləcək olan insan, Allahın onun bədəninə yerləşdirdiyi bu bənzərsiz qoruma sistemi sayəsində həyatda qalır.

Skelet başdan sona mühəndislik möcüzəsidir. Bədənə quruluş olaraq dəstək sistemidir. Eyni zamanda beyin, ürək, ağciyər kimi həyati orqanların qorumasını edir, daxili orqanlara dəstək olur. İnsan bədənində, heç bir süni maşın tərəfindən təqlid edilə bilməyən üstün hərəkət qabiliyyəti verir. Skeleti meydana gətirən sümüklər də üstün quruluşa sahibdirlər.

Məsələn; omba sümüyü, şaquli vəziyyətdə bir ton ağırlığı qaldıra biləcək gücdədir. Necə ki, atılan hər addımda bu sümüyümüzə, bədən ağırlığımızın üç misli qədər yük minir. Hətta sırıqla yüksək atlayış edən bir atlet yerə enərkən omba sümüyünün hər kvadrat santimetri 1400 kiloluq təzyiqə məruz qalır.

Yaxşı bəs, sümük deyilən və bir tək hüceyrənin bölünməsi nəticəsində ortaya çıxan bu quruluşu, bu qədər qüvvətli edən nədir?

Sualın cavabı sümüklərin bənzərsiz yaradılışında gizlidir. Bu bənzərsiz yaradılış sayəsində sümüklər, həm son dərəcə möhkəm, həm də rahatlıqla istifadə edilə biləcək yüngüldürlər. Əgər əksinə olsaydı, yəni sümüklərin içi, çöl tərəfində olduğu kimi sərt və tamamilə dolu olsaydı, həm sümük ağırlığı insanın daşıya biləcəyindən çox olardı, həm də sümüyün quruluşu sərt və ən kiçik zərbədə çatlayar və qırılardı. Sümüklərimizin bu mükəmməl yaradılışı, bizim son dərəcə rahat həyat sürməyimizi, çox çətin hərəkətləri asanlıqla və heç bir ağrı hiss etmədən edə bilməyimizi təmin edir.

Sümüyün quruluşunun bir başqa xüsusiyyəti də bədənin lazımlı bölgələrində elastik quruluşa sahib olmasıdır. Məsələn sinə qəfəsi; ürək və ağciyər kimi həyati orqanları qoruyarkən, bir tərəfdən də ağciyərlərə havanın dolmasını və boşalmasını təmin edəcək şəkildə genişlənir və büzülür. Sümüklərin elastikliyi zamanla dəyişə bilər.

Məsələn qadınlarda ləyən qurşağı sümükləri, hamiləliyin son aylarına doğru boşalır və bir-birlərindən bir az ayrılırlar. Bu son dərəcə əhəmiyyətli detaldır, çünki bu boşalma sayəsində körpənin başı doğum əsnasında əzilmədən çölə çıxa bilər. Skeletin bu hərəkət qabiliyyəti Allahın sonsuz şəfqətinin təcəllisidir.

Atdığım hər addımda onurğamızı meydana gətirən fəqərələr bir-birinin üzərində hərəkət edir. Bu davamlı hərəkət və sürtünmə, onurğanın parçalanmasına səbəb olacaq ikən bu təhlükənin qarşısını almaq üçün hər bir fəqərələr arasına disk deyilən dayanıqlı qığırdaqlar yerləşdirilib. Bu disklər amortizator vəzifəsi icra edirlər. Üstəlik hər addım atdıqda, bədən ağırlığından qaynaqlanan reaksiya qüvvəti yerdən bədənə gəlir.

Bu qüvvət, onurğanın sahib olduğu amortizatorlar və “qüvvə paylayıcı” qıvrımlı forması sayəsində, bədənə zərər vermir. Əgər reaksiyanı azaldan elastiklik və xüsusi quruluş olmasa, ortaya çıxan qüvvə birbaşa kəllə beyinə çatdırılardı və onurğanın üst ucu, kəllə sümüklərini parçalayaraq beynin içinə girərdi.

Bütün bu detallar Allahın üstün yaratmasının dəlillərindəndir. Allah bəndələrini sevəndir, onlara acıyan, mərhəmət edən, şəfqətini təcəlli etdirəndir. Yaratdığı hər nemət, təqdim etdiyi hər qüsursuz sistem insanın rahatlaması üçündür. Allah insanı eyni zamanda ən gözəl, ən estetik, gözə ən çox zövq verən şəkildə var edib. İnsan bədəninə sadəcə kənardan baxıldıqda

belə Allahın mükəmməl sənəti dərhal görülməyə bilər. Mömin surəsində belə bildirilir:

Sizin üçün yeri məskən, göyü də tavan edən, sizə surət verib sizi ən gözəl surətə salan və sizə təmiz qidalardan ruzi verən Allahdır. Bu, sizin Rəbbiniz olan Allahdır. Aləmlərin Rəbbi olan Allah çox ucadır. (Mömin surəsi, 64)

Sümüklərin bir-birlərinə əlavə olunduqları yerlərdə də çox üstün yaradılış vardır. Oynaqlar bir ömür boyu hərəkət etdikləri halda yağlanmağa ehtiyac duymazlar. Çünki oynaqların sürtünmə səthləri, incə və məsaməli qığırdaq təbəqəsi ilə örtülüb və bu təbəqələrin altında tünd və sürüşkən maye olur. Sümük, oynağın bir yerinə təzyiq göstərsə bu maye, məsamələrdən çölə fısqırır və oynaq səthinin “yağ kimi” sürüşməsini təmin edir.

İnsan bu mükəmməl yaradılış sayəsində bir-birindən çox fərqli hərəkətləri böyük sürət və rahatlıq içində yerinə yetirir. Hər şeyin bu qədər mükəmməl olmadığını, məsələn ayağımızın tək bir uzun sümükdən meydana gəldiyini düşünün. Gəzmək böyük problem halına gələcək, son dərəcə kobud və hərəkətsiz bədənimiz olacaqdı.

Bir yerə oturmaq belə çətinləşəcək, bu cür hərəkətlər əsnasındakı ayaq sümüyü asanlıqla qırıla biləcəkdə. Halbuki insanın skeleti, bədəninin hər hərəkətinə asanlıqla icazə verəcək quruluşdadır. Skeletin sahib olduğu bütün xüsusiyyətləri bəndələrinə qarşı çox mərhəmətli olan Rəbbimiz yaradır. Allah, Quranda belə bildirir:

... (Uzunqulağın) sümüklərinə bax, gör onları necə birləşdirir, sonra da onları ətə örtürük!... (Bəqərə surəsi, 259)

Metrərlə uzunluqda amma tək parçadan ibarət toxuma düşünün; bu həm istiliyi, həm də sərinliyi təmin edəcək xüsusiyyətlərə eyni anda sahib olan; möhkəm amma eyni zamanda çox estetik, hər cür xarici təsirə qarşı çox təsirli qoruma təmin edən toxuma olsun. İnsan bədənini və digər bütün canlıların bədənini növlərə görə bəzi dəyişikliklər göstərərək örtən dəri toxuması yuxarıdakı xüsusiyyətlərin hamısına malikdir. Dərinin yalnız bir hissəsinin

təxrib olması əvvəlcə bədəndə əhəmiyyətli su itkisinə səbəb olacağı üçün ölümə gətirib çıxarar.

Dərimizin 1 sm altını qaldırdığımızda qarşılaşacağımız mənzərə; yağların və zülalların meydana gətirdiyi, çox müxtəlif damarların da olduğu estetik olmayan, hətta qorxuducu belə sayıla biləcək görüntü olacaq. Dəri, bütün bu quruluşu bağlayıcı xüsusiyyəti sayəsində həm bədənimizə çox əhəmiyyətli estetik töhfə verərkən, həm də bütün xarici faktorlardan qorunmamızı təmin edir ki, yalnız bu xüsusiyyəti belə dərimizin varlığının nə qədər əhəmiyyətli olduğunu göstərməyə kifayətdir. İnsan həyatında vacib əhəmiyyətə sahib olan dəri, Allahın sonsuz rəhmətinin çox gözəl təcəllisindən biridir.

Rəbbimiz dərinə yaradaraq insana həm çox gözəl görünüş vermiş, həm də bir santimetr altına yerləşdirdiyi maddələrlə acizliyini fərq etməsini təmin etmişdir. Dəri, qulaqdan, burundan hətta gözdən belə əhəmiyyətli orqandır. Digər duyğu orqanlarımız olmadan yaşaya bilərik. Amma dəri olmadan insanın həyatını davam etdirməsi mümkün deyil. Çünki insan bədəninin ən həyati mayesi olan suyun dəri olmadan bədəndə saxlanması mümkün deyil.

Dəri dayanıqlı və elastikdir: Üst dəri səthindəki hüceyrələrin əhəmiyyətli hissəsi ölüdür. Alt dəri isə canlı hüceyrələrdən meydana gəlir. Üst dəri hüceyrələri bir müddət sonra hüceyrə xüsusiyyətlərini itirməyə başlayırlar və “keratin” adını verdiyimiz sərt maddəyə çevrilirlər. Ölən bu hüceyrələri keratin maddəsi bir yerdə tutur və bədəni qoruyan zireh meydana gətirir.

Dərinin daha sərt və qalın olması halında qoruyucu xüsusiyyətinin artacağı düşünülə bilər. Ancaq bu yanıltıcıdır. Əgər bir filin və ya kərgədanın kimi sərt və qalın dəriyə sahib olsaydıq, olduqca hərəkətli olan bədənimiz bu qabiliyyətini itirəcək və kobudlaşacaqdı. Onsuz da hər hansı canlı növü olursa-olsun, dəri heç vaxt lazım olandan qalın olmaz. Dərinin quruluşunda çox ölçülü, çox idarəli plan var.

Üst dəri hüceyrələrinin daima öldüyünü və bu əməliyyatın heç vaxt dayanmadığını düşünək. Bu vəziyyətdə dərimiz qalınlaşmağa davam edəcək, bir müddət sonra həddindən artıq qalın hala çevriləcəkdə. Amma heç vaxt belə olmur, dəri həmişə lazım olduğu qalınlıqdadır.

Yaxşı bəs, bu necə olur?

Dəri hüceyrələri harada dayanacaqlarını necə bilirlər?

Dəri toxumasını meydana gətirən hüceyrələrin, harada dayanacaqlarını öz-özlərinə tapdıqlarını və ya bu sistemin təsadüfi formada meydana gəldiyini iddia etmək son dərəcə məntiqsiz və gülməli iddia olacaq. Dərinin quruluşunda açıq-aşkar yaradılış var. Bu yaradılışı meydana gətirən də heç şübhəsiz ki, aləmlərin Rəbbi olan Allahdır. Və dərinin insanın hər cür ehtiyacını nəzərə alaraq yaradıb. Dəri, Allahdan rəhmət və nemət olaraq insanların xidmətinə təqdim edilib.

Dəri isti havalarda bədənin sərinləməsini təmin edən mexanizmləri ehtiva edir. Soyuq havalarda isə bədən istiliyini qoruyur: Soyuq havalarda dəridəki tər bezləri işlərini yavaşladır və qan damarları daralır. Beləcə dəri altında qan dövranı azalacağından bədən istiliyinin çölə çıxmasına maneə olur. Bütün bunların bizə göstərdiyi nəticə, insan dərisinin həyatımızı asanlaşdırmaq üçün xüsusi olaraq yaradılmış mükəmməl orqan olmasıdır.

Dəri həm qoruyur, həm “kondisioner” funksiyası yerinə yetirir, həm də elastikliyi sayəsində hərəkət asanlıığı təmin edir. Üstəlik, son dərəcə estetikdir. Bu cür dərinin yerinə sərt, qalın və kobud dərimiz ola bilərdi. Elastik olmayan, buna görə də, bir az kökəldikdə çatlayıb açılacaq dərimiz də ola bilərdi. Ya da yayda istidən huşunu itirməmizə, qışda çox asanlıqla donmamıza səbəb olacaq dəriyə də sahib ola bilərdik. Ancaq bizi yaradan Rəbbimiz, ən komfortlu, ən rahat və ən estetik şəkildə dəri ilə bədənimizi örtüb. Çünki, **“O, yaradan, yoxdan var edən, (yaratdıqlarına) surət verən Allahdır...”** (Həşr surəsi, 24)

İnsan bədənində 100 trilyon hüceyrədən keçən qan dövranı sisteminin ən mühüm elementi, şübhəsiz ki, ürəkdir. Ürək; kirli və təmiz qanın bir-birinə qarışmadan bədənin fərqli bölgələrinə nasosla vurulmasını təmin edən dörd fərqli otaqcığı ilə, təhlükəsizlik klapanı vəzifəsi icra edən qapaqcıqları ilə son dərəcə həssas tarazlıqlar üzərinə qurulmuş yaradılışa malikdir. Heç bir müdaxiləmiz olmamasına baxmayaraq həyatımız boyu müəyyən tempdə heç ara vermədən atan ürəyimiz, Allahın Rəhman və Rəhim sifətinin açıq dəlillərindən biridir.

Hələ ana qarnında ikən atmağa başlayan ürək, dəqiqədə 70–100 dəfə templə həyat boyu heç ara vermədən çalışır; sadəcə hər çırpınma arasında yarım saniyə dincələr və bir gün içində təxminən 10.000 dəfə döyünür. Bu

rəqəmi insan ömrünün uzunluğunu nəzərə alsaq qarşımıza çox böyük rəqəm çıxacaq. Fəaliyyətində son dərəcə incə nizama malik olan ürəkdəki bütün quruluş xüsusi olaraq yaradılmışdır.

Ürəkdə; təmiz və kirli qanın bir-birlərinə qarışmamasından, bədən təzyiqinin nizamlanmasına, qidaların bütün bədənə daşınması üçün lazımlı əməliyyatlardan, qanı lazım olduğu qədər nasosla vuran sistemlərə qədər hər detal üçün fərqli xüsusiyyət düşünülmüş və ürək buna görə dizayn edilmişdir. Rəbbimiz ürəyi bədənə ən etibarlı yerlərindən birinə yerləşdirib. Ürək, sinə qəfəsinin içində yer alaraq, çöldən gələcək zərbələrə qarşı olduqca yaxşı qorunub.

Ürəyin nasosla vurduğu qan miqdarı bədənə ehtiyacına görə dəyişir. Normal şərtlərdə ürək dəqiqədə 70 dəfə vurur. Yorucu məşqlər əsnasında isə əzələlərimiz daha çox oksigenə ehtiyac duyduğu üçün, ürək iş tempini dəqiqədə 180 dəfəyə qədər yüksəldərək nasosla vurduğu qan miqdarını artırır.

Belə olmasaydı nə olardı?

Bədənin daha çox enerjiyə ehtiyac duyduğu bir anda, ürək normal tempdə işləsəydi, tarazlığı pozulacağından bədəndə böyük zərər meydana gələrdi. Halbuki ürəyin sahib olduğu mükəmməl quruluş sayəsində belə bir şey olmaz. Bizim hər hansı bir nizamlama etməyimizə gərək qalmadan ürək, nasosla vurulacaq qan miqdarını özü nizamlayır.

Ürəyin nasosla vuracağı qan miqdarına xüsusi sinir sistemi nəzarət edir. İstər yuxuda olaq, istər oyaq olaq sinir sistemimiz nasosla vurulması lazım olan qan miqdarını və qan nasoslama sürətini özbaşına nizamlayır. Harada, nə vaxt, nə qədər qan lazım olduğunu heç bir müdaxilə olmadan nizamlayan ürəkdəki quruluş tək sözlə qüsursuzdur. Bu sistemi ürək öz-özünə yarada bilməyəcəyinə və ya bu mükəmməl sistem təsadüfən meydana gələ bilməyəcəyinə görə, ürək yaradılmışdır.

Sonsuz elm sahibi olan Allah ürəyimizi də ola biləcək ən qüsursuz şəkildə yaradıb. Bütün xüsusiyyətlərində də görüldüyü kimi ürəkdəki quruluş da bizə qüsursuz yaradılışı və özünü yaradan üstün güc sahibi Allahın sənətini tanıdır. Allah sonsuz rəhmət sahibi olduğu üçün, lütf edərək insanın

yaradılışında üstün sənətini təcəlli edib. Bu qədər incəliyin, nizamın, qüsursuzluğun, planın bir yerdə yaradılmış olması Rəbbimizin biz bəndələrinə olan sevgisinin və şəfqətinin dəlillərindəndir.

Bir çayı qarışdırmaq, qəzetin səhifələrini çevirmək, yazı yazmaq kimi adi gördüyümüz əməliyyatları icra edən əlimiz mükəmməl mühəndislik möcüzəsi olaraq işləyir. Əl bir-birindən fərqli çoxlu sayda funksiyaya sahib, qüsursuz yaradılış dəlilidir. Çoxlu sayda əzələ və sinirə sahib olan qollarımız, şərtlərə görə əlimizin qüvvətli və ya yumşaq qavramasında köməkçi olurlar. Məsələn, insan əli yumruq sıxılmadıqda belə, 45 kiloqram qüvvə ilə istənilən obyektə vura bilər. Digər tərəfdən, baş barmağı ilə şəhadət barmağı arasında qalınlığı millimetrin onda biri olan kağız parçasını da hiss edə bilər.

Görüldüyü kimi bu iki əməliyyat da bir-birindən tamamilə fərqli xüsusiyyətlərə sahib əməliyyatlardır. Biri çox incə nizam tələb edərkən, digəri tam əksinə böyük güc tələb edir. Amma biz, kağızı götürərkən də, yumruq atarkən də 1 saniyə belə necə etməyimiz lazım olduğunu düşünmürük, ikisi arasındakı güc fərqi nizamlaşdırmağı da düşünmürük. Çünki insan əli bütün bu əməliyyatları eyni anda edə biləcək formada yaradılıb. Əldəki bütün barmaqlar, funksiyalarına görə ən uyğun uzunluqda və ən uyğun yerdədir, ayrıca bir-birlərinə mütənəsibdirlər.

Məsələn, normal baş barmağa sahib əllə atılan yumruğun gücü, normaldan daha qısa baş barmağa sahib əlin atdığı yumruğun gücündən daha çoxdur. Çünki baş barmaq, özü üçün seçilən uyğun uzunluq sayəsində digər barmaqların üzərinə qıvrıla bilməkdə, beləcə onları dəstəkləyərək güc artımını təmin etməkdədir. Bütün bunlardan əlavə; insanda iki əlin eyni anda, mükəmməl uyğunluqla çalışdığı da əlavə olunduqda, əldəki yaradılışın qüsursuzluğu daha dəqiq ortaya çıxır.

Allah, əl orqanını insanlar üçün xüsusi olaraq yaradıb. Hər xüsusiyyəti ilə, Allahın yaratma sənətindəki qüsursuzluğu və nümunəsizliyi bizlərə göstərir. Bütün kainatdakı qüsursuz yaradılış insan bədənində də ən üst səviyyədə mövcuddur. İnsan bədəninin hər detalı Allahın Rəhman və Rəhim sifətini ən gözəl şəkildə sübutudur. İnsanın üzərinə düşən işə bu dəlillər üzərində diqqətlə düşünüb, rəhmətini hesabsız olaraq verən Allaha könüldən təslim olmaqdır.

Bədəni əhatə edən damarlarda olan qan bir nəqliyyat şəbəkəsi kimi axır və insan bədəninin hər nöqtəsini ziyarət edən sonsuz bir çayı xatırladır. Bu çay, bədəndəki səfəri əsnasında hüceyrələrin ehtiyacı olan maddələri paketlər

halında daşıyır. Çayın daşdığı bu paketləri bir növ yük paketi olaraq xarakterizə etməli olsaq, bu paketlərdə yemək, su və bəzi kimyəvi maddələr var. Çatdırılması lazım olan ən təcili paket isə oksigendir. Çünki hüceyrələr oksigensiz qalsalar qısa müddət ərzində ölərlər. Ancaq bədəndə qurulmuş olan qüsursuz sistem sayəsində paketlərin hamısı hüceyrələrə tam vaxtında daşınır və həmişə doğru ünvanlara təslim edilir.

İnsan gündəlik həyatında bədənindəki bu çayın axışını heç vaxt hiss etməz. Ancaq insan bədəni o qədər mükəmməl sənətlə yaradılıb ki, bədənin hər nöqtəsi damarlarla örtülü olduğu halda, kənardan baxdıqda bu damarlar bilinmir. Çünki insan bədənini örtən 2 millimetr qalınlığındakı dəri təbəqəsi damarları ustalıqla gizləyir. Bu təbəqə əslində o qədər incədir ki, dəridə meydana gələn ən kiçik cızıq belə qanın çölə sızmasına səbəb olar. Əgər damarlar, incə və estetik dəri ilə gizlədilməsəydi, şübhəsiz dünyanın ən gözəl insanı belə üzünə baxıla bilməyəcək qədər çirkin və ürpərdici görünüşə sahib olardı. Bu estetik görünüş Rəhman olan Allahın insanlara gözəl lütfüdür.

Qan mayesinin ən möcüzəvi xüsusiyyətlərindən biri də “laxtalanma” mexanizmidir. Laxtalanma sayəsində, zərər görmüş bir damarda meydana gələ biləcək olan qan itkisi ən aşağı səviyyəyə endirilmiş olar. Laxtalanma mexanizmində qanın içində olan çoxlu sayda zülal, ferment və vitamin bir nizam içində vəzifə alır. Bu xüsusiyyəti ilə laxtalanma mexanizmi elm adamları tərəfindən qüsursuz planlama və yaradılış nümunəsi olaraq göstərilir.

Bəzən insan bədənində meydana gələn kiçik bir cızıq və ya kəsik nəticəsində qanama olur. Normal şərtlərdə bədəndəki bütün qanın eynilə su sızdıran şüşə kimi bu dəlikdən çölə axması və kiçik cızığın belə insanı qan itkisindən öldürməsidir. Ancaq bu olmur. Bu yaranın ətrafında qan laxtalanmağa başlayır və laxtalanmış qan, dəliyi sanki tıxac kimi tıxayır. Bu vəziyyət, dibi dəlinən bir şüşənin içindəki suyun çölə axmaması üçün dəliyi təmir etməsinə və qatılaşıra q dəliyi tıxamasına bənzəyir. Bu, şübhəsiz böyük möcüzədir.

Qanın bu xüsusiyyəti dünyadakı hər insanın həyatını xilas edir. Əks halda çox kiçik yara belə insanların ölümünə səbəb olacaq. Ancaq Rəbbimiz bəndələrinə olan sonsuz şəfqəti və mərhəməti ilə laxtalanma kimi möcüzəvi yolla insanları qorumaqdadır. Laxtalanma isə çox kompleks və möcüzəvi vəziyyətdir. Laxtalanmanın meydana gəlməsi üçün çox sayda ferment bir yerə gəlməkdə və çox əhatəli reaksiyalar həyata keçməkdədir. Burada bəhs edilən fermentlər, zülallar, cansız, şüursuz, kor atomların fərqli formalarda

düzülmələrindən meydana gəlmiş quruluşdur. Bunların hər biri, yaralanma hadisəsinin ən başından bəri bir vəzifə boyunlarına götürərək, ən təcili şəkildə axan qanı dayandırmaq üçün mütəşəkkil olurlar, dərman istehsal edər kimi lazımlı zülalları istehsal edirlər, kömək üçün digərlərinə xəbər göndərirlər, digərləri xəbərin mahiyyətini anlayıb dərhal hadisə yerinə gəlir və hər biri vəzifəsini əskiksiz yerini yetirirlər.

Sistem ən kiçik detalına qədər qüsursuz şəkildə işləyir. Əgər bu həyati sistemdə bir axsaqlıq olsaydı nə olardı düşünək: Yara olmadığı halda qan birdən-birə laxtalanmağa başlasaydı ya da yaranın ətrafında yaranan laxta, olduğu yerdən ayrılısaydı və ya laxtalanmada rol alan zülallar arasındakı xəbərləşmədə axsaqlıqlar olsaydı...

Bunlardan hər hansı birinin olması vəziyyətində ürək, ağciyər və ya beyin kimi həyati əhəmiyyətə sahib orqanlara gedən yollarda tıxanma, qan itkisindən ölmə kimi vəziyyətlərlə qarşılaşardıq. Qanın laxtalanması deyildikdə, yalnız gözlə görülən yaralardakı laxtalanma ağla gəlməməlidir. Gün ərzində çox sıx başımıza gələn, ancaq çox vaxt fərq etmədiyimiz kapillyar damar parçalanmalarının təmir edilə bilməsi üçün də laxtalanma sisteminin olması zəruridir. Ayağınızı masanın kənarına ya da stula vurduğunuzda çoxlu sayda kapillyar damarınız parçalanır. Bu vəziyyət daxili qanaxmalara gətirib çıxarır ancaq laxtalanma sistemi sayəsində qanaxma dərhal dayanır və arxasından təmir əməliyyatı başlayır.

Laxtalanma sistemi olmasaydı nə olardı?

Hemofiliya olaraq xarakterizə edilən xəstəlik ortaya çıxardı. Hemofiliya narahatlığı olan insanlar ən kiçik zərbədən belə qorunmaları lazımdır. Çünki xüsusilə xəstəliyin irəli mərhələlərində çox kiçik bir qanaxma belə dayandırıla bilinmir, bu da xəstənin qan itkisindən ölümünə səbəb olur. Qanımızdakı laxtalanma xüsusiyyəti mütləq olmaq məcburiyyətindədir. Üstəlik çox möhkəm nəzarətə tabe tutulması da lazımdır. Hər detalı ayrı plan və yaradılış məhsulu olan bu sistem, Allahın sonsuz elminin, aqlının və gücünün göstəricisidir. İnsan əli kəsildiyində ya da bir qəzaya düşdükdə, yaralandıqda Allahın bu nemətinə möhtacdır. Öz başına qanını dayandırması, yaralarını sağaltması mümkün deyil.

İnsan bədəni bir çox düşmən və təhlükə mərkəzi ilə ətraflı əhatə edilmiş vəziyyətdədir. Bu düşmənlər bakteriyalar, viruslar və buna bənzər mikroskopik canlılardır. Düşmənlər, tənəffüs edilən havadan, içilən suya, yeyilən yeməkdən içində olan mühitə qədər hər yerdə varlar. Ancaq Rəbbimiz insanı bu təhlükələrdən qorumaq üçün bədən içində qüsursuz sistemlər var edib. Məsələn dəri hüceyrələrində olan keratin maddəsi, bakteriya və göbələklər üçün aşılması çox çətin maneə meydana gətirir.

Dəri üzərinə gələn yad canlılar bu divarı aşıb içəri girə bilməzlər. Üstəlik keratin ehtiva edən xarici dəri davamlı tökülür və altdan gələn dəri ilə təzələnir. Beləcə dəri arasına sıxışan istənməyən mikro canlılar, dərinin bu daxildən xaricə doğru yenilənmə hərəkəti sayəsində, ölü dəri ilə birlikdə bədəndən uzaqlaşdırılırlar. Düşmənin içəri girməsi, ancaq dəri üzərində açılan yara ilə mümkün olur.

Virusların bədənə girmək üçün istifadə etdikləri yollardan biri də havadır. Düşmən, tənəffüs edilən bu hava sayəsində bədənə girməyə çalışır. Ancaq burun seliyində olan xüsusi ifrazat və ağciyərlərdə olan hüceyrə udan müdafiə işçiləri (faqositlər), bu düşmənləri qarşılayar və təhlükə böyümədən vəziyyətə əl qoyarlar. Yeməklər yolu ilə bədənə girməyə cəhd edən mikrobların çox böyük hissəsi də mədə turşusu və incə bağırsaqdakı həzm fermentləri tərəfindən xarici edirlər.

Yuxarıda saydıqlarımızın hər biri, virus və bakteriya kimi təhlükəli maddələrin bədənə girmələrinə maneə törətmək üçün Rəbbimizin var etdiyi qüsursuz müdafiə mexanizmləridir. Ancaq bu müdafiə etmə bunlarla da məhdud deyil. İnsan bədənində düşmənlərə qarşı döyüşən üstün müdafiə sistemi də var. İnsan isə öz bədənində bu cür mükəmməl sistemin işlədiyindən xəbərdar belə deyil.

Halbuki fərqiində olmadığı bu sistem onu mütləq bir ölümdən qoruyur. Məlumdur ki, müdafiə sistemini yaradan, bütün insan bədənini yaradan, üstün məlumat və güc sahibi Yaradıcıdır. Məhz o yaradıcı, insanı hər cür çətinlik və sıxıntıdan əsirgəyən, ona acıyan sonsuz şəfqət sahibi Allahdır.

Nəfəs almaq, yemək yemək, gəzmək və s. insanlar üçün çox təbii hadisələrdir. Amma insanların bəziləri bu həyatı əhəmiyyətə sahib hadisələrin necə meydana gəldiyini düşünməzlər. Məsələn içində vitaminlər, zülal və ya müxtəlif minerallar olan bir yemək yediyinizdə, o yeməyin necə bədəninizə faydalı hala gələcəyini düşünməzsiz.

Vitamin və ya zülalları kimin təhlil edib, əlaqəli orqana çatdıracağını, qanınıza hansı nisbətdə qarışacağını, nə qədərinin sizin üçün çox ya da az olduğunu heç ağılınıza gətirməzsiniz. Siz “yaxşı qida qəbul edirəm” düşüncəsində ikən bədəniniz, bu qidanı “yaxşı” hala çevirə bilmək üçün heç düşünə bilməyəcəyiniz qədər detallı əməliyyatlar aparır.

Bədənimiz Rəbbimizin ilhamı ilə bütün bu çətin işləri bizim əvəzimizə edir. Hər qidadakı faydalı və zərərli maddələri ayırır, istifadəyə keçirir, gərəksiz olanlarını da bədən xaricinə atır. Bütün bunlar Allahın insanlara olan sevgisinin çox əhəmiyyətli işarələrindəndir. Rəbbimiz bizim üzərimizə belə önəmli və həyati əhəmiyyətə sahib məsuliyyətləri yükləməyərək şəfqət və mərhəmətini göstərmişdir.

Ağrının meydana gəlməsi də, Allahdan bir rəhmətdir. Əksər insan bu neməti dərk etmir və indiyə qədər bəlkə də, bunu heç düşünməyi. Amma ağrılar sayəsində insan, bədəninə yolunda getməyən vəziyyət olduğunu anlaya bilməkdə, həkimə gedib bu narahatlığını müalicə etdirə bilməkdədir. Əgər ağrı olmasaydı, insan nə mədəsində bir narahatlıq olduğunu anlayacaq, nə də böyrəklərindəki bir daşın varlığını fərq edəcəkdi.

Fərq etmədiyi üçün də, ancaq xəstəliyi davamlı bir hal alıb, kənardan fərq ediləcək formaya çevrildiyində bu vəziyyəti başa düşə biləcəkdi. Ancaq Allah hər xəstəliyin əlamətlərini, mərhəmətinin bir təcəllisi olaraq insanlara hiss etdirməkdə, buna görə də, bir çox xəstəliyə əvvəldən diaqnoz qoyula bilməkdədir.

Qoxu hiss etmə duyğusu da, Allahın Rəhman və Rəhim sifətinin bənzərsiz təcəllisidir. İlk anda ağılımıza gələn qoxuları sıralayaq: Güllər, qərənfillər, yasəmənələr, lavandalar, çəmən otu və fərqli bitkilərin bahar aylarında ətrafa yaydıqları təəccüblü qoxular; çiçək açmış portağal, naringi və limon ağaclarının ətrafa yayılan qoxuları; müxtəlif ətiqlərin xoşagəlimli qoxuları; müxtəlif ədviyyatların qoxuları; səhər oyandıığımızda mətbəxdən gələn qızarmış çörək, çay və ya qəhvənin cazibədar qoxuları, mənqəldə bişən ətin qoxusu ya da sabunun tərtəmiz qoxusu...

Bu qoxular sonsuz lütf sahibi və bənzərsiz var edən Rəbbimizin bizlərə təqdim etdiyi çox böyük nemətlərdir. Qoxu olaraq təyin etdiyimiz şey əslində obyektlərdən buxarlaşan kimyəvi dənəciklər, yəni molekullardır. Məsələn, təzə üyüdülmüş qəhvə qoxusu hesab etdiyimiz və hiss etdiyimizdə bizə xoş gələn qoxunun qaynağı qəhvəyə aid uçucu qoxu molekullarıdır. Buxarlaşma nə qədər sıx olsa, meydana gələn qoxu da o cür nəzərə çarpan olar. Sobada bişməkdə

olan bir keksin bayat kekslə nisbətə daha çox qoxu yaymasının səbəbi sobadakı keksdən daha çox qoxu zərrəsinin mühitə yayılmasıdır. Çünki istinin təsiri ilə qoxu molekulları havada sərbəst hərəkət etməyə başlayır və geniş sahəyə yayıla bilirlər.

Bu nöqtədə insan həyatı üçün təşkil edilmiş bəzi həssas tarazlıqların olduğuna diqqət çəkmək lazımdır. Hal-hazırda olduğunuz mühitdə daş, dəmir, şüşə kimi iy verməyən maddələr var. Çünki bu saydıqlarımız otaq istiliyində buxarlaşmazlar. Bir anlığına otağınızda hər şeyin iy verdiyini fərz edək. Belə bir vəziyyətin nə qədər narahatlıq doğuracağını heç düşündünüz mü?

Maraqlı olan digər bir həqiqət də, suyun aşağı temperaturda buxarlaşma xüsusiyyətinin olmasına baxmayaraq qoxusunun olmamasıdır. Sudakı bu xüsusi yaradılış da çox əhəmiyyətlidir. Beləcə quru bir gül ilə yeni sulanmış, üzərində su damlları olan bir gülün qoxusu arasında fərqlilik olmaz. Digər ifadə ilə, gülün təbii qoxusu pozulmamış olur. Üstəlik havada olan su buxarı yeni nəm, mövcud qoxunun təsirini gücləndirir. Məsələn yağış sonrası buxarlaşan su molekulları çiçəklərin qoxulu dənəciklərini də havaya qaldırır və çiçəklərin xoşa gələn qoxularının ətrafı əhatə etməsinə kömək edir.

Qoxulardakı müxtəliflik də, Allahın çox böyük lütfüdür. Hələ də, təbiətdə nə qədər fərqli növdə qoxu olduğu bilinmir. Milyonlarla fərqli molekulun varlığı diqqətə alınsa, təbiətdə çox müxtəlif qoxu olduğu deyilə bilər. Bunları müəyyən kateqoriyalarda toplamaq üçün işlər görülmüş, lakin qoxuların fəvqəladə müxtəlifliyi səbəbi ilə mümkün qruplaşdırılma əldə edilə bilməmişdir.

Rəbbimiz dünya üzərindəki nemətləri insanların ehtiyaclarını aradan qaldıracaq və onlara fayda verəcək şəkildə var etdiyi kimi, eyni zamanda onların ruhlarına xitab edəcək və onlara zövq verəcək şəkildə də yaratmaqdadır. Yeməklərdəki, bitkilərdəki böyük qoxular da, Allahın şəfqətinin çox gözəl dəlilləridir. Çünki gözəl qoxu bir ehtiyac deyil, insanın xoşuna gələn, ruhuna zövq verən gözəllikdir. Allah yaxşılığı bol olan, sonsuz səxavət sahibi olan və bəndələrinə gözəlliklər təqdim edəndir.

Qoxuya xarakteristik xüsusiyyətini verən, molekullar arasındakı mikroskopik fərqliliklərdir. Nümunə olaraq, bişmiş təzə yumurta ilə çürük yumurtanı bir-birindən ayıran xüsusiyyət, ətrafa yaydıqları dənəciklərin quruluşundakı fərqlilikdir. Müxtəlif molekulların kimyəvi quruluşu arasındakı fərqliliklər isə olduqca həssas fərqə söykənir. Belə ki, tək bir karbon atomu dəyişikliyi belə gözəl qoxunu xoşagəlməz qoxuya çevirə bilər. Kainatın hər

nöqtəsindəki yaradılış, qoxu molekullarının strukturunda da ilk baxışda fərq edilir.

Kakaonun, lavanda çiçəyinin və ya çiyləyin özlərinə xas qoxuları, qoxu molekullarını meydana gətirən atomlar və aralarındakı əlaqələrin xüsusi olaraq təşkil edilməsinin nəticəsidir. Hər molekul müəyyən məqsədlə, tam olması lazım olduğu kimi planlanıb. Şübhəsiz bu möhtəşəm yaradılış, ayədə bildirildiyi kimi, **“O, hər şeyi yaratmış və onlara müəyyən ölçü və nizam vermişdir.”** (Furqan Surəsi, 2) olan Allaha aiddir. Və bütün bu detallar zəruri bir ehtiyac üçün deyil, insanın nemətlərdən daha çox zövq ala bilməsi üçün var edilib. Sonsuz lütf sahibi olan Rəbbimizdən bəndələrinə bir lütfüdür.

Zövqlərimizlə qoxular arasında çox əhəmiyyətli tarazlıq və uyğunluq var. Bizə faydalı olan maddələrin qoxuları xoşumuza gəlir, bizə zərərli olanlar isə qoxuları ilə bizi özlərindən uzaqlaşdırırlar. Bədənimizə faydalı olan qidalardan gələn qoxular bizdə məmnuniyyət duyğusu oyandırır və o maddələrə qarşı maraq duymamıza səbəb olurlar. Acıqda bişən yeməyin qoxusu bizi yemək yeməyə təşviq edir; beləcə həm yeməkdən zövq alırıq həm də bədənimizin ehtiyaclarını qarşılımış oluruq.

Digər tərəfdən, bədənimiz qəbul etdiyi maddələri həzm etməklə məşğul ikən və yeni bir qidaya ehtiyac duymaz ikən, yemək qoxusu bizə çox da cazibədar gəlməyəcək. Pis qoxu olaraq xarakterizə etdiyimiz qoxuların qaynaqları isə, ümumiyyətlə bizim üçün zərərli maddələrdir. Zəhərli kimyəvi maddələri pis qoxularından rahatlıqla tanıya bilərik. Bakteriyaların fəaliyyəti nəticəsində meydana gələn pis qoxular da, bizi xəbərdar edərək o maddələrdən uzaq dayanmağımızı təmin edirlər. Çürümüş bir meyvənin və ya xarab olmuş bir yeməyin ətrafa yaydığı ağır qoxular insanları təhlükəyə qarşı xəbərdar edirlər.

Qoxulardakı bu tənzimləmənin insan sağlamlığı baxımından həyati əhəmiyyəti olduğu müzakirə edilməzdir. Ümumiyyətlə, təhlükəli və ya zərərli maddələr pis qoxu verirlər və beləcə dərhal ayırd edilirlər. Məsələn cəfəri, zəhərli olan badyan bitkisinə görünüşcə çox bənzəyir. Lakin qoxuları bir-birlərindən tamamilə fərqlidir. Cəfərinin özünə xas qoxusu, badyanın isə son dərəcə narahat edici, pis qoxusu var. Bu sistem olmasaydı, badyanı cəfəri zənn edərək yanıla bilərdik və ya zəhərli bir kimyəvi maddəni meyvə şirəsi sanaraq içə bilərdik.

Yaşadığımız müddət zəhərlənmə təhlükəsi ilə iç–içə yaşayırıq. Buna tədbir olaraq da, hər halda əlimizdə nəyin faydalı nəyin zərərli olduğunu

açıqlayan siyahılar və kitablarla gəzmək məcburiyyətində qalardıq. İnsanın həyatı boyu təsir edici qoxuları qəbul edə bilməsi Allahın diləməsi ilə reallaşır. Bütün bunlar vicdan sahibi insanların Allahın sonsuz qüdrətini, elmini və mərhəmətini düşünmələrinə və Rəbbimizin bu qədər sevgisinə və yaxşılığına layiq ola bilmək üçün hərəkətə keçmələrinə bir vəsilədir.

Kainatın hər nöqtəsində görülən həssas tarazlıqlar, qoxu hiss etmə sistemində də özlərini müəyyən edirlər. Hər canlının qoxu hiss etmə potensialı, ehtiyaclarını qarşılamaq üçün yaradılıb. İnsanı ələ ala. Əgər qoxu hiss etmə həssaslığımız daha az olsaydı, bizim üçün təhlükə meydana gətirən vəziyyətləri anlamaya bilərdik. Qoxu hiss etmə duyğumuz bir itdəki qədər güclü olsaydı, hər an diqqətimizi dağıdan və olduqca narahat edən vəziyyətlər ortaya çıxardı.

Bu tarazlıqlar qoxu molekullarının quruluşunda da görülə bilər. Məsələn, normal şərtlərdə bizə gözəl gələn bir qoxu yüksək konsentrasiyada olduqda xoşumuza gəlməz. Bitkilərin qoxuları bağçada olduqca təsir edicidir, ancaq eyni bitkilərdən hazırlanan essensiya narahat edicidir. Bu da onların qoxularının insan üçün ideal nisbətdə yaradıldığını göstəricisidir. Qoxu ilə bağlı hər detalın insan həyatı üçün xüsusi olaraq yaradıldığı və Allahdan bir nemət olduğu açıqdır. Ehtiyac duyduğumuz yeməkləri və bitkiləri sahib olduqları cazibədar qoxularla birlikdə yaradan Rəhman və Rəhim olan Allahdır.

Sonsuz lütfkarlıq və lütf sahibi olan Rəbbimiz, bədənimizin hər sistemində olduğu kimi qoxu hiss etməyi də bizim zövqümüzə uyğun olaraq yaradıb. Sonsuz mərhəməti və şəfqəti ilə, faydalı olan şeylərin qoxularını bizə sevdirmiş, zərərli olanlarını isə çirkin göstərmişdir. Bizim üzərimizə düşən, iylədiyimiz gözəl qoxuları Allahın yaratdığını və bunları bizlərə lütf etdiyini düşünüb şükür etməkdir. Bu gözəl əxlaqı göstərənlər, Allah diləsə, bu nemətlərin əsillərinə daimi olaraq cənnətdə qovuşacaqlar. Allahın nemətlərini yalanlayıb nankorluq edənlər isə, cəhənnəmdə sonsuza qədər bu nemətlərdən məhrum olaraq yaşayacaqlar.

Dad alma duyğusu da, Rəbbimizin dünya həyatında var etdiyi bənzərsiz nemətlərdəndir. Növbənöv yeməklərin, şirniyyatların, ətlərin, balıqların, tərəvəzlərin, şorbaların, salatların, tortların, bərəklərin, meyvələrin, içkilərin, cəmlərin, dondurmaların, konfetlərin və digər qidaların şahanə dadlarının yanında Allah, bunların hər birini anlamağımız və onlardan zövq ala bilməyimizi təmin edən sistemləri də bədənimizdə yaratmış, sonsuz

mərhmətinin bir təcəllisi olaraq bu nemətləri insanların xidmətinə təqdim etmişdir.

Bu sistemlərdən ikisi, bizim üçün son dərəcə əhəmiyyətli olan “qoxu” və “dad alma”dır. İnsan qoxu və dad alma dünyalarının zənginliklərini ancaq onların vasitəsilə kəşf edə bilər. Düşünün ki, bu sistemlər olmasaydı dad, qoxu, ləzzət kimi anlayışlar sizin üçün bir məna ifadə etməyəcəkdi. Yediklərinizin və içdiklərinizin gözəl qoxularını və dadlarını ala bilmədiyinizi fərz edin; nə qədər əhəmiyyətli olduqlarını dərhal qavrayarsınız.

Məsələn, çiyələyi çiyələk edən onun qoxusu və dadıdır; bunları hiss edə bilməsəniz, çiyələyin nə demək olduğunu da bilə bilməzsiniz. Dünyaya gəldiyinizdən bu yana qoxu və dad alma duyğularınızı istifadə edir, on minlərlə qoxunu və dadı heç bir çətinlik çəkmədən qəbul edə bilərsiniz. Çünki bunu mümkün edən möhtəşəm sistemlərə sahibsiniz.

Qoxu və dad alma hissləriniz bir ömür boyu ara vermədən, tək bir səhv etmədən sizin üçün fəaliyyət göstərirlər. Üstəlik bunları əldə etmək üçün heç bir təhsil almadınız, xüsusi səy göstərmədiniz.

Əlbəttə bəhs edilənlər, üzərində dərin düşünüləcək həqiqətlərdir. Şübhəsiz, sahib olduğumuz hər şey kimi, bu möcüzə nemətləri də, aləmlərin Rəbbi Uca Allah yaratmışdır. Qoxu və dad alma sistemləri araşdırılsa, bu qüsursuz sistemlərin heyranlıq oyandıran yaradılış dəlilləri ilə dolu olduğu açıq-aşkar görülür. Allahın yaratmasındakı qüsursuzluq Quranda belə bildirilir:

**O, yaradan, yoxdan var edən, (yaratdıqlarına) surət verən
Allahdır. Ən gözəl adlar (əsmayi-hüsna) Ona məxsusdur.
Göylərdə və yerdə nə varsa, hamısı Onu təsbeh edir. O,
qüdrətlidir, hikmət sahibidir. (Həşr surəsi, 24)**

İnsan bədəninin həyati funksiyalarının davam edə bilməsi üçün qidaya və suya ehtiyacı var. Beləcə trilyonlarla hüceyrəmizdəki əməliyyatlar üçün lazımlı enerjini təmin edirik. Yemək yeyərkən, əslində sağlamlığımıza birbaşa təsir edəcək qərarları da alırıq. Nəyi yeməyimiz nəyi yeməməyimiz lazım olduğunu bilirik. Hansı qidaların bəsləyici və yenilə bilən olduğunu, hansılarının qida dəyəri daşmadığını, hansılarının zərərli ola biləcəyini anlayırıq.

Pis dadlarını dərhal qəbul etdiyimiz xarab olmuş qidaları zibil qutusuna atırıq. Turşuluq nisbətində baxaraq, yetişmiş bir meyvəni yetişməmiş olanından ayırd edirik. Turşuluğuna görə dadlarından tanıyıq. Bədənimizdəki vəziyyəti sabit saxlamaq üçün lazımlı olan mineral duzları və mayeləri, hüceyrələrimizdəki zülal sintezində istifadə edilən amin turşularını, enerji ehtiyacımızı qarşılıyacaq karbohidrat və yağları əldə edə biləcəyimiz qidaları asanlıqla seçə bilirik.

Bundan əlavə, nəyi nə vaxt yemək, nə vaxt yeməmək lazım olduğunu da bilirik. Özümüzü halsız hiss etdiyimiz dövrlərdə vitamin, mineral və şəkər nisbəti yüksək qidaları seçirik. Təzyiqimiz düşdükdə duzlu qidalar qəbul edir, yüksəldikdə isə duzlu yemək və içkilərdən uzaq dururuq. Bunların hamısını edə bilməmişə imkan verən möcüzə bir sistemə, dad alma duyğusuna sahibik. Dad alma sistemimiz, zülalları, ionları, kompleks molekulları və bir çox kimyəvi qarışığı analiz edir; bir ömür boyu dayanmadan bizim üçün çalışır. Üstəlik gündəlik qida ehtiyaclarımızı qarşılıyarkən, yeməklərin, içkilərin, meyvələrin, tortların, şirniyyatların bənzərsiz dadlarından böyük zövq alırıq.

Bu günə qədər daddığınız bir-birindən ləziz yeməkləri və içkiləri gözünüzün qarşısına gətirməyə çalışın: Susuzluğunuzu aradan qaldırmaq üçün içdiyiniz limonad və ya meyvə suları, yay istisində yediyiniz yemiş və ya qarpız, manqalda bişirilən kabab, meyvəli və ya şokoladlı dondurma, sütləç, mantı, çiyləkli tort, plov, bal...

Bu gözəllikləri, sonsuz lütf sahibi olan Rəbbimizin xidmətimizə verdiyi dad alma mexanizmi sayəsində hiss edirik. Allahın insanlar üçün gözəl və təmiz qidalar yaratdığı Quranda belə bildirilir:

**Sizin üçün yeri məskən, göyü də tavan edən, sizə surət verib sizi
ən gözəl surətə salan və sizə təmiz qidalardan ruzi verən
Allahdır. Bu, sizin Rəbbiniz olan Allahdır. Aləmlərin Rəbbi olan
Allah çox ucadır. (Mömin surəsi, 64)**

DÜNYA HƏYATINDA ALLAHIN RƏHMAN VƏ RƏHİM SİFƏTİNİN TƏCƏLLİSİ

Canlılar dünyasında Allahın “Bədi” (nümunəsiz olaraq yaradan) sifətinin çox gözəl dəlilləri var. Bəqərə surəsində Rəbbimiz, “Allah göyləri və yeri yoxdan yaradandır. Bir şeyin olmasını istəyənin zaman ona yalnız: “Ol!” – deyər, o da dərhal olar.” (Bəqərə surəsi, 117) şəkliində buyurur. Allahın elmi sonsuzdur. İnsanın ətrafında görə bildiyi və görə bilmədiyini hər şeyi Allah nümunəsiz olaraq yaradıb.

Kainatın, qalaktikaların, planetlərin, canlıların, hətta tək bir hüceyrənin adlarının belə olmadığı bir zamanda, Allah atomlardan, molekulardan, hüceyrələrdən, canlılardan, planetlərdən, ulduzlardan, qalaktikalardan ibarət olan qüsursuz bir sistem yaradıb. İnsanların minlərlə il sonra kəşf edə bildikləri mikro dünyadan, ancaq elmin inkişafı ilə bilinən göy cisimlərinə qədər hər şey Allahın yaratdığı sistemlərdir və Onun təyin etdiyi qanunlara tabedirlər. Ayələrdə belə bildirilir.

... dini yalnız Ona məxsus edərək dua edin! Sizi yoxdan yaratdığı kimi, yenə (Onun hüzuruna) qayıdacaqsınız. (Əraf surəsi, 29)

O, göyləri və yeri yoxdan var edəndir. Onun zövcəsi olmadığı halda necə övladı ola bilər?! Hər şeyi O yaratmışdır və hər şeyi bilən Odur. (Ənam surəsi, 101)

Rəbbimiz hər şeyi heyranlıq oyandıracaq bir nizam içində var edib. Kainatdakı hər cisim, yer üzündə yaşayan milyardlarla canlı böyük ahəng içində varlıqlarını davam etdirirlər. Təbiətdəki nizam pozulmur və milyonlarla ildir son dərəcə sabit formada davam edir. Yalnız dünya üzərindəki həyatı araşdırdığımızda belə heyranlıq oyandırıcı bir çox detalla qarşılaşırıq. Ətrafımız, fərqiində olduğumuz və ya olmadığıımız, saysız yaradılış dəlili ilə doludur. Əgər kainatdakı nizam və dolayısıyla dünya üzərindəki canlılıq varlığını davam etdirə bilirsə, bu, üstün ağıl sahibi olan Yaradıcının “hər şeyi bir–birinə uyğun olaraq yaratması” ilə mümkün olur.

Allahın yeddi göyü (bir-biri üstündə) qat-qat necə yaratdığını görmədinizmi?! Onların içində ayı bir nur, günəşi də bir çıraq etmişdir. Allah sizi də yerdən bir bitki kimi bitirmişdir. Sonra sizi ora qaytaracaq və (axirətdə) sizi təkrar (dirildib) çıxardacaqdır. Allah yer üzünü sizin üçün döşəmişdir ki, orada açılan geniş yollarda gəzib-dolaşasınız. (Nuh surəsi, 15-20)

Allahın Rəhman və Rəhim sifətləri üzərində düşünmək, insanın bu yaradılış dəlillərini görə bilməsinə, Allahın sonsuz elmi ilə yaratdığı və əmrinə verdiyi nemətləri təqdir edə bilməsinə də kömək edir.

Növbəti səhifələrdə insanların dünya həyatında hər an qarşı-qarşıya olduqları, ancaq diqqətlə düşünmədikləri təqdirdə gündəlik adı hadisələr olaraq düşünə biləcəkləri Allahın rəhmətinin dəlillərindən nümunələr verəcəyik. Bu dəlillərin hər biri Allahın bəndələrinə olan sonsuz sevgisini və mərhəmətini əks etdirirlər.

Yağış yer üzünə dəyişməz ölçü ilə enir. Yağışın sahib olduğu ölçülərdən birincisi eniş sürəti ilə əlaqəlidir. Yağış damlası ilə eyni ağırlıq və böyüklükdəki bir cisim 1200 metr yuxarıdan yerə buraxıldıqda gedərək sürətlənəcək və yerə təxminən 558 km/saat sürətlə düşəcək. Halbuki yağış damlalarının ortalama sürəti yalnız 8–10 km/saatdır. Bunun səbəbi isə, yağış damlasının atmosferin sürtünmə təsirini artıran və yerə daha yavaş düşməsinə təmin edən formaya sahib olmasıdır. Əgər yağış damlası fərqli formada olsaydı və ya atmosferin sürtünmə xüsusiyyəti olmasaydı, hər yağış yağdığında yer üzünü çox böyük fəlakətlə qarşı-qarşıya qalardı.

İnsan bədəninin təxminən 70%–i sudan ibarətdir. Hüceyrələrinizin içində başqa hər şeydən daha çox su var. Bədəninizin hər tərəfində gəzən qanın yenə çox böyük hissəsi sudur. Sırf siz və digər insanlar deyil, bütün canlıların bədəninin böyük hissəsi sudan ibarətdir. Susuz bir həyatın var ola bilməsi mümkün görünmür.

Əgər kainatın qanunları yalnız maddənin qatı və qaz halına icazə vermiş olsa, həyat heç vaxt var ola bilməyəcək. Çünki qatı maddələrdə atomlar bir-birləri ilə çox iç-içə və durğundurlar və canlı orqanizmlərin reallaşdırmaq məcburiyyətində olduqları dinamik molekulyar əməliyyatlara qəti icazə verməzlər.

Qazlarda isə atomlar heç bir sabitlik göstərmədən sərbəst şəkildə uçuşurlar və belə bir quruluş içində canlı orqanizmlərin kompleks mexanizmlərinin işləməsi mümkün deyil. Qısaca, həyat üçün lazımlı əməliyyatların reallaşdırılması üçün, maye mühitin varlığı zəruridir. Mayələrin ən ideali (daha doğrusu tək ideal olanı) isə sudur. Kainatın şərtlərini də, bunlara uyğun olaraq insanın bədənini də yaradan Allahdır. Bunların hamısı Allahın Quranda bildirdiyi ifadə ilə **“Bu, hər şeyi mükəmməl edən Allahın sənətidir.”** (Nəml surəsi, 88) və bəndələrinə olan lütfüdür.

Suyun axıcılıq dəyəri, yalnız hüceyrə içindəki hərəkətlər baxımından deyil, eyni zamanda su dövrəni sistemi baxımından da çox əhəmiyyətlidir. Bir millimetrin dördə birindən daha böyük orqanizmə sahib olan bütün canlılar, mərkəzi su dövrəni sisteminə sahibdirlər. Çünki bu böyüklükdən sonra, qidaların və oksigenin birbaşa hüceyrə içindəki mayeyə buraxılıb alınaraq daşınması mümkün deyil. Bədənin içində çox sayda hüceyrə var və kənardan alınan havanın və enerjinin, hüceyrələrə bəzi “kanallar” yolu ilə nasosla vurulması, artıqları da başqa bəzi “kanallar” tərəfindən toplanması lazımlıdır.

Bu kanallar, damarlardır. Ürək isə bu damarlardakı axışı təmin edən nasosdur. Damarların içində axan maddə isə, “qan” olaraq bildiyimiz mayedir ki, əslində təməl olaraq sudan meydana gəlir (Qanın içindəki hüceyrə, zülal və hormonlar çıxarıldıqda geri qalan və “plazma” adı verilən mayenin 95%-i sudur.) Məhz Buna görə də, suyun axıcılığı, dövrü sisteminin faydalı işləyə bilməsi baxımından çox əhəmiyyətlidir. Məsələn əgər suyun axıcılığı qatranınkına bənzər dəyərdə olsa, əlbəttə heç bir ürək bunu nasosla vura bilməyəcək.

Qatranınkindən 100 milyon qat yüksək axıcılıq dəyərinə sahib olan zeytun yağına bənzər bir su belə, ürək tərəfindən nasosla vurulsa belə, bədənin hər tərəfini örtən milyardlarla kapillyar damarın içinə girə bilməyəcək və ya çox böyük axış çətinliyi ilə qarşılaşacaq. Su, başqa heç bir maye ilə müqayisə edilə bilməyəcək qədər həyata uyğundur. Bir başqa deyişlə, suyun bütün fiziki və kimyəvi xüsusiyyətləri, bu mayenin insan həyatı üçün xüsusi olaraq yaradıldığını göstərir.

İnsan həyatı üçün xüsusi olaraq yaradılmış dünya, yenə insan həyatına əsas təşkil etməsi üçün xüsusi olaraq yaradılan bu su ilə canlandırılıb. Allah, su ilə bizə həyat vermiş, yediyimiz hər cür qidanı su ilə torpaqdan bitirmişdir. Allah Quranın bir çox ayəsində suyun çox əhəmiyyətli nemət olduğunu bildirir. Bu ayələrdən bəzilərdə Rəbbimiz belə buyurur:

Göyden su endirən Odur. Ondan həm içirsiniz, həm də onun vasitəsilə otlaqlarınız göyərir. Allah onun vasitəsilə sizin üçün əkinlər, zeytun, xurma, üzüm və hər cür meyvələrdən yetişdirir. Həqiqətən, bunda təfəkkür edən insanlar üçün dəlillər vardır. (Nəhl surəsi, 10-11)

İnsanın bədənindəki bütün sistemləri, hər hüceyrəsinə çatana qədər su ilə həyat tapacaq şəkildə yaradan Allah, xarici aləmdə də, bunun üçün su qaynaqlarını, çayları yaratmaqda, buludları sürükləyib yağış yağdırmaqda və beləcə insanlara bu rəhmətini bolluca verməkdədir.

Allah hər şeyi bir–biri ilə o qədər əlaqəli və uyğun yaradıb ki, vicdan sahibi hər insan bunlardan birini yaradanın digər hər şeyi də yaratmış olduğunu, yəni Allahın bir və tək İlah olduğunu açıq–aşkar görə bilər. Və bunun davamında da, Allahın bütün bunları bəndələrinə nemət olması üçün sevgi ilə, rəhmətlə yaratdığını və Onun çox lütfkar olduğunu anlaya bilər.

Əksər insan, indiyə qədər nə qədər rəngli bir dünyada yaşadığını, necə olub ki, ətrafında belə bir rəng müxtəlifliyinin olduğunu heç düşünməmiş ola bilər. Rənglərin olmadığı bir dünyanın necə ola biləcəyi də heç ağlına gəlməmiş ola bilər. Çünki “gözləri görənlər” hər kəs dünyaya gözlərini açdığı andan etibarən rəngli bir dünya ilə qarşılaşır. Halbuki qarqaranlıq, rəngsiz bir yer üzünü modelə qeyri–mümkün deyil, əksinə əsas təəccüblü olan hal– hazırda par–par parlayan və rəngarəng dünyada yaşamağımızdır.

Rəngsiz dünya deyildikdə ağla qararın, ağın və bozun tonlarının olduğu yer gələ bilər. Halbuki qara, ağ və boz da rəngdir. Buna görə insanın rəngsizliyi xəyal etməsi çox çətindir. Rəngsizliyi təsvir edərkən də mütləq rəng istifadə etmək zəruriliyi hiss edilir. “Hər şey rəngsiz, qarqara idi; üzündə rəng qalmamışdı, dümağ olmuşdu” kimi cümlələrlə rəngsizlik ifadə edilməyə çalışılır. Halbuki bunlar rəngsizliyin deyil ağ–qara dünyanın tərifidir.

Bir saniyəliyinə ətrafınızdakı hər şeyin rənglərinin bir anda yox olduğunu düşünün. Belə bir vəziyyətdə hər şey bir–birinə qarışacaq, cisimləri bir–birindən ayırmaq qeyri–mümkün olacaq. Məsələn qəhvəyi taxtadan olan masanın üstündəki portağal, çiyləkləri və ya rəngarəng çiçəkləri görmək mümkün olmayacaq; çünki nə portağal turuncu olacaq, nə masa qəhvə rəngi, nə də çiyləklər qırmızı...

Tərifi belə son dərəcə çətin olan bu rəngsiz dünyada qısa müddət belə olsa yaşamaq insana böyük çətinlik verəcək. Məhz bütün bu nümunələr belə rənglərin Rəbbimizin çox böyük neməti, insanlara hüsur və sevinc verən bənzərsiz lütfü olduğunu anlamaq üçün kifayətdir. Rəbbimiz bütün kainatı bənzərsiz gözəlliklərlə bəzəyib. Çünki Allahın “Sani” sifəti, yaratdığı hər şeyə son dərəcə estetik görüntü, qüsursuzluq, incə və bənzərsiz sənət, uyğunluq və gözəllik olaraq əks olunur. Məsələn insan bədənini araşdıracaq olsaq qüsursuz və əskiksiz şəkildə yaradıldığını görürük.

Allah bir-birindən çox fərqli canlılarda da yenə “Sani” sifətini əks etdirəcək detallar yaradıb. Heç birinin xarici görünüşü bir başqasına bənzəmir. Tropik bir quşun qanadlarında və ya bir çiçəyin yarpaqlarında fosforlu rənglər istifadə edilərkən; bir kəpənəyin qanadlarında çox fərqli tonlar yaradılıb. Eyni şəkildə bir sürünənlə bir quşun və ya bir dəniz canlısının görünüşü də şəkil olaraq bir-birindən tamam ayrıdır, bənzərlik daşımır. Bitkilər aləmində də, Allahın sonsuz sənətini müşahidə etmək mümkündür.

Belə ki, **“Yer üzündə sizin üçün yaratdığı növbənöv şeyləri də (istifadənizə verdi)...”** (Nəhl surəsi, 13) ayəsində bildirildiyi kimi Allah bir-birindən fərqli milyonlarla növ bitki və çiçək yaradıb. Hamısının qoxusu, forması, rəngi, simmetriyası fərqlidir. Tək bir çiçəyin, məsələn bir səhləb çiçəyinin belə yüzlərlə fərqli görünüşdə, fərqli rəngdə növü var. Eyni şəkildə tək bir çiçəyin, məsələn bir gülün bir-birindən fərqli bir çox rəngi və bu rənglərin də öz içində fərqli tonları var.

Şübhəsiz bu rənglər, tonlar, naxışlar açıq-aşkar bir sənətin göstəricisidir. İnsan, dünya üzərində gözünü çevirdiyi hər yerdə bu sənətin nümunələri ilə qarşılaşacaq. Bütün bunlar çox üstün bir Sənətçinin sonsuz sənətinin nümunələrindəndir. Bu Sənətçi sonsuz yaxşılıq və gözəlliyin sahibi olan Allahdır. Rəbbimiz bütün bunları, insanlara nemət olaraq və xüsusilə onların ən bəyəncəyi, zövq alacaqları şəkildə yaradıb.

Canlılar aləmində rəngləri ən incə detalına qədər qəbul edə bilən ən funksional göz, insan gözüdür. Belə ki, insan gözü milyonlarla rəngə qarşı həssasdır. Mükəmməl şəkildə işləyən insandakı göz mexanizmi rəngli dünyanı görə bilmək üçün xüsusi olaraq yaradılıb. Buna görə də, dünya üzərində, kainatdakı belə bir nizamın varlığını anlaya biləcək tək varlıq, ağıl sahibi olan insandır.

Bütün bu məlumatların işığı altında ortaya bu nəticə çıxır: Yer üzündəki və səmadakı hər detal, hər naxış, hər rəng insanın bu nizamı anlayıb qavraması

və bunun üzərində düşünməsi üçün yaradılıb. Təbiətdəki bütün rənglər insan ruhuna zövq verəcək şəkildə təşkil edilib. Həm canlılarda, həm də cansız dünyada qüsursuz simmetriya və rəng uyğunluğu hakimdir. Düşünən insan necə ki, bir tablounun rəssamı olduğunu ilk baxdığı anda anlayırsa, ətrafındakı rəngarəng, par–par parıldayan, simmetrik və son dərəcə estetik mühitin də bir yaradıcısı olduğunu eyni şəkildə anlayacaq.

Bu rəngləri var edən, yaratmada heç bir ortağı olmayan, hər şeyi bir–biri ilə uyğunluq içində yaradan, bizi milyonlarla rənglə bəzənmiş saysız gözəlliyin və nemətin olduğu bu dünyaya yerləşdirən Allahdır. Allahın yaratmasında hər şey bir–biri ilə tam uyğunluq içindədir.

Dünya üzərində hər kvadrat millimetrdə, insanın gördüyü və ya görə bilmədiyi həyat hökm sürür. Tək hüceyrəli orqanizmlərdən bitkilərə, böcəklərdən dəniz heyvanlarına, quşlardan sürünənlərə qədər bütün canlılar dünya üzərinə yayılıblar. Torpağı bir az araşdırdıqda, içində bir–birindən tamamilə fərqli xüsusiyyətlərə sahib növbənöv canlılar olduğunu görürsünüz.

Eyni şey tənəffüs etdiyiniz hava üçün də keçərlidir. Hətta dərinizin üzərində bəlkə də adını heç eşitmədiyiniz canlılar həyat sürür. Bütün canlıların bağırsaqlarında həzm etmələrini təmin edən milyonlarla bakteriya və ya tək hüceyrəli canlı yaşayır. Eyni şəkildə dünyadakı heyvan sayı, insan sayından qat–qat çoxdur. Bir də bunlara bitki dünyasını əlavə etsək; anlayırıq ki, dünya üzərində həyat olmayan boş sahə yox kimidir.

Milyonlarla kvadrat kilometrlik geniş bir sahəni örtən bu canlıların hər birinin özlərinə aid bədən sistemləri, həyatı və saysız xüsusiyyətləri var. Ən əhəmiyyətli də, bu canlıların hamısının məqsədli yaradılmış olmalarıdır. Hər birinin tək–tək yer üzündəki tarazlığa çox əhəmiyyətli qatqıları var. Bu canlılar ilə qurulan tarazlığın hədəfi isə yenə insandır. Rəbbimiz insanın rahat və komfortlu yaşaması üçün saysız canlıni özlərinə xas vəzifələrlə və lazımlı sayda yaradıb.

Bizlər hara baxsaq, nəyi araşdırsaq Allahın Rəhman və Rəhim sifətinin təcəllisi ilə qarşılaşırıq. Rəbbimiz dünyanı çox müxtəlif, rəngarəng və fəvqəladə xüsusiyyətlərlə bəzənmiş varlıqlarla dolduraraq insanların həm estetik anlayışına və zövqlərinə xitab etmiş, həm də onlara saysız faydalar təmin edərək Rəhman və Rəhim sifətlərini göstərmişdir.

Kainatdakı uyğunluğu təmin edən ən diqqət çəkici mövzulardan biri də şübhəsiz ki, simmetriyadır. Canlılar simmetrik quruluşa sahibdirlər. Təbiətdə

gördüyümüz hər hansı bir şey; məsələn bir toxum, bir meyvə ya da hər hansı bir yarpaq araşdırılsa quruluşundakı simmetriyanın varlığı dərhal görülməkdir.

Yarpaqlı bir bitkini götürək. Yarpaqlar gövdənin ətrafına spiral kimi dolanırlar. Bu da diqqətə çarpan simmetriya meydana gətirir. Eyni şəkildə bir toxumun nüvəsinin yerləşdirilməsində də, yarpağın damarlarının düzülüşündə də, diqqətə çarpan nizam hakimdir. Təbiətdəki simmetriyaya başqa bir nümunə olaraq kəpənək qanadlarını verə bilərik. Kəpənəklərin hər iki qanadında da, eyni rəng tonu və eyni naxış var. Bir qanadda olan naxış digər qanadda da, eyni yerdə olacaq formada mövcuddur.

Ətrafımızda olan bir neçə nümunə ilə yekunlaşdırdığımız simmetriyanın daha bir çox növünü görə bilərik. Ancaq əhəmiyyətli olan budur: Verilən nümunələrdən əldə edilən ortağ bir nəticə var. Canlılardakı bənzərsiz nizam və möhtəşəm sənət tamamı ilə insan ruhuna xitab edir. Bütün bu sənət insanın bəyənəsinə təqdim edilib. Təbiətdə var olan digər heç bir canlı nemət olaraq yaradılan bu sənət və gözəlliklərdən zövq alacaq ruha sahib deyil.

Simmetriyaya zidd olan görüntülər insanların gözlərini yorar və onlara zövq verməz. Qarıışıqlıq və uyğunsuzluq insanın ruhuna xitab etməz. Necə ki, Allah təbiəti qüsursuz uyğunluq və simmetriya içində yaradıb. Bitkilərdən, heyvanlara, bəzən dağlara daşlara qədər canlı cansız hər detalda, hətta ən gözəndən uzaqda yaşayan canlılarda, okeanların yüzlərlə metr dərinliyində belə bu sənətini təcəlli edib. Şübhəsiz, bu Allahın sonsuz elmindən dolayı, yaratdığı bəndələrinə dəyər verməsindən, onlara olan şəfqətindən və sevgisindən qaynaqlanmaqdadır.

Təbiətdə var olan hər canlının sahib olduğu rənglərin, naxışların, xalların hətta xətlərin belə mənası var. Bəzən öz aralarında bir ünsiyyət vasitəsi, bəzən də, düşmənlərə qarşı xəbərdarlıq olaraq istifadə edilən rənglər, canlılar üçün həyati əhəmiyyət daşıyır. Belə ki, o canlının sahib olduğu rəngin tonunun açıq və ya tünd olması və ya xətlərinin istiqaməti belə xüsusi olaraq təyin olunub. Diqqətli baxan bir göz yalnız canlıların deyil, təbiətdəki hər şeyin tam olması lazım olduğu kimi, yerli yerində olduğunu dərhal görəcək.

Üstəlik hər şeyin insanın xidmətinə verilmiş olduğunu, səmanın gömgöy fərahlandırıcı rənginin, çiçəklərin rəngarəng görünüşünün, yamyaşıl ağacların, çəmənliklərin, gecə zülmət qaranlıq içində Dünyanı işıqlandıran Ayın, ulduzların və daha saymaqla bitirə bilməyəcək qədər bir çox gözəlliyin Allahın rəhmətinin əsərlərindən olduğunu anlayacaq. Allah bütün kainatı, onun

içindəki bütün canlıları əskiksiz olaraq yaradaraq tək insana deyil bütün canlılara rəhmət etmişdir.

Bir ayəsində Allah, **“Rəhmətim isə hər şeyi əhatə etmişdir”** (Əraf surəsi, 156) buyuraraq bu həqiqəti insanlara bildirib. Hər şeyi idarəsi altında saxlayan üstün güc sahibi Allahın şanı çox Ucadır. Allahın bəndələrinə olan sonsuz mərhəmətini və lütfünü görən bir insanın üzərinə düşən ən əhəmiyyətli vəzifə isə, özü Allahdan razı olduğu kimi onun da Allahı razı etmək üçün səy göstərməsi və Onun nemətlərinə layiq olmağa çalışmasıdır.

HEYVANLARIN YARADILIŞINDA ALLAHIN RƏHMAN VƏ RƏHİM SİFƏTİNİN TƏCƏLLİSİ

Əvvəlki hissələrdə Allahın Rəhman və Rəhim sifətinin kainatın və insanın yaradılışındakı dəlillərindən bəzilərini gördük. İnsandan başqa digər canlılarda da, Rəbbimizin sonsuz şəfqət və mərhəmətinin, sonsuz lütfünün açıq dəlillərini görürük. Əti ilə, südü ilə, dərisi ilə, minik vasitəsi, yük daşıma, döyüş vasitəsi, ovçuluq, bal düzəltmə kimi min cürə funksiyası ilə heyvanların insanın xidmətinə təqdim edilməsi də, Rəhman və Rəhim olan Allahın mərhəmətinin bir dəlilidir.

Heyvan balalarının üzlərindəki yumşaq ifadə, hərəkətlərindəki təslimiyyət və itaət isə Allahın şəfqət və sevgisinin təəcəllisidir. Ən vəhşi olaraq xarakterizə edəcəyimiz heyvanların, canavarın, çaqqalın, pələngin, timsahın balalarının belə insanda qayğı və şəfqət hissi oyandırması Allahın Rəhman sifətinin açıq dəlillərindəndir. Heyvanların balalarına olan düşkünlüyü də eyni şəkildə Allahın Rəhman sifətinin təəcəllisidir.

Dünyaya yeni gəlmiş hər canlı gücsüz və çarəsizdir. Ətrafındakı təhlükələrdən tamamilə xəbərsizdir. Qidalana bilmək, böyüyüb güclənə bilmək və həyatda qala bilmək üçün özünə nəzarət edib qoruyacaq birinə möhtacdır. Tək başına yaşama ehtimalı demək olar ki, yoxdur. Ancaq doğulduğu andan etibarən yanında həmişə valideynləri olacaq. Anası və ya atası onu təhlükələrdən qoruyacaq, qidalandıracaq və lazım olsa öz həyatını onun üçün fəda edəcəklər.

Zəif və gücsüz balalar ancaq yetkin və güclü olanlar tərəfindən baxılıb qorunsalar həyatda qala bilərlər. Valideynləri, heç bir bezginlik göstərmədən, onlara heç bir laqeydlik göstərmədən bu gücsüz balaların bütün məsuliyyətini üzərinə götürürlər. Hətta bir çoxu bunu, onlar hələ yumurta halında ikən edirlər.

Ən yırtıcı heyvanlar balalarına qarşı çox böyük şəfqət göstərir, onları yedirir, hər cür təhlükəyə qarşı öz canları bahasına qoruyurlar. Balalarını ağızlarında daşıyan timsahlar, balalarına yuva qurmaq üçün günlərlə ot–kol yığan, sürüsünü təhlükədən qorumaq üçün qışqıraraq və ya yaralı təqlidi edərək düşmənin diqqətini öz üzərinə çəkən quşlar, ölümü gözə alaraq özlərini düşmənlərinin arasına atan yetkin zebirlər, aylarla yumurtalarını və yeni

doğulan balalarını tərpnəmədən, qar fırtınasının altında bir dəfə belə yemək yemədən ayaqlarının arasında daşıyan pinqvinlər...

Bu heyvanların davranışının bir çoxunda, insanın heyrət və təəccüblə qarşıladığı fədakarlıq nümunələri var. Ancaq heyvanlar ağıl, vicdan, şüur kimi xüsusiyyətlərdən məhrum varlıqlardır. Onlar bunları Allahın ilhamı ilə edirlər. Rəhman və Rəhim olan Allah vəhşi heyvanları balalarına xidmətçi edib. Bütün heyvanlar bənzərsiz fədakarlıq nümunələri göstərərək, balalarına yemək təmin edirlər. Bütün heyvanlar aləminin ruzisi, Allahın mərhəməti sayəsində əskiksiz təmin edilir. Canlıların həyatını araşdırdıqda milyonlarla görəcəyimiz bu dəlillərdən bəziləri bunlardır:

Timsah ən vəhşi heyvanlardan biridir. Ancaq balalarına göstərdiyi qayğı son dərəcə təəccüb doğurur. Balaları yumurtadan çıxdıqdan sonra onları ağızında suya qədər daşıyır. Bundan sonra balalar böyüyüb öz başlarının çarəsinə baxana qədər timsah onları ağızında və ya üstündə daşıyacaq. Doğulan balalar üçün ən etibarlı yer, analarının ağızında olan və xüsusi olaraq bu iş üçün yaradılmış olan və təxminən altı balanı saxlaya biləcək ölçüdəki qoruyucu kisədir. Bala timsahlar hər hansı təhlükə sezdiklərində dərhal analarının ağızındakı sığınacaqlarına qaçırırlar. Halbuki timsah həm vəhşi, həm də şüuru olmayan heyvandır; Buna görə də, ondan gözlənilən balalarını qoruması deyil əksinə onları da bəslənmək üçün ayırd etmədən yeməsidir. Ancaq belə şey olmur və Allahın ilhamı ilə hərəkət edən timsahlar böyük bir diqqətlə balalarını daşıyırlar. Allah yaratdığı hər canlıya qarşı mərhəmətli olandır, qoruyandır.

İnsanlar üçün olduqca təhlükəli ola bilən piton ilanı belə yumurtalarına qarşı son dərəcə düşkün və qoruyucudur. Dişi piton bir səfərdə təxminən 100 yumurta yumurtlayır və daha sonra yumurtalarının üzərinə qıvrılır. Bu hərəkətinin məqsədi hava çox isti olduğunda yumurtaların üzərinə kölgə salaraq onları sərinlətmək, hava istiliyi çox düşdükdə isə bədənini titrədirərək onları isitməkdir. Yumurtalarına sarılı olduğu müddətcə onları digər təhlükələrdən də qorumuş olur. Beləliklə həyati təhlükələr, dişi pitonun balalarına olan bu həssaslığı ilə aradan qalxar.

Yaxşı bəs, bu canlılar niyə balaları üçün bu qədər çox səy göstərirlər?

Niyə onları öz hallarına buraxmaq əvəzinə hər cür ehtiyacları ilə bezmədən usanmadan maraqlanırlar?

Bunları özləri şüurlu olaraq edirlər?

Məsələn bir quşun öz şüuru və iradəsi ilə balasını qorumaq üçün ölümü gözə aldığını iddia etmək ağıla və məntiqə uyğundur?

Əlbəttə deyil, çünki bu ağılsız, şüursuz, şəfqət, mərhəmət kimi duyğulara öz iradəsi ilə sahib olması mümkün olmayan heyvanlardır. Burada qarşımıza tək həqiqət çıxır: Bu canlılara bala sevgisi, ana şəfqəti kimi möcüzəvi duyğuları Allah ilham edir. Yetkin heyvanların balaları üçün göstərdikləri fədakarlıqlar, Allahın Rəhman sifətinin hər şeyi əhatə etdiyinin dəlillərindən yalnız biridir.

Bəzi analar balaları süddən kəsilməyə qədər öz yaşadıkları sürüləri tərk etmək məcburiyyətində qalırlar və beləcə özlərini böyük riskə atırlar. Doğumdan və ya yumurtadan çıxdıqdan sonra bir çox heyvan növü balalarına günlərlə, aylarla hətta bəzən illərlə baxar. Onlara yemək, yuva, istilik təmin edər, yırtıcı heyvanlardan qoruyar. Gün boyu bir çox quş, balalarını saatda ortalama dörd ilə iyirmi dəfə arasında bəsləyir. Məməlilərdə isə anaların daha fərqli problemləri olur. Süd vermə dövründə daha yaxşı qida qəbul etməlidirlər və bunun üçün daha çox ovlanmalıdırlar. Buna baxmayaraq bu müddət ərzində bala kökəlkən ana davamlı kilo itkisi yaşayır.

Şüuru olmayan bir heyvandan gözlənilən balasını doğduqdan sonra qoyub getməsidir. Çünki heyvanlar bu kiçik canlıların nə olduqlarının belə dərk edə bilməzlər. Ancaq buna baxmayaraq bu balaların bütün məsuliyyətini üzərinə almaları ancaq Allahın ilhamı ilə və Rəhman sifətinin təcəllisi ilə mümkün olur.

Erkək və dişi pinqvinlər, balalarını sanki “ölümünə” qoruyurlar. Erkək pinqvin balasını 4 ay boyu ayaqlarının arasında, ara vermədən tutur. Bu müddət ərzində yemək də yeyə bilməz. Dişi pinqvin isə bu əsnada dənizə gedərək balası üçün yemək axtarır və yığıdığı yeməkləri qursağında daşıyır. Hər ikisi də, balaları üçün böyük fədakarlıqlar göstərirlər.

Heyvanların, xüsusilə də balaların qorunmasında “yuva”ların əhəmiyyətli funksiyası var. Buna görə də, bir çox canlı növü heyvət doğuran texnikalar istifadə edərək, çoxlu sayda memarlıq detallara sahib yuvalar inşa edirlər.

Yuvaların inşasında çox fərqli texnikalar istifadə edilir. Heyvanlar çox vaxt bir memar kimi plan qurur, həqiqi divar ustası kimi çalışır, bir mühəndis kimi texniki həllər gətirir, bəzən də bir dekorator kimi yuvalarını dekorasiya edir, bəzəyirlər. Çox vaxt bu “usta”lar yuvalarını hazırlaya bilmək üçün gecə–gündüz heç dayanmadan çalışırlar. Əgər yoldaşları varsa, iş bölgüsü edərək bir–birlərinə kömək edirlər. Ən çox diqqət göstərilən yuvalar isə, yeni dünyaya gələcək balalar üçün hazırlanan yuvalardır.

Yuvaların hazırlanma texnikaları, şüuru və zəkası olmayan canlıdan gözlənilməyəcək qədər mükəmməldir. Növbəti səhifələrdə nümunələri veriləcək olan bu yuvaları, heyvanların öz zəkaları ilə hazırlaya bilməyəcəkləri çox açıqdır. Çünki heyvanların bu yuvaları inşa etməzdən əvvəl bir çox mərhələni planlamış olmaları lazımdır.

Əvvəlcə yumurtalarının və ya balalarının təhlükəsizliyi üçün bir yuvaya ehtiyacları olduğunu təyin etmələri lazımdır. Daha sonra isə yuva üçün ən uyğun yeri təsbit etməlidirlər, çünki heç bir canlı yuvasını təsadüfi bir yerə etmər. Yuvanın quruluşu və istifadə edilən vəsaitlər də olduqları mühitə görə “xüsusi olaraq” seçilir. Məsələn dəniz quşları su kənarında yaşadıkları üçün, ani su basqınlarına qarşı suda batmayan və suda üzə bilən otlardan ibarət xüsusi yuvalar qururlar.

Qamışlıqların olduğu bölgələrdə yaşayan quşlar isə, küləkdə yelləndikdə yuvadakı yumurtaların düşməməsi üçün geniş və dərin yuvalar düzəldirlər. Bununla birlikdə çöl quşları, yuvalarını istiliyin ən az 10 dərəcə daha aşağı olduğu kolluqların təpəsinə qururlar. Çünki əks halda yer səviyyəsində 45 dərəcə olan istilik, balalar üçün sanki soba təsiri yaradacaq və qısa müddətdə ölmələrinə səbəb olacaq.

Yuvaların inşa edildiyi yer ilə bağlı seçim həm məlumat, həm də zəka tələb edir. Halbuki bir heyvanın su basqını ehtimalından və ya yüksək istinin balalarına verəcəyi zərərdən xəbərdar olması və bu cür təhlükələrdən necə xilas olacağını hesablaması mümkün deyil. Ortada şüuru, ağılı və məlumatı olmayan canlılar, amma eyni zamanda da şüurlu, ağıllı və məlumata əsaslanan davranışlar var. Digər bir deyişlə şüurun, ağılın və elmin sahibi olan Allahın qüsursuz yaratması var. Və Allah bu yaratmasında şəfqəti və mərhəməti ilə müdafiəsiz olan balaların qorunmalarını təmin edir.

Canlılar üçün balalarının həyatı çox əhəmiyyətlidir və yumurtlamadan və ya doğum etmələrindən etibarən tək məşğuliyyətləri balalarıdır. Balaların qorunmasına çox böyük diqqət göstərilir. Məsələn; pəsnək arıquşu balalarını

qorumaq üçün bir tək yuva qurmaqla kifayətlənməz, ətrafa çoxlu sayda “saxta yuvalar” qurar. Bunun səbəbi, balaların böyüdüyü əsl yuvanı, saxta yuvalar arasında gizlətmək və düşmənin diqqətini fərqli yuvalara çəkməkdir. Bu əlbəttə ki, pəsnək arıquşunun öz zəkasından qaynaqlanması mümkün olmayan son dərəcə incə planlanmış yanılma taktikasıdır.

Düşmənlərdən yuvanı qorumaq üçün istifadə edilən ən məşhur üsullardan bir başqası da, yuvanı quru yarpaqların və ya tikanlı ağaclığın içində gizlətməkdir. Bəzi növlər də, bir boşluğun içində ana və yumurtaları var ikən, onları qorumaq məqsədi ilə ya bu otaqların girişini palçıqla bağlayır ya da su və torpağı qarışdıraraq meydana gətirdikləri suvağı istifadə edib, girişə kvadrat formada divar hörürlər. Bir çox quş növü, bitki liflərini, ot və kol kimi vasitələri hörərək, balalarının rahat böyümələri üçün çox möhkəm və maraqlı yuvalar qurur. İlk dəfə balalayacaq olan gənc bir quş, bir yuvanın necə düzəldiləcəyini o günə qədər heç görmədiyi halda, ilk səfərində qüsursuz yuva inşa edə bilir.

Şübhəsiz bütün bunlar canlıların öz başlarına sahib ola biləcəkləri qabiliyyətlər deyil.

Elə isə quşlara və digər canlılara qüsursuz deyilə biləcək yuvaları inşa etdirən qüvvə nədir?

Canlılar sahib olduqları bu qoruyucu, şafqətli davranışları necə qazanırlar?

Onlara bu davranışları ilham edən, onları üstün qabiliyyətlərlə birlikdə var edən mərhəmətlilərin ən mərhəmətlisi, bağışlayanların ən xeyirlisi olan Allahdır.

Heyvanların yuvaları araşdırıldıqda görülən memarlıq üstünlükləri ilə birlikdə, ana və atanın yuva düzəldilməsi üçün göstərdikləri fəvqəladə fədakarlıqlar da diqqətə layiqdir. Məsələn quşlar balaları üçün yuvaları böyük bir diqqətlə hazırlayarkən, özlərinə daha sadə yuvalar qururlar. Yuvaların düzəldilmə mərhələləri düşündükdə isə bu heyvanların nə qədər böyük zəhmətlərlə bu yuvaları tikdikləri, nə qədər çox enerji sərf etdikləri və necə fədakarlıq etdikləri daha yaxşı aydın olacaq.

Bir quşun, inşa etdiyi ən sadə yuva üçün belə yüzlərlə dəfə uçuş edərək kol toplaması lazımdır. Çünki dimdiyində hər dəfə yalnız bir və ya iki çubuq daşıya bilər. Ancaq bu vəziyyət quşu qorxutmur və böyük bir əzmlə lazımlı vəsaiti daşımağa davam edir. Bu əsnada heç vaxt bezib usanmaz, yorulduğu üçün materialı əskik etməz, heç bir detal üçün tənbellik etməz. Bu canlılara fədakarlıq, səbir, əzm, çalışqanlıq kimi xüsusiyyətləri verən Allahdır. Allahın ilhamı ilə təbiətdə gücsüz olan canlılar güclü olanlar tərəfindən qorunur, təbiətdəki tarazlıq davam edir. Bütün bunlar insanlar üçün Allahın sənətinin, gücünün, elminin, rəhmətinin və mərhəmətinin dəlillərindəndir.

Yeni doğulan kiçik balalara olan düşkünlük, demək olar ki, hər cins quşda görülür. Bunlardan biri də albatros quşlarıdır. Albatros, həmişə öz doğulduqları yerdə cütləşərlər. Buna görə də, çoxalma zamanında koloniyalar halında toplanırlar. Dişilər gəlməzdən həftələrlə əvvəl, erkəklər gəlib burada daha əvvəldən düzəldilmiş olan yuvaları təmir edirlər; bu sayədə dişilər və balalar üçün mükəmməl rahatlıq təmin etmiş olurlar.

Yumurtalara olan düşkünlük isə albatros quşlarında çox diqqət çəkicidir. Çünki albatros, diqqətlə hazırlanan yuva içərisində yumurtaların üzərində heç tərpənmədən təxminən 50 gün boyu dayanırlar. Ancaq balalara qarşı göstərilən diqqət yalnız yumurtaların qorunması və baxımı ilə məhdud deyil. Necə ki, albatros, çox vaxt yalnız balalarına yemək tapa bilmək üçün lazım olsa bir səfərdə 1,5 kilometrədən çox yol qət edə bilirlər.

İndiyə qədər izah edilən nümunələrdə də görüldüyü kimi hər heyvan növü balasını qorumaq üçün fərqli üsullar istifadə edir. Və bu texnikaların hər biri şüuru, ağılı və düşüncə qabiliyyəti olmayan bir heyvandan gözlənilə bilməyəcək qədər kompleksdir; hər biri bir nizam və plan tələb edir. Bizim qarşımızda isə şüuru və ağılı olmayan, şəfqət, mərhəmət və ya fədakarlıq kimi ərdəmləri planlı olaraq göstərəcək ağıllı və iradədən məhrum canlılar var. Amma eyni zamanda bu canlılarda ağıllı, şüur və düşüncə məhsulu olan əsərlər, son dərəcə şəfqətli və fədakarca davranışlar açıq-aşkar görülür.

Elə isə bu davranışların və əsərlərin qaynağı nədir?

Bu canlıların bu davranışları öz iradələri ilə etmə qabiliyyətindən məhrum olduqları açıqdır. Bu qabiliyyətləri onlara ilham edən, yerin, göyün və ikisi arasındakıların Rəbbi olan Allahdır.

Qarışqalar, termitlər və ya arılar kimi birlik halında yaşayan canlılarda da, ən böyük maraq mərkəzi yumurtalar və sürfələrdir. Qarışqalar, yumurta və sürfələrini yer altındakı yuvalarında hazırladıqları otaqlara yerləşdirirlər. İşçi qarışqalar, nəm və istilik dəyişikliyinə görə sürfələrin və yumurtaların otaqlarını tez-tez dəyişdirirlər. Buna görə də, işçi qarışqalar ümumiyyətlə ağızlarında daşdıqları sürfələrlə otaqlar arasında gedib gəlirlər.

Əgər yuvaları başqa canlıların hücumuna məruz qalsa, işçi qarışqalar ilk olaraq bu otaqları boşaldırlar və sürfələri yuvanın xaricində bir yerdə gizlədirlər. Şüuru olmayan bir canlıdan gözlənilən, balasını doğduqdan sonra buraxıb getməsidir. Ancaq tam əksinə heyvanlar balalarının bütün məsuliyyətini üstlərinə götürürlər. Belə ki, onları gələcəkdə qarşılaşacaqları təhlükələrdən qoruyacaq tədbirləri belə əskik buraxmırlar.

Təbiətdəki canlıların hər biri balaları kifayət qədər yetkinliyə çatana qədər onların hər cür məsuliyyətini boynuna götürür, ehtiyaclarını əskiksiz olaraq qarşılayırlar. Canlılardakı bu cür davranışların qaynağının isə onların öz ağılından qaynaqlana bilməyəcəyi, bir quşun, pələngin və ya hər hansı bir heyvanın başqa bir canlının ehtiyaclarını düşünərək, incə detalları göz qabağında saxlayaraq hərəkət edə bilməyəcəyi ortadadır. Bu canlılar Allahın ilhamı ilə hərəkət etməkdədirlər. Allah canlıların hər birinə davranışlarını ilham edir və onlar da buna əskiksiz olaraq uyurlar. Hər biri özlərini yaradan Allaha boyun əyiblər.

Onlarda təcəlli edən sahiblənmə, qoruma, şəfqət kimi ərdəmləri əks etdirən davranışların qaynağı sonsuz rəhmət sahibi Uca Allahdır.

Afrika qitəsinə düşən günəş şüaları, bəzən canlılar üçün öldürücü ola bilir. Buna görə də, bir çox canlı bu öldürücü şüalardan qorunmaq üçün özünə kölgəlik məkanlar axtarır. Cənubi Afrika dənəquşusu isə özündən çox

yumurtalarını və balalarını düşünərək onları günəş işığından qoruyur. Bunun üçün onların üzərində dayanır və tez-tez geniş qanadlarını açaraq günəş işığının yumurtalarına və balalarına gəlməsinin qarşısını alır. Ancaq diqqət edilsə, heyvan bu formada günəşin şüalarına, “öz bədənini” məruz qoyur. Bu da onun fədakarlığının təəccüblü dəlilidir.

Canlılar, balalarının qorunmaları mövzusu olduqda olduqca təhlükəli və yırtıcı ola bilirlər. Əslində, bir hücum və ya təhlükə sezdiklərində, daha çox balalarını götürüb o bölgədən sürətlə uzaqlaşmağı seçirlər. Qaçmaq üçün fürsət tapa bilmədiklərində isə, tərəddüd etmədən özlərini düşmənin önünə atırlar. Məsələn yarasalar və quşlar, balalarını yuvalarından götürən tədqiqatçılara hücum etmələri ilə məşhurdurlar.

Zebirlər kimi iri bədənli, məməli heyvanlar isə, sürülərinə kaftar kimi düşmənləri hücum etdikdə dərhal qruplara ayrılaraq tayları ortalarına alır və sürətlə qaçmağa başlayırlar. Yaxalandıqları zaman, sürünün yetkinləri, bu yırtıcı heyvanlara qarşı taylarını cəsurca qoruyurlar. Zürafələr isə hücuma məruz qaldıqda balalarını bədənlərinin altına itələyirlər və ön ayaqları ilə düşmənlərinə sərt vururlar.

Marallar və antiloplar ümumiyyətlə ürkək və həyəcanlı heyvanlardır və balaları olmadığı zamanlarda sürətlə qaçmağı seçirlər. Ancaq, balalarını təhdid edən tülkü və canavarlara qarşı iti və kəskin caynaqlarını istifadə etməkdə tərəddüd etmirlər.

Bəzi quşlar isə “yaralı təqlidi” edirlər və beləliklə düşmənlərinin diqqətini balalarının üzərindən dağıdaraq öz üzərinə çəkirlər. Bir düşmənin yaxınlaşdığını görən dişi quş səssiz formada yuvasından uzaqlaşır. Düşmənin qarşısına gəldiyində yerdə çırpınmağa və bir qanadını yerə vurmağa başlar. Bu əsnada da əzablı qışqırıqlar atır. Quş yerdə çarəsizcə çırpınırmış kimi görünür. Ancaq hər an tədbirli davranır və düşmənin çata biləcəyi məsafənin qarşısında dayanır. “Yaralı” quşu asan bir ov olaraq görün yırtıcı heyvan ovunu tutmağa çalışarkən, yuvadan çox uzaqlaşdırılmış olur.

Heyvan quşun yuvasından kifayət qədər uzaqlaşdıqda, dişi quş bir anda yaralı təqlidinə son verir və təcavüzkar heyvan tam quşa çatmamış dişi quş birdən havalanır və qaçır. Bu nümayiş ümumiyyətlə son dərəcə maraqlıdır.

İtlər, pişiklər, ilanlar və hətta digər quşlar belə bu oyuna aldanırlar. Torpağın üzərində yuva quran quşların bir çoxu balalarını düşmənlərindən bu formada qoruyurlar. Məsələn ana ördək balalarının yanına bir ovçu heyvan yaxınlaşdıqda, sudan havalanmağı bacara bilmirmiş kimi yaralı təqlidi edərək gölün ətrafında qanad çırpır. Ancaq daim arxasındakı təcavüzkarla arasındakı məsafəni qoruyur. Təcavüzkarı sahilə gizlənən balalarından kifayət qədər uzaqlaşdırdıqda da dərhal havalanır və balalarının yanına qayıdır. Quşların “yaralı quş” ssenarisinə bu gün belə elm adamları heç bir şərh gətirə bilmirlər.

Bir quş belə bir ssenari hazırlaya bilərmi?

Bunun üçün son dərəcə şüurlu varlıq olması lazımdır. Hər şeydən əvvəl “təqlid”, zəka və qabiliyyət tələb edir. Ayrıca bir heyvanın özünü təreddüd etmədən düşməninin önünə ata bilməsi və öz arxasınca qaçırması üçün son dərəcə cəsarətli və qorxusuz olması lazımdır. Daha da qəribə olanı bu quşlar bu davranışı başqalarından görərək etmirlər. Bu müdafiə taktikasına və qabiliyyətə doğrudan sahibdirlər. Üstəlik burada izah edilənlər heyvanlar aləmində yaşanan şüurlu və fədakar davranışların yalnız az hissəsidir. Yer üzündəki milyonlarla növ canlı, özünə xas qoruma sisteminə malikdir. Ancaq bu sistemlərdən çox, bunlardan çıxan nəticə əhəmiyyətlidir.

Məsələn bir quşun öz şüuru və iradəsi ilə balasını qorumaq üçün ölümü gözə aldığı iddia etmək ağla və məntiqə uyğundurmu?

Əlbəttə deyil. Bunlar ağla və şüura sahib olmayan heyvanlardır. Və bu heyvanların bu cür şüurlu, şəfqətli, mərhəmətli hərəkət etməsini təmin edən,

onları bu xüsusiyyətləri ilə yaradan və yaşadan Rəhman olan Allahdır. Allah, bu canlılara olan ilhamı ilə, Öz sonsuz şəfqət və mərhəmətinin nümunələrini sərgiləyir.

Küçədə yeriyən bir insan ilə gəzdirdiyi itinin qəbul etdikləri qoxular eyni deyil. İt, sahibinin fərqi anlamadığı qoxuların olduğu mühitlə bağlı çox ətraflı məlumat əldə edir. Digər itlərin buraxdıqları qoxuları və ətrafdakı insanların özlərinə xas qoxularını təhlil edərək onlar haqqında məlumat toplayır. Havadakı ən kiçik nisbətdəki qoxuları belə çətinlik çəkmədən təsbit edir. İtlərin qoxulara qarşı fəvqəladə həssas burunları var. Bəzi it növlərinin qoxu həssaslığı insandan bir milyon qatıdır.

Bir neçə rəqəm bu xüsusi yaradılışı gözünüzdə canlandırmağa kömək edəcək. İtlərin burunlarındakı qoxu hüceyrələrinin sayı bizimkindən qat-qat çoxdur. Bu xüsusiyyətlərə görə itlər, insanların və inkişaf etmiş elektronik cihazların heç vaxt bacara bilməyəcəyi işləri bacarırlar. Narkotik maddələri, itkin insanları, partlayıcı maddələri, ov heyvanlarını, cinayətkarları, qəzaya və fəlakətə uğramış kəsləri tapmaqda heyvanların bu üstün xüsusiyyətlərindən faydalanırlar.

Məsələn qoxu hiss etmə duyğusu qüvvətli bir it növü olan “bloodhound”, qoxu duyğusunu istifadə edərək heç bir əlamətin görülmədiyi bölgələrdə iz tapa bilər, dörd günlük bir izi təqib edə bilər və bir insanın izini 80 kilometrədən daha çox izləyə bilər. Gözə çarpan bir məqamsa, yer üzündəki saysız qoxuya baxmayaraq itlərin səhv etməmələridir. Belə ki, bir çox qoxu arasından axtardıqlarını rahatlıqla seçə bilirlər. Aparılan təcrübələrdə öyrədilmiş bir itin, porsuq qoxusu püskürdülmüş əşyalar arasında ondan istəniləni tapdığı görülüb.

“Schlieren fotoşəkil çəkmə texnikası” ilə itlərin nəfəs alıb verərkən fərqli üsul istifadə etdikləri məlum olub: Hər hansı bir şeyi iyləyən it nəfəs verərkən burnunu oynatmaqda, beləcə hava yan tərəfdəki yarıqlardan arxaya doğru getməkdədir. Bu xüsusi yaradılış sayəsində itin çölə verdiyi hava, qoxunun qaynağından fərqli istiqamətə axır. Beləcə nəfəsdəki hava ilə qoxunun qarışması önənlir.

Rəhman olan Rəbbimiz canlılara belə xüsusi qabiliyyətlər verərək, onları insanların xidmətinə təqdim etmişdir. Xüsusilə də, itlər təhlükəsizliklə bağlı bir çox mövzuda insanlara çox əhəmiyyətli kömək edirlər. Allah çox sevdiyi bəndələrinə bunun kimi insanın ağılına belə gəlməyəcək yollarla rəhmətini və

nemətlərini çatdırır. Bu şəkildə onların həyatını asanlaşdırmaqda, təhlükəsizliyini təmin etməkdədir. Allah üstün kərəm sahibi olan, hədiyyəsi bol olandır.

Ümumiyyətlə gücsüz və çəlimsiz olan balalar, yer dəyişdirərkən və ya təhlükə anlarında ana və ya ataları tərəfindən daşınırlar. Hər canlının balasını daşıma üsulu bir-birindən fərqlidir; bəziləri kürəyində, bəziləri ağızında, bəziləri də qanadlarındakı xüsusi kisələrdə balalarını daşır. Balalar bu daşınma əsnasında heç zərər görməzlər və demək olar ki, etibarlı mühitə çatdırırlar.

Xüsusilə təhlükə anlarında ana və ataların balalarını daşıyaraq hadisə yerindən uzaqlaşdırmaları əhəmiyyətli fədakarlıq nümunəsidir. Çünki balanın hər hansı bir formada daşınması heyvanın sürətini və hərəkət qabiliyyətini əhəmiyyətli ölçüdə azaldır. Ancaq canlılar buna baxmayaraq, təhlükəli vəziyyətdə balalarını əsla tərk etmirlər.

Canlılar arasında ən bilinən daşıma üsulu kürəkdə daşımadır. Məsələn meymunlar balalarını hər yerə daşıya bilərlər. Ana meymun, balası ilə çox rahat hərəkət edə bilər, çünki bala meymun anasının qarınıdakı və arxasındakı tükləri əlləri və ayaqları ilə möhkəm tutur. Təhlükə anında ana meymun kürəyində balasını daşdığı halda bir ağaca tullana bilər, bir budaq boyunca qaçaraq digər bir ağaca atlına bilər.

Kenqurular və digər kisəli heyvanlar, köməyə möhtac balalarını qarınlarındakı tüklə örtülü kisələrində daşıyırlar. Bala bir kenquru beş ay anasının kisəsində yaşayır. Bu kisədən çıxdığında belə həmişə anasının yaxınlığında dayanır. Əgər bir təhlükə sezsə anasına doğru qaçır və başı aşağı olaraq kisənin içinə atlanır. Ana kenquru güclü arxa ayaqları ilə balasını daşıyaraq qaçır.

Sincablar balalarını sallanan qarınlarından dişləri ilə qaldırırlar. Bir ana sincab, yuvası dağılsa balalarını olduqca uzun məsafə də olsa daşır. Hər dəfə bir balasını daşır və hamısının təhlükəsiz şəkildə təxliyə olduğuna qane olana qədər köhnə yuvasına geri qayıdıb baxır.

Böcəklərdən aslanlara, qurbağalardan quşlara qədər bütün canlılar balalarını bir şəkildə daşıyaraq qoruma altına alırlar. Bunların hər biri son dərəcə zəhmətli və ana–atanın həyatını təhlükəyə atan davranışlardır.

Bir heyvanın bu qədər güclü qoruma duyğusuna sahib olması necə açıqlana bilər?

Bura qədər ətraflı araşdırdığımız kimi, canlıların hər biri balaları kifayət yetkinliyə çatana qədər onların hər cür məsuliyyətini öz boyunlarına götürürlər. Onların hər cür ehtiyacını əskiksiz olaraq qarşılayırlar. Və təbiətdəki bütün canlılarda bu qorumanın və fədakar davranışların nümunələrini görmək mümkündür. Açıq olan həqiqət bir daha qarşımıza çıxır: Bu canlıların hər biri Allahın qoruması altındadırlar. Allah hər birinə davranışlarını ilham edir və onlar da buna əskiksiz olaraq uyurlar. Allah Quranda göylərdə və yerdə nə varsa hamısının Öz qoruması altında olduğunu bir çox ayədə bildirir. Bu ayələrdən birində Rəbbimiz belə buyurur:

... Onun kürsüsü göyləri və yeri əhatə etmişdir. Onları mühafizə etmək isə Ona çətin deyildir. Uca və böyük olan da Odur!

(Bəqərə surəsi, 255)

Canlılar dünyasında gördüyümüz digər bir möcüzəvi xüsusiyyət isə balaların sahib olduğu sevimlilikdir. Bala heyvanların hamısı son dərəcə sevimli görünüşə sahibdirlər. Normaldan daha iri olan gözlər, yumru üz xətləri, üzlərində hakim olan təəccüb və təslimiyyətlə qarışıq “körpə” ifadəsi, cana yaxın rəftarlar, bala heyvanların sevimləməsinə təşviq edən, qoruma instinktini hərəkətə keçirən xüsusiyyətlərdəndir.

Böyüdükdə çox təcavüzkar, vəhşi heyvan olan pələng, aslan və ya bir ayının balası insanda çox böyük mərhəmət və şəfqət oyandırır. Bu canlılar kainatdakı hər şey kimi Allaha təslim olublar. Allah bu həqiqəti, “... Halbuki

göylərdə və yerdə olan hər bir məxluq istər–istəməz Ona təslim olmuş və Ona da qaytarılacaqlar.” (Ali İmran surəsi, 83) ayəsi ilə bizlərə xəbər verir.

Rəbbimiz bu halları ilə insanlarda onlara qarşı şəfqət və mərhəmət oyandıraraq, onların qorunmalarını da təmin edib. Digər tərəfdən də, onları insanlar üçün bir nemət edib. Çünki bala heyvanlar insanlarda çox dərin şəfqət və mərhəmət hissi oyandıraraq onların ruhlarına çox böyük bir zövq verirlər. Buna görə də, bu sevimlilik həm insanlar, həm də heyvanlar üçün çox böyük rəhmətdir.

Pişik balaları doğulduqda kor və son dərəcə müdafiəsizdirlər. Təxminən 100 qr ağırlığındakı bu kiçik balalara baxa bilmək üçün ana pişik çox az yatır. Davamlı, balalarının isti qalmaları və acdıqlarında hər an süd əmə bilmələri üçün onların qarnına yaxın bölgələrdə dayanmalarını təmin etməyə çalışır. İlk həftə gözləri bağlı olmasına baxmayaraq balalar süd içdikləri yeri tapmaqda heç çətinlik çəkməzlər. Doqquz gün sonra balaların gözləri açılır.

Ananın südü balaların böyüməsi üçün tam lazım olan xüsusiyyətdədir. Hər cür qida baxımından zəngindir, ayrıca balanı xəstəliklərdən qoruyan xüsusi bəzi kimyəvi maddələr də bu süddə var. Bala pişiklər təxminən səkkiz həftə sonra özlərinə baxacaq vəziyyətə gəlirlər. Ancaq bu müddət keçənə qədər anaları böyük qayğı ilə balaları ilə maraqlanır. Onları daha etibarlı gördüyü yerlərə diqqətlə daşıyır.

Aslan təbiətdəki ən güclü canlılardan biridir. Düşmənlərinə qarşı son dərəcə yırtıcı ola bilən aslanlar balalarına gəldikdə çox həssas davranırlar. Aslan balaları doğulduqlarında çox kiçik olur. Üç aylıq ikən ət yeməyə başlamalarına baxmayaraq ana və sürüdəki digər aslanlar altı aylıq olana qədər balaları əmizdirməyə davam edirlər. Aslan və bəbirlər kimi pişikkimilər balalarını boyunlarının arxasından dişləyərək daşıyırlar və balalar da daşınarkən tamamilə hərəkətsiz qalırlar. Balaların hərəkətsizliyi analarının onları etibarlı şəkildə daşımalarına kömək edir.

Bu canlılara, balalarına qarşı şəfqətli və mərhəmətli olmağı, sürülərindəki digər canlıları da qoruyub nəzarət etmələri, hamısına qayğı göstərməyi öyrədən, hər şeyin yaradıcısı olan Uca Allahdır. Allah canlılarda yaratdığı bu cür xüsusiyyətlərlə bizə həm sonsuz gücünü tanıdır, həm də şəfqətinin və

mərhəmətinin sonsuz olduğunu və heyvanlarda da ən gözəl şəkildə təcəlli etdiyini göstərir.

Fillərin ən əhəmiyyətli xüsusiyyətlərindən biri, bir–birlərinə olan bağlılıqlarıdır. Fədakarlıq və köməkləşmə yalnız ailə fərdləri arasında deyil, bütün sürü içində görülür. Məsələn ovçular sürüyə atəş etdiklərində fillər qaçıb uzaqlaşmaq əvəzinə təhlükə altındakı fillərə doğru qaçırılar. Bir–birlərinə möhkəm bağlı olan bu birliyin təməlini isə bala fil qrupu meydana gətirir.

Sürüdə yeni doğulmuş bir fil bütün digər fillər tərəfindən böyük sevgi və şəfqətlə qarşılır. Əgər balanın anası ölsə, südü olan bir başqa dişi fil balanı əmizdirməyə davam edəcək. Ana ilk 6 ay boyu hər yerdə balasını izləyir. İkisi də davamlı olaraq bir–birləri ilə əlaqəli olduqlarını ifadə edən səslər çıxarırlar. Bir bala fil az da olsa çətinlik və ya hər hansı bir təhlükəli vəziyyətdə olduğunu ifadə edən səs çıxarsa, qrupun bütün üzvləri vəziyyəti araşdırmaq üçün bir yerə gəlirlər. Bu, düşmənlərə qarşı olduqca daşındırıcı davranışdır.

Fillərin və digər canlıların doğum əvvəlində aralarında necə razılaşdıqları, bütün fillərin balalar üçün necə olub ki, birlikdə hərəkət etdikləri, onların ehtiyaclarını necə təsbit edə bildikləri əlbəttə ki, çox maraqlıdır. Bu heyvanların heç birində bunları öz ağıl və iradələri ilə bacaracaq qabiliyyət yoxdur. Ayrıca dünyanın hər yerindəki fillər, bu formada bir–birlərinə kömək edirlər.

Canlılar arasındakı təəccüblü fədakarlıq nümunələri də, Allahın yaratmasındakı möcüzələrdən biridir. Allah bu möcüzəvi davranışlarla insanlara düşünməli bir çox mövzunu xatırladır. Həmçinin Uca Allah canlıların bu hallarını insanlar üçün bir nemət edib. Allah bir Quran ayəsində, **“Şübhəsiz, heyvanlarda da sizin üçün bir ibrət vardır...”** (Nəhl surəsi, 66) deyə buyuraraq bu həqiqəti bildirib.

Ayı balaları qışın ortasında, anaları qış yuxusunda ikən, kor və tüksüz olaraq doğulurlar. Sincab böyüklüyündəki bala ayı sadəcə süd əməcəyi yerə dırmaşacaq qədər güclüdür. Dişi qəhvəyi rəngli ayının südü, yağ və kalori baxımından çox zəngindir, buna görə bala, qış boyu sürətlə böyüyür. Ana ayı yazda oyandığında bala onu yuvadan kənardə izləyəcək qədər güclənib. Son dərəcə hərəkətli olan ayı balaları yuva xaricində çox qorumasızdırlar. Bir il boyu onları bütün təhlükələrdən qoruyan analarının yanında qalaraq özlərinə

baxmağı öyrənirlər. Bu müddət ərzində davamlı bəsləndikləri üçün sürətlə böyüyürlər. Ayı da digər bütün heyvanlar kimi balasının təhlükədə olduğunu düşünsə düşmənlərinə qarşı çox yırtıcı ola bilər. Ana ayı üç il boyu balaları ilə heç bezmədən maraqlanır, onların həyatını qoruma altına alır.

Təbiətdəki ən vəhşi canlılardan biri olan canavarlar, yetkinlərin ortaq vəzifəsi balaları müdafiə etməkdir. Bir canavar sürüsü bir erkək, bir dişi, yeni doğan balalar və bəzən də bir və ya iki gənc canavardan meydana gəlir. Sürüdəki dişilər öz aralarında köməkləşirlər. Bəzən sürüdəki dişilərdən biri, körpə canavarlara baxıcılıq etmək üçün gecə boyu yuvada qalır. Bu sayədə balaların anası ovlanmağa gedə bilər. Bu canlıların davranışlarında görülən ağıllı, şəfqəti və mərhəməti, onlara Rəhman və Rəhim olan Allah ilham edib.

Allah, heyvan növlərinin nəslinin davam etməsi üçün bu canlıları fədakar və çalışqan olaraq yaratmış, onlara qorunma, ovlanma, qidalanma, çoxalma üsullarını ayrı-ayrı ilham etmişdir. Onlara yuvalarını inşa etdirən, qüsursuz planlar qurduran, onları qoruyan və saxlayan sonsuz mərhəmət və şəfqət sahibi olan Allahdır.

Allah, Quranda, **“Rəbbin bal arısına belə vəhy etdi: “Dağlarda, ağaclarda və (insanların) düzəldikləri çardaqlarda özünə yuva qur!”** (Nəhl surəsi, 68) ayəsi ilə bal arısına yuvasının yerini ilham etdiyini bildirib. Bal arısında olduğu kimi canlıların hamısına yuvalarının yerlərini, yuva qurma texnikalarını, istifadə edəcəkləri materialları Allah ilham edir. Bir çox heyvan növü çoxala bilmək, yumurtalarını və ya balalarını qoruya bilmək üçün böyük fədakarlıqlar edir və çətinliklərə dözürlər. Hətta bəzən bunun üçün “ölümü gözə alan” canlılar var.

Bir çox canlı yumurtalarını və balalarını qoruya bilmək üçün böyük zəhmətlərə dözür; onları gizlədir, qırılmamaları üçün diqqətlə bir yerə yerləşdirir, onları isidir və ya həddindən artıq istilikdən qoruyur, təhlükə əsnasında bütün yumurtalarını başqa bir yerə aparır, həftələrlə başında növbə çəkir, hətta ağızlarında daşıyırlar.

Bir çox quş, balıq və sürünəndə bu fədakar və şəfqətli davranışları görmək mümkündür. Yumurtlamaq üçün kilometrərlə uzağa köç edənlər, çox detallı və zəhmətli evlər tikənlər, cütləşmə və ya yumurtlama sonrası ölənlər, yumurtalarını həftələrlə ağızlarında daşıyıb bu əsnada bəslənə bilməyənlər,

yumurtalarının başında həftələrlə növbə çəkənlər... Əslində bu fədakarlıqların hər biri əhəmiyyətli məqsədə xidmət edir: Canlı növlərinin soylarının davamı.

Zəif və gücsüz balalar ancaq yetkin və güclü olanlar tərəfindən baxılıb qorunsalar həyatda qala bilirlər. Doğulduğu anda tərk edilən bir ceyranın və ya hər hansı bir yerə qoyulan quş yumurtalarının şübhəsiz öz başlarına həyatda qalma imkanı demək olar ki, yox kimidir. Ancaq canlılar, heç bir tənbəllik, bezginlik və ya laqeydlik göstərmədən bu gücsüz balaların bütün məsuliyyətini üzərinə götürürlər. Hər biri Allahın ilham etdiyi vəzifələrini əskiksiz şəkildə yerinə yetirir.

BITKİLƏRİN YARADILIŞINDA ALLAHIN RƏHMAN VƏ RƏHİM SİFƏTİNİN TƏCƏLLİSİ

Bitkilərin varlığı yer üzündəki canlılığın davamı üçün imtina edilməzdir. Çünki insan həyatı üçün ən əhəmiyyətli ünsürlər olan oksigen, su, qida kimi təməl ehtiyac maddələrinin yer üzündəki tarazlığını yaşıl bitkilər təmin edir. Bundan başqa yenə yer üzündəki istilik idarəsinin təmin edilməsi, atmosferdəki qazların tarazlığının qorunması kimi, yalnız insanlar üçün deyil bütün canlılar üçün son dərəcə böyük əhəmiyyət daşıyan başqa tarazlıqlar da vardır ki, bütün bu tarazlıqları təmin edənlər də yenə yaşıl bitkilərdir.

Rəbbimiz bütün dünyanı milyonlarla növdə, rəngdə, görünüşdə bitkilərlə təchiz edib. Bitkilər bütün bu faydaları ilə birlikdə insan ruhuna, varlığı ilə hüsur, sevinc və zövq verən varlıqlardır. Kitabın bu hissəsində Rəbbimizin bitkiləri var edərək insanlara nə qədər böyük lütfkarlıq etdiyini müxtəlif nümunələrlə araşdıracağıq.

Eyni torpaqdan fərqli məhsulların çıxması Allahın çox böyük nemətidir. Məsələn qarpızları, yemişləri, kiviləri, bananları, albalıları, pomidorları, üzümləri, şaftalıları, paxlaları araşdıraraq. Tünd sarı rəngli qabığı soyduğunuzda içindən bənzsiz qoxusu ilə, açıq rəngdə banan çıxır. Almanın qırmızı, yaşıl və ya sarı rənglərdə ola bilən qabığı hamar cilaya malikdir.

İçindəki özünə xas alma qoxusuna sahib şəkərli suyun dad və qoxu keyfiyyəti insanlar tərəfindən qüsursuz olaraq təqlid edilə bilmir. Bunlardan dolayı ağla eyni quru torpaqdan çıxmasına baxmayaraq bütün çiçəklərin, ağacların, tərəvəz və meyvələrin necə olub ki, bu qədər fərqli rənglərə sahib olduqları sualı gələ bilər. Məhz bu, Allahın sonsuz elminin və nümunəsiz yaratmasının dəlillərindəndir.

Bir insanın yeni bir rəng yaratması mümkün deyil. İnsanların hazırladıqları bütün rənglər təbiətdə olanlardan yola çıxılaraq əldə edilən bənzsindən ibarətdir. Amma Allah yoxdan var edəndir və yer üzündəki canlıları tamamlayan rənglərin hamısının yaradılışı Ona aiddir. Üstün güc sahibi Allahın sifətlərindən biri də, "Müsəvvir"dir (təsvir edən, hər şeyə şəkil və surət verən).

Yer üzündəki bütün bitkilərin rəngləri və xarici görünüşləri, insan ruhuna ən xoş gələcək şəkildə yaradılıb. Meyvələrdə və tərəvəzlərdə bənzsiz

rəng müxtəlifliyi var. Bununla birlikdə çiçəkləri və ağacları düşündüyümüzdə də eyni estetik görünüş və rəng müxtəlifliyi ilə qarşılaşırıq. Çiçəklərdə də, çox bənzərsiz rəng və naxış yaradılışı var. Yer üzündəki yüz minlərlə növ çiçəyin hər biri özünə xas xüsusiyyətlərlə təchiz edilib. İndiki zamanda insanların düzəlttikləri qoxular, naxışlar və rənglər təbiətdəki bənzərlərinin təqlid edilməsi ilə hazırlanır.

Məsələn bənövşənin məxmər yumşaqlığındakı yarpaqlarının bənövşəyi rəngləri və yarpaq toxumalarındakı hamarlıq bənzərsizdir. Məxmər parçalar bənövşələrin toxuması təqlid edilərək hazırlanır amma yenə də eyni keyfiyyət təmin edilə bilinmir. Bu şəkildə yer üzündəki hansı bitkini araşdırsaq, qarşılaşdığımız nəticə Allahın insanlar üçün hər şeyin ən yaxşısını, ən gözəlini yaratdığı həqiqətidir. Yaratmada ortağı olmayan Allah dadı, qoxunu, rəngi, naxışı fərqli olacaq şəkildə bitkiləri insan üçün yaradıb. Bu müxtəliflik Allahın insanlara olan lütfüdür.

Heç kim, mövcud olmayan bir meyvəni nə görünüşü ilə, nə dadı və qoxusu ilə zehində tam olaraq formalaşdırma bilməz. Halbuki Allah, insanlar üçün xəyal belə edə bilməyəcəkləri qədər gözəl görünüşə, dada və qoxuya sahib meyvələri yaratmış, onları ola biləcək ən keyfiyyətli və gözəl qablarda insanlara təqdim etmişdir. Böyük meyvə satılan yerlər və ya bazarlardakı meyvə-tərəvəz vitrinləri insanların son dərəcə xoşlarına gələn yerlərdir. Çünki buralarda mövsümə uyğun olaraq meyvə-tərəvəzlər bütün müxtəliflikləri ilə bir yerdə sərgilənirlər.

Hər bir tərəvəzin və meyvənin dadı insanların bəyənəcəyi formada fərqli zövqlərə də xitab edəcək tərzdə yaradılıb. Bu nemətlərin heç biri təsadüfən var olmayıb. Bunları insanları yaradan və onların nələrdən xoşu gəlib, nələrdən xoşu gəlmədiyini çox yaxşı bilən, zövqlərini tanıyan, hər şeyin yaradıcısı olan Allah yaradıb.

Bu həqiqətlər üzərində düşünən və bir az vicdanını istifadə edən hər insan budaqları albalı yüklü bir ağac gördükdə, bananın, çiyələyin qoxusunu duyduqda, quru bir budağın üzərində yüzlərlə üzüm dənəsini gördükdə bunların yaradıcısı olan Allahı xatırlayar. Rəbbimizin bu nemətlərin hər birini sevgi ilə yaratdığı çox açıqdır. Allah lütf edib və insanlara hər şeyin ən yaxşısını, ən gözəlini, ən keyfiyyətlisini təqdim edib. İstisnasız hər çiçək, hər meyvə diqqətlə yaradılıb.

İnsan bu nemətlərin tək birinin belə eynisini yarada bilməz. Ancaq bənzərlərini təqlid edə bilər ki, bunlar heç vaxt təbiətdə olanın insanların

ruhunda meydana gətirdiyi dərin heyranlığı və həyəcanı oyandıra bilməzlər. Məsələn süni çiçək nə qədər keyfiyyətli düzəldilmiş olsa da, bağçadakı bir çiçək kimi insana təsir etməz, psixoloji olaraq eyni müsbət hissləri meydana gətirməz.

Üstəlik Rəbbimiz bütün bu nemətləri insanlara sonsuz səxavəti ilə təqdim etmiş, yer üzünün demək olar ki, hər yerini, hətta gözdən ən uzaqda olan dağları, meşələrin dərinliyindəki ən gizli yerləri belə bunlarla təchiz etmişdir. Heyranlıq oyandıran bu nemətlər zəngin müxtəlifliyi ilə insanlarda bolluq sevinci oyandırır. Şübhəsiz insanın ruhunu əhatə edən bu gözəllikləri və zövqləri sonsuz rəhmət sahibi Rəbbimizə borclu yuq. O diləməsə bizlər bu nemətlərdən tək birini belə əldə etməyə güc çatdıra bilməzdik. Allah Quranda bu həqiqəti belə bir nümunə ilə bildirir:

(Şərik qoşduqları xeyirlidir,) yoxsa göyləri və yeri yaradan, sizin üçün göydən su endirən?! Biz o su ilə bir ağacını belə göyerdə bilməyəcəyiniz gözəl bağlar bitirdik. Allahla yanaşı başqa bir ilah varmı?! Xeyr, onlar (bütləri Allaha) tay tutan bir qövmdür.

(Nəml surəsi, 60)

Rəbbimiz ayədə insanın tək bir ağacı yetişdirməyə belə güc çatdıra bilməyəcəyini bildirir. Həqiqətən də insan heybətli bir çinar ağacını, bir palmanı və ya xoş ətirli qoxu verən şam ağacını, budaqları sallanan bir söyüd ağacını yetişdirməyə güc çatdıra bilməz. Buna nə ömrü, nə də gücü çatar. Amma yer üzündə hara getsək bir–birindən heybətli və gözəl ağaclarla qarşılaşırıq. Bu ağacların hər biri ayrı gözəllikdədir. Bir çoxu meyvələrlə yükləniblər, bir çoxu də möhtəşəm estetikaya malikdir. Bunların hər birini yoxdan var edən və ayədə bildirilən ifadə ilə insanın könlünü oxşayacaq şəkildə yaradan bütün gözəlliklərin və nemətlərin həqiqi sahibi olan Allahdır.

Alma ağacı, bilindi ki kimi torpağa atılan bir toxumdan ortaya çıxır. Toxum, kiçik cisimdir; amma o toxumun içindən müəyyən müddət sonra 4–5 metr uzunluğunda və yüzlərlə kilo ağırlığında nəhəng ağac meydana gəlir. Toxumun, özünə nisbətə nəhəng ölçüdəki bu ağacı meydana gətirərkən istifadə edə biləcəyi tək material isə ilk mərhələdə öz içindəki ehtiyat qida, sonrasında isə yalnız torpaq və günəş işığıdır.

Alma nümunəsində də, görüldüyü kimi toxumlar, iində daşıma sistemi olan, torpaqdakı maddələri mənimsəmək üçün lazım olan köklərə sahib və son dərəcə yaxşı hazırlanmıř canlı varlıq yaradırlar. İnsan, ađıl sahibi varlıq olaraq, yaxşı ađac rəsmi kmsi lazım olduđunda belə çətinlik çəkir; bir ađacın kklrindəki v budaqlarında ki detalları çəkmək isə çox daha çətindir. Amma toxum, bu son dərəcə kompleks canlını bütün sistemləri ilə birlikdə, canlı olaraq çıxarır.

Mvzunu izah edə bilmək üçün toxum “ıxarır” deyirik; ancaq bunu xatırladaq: Toxum, müstəqil ađla, řura v irady sahib varlıq deyil. Bu vəziyyətdə ađacları v bitkiləri bütün taccbl sistemləri ilə birlikdə ortaya ıxaranın yəni meydana gtirnin toxumun z olduđunu iddia etmək mümkün deyil. Əgər belə bir iddia edən olsa, bu vəziyyətdə toxumun son dərəcə (hətta insandan belə) ađıllı v məlumatlı varlıq olduđu nəticəsinə glmk lazımdır.

Əlbəttə bu, həqiqətdən kənar iddia olar. Toxumun iində son dərəcə üstün ađıl v əhatəli məlumat gizlidir. Ancaq bu ađıl v məlumat, əlbəttə toxumun zn aid deyil. Toxumu meydana gətirən maddələrin molekullarının, bu molekulların atomlarının ađıl v məlumat sahibi olduđu iddia edilə bilməyəcəyinə görə bu məlumat toxumun içinə hər hansı bir formada yerlřdirilib.

Yaxşı bəs, bu məlumatı yerlřdirn kimdir?

Toxum, z bařına heç bir řey etməsi mümkün olmayan quru, cansız cisimdir. Toxumlara bu məlumat çox üstün bir güc sahibi tərəfindən yerlřdirilib. Bnzri olmayan bu gücün sahibi Allahdır. Toxumlar Allah tərəfindən ađac meydana gətirə biləcək məlumat və sistemə sahib olaraq yaradılıb. Torpađa atılan hər toxum, Allahın elmi ilə əhatə edilib; Onun elmi ilə böyüyüb inkiřaf edir və insanlara nemət olaraq bitki halına gəlir.

Toxumlar haqqında məlumatı olmayan bir çox insan bir ehtimalla bunların meyvə tumları və ya kol bənzəri maddələr, hətta bir cür tullantı olduqlarını dřnmř ola bilər. O halda siz, bilməyənlərin “tullantı” olaraq xarakterizə edə biləcəkləri bu cisimləri götürüb bađanızdakı və ya evinizdəki bir saxsının içindəki torpađa basdırın və bir müddət gözləyin. Bu toxumlar

uyğun şərtlər təmin edildiyində heyvət doğuracaq şəkildə yaşıllaşır və növbənöv bitkiləri meydana gətirirlər.

Yaxşı görəsən kiçik və quru olan bu cisimləri bir taxta parçasından ayıran xüsusiyyət nədir?

Toxumların, özlərini digər cisimlərdən ayıran çox əhəmiyyətli xüsusiyyətləri var. Toxumlar aid olduqları bitkinin hər budağına, hər yarpağına, bu yarpaqların sayına, formalarının necə olacağına, qabığının nə rəngdə və qalınlıqda olacağına, qida və su daşıyan borularının genişliyinə, sayına, bitkinin uzunluğuna, meyvə verib verməyəcəyinə, verəcəksə bu meyvələrin dadlarına, qoxularına, şəkillərinə, rənglərinə dair (qısaca bir bitki ilə bağlı ola biləcək) bütün məlumatlara sahib cisimlərdir.

Yaxşı toxum haqqında heç bir məlumata sahib olmasaydıq və bu cismi ilk dəfə görsəydik, nə işə yaradığını da heç bilməsəydik toxumların içindən heç biri digərinə bənzəməyəcək şəkildə saysız bitkinin çıxma biləcəyini, bu bitkilərin bir qisminin də metrərlə yüksəkliyə çata biləcəklərini təxmin edə bilərdikmi?

Əlbəttə belə bir şeyi təxmin edə bilməzdik. Quru taxta parçası görünüşündəki bir cisimdən xoş ətirli qoxu gələn, təəccüblü rənglərə və formalara sahib saysız çiçəyin; gül çiçəklərin, nar çiçəklərinin çıxacağını düşünə bilməzdik. Müxtəlif meyvələrin; şaftalının, hindqozunun, armudun, heyvanın, tutun, əriyin yenə bu toxumların meydana gətirdiyi ağaclarda yetişəcəyini, fərqli rənglərdə ola bilən bu kiçik cisimlərin böyütkənləri, portağalları, naringiləri, qarpızları, ərikləri, bibərləri, pomidorları meydana gətirəcəyini xəyal belə edə bilməzdik.

Milyonlarla ildir toxumların içində bitkilərə aid bütün məlumatların saxlanması bu mövzu üzərində düşünən insanın bir çox hadisəyə olan baxışını dəyişdirəcək məlumatdır. Eyni zamanda Allahın sonsuz elminin, bəndələri üzərindəki qayğısının və bəndələrinə olan sevgisinin çox açıq dəlilidir. Quru taxta parçasına bu qədər bənzərsiz məlumatları yerləşdirən və quru taxtadan, dadları və qoxuları bənzərsiz bitkilər yaradan Rəbbimiz insanlara qarşı üstün kərəm sahibi olandır.

Yer üzündəki həyatın əsas enerji qaynağı Günəşdir. Ancaq insanlar və heyvanlar, günəş enerjisini birbaşa istifadə edə bilməzlər, çünki bünyələrində bu enerjini olduğu kimi istifadə edə biləcəkləri sistemlər yoxdur. Buna görə Günəş enerjisi də, ancaq bitkilərin yaratdığı qidalar vasitəsilə, istifadə edilə bilən enerji olaraq insanlara və heyvanlara çatır. Hüceyrələrimiz tərəfindən istifadə edilən enerji xammallarının hamısı, həqiqətdə bitkilər vasitəsilə bizə daşınan günəş enerjisidir. Məsələn çayımızı içərkən əslində günəş enerjisi içirik, çörək yeyərkən dişlərimizin arasında bir miqdar günəş enerjisi var.

Əzələmizdəki qüvvət isə həqiqətdə günəş enerjisinin fərqli formasından başqa bir şey deyil. Bitkilər günəş enerjisini bizim üçün kompleks əməliyyatlar həyata keçirərək bünyələrindəki molekullara yığıblar. Heyvanlar üçün də, vəziyyət insanlardan fərqli deyil. Onlar da bitkilərlə bəslənir və bu sayədə onları enerji paketləri halına gətirərək yığdıqları günəş enerjisini istifadə edirlər. Bitkilərin öz qidalarını özlərinin yarada bilmələrini və digər canlılardan imtiyazlı olmalarını təmin edən isə, hüceyrələrində insan və heyvan hüceyrələrindən fərqli olaraq günəş enerjisini birbaşa istifadə edə bilən quruluşun olmasıdır.

Bitki hüceyrələri bu quruluşun köməyi ilə, Günəşdən gələn enerjini, insanlar və heyvanlar tərəfindən qida yolu ilə alınacaq enerjiyə çevirirlər və quruluşunda gizli olan çox xüsusi əməliyyatlarla, qidalara bu enerjini toplayarlar. Bu xüsusi əməliyyatların hamısına fotosintez deyilir. Qısaca bitkilər fotosintez etdiklərində, Günəşdən gələn enerjini istifadə edərək qida istehsal etmiş olurlar. Digər bütün canlılar bu qaynaqdan bəslənir.

Ot yeyən heyvanlar bitkiləri yediklərində bu Günəş qaynaqlı enerjini almış olurlar. Ət yeyən heyvanlar isə bitkiləri yemiş olan ot yeyən heyvanları yeməklə, yenə Günəş qaynaqlı enerjini əldə edirlər. Biz insanlar da həm bitkilər həm heyvanlar vasitəsilə yenə eyni enerjini alırıq. Buna görə də, yediyimiz hər alma, kartof, şokolad ya da bifşteks, əslində bizə Günəşdən gələn enerjini verir.

Fotosintezin çox əhəmiyyətli başqa nəticəsi də var. Fotosintez qlükoza ilə birlikdə eyni zamanda oksigen molekulu ortaya çıxarır. Bitkilər bu formada heyvanlar və insanlar tərəfindən davamlı "kirlədilən" atmosferi təmizləyirlər. İnsanlar və heyvanlar, atmosferdəki oksigeni yandıraraq enerji əldə etdikləri üçün, hər nəfəs aldıklarında atmosferdəki oksigen nisbətini bir az daha azaldırlar. Amma bu azalan oksigen, bitkilər tərəfindən yerinə qoyulur.

Qısaca, fotosintez olmasa, bitkilər olmaz, bitkilər olmadığında isə heyvanlar və biz insanlar da var ola bilmərik. Üzərinə basdığınız çəmən, çox əhəmiyyət vermədiyiniz ağacların və ya yediyiniz bitkilərin dərinliyində

reallaşan (və hələ heç bir laboratoriyada təqlid edilə bilməyən) bu kimyəvi reaksiya, həyatın təməl şərtlərindən biridir. Mövzunun diqqət çəkən tərəfi isə, fotosintezin son dərəcə yaxşı hazırlanmış əməliyyat olmasıdır.

Diqqət etsəniz, bitkilərin reallaşdırdıqları fotosintez ilə, heyvanların və insanların enerji istehlakları arasında tam tarazlıq var. Bitkilər bizə qlükoza və oksigen verirlər. Biz isə hüceyrələrimizdə qlükozanı oksigenlə birləşdirib “yandırır”, beləliklə bitkilərin qlükoza əlavə etmiş olduqları Günəş enerjisini ortaya çıxarıb istifadə edirik. Etdiyimiz şey, əslində fotosintezi tərsinə çevirməkdir. Bunun nəticəsində tullantı maddə olaraq karbon qazı istehsal edir və bunu ciyərimizlə atmosfərə veririk. Amma bu karbon qazı dərhal bitkilər tərəfindən yenidən fotosintez üçün istifadə edilir. Bu mükəmməl çevrilmə beləliklə davam edər.

Hər an, hər yerdə gördüyümüz ağaclar, çiçəklər qida istehsal edə bilmək üçün, fotosintez kimi, hələ də elmin tam anlamadığı bu hadisəni reallaşdırma biləcək qədər mükəmməl sistemləri bünyələrində özləri meydana gətirmiş ola bilərmidi?

Fotosintez üçün ehtiyac duyduqları maddələri torpaqdan ala bilmələri üçün lazımlı kök sistemini meydana gətirən mexanizmi bitkilər etmiş ola bilərmidi?

Qida daşımada ayrı, su daşımada ayrı xüsusiyyətdə borular olacaq formada bir daşıma sistemini bitkilər meydana gətiriblər?

Bu sualları çoxalda bilərik. Ancaq hər sualın cavabı eyni nöqtəyə çıxacaq. Bitkilərdəki hər detalda ayrı gözəllik var. Yuxarıda bitkilərə dair saydığımız bütün xüsusiyyətlər ağıl, məlumat, ölçmə və qiymətləndirmə kimi anlayışlar tələb etdiyindən bitkilər bu sayılanların heç birini özləri edə bilməzlər. Üstəlik, bitkilər belə bir şüura da sahib deyillər. Bitkilərdəki hər quruluş xüsusi olaraq təyin edilib. Bu da bizə üstün ağıl sahibi olan Uca Allahın, qüsursuz yaratmasının dəlillərini göstərir.

Yuxarıda qısaca izah etməyə çalışdığımız bu böyük sistemləri, canlıların həyatını davam etdirə bilmələri və ehtiyaclarını qarşılıya bilmələri üçün Rəbbimiz var edib. Allah insanların aqlının və gücünün çatmayacağı komplekslikdəki bu qüsursuz nizamla insanlara olan sonsuz mərhəmətini göstərir. İnsanın rahatlığı, yaxşılığı, sağlamlığı ən əhəmiyyətli də, həyatı üçün hər şey qüsursuz planlanmaqda, düşünülməkdə və hesablanmaqdadır.

Bəlkə insan gündəlik həyatın qayğıları içində bu möhtəşəmliyi fərq edə bilməyə bilər. Halbuki mərhəmətlilərin ən mərhəmətlisi olan Rəbbimizin neməti sayəsində bu sistem heç bir kəsintiyə uğramadan hər an davam edir. İnsan hər nəfəsində Allahın bu nemətindən istifadə edir, daha doğrusu bu nemət vəsiləsi ilə həyatını davam etdirir.

İstər heyvanlar istər insanlar, bitkilərin yaratmış olduqları qidaları istehlak edərək həyatını davam etdirə biləcək enerjini əldə edirlər. Yəni bitkilər bütün canlılara fayda vermək üçün nemət olaraq yaradılıblar. Bu nemətlərin çoxu da insan üçün xüsusi olaraq yaradılıb. Ətrafımıza, yediklərimizə baxaraq düşünək. Məsələn qarpız; quru torpaqdan çıxan bu sulu meyvə insanın tam ehtiyac duyacağı mövsümdə, yəni yazda inkişaf edir. Yemişin təmiz və gözəl qoxusunu və ləzzətini də düşünək. İnsanlar laboratoriyada ətir istehsal edərkən davamlı olaraq yoxlama aparar, eyni qoxunu tutuzdura bilmək üçün böyük əmək sərf edirlər; amma meyvələrdəki qoxunun tutdurulması üçün hər hansı yoxlama aparmağa ehtiyac yoxdur.

Bütün bunlarla birlikdə hər meyvə mövsümünə uyğun ehtivaya malikdir. Məsələn, qış mövsümündə C vitamini çox olan, enerji verən naringilər, portağallar var. Tərəvəzlərdə də, canlıların ehtiyac duyacağı hər cür mineral və vitamin mövcuddur. Tərəvəz və meyvələrin incə kökləri, quru torpaqdan çəkdikləri kimyəvi maddələri fotosintez əməliyyatı nəticəsində son dərəcə faydalı qida maddələrinə çevirirlər. Bu formada yer üzündəki bitkilərin hamısını düşünə bilərik.

Gəldiyimiz nəticə, bitkilərin insanlar və bütün canlılar üçün xüsusi olaraq yaradılmış olduqlarıdır. Aləmlərin Rəbbi olan Allah bütün qidaları canlılar üçün var edib və bunları, hər birinin dadı, qoxusu, faydası növbənöv olacaq şəkildə onlara təqdim edib. Bu da Allahın, bəndələrinə qarşı yaxşılığının və bağışlamasının bol olduğunu, çox lütfkar olduğunu göstərən dəlillərdəndir.

Yer üzündə sizin üçün yaratdığı növbənöv şeyləri də (istifadənizə verdi). Şübhəsiz, bunda da düşünüb öyüd alanlar üçün ibrətlər vardır. (Nəhl surəsi, 13)

Meyvənin ən təəccüblü xüsusiyyətlərindən biri, insanın damaq dadına və sağlamlığına tam uyğun olmasıdır. Hər meyvə özünə xas ləzzətə və qoxuya malikdir. Üstəlik meyvələr sahib olduqları bu dad və qoxuları torpaqdan əldə

etdikləri maddələrlə çıxarırlar. Halbuki torpaq çox yaxşı qoxu vermir, dadı isə pisdır. Ancaq ağac, bu palçıq yığını içindən özünə lazımlı olan maddələri mənimsəyir, bunları kimyəvi əməliyyatlardan keçirərək mükəmməl dad və qoxular yaradır.

Burada ikinci məqam daha var: Ağacın yaxşı qoxu və dad yaratdığını deyirik, amma əslində hadisə daha da kompleksdir. Çünki “yaxşı qoxu” və ya “yaxşı dad” kimi anlayışlar insana aid anlayışlardır və ağac öz başına bir dad və ya qoxunun yaxşı yoxsa pis olduğunu bilə bilməz. Bunu bilməsi üçün, insanın sahib olduğu zövq anlayışına sahib olması lazımdır. İnsanın nədən ləzzət aldığını, hansı dadı bəyəndiyini öyrənməsi lazımdır. Bunları öyrəndikdən sonra isə yuxarıdakı deyilən işi görəcək, yəni palçıqın içindən topladığı maddələrlə mükəmməl kimyəvi hadisə reallaşdıracaq.

Ağacın inanılmaz qabiliyyəti yalnız qoxu, dad ya da rənglə də məhdud deyil. Bu taxtadan ibarət olan quruluş, bir də insan bədəninin hansı vitaminlərə ehtiyac duyduğunu bilir və onları yaratdığı meyvənin içinə qoyur. Hətta bu vitamin dəstəyinin mövsümlərə görə nizamlandığını görürük: Qış aylarında məhsul verən; portağal, naringi, qreyppfrut kimi meyvə növləri, yaz meyvələrinə görə daha çox C vitamini ehtiva edirlər. Məqsəd, qışın soyuğuna qarşı insanın ehtiyacı olan C vitamini boşluğunu doldurmaqdır.

İndi bütün bunların üzərində düşünək.

Bütün bunlar necə və nə üçün olur?

Necə olar ki, bir cür taxta parçası olan ağac, yaxşı dad və qoxu yaradır?

Necə olur ki, insanın zövqlərini, estetik anlayışını, vitamin ehtiyaclarını bilir və buna görə bir məhsul ortaya qoyur?

Ağacın etdiklərini süni şəkildə əldə etməyə çalışsaq, olduqca uzun səy göstərmək lazımdır. Əvvəlcə ağacın yaratdığı dadı istehsal etmək mümkün deyil; dünyada torpaqdan meyvə çıxaran bir maşın hələ icad edilə bilinməyib. Əldə edilə bilən tək şey qoxudur. İnkişaf etmiş laboratoriyada uzun əməliyyatlar nəticəsində bir meyvənin qoxusuna çatılır. Necə ki, ətilər bu

formada əldə edilir. Ancaq ətirilər də əslində tamamilə süni deyildirlər; bütün ətirilər müxtəlif gözəl qoxulu bitkilərin essensiyasından faydalanılaraq hazırlanır.

Qısaca, insanoğlu ağılına və əlindəki bütün texnologiyaya baxmayaraq, bitkilərin və ya ağacların sahib olduğu gözəl qoxu yaratma qabiliyyətinə sahib deyil. Buna görə də, bir meyvə ağacında ya da hər hansı bir bitkidə, insanoğlunun əldə edə bilməyəcəyi qədər yüksək ağıl, məlumat və texnologiya var.

Bu təəccüblü vəziyyətin isə tək bir izahı var: Ağac, mükəmməl və üstün bir ağıl, sonsuz məlumat və elmə sahib Uca Rəbbimiz tərəfindən xüsusi olaraq yaradılıb. Pis bir dadı olan, quru torpağın içindən dünyanın ən ləzzətli və gözəl qoxulu yeməklərini yaradır. Allah Quranda bu mövzuda belə buyurur:

Ölü torpaq onlar üçün bir dəlildir. Biz onu (su vasitəsilə) dirildir və oradan dənələr çıxardırıq, onlar da bunlardan yeyirlər. Biz orada xurma və üzüm bağları yaratdıq və bulaqlar qaynatdıq ki, Onun meyvələrindən və əlləri ilə emal etdiklərindən yesinlər. Hələ də şükür etməzlərmi? (Yasin surəsi, 33-35)

Qırmızı bir gülün rəngi, yarpaqlarındakı qıvrımların hər birinin necə olacağı, neçə yarpağının olacağı, yarpaqlarının yumşaqlığı, məxməri quruluşu, gülə qoxusunu verən maddələrin nisbəti bir məlumatdır. Quru sallanan budaqlarından şirin və su dolu kisəciklər halında üzümlərin yaranmasını təmin edən də nüvədə yerləşdirilmiş olan məlumatdır.

Üzüm qabıqlarını fındıq qabıqlarından fərqli edən, bu iki yeməyin rənglərini, dadlarını, qoxularını, içindəki vitaminləri, birinin sulu birinin quru quruluşda olmasını təmin edən hər zaman toxumların embrionlarındakı məlumatlardır. Bitkilər ilk ortaya çıxdıqlarından bəri, toxumla törəyən növlərin hər birində bu məlumatlar var olub. Bura qədər izah edilənlərdə də açıq-aşkar görüldüyü kimi zidd bir vəziyyət yəni bu məlumatın olmaması demək, bitkinin var olmaması deməkdir.

Bu məqamda ağla belə bir sual gəlir: Toxuma bu məlumat kim tərəfindən yerləşdirilib?

Bütün bu böyük məlumatı toxumun içinə yerləşdirən, hər şeyin yaratıcısı olan Allahdır. Kiçik bir toxumun içinə bu cür böyük məlumatın yerləşdirilmiş, sığdırılmış olması və toxumların digər xüsusiyyətləri iman edənlər üçün Allahın bənzərsiz yaratma sənətinə nümunədir. Hidayətlərini artıracaq, onları Rəbbimizə yaxınlaşdıracaq vəsilədir.

Allah hər şeyə güc çatdıran olduğunu, minlərlə səhifəlik məlumatları kiçik toxumlara yerləşdirərək və tayı bənzəri olmayan növbənöv bitkiləri bu kiçik cisimlərdən çıxararaq bir daha bizə göstərir. Toxumlardan bitkilərin çıxmasını təmin edən yalnız Allahdır. Bu həqiqət ayələrdə belə bildirilir:

Şübhəsiz ki, Allah toxumu və çəyirdəyi çatladandır. O, ölüdən diri, diridən də ölü çıxardar. Budur Allah! Bəs (haqq yoldan) necə döndərilirsiniz? (Ənam surəsi, 95)

Yuxarıda vurğuladığımız bütün bu məlumatlar, möcüzəvi formada baş verənlər, fəvqəladə detallarda gizlənən möcüzələr insanlar üçün bir nemət qılınıb. İnsan tək bir üzüm dənəsini var etməyə, tək bir çiçəyə belə rəngini verməyə güc çatdıra bilməz. Üstəlik hər cəhətdən Allahın bu nemətlərinə möhtacdır, daha doğrusu Allaha hər mövzuda sonsuz dərəcədə möhtacdır.

Heç bir şeyə möhtac olmayan və hər şeyin Özünə möhtac olduğu Rəbbimiz bağışlayan, mərhəmətli, səxavətli və lütfkardır. Allah bu nemətləri son dərəcə kompleks işləyən möcüzəvi sistemlərlə, üstün sənətlə yaradır. Bunun hikmətlərindən biri insanın Allahın nə qədər böyük elm və Rəhmət sahibi olduğunu bilib öyrənməsi, bir başqa hikməti də onun lütfü və Rəhməti olmasa bunların heç birinə özünün güc çatdıra bilməyəcəyini başa düşməsidir.

Meyvələrdəki bir-birindən fərqli yaradılış dəlilləri də, Allahdan çox böyük nemətdir. Məsələn qarpızların süngər kimi olan quruluşu çox yüksək miqdarda su saxlama potensialına sahibdir. Buna görə qarpızın çox böyük hissəsi sudan ibarətdir. Üstəlik bu su, qarpızın hər hansı bir yerində toplanmır, hər tərəfə bərabər olaraq paylanıb. Cazibə qüvvəsi nəzərə alındıqda, bu suyun

qarpızın alt hissəsində bir yerdə toplanması, yuxarıda isə quru hissənin qalmasıdır. Halbuki qarpızın heç birində belə bir şey olmur. Su həmişə qarpızın içinə bərabər paylanır, üstəlik şəkəri, dadı və qoxusu da bərabər olacaq formada bu paylaşılır.

Qarpızın tumlarının düzülüşündə də, heç bir səhv görülmez. Hər bir tumun içinə o qarpızın sonrakı nəsillərinə çatacaq məlumat kodlaşdırılıb. Hər tum xüsusi, qoruyucu qabıqla örtülüb. Bu, içindəki məlumatın pozulmasının qarşısının alınmasına qarşı hazırlanmış mükəmməl yaradılışdır. Qabıq çox sərt deyil, çox yumşaq da deyil, ideal sərtlikdə və elastikdədir. Qabıqdan sonra tumun içində ikinci qat var. Qabığın alt və üst parçalarının yapışma yerləri müəyyəndir. Bu yapışma yerləri rüşeymin yapışması üçün xüsusi olaraq edilib.

Toxum, bu forma sayəsində yalnız uyğun nəm və istiliyə qovuşduqda dərhal açılır. Toxumun içindəki dümağ hissə qısa müddət sonra cücərərək, yamyaşıl yarpağa çevrilir.

Qarpızın bir də qabığının quruluşunu düşünək. Bu hamar qabığı və qabıqdakı xüsusi mumlu quruluşu meydana gətirən hüceyrələrdir. Bu hamar, azacıq mumlu quruluşun ortaya çıxması üçün hüceyrələrin hər biri qabıq quruluşunda eyni səviyyədə mumlu maddə ifraz etməlidir.

Bundan əlavə, qabığını hamar və yuvarlaq edən qarpız hüceyrələrinin mükəmməl düzülüşüdür. Bunu təmin edə bilmək üçün hüceyrələrin hər birinin, yer alacağı nöqtəni bilməsi lazımdır. Əks halda bu hamarlıq, qarpızın xarici quruluşundakı bu qüsursuz yumru forma meydana gəlməyəcək.

Görüldüyü kimi, qarpızı meydana gətirən hüceyrələr arasında qüsursuz uyğunluq var. Bu şəkildə yer üzündəki bitkilərin hamısını düşünə bilərik. Nəticə də, bitkilərin, insanlar və bütün canlılar üçün xüsusi olaraq yaradılmış olduqları həqiqətinə varmaq olacaq. Aləmlərin Rəbbi olan Allah bütün qidaları canlılar üçün var edib və bunları, hər birinin dadı, qoxusu, faydası fərqli olacaq şəkildə yaradıb:

Yer üzündə sizin üçün yaratdığı növbənöv şeyləri də (istifadənizə verdi). Şübhəsiz, bunda da düşünüb öyüd alanlar üçün ibrətlər vardır. (Nəhl surəsi, 13)

Həmçinin salxım-salxım tumurcuqları olan hündür xurma ağacları bitirdik. Bəndələrə ruzi olsun deyə! Biz o su ilə ölü bir

məmləkətə can verdik. Yenidən dirilmə də belə olacaqdır. (Qaf surəsi, 10-11)

Sarmaşıqların özlərini bir budağa və ya hər hansı bir cismə dolamaları, üzərində diqqətlə düşünüləcək olan hadisədir. Əgər bu böyümə bir yerə qeydə alınıb, daha sonra sürətli çəkilişdə izlənsə, sarmaşığın sanki şüurlu varlıq kimi hərəkət etdiyi görülür. Sanki bir az qabağında bir budaq olduğunu görürmüş kimi, o budağa doğru özünü uzadır və sanki ip ataraq budağa özünü bağlayır. Hətta bəzən bir neçə dəfə dolanaraq özünü möhkəmlədir. Bu formada sürətlə irəliləyir, yolu bitdiyində geri qayıdaraq və ya aşağı doğru enərək özünə yeni yol tapır.

Məhz bunlara şahid olan mömin Allahın bütün canlıları özlərinə xas, qüsursuz sistemlərlə yaratdığını bir daha görür. Həmçinin bir sarmaşığın hərəkətlərini izləməyə davam etdikcə onun əhəmiyyətli xüsusiyyətinə daha şahid olur. Sarmaşığın yanlara qollar çıxararaq, özünü olduğu divarın üzərinə qüvvətli şəkildə yapışdırdığını görər. Şüursuz bitkinin yaratdığı yapışdırıcı o qədər güclüdür ki, insan bu budağı yapışdığı divardan qopardarkən divarın boyası belə sökülə bilir. Belə bir bitkinin varlığı, bunları görüb üzərində düşünən möminə bu bitkinin Yaradıcısı olan Allahın qüdrətini bir daha göstərir. Bitkilərdəki bu qüsursuz yaradılış, Allahın insanlara olan rəhmətidir.

Bitkilərin digər canlılara verdiyi xidmətlər, yalnız havaya oksigen və su verməklə məhdud deyil. Yarpaqlar eyni zamanda son dərəcə inkişaf etmiş bir filtr və təmizləmə cihazı kimi fəaliyyət göstərilir. Gündəlik həyatımızda tez-tez istifadə etdiyimiz təmizlik cihazları, mövzunun mütəxəssisləri tərəfindən uzun sürən fəaliyyətlər nəticəsində, çoxlu əmək və pul xərclənərək istehsal edilir və fəaliyyətə keçirilirlər.

Bunların istifadə müddətində və istifadə sonrasında bir çox texniki dəstəyə və baxıma ehtiyacı var. İstehsallarının sonunda ortaya çıxardıkları tullantı maddələr isə ayrı problemdir. Bunlar təmizlik alətləri haqqında olduqca qısa məlumatlardır. Bunlardan başqa gündəlik olaraq ortaya çıxan problemlər və ya nöqsanlar, bunlar üçün lazımlı olan işçi və digər ehtiyaclara görə edilən yeniləmələr kimi bir çox əməliyyat da lazım olacaq.

Görüldüyü kimi kiçik təmizləmə cihazında belə bir çox detala diqqət etmək lazımdır. Halbuki bu cihazlarla eyni işi görən bitkilər yalnız su və günəş

işığı qarşılığında, eyni təmizləmə xidmətini daha keyfiyyətli və zəmanətli formada verirlər. Üstəlik tullantı maddə deyə problemləri də yoxdur, çünki onların havanı təmizlədikdən sonra çıxardıqları tullantı maddələr, bütün canlıların təməl ehtiyacı olan oksigendir.

Rəbbimiz bütün bəndələrinə hesabsız ruzi verən, insanların faydasına olmaq üzrə müxtəlif nemətlər var edəndir. Zariyat surəsində **“Şübhəsiz ki, ruzi verən, qüvvət sahibi və mətin olan Allahdır!”** (Zəriyət surəsi, 58) şəklində buyurulur. Bəndələrinə qarşı çox şəfqətli və mərhəmətli olan Allah insanları içində sayıla bilməyəcək qədər çox nemətlə dolu olan torpaqlarda yaşadır.

Belə ki, bəzən insan torpağı əkib becərmədən belə torpaq yamyaşıl məhsullar və başaqlar çıxarır. İçindən sarı, qırmızı, yaşıl, narıncı meyvələr və tərəvəzlər çıxır. Gömgöy dənizlərin içi isə yenə minlərlə növdə və ləzzətdə balıqlarla doludur. Bütün bunların yanında Allah insanlara həm yerdəki heyvanların ətini həm də göydəki quşun ətini yedirir, heyvanların içindən tərtemiz süd çıxarar, arılara bal hazırladır.

Bütün bunları insanlara Allah bağışlayır. **“Yaxud Allah ruzini kəsərsə, kim sizə ruzi verəcək? ...”** (Mülk surəsi, 21) ayəsində bildirildiyi kimi Allah diləsə torpaq məhsul verməz, yağış yağmaz, hər yer qurquru və quraq olar. Lakin Allah Rəhman və Rəhimdir, insanlara qatından bağışladığı ruziləri saymaqla bitirmək mümkün deyil. Bəndələrinə saysız nemət bəxş edən Allah Quranda belə buyurur:

Ey insanlar, Allahın sizə verdiyi neməti xatırlayın! Allahdan başqa sizə göydən və yerdən ruzi verən bir yaradan varmı? Ondan başqa heç bir ilah yoxdur. Bəs necə olur ki, siz (haqq yoldan) döndərilirsiniz? (Fatir surəsi, 3)

NƏTİCƏ

Kainatı, Günəşi, Ayı, təbiət qanunlarının hər birini Allah insanın əmrinə, xidmətinə verib. Kitabın əvvəlindən bu yana çox qısa toxunduğumuz və əslində saymaqla bitirə bilməyəcəyimiz bütün bu nemətlərin hamısı Allahdan insana böyük lütfdür. Möcüzəvi xüsusiyyətdə olub–bitən bütün bu hadisələr sanki insanın ətrafında dönür. Göydə, yerdə və bu ikisi arasında olan bütün kompleks sistemlər də yenə insanlara xidmət üçün dayanmadan qüsursuz şəkildə işləyir.

Halbuki insan ucsuz–bucaqsız kainat içində nöqtə qədər belə yer tutmayan varlıqdır. Ancaq Allah insana lütf edərək dəyər vermiş, bütün bu nemət və gözəllikləri onun xidmətinə təqdim etmişdir. Onu hər cür çətinlikdən, sıxıntı və zəhmətdən qoruyacaq, ona asanlıq təmin edəcək və yenə onun xoşuna gələcək saysız nemət var etmişdir. Bu şəkildə Allah insana rəhmət qapılarını sonuna qədər açmış və onu ola biləcək ən gözəl şəkildə lütfkarlıq altına almışdır. Buna qarşılıq olaraq insanın edəcəyi isə hər bir nemət və gözəllik qarşısında Allaha daima şükür etməkdir.

Necə ki, iman sahibləri Allahın rəhmətini, böyüklüyünü, ucalığını qavrayaraq hər zaman Onu ucaldarlar. Çünki onlara verilən hər cür nemət qarşılığında onlardan istənilən daima nemətləri yada salan və həmd edən bəndə olmalarıdır. Bir ayədə Rəbbimiz belə buyurur:

Elm verilmiş kimsələr Rəbbindən sənə nazil edilənin haqq olduğunu və onun yenilməz qüvvət sahibi, şükürə layiq olan Allahın yoluna yönəltdiyini görürlər. (Səba surəsi, 6)

ƏDƏBİYYAT

- 1) Sidney Fox, Klaus Dose, "Molecular Evolution and The Origin of Life", New York: Marcel Dekker, 1977-ci il, səh. 2
- 2) Alexander I. Oparin, "Origin of Life", (1936) New York, Dover Publications, 1953-cü il (Reprint), səh.196
- 3) "New Evidence on Evolution of Early Atmosphere and Life", Bulletin of the American Meteorological Society, cild 74, 1982-ci il noyabr ayı, səh. 1328-1330.
- 4) Stanley Miller, "Molecular Evolution of Life: Current Status of the Prebiotic Synthesis of Small Molecules", 1986-cı il, səh. 7
- 5) Jeffrey Bada, "Earth", 1998-ci il fevral ayı, səh. 40
- 6) Leslie E. Orgel, "The Origin of Life on Earth", Scientific American, cild 271, 1994-cü il oktyabr ayı, səh. 78
- 7) Charles Darwin, "The Origin of Species: A Facsimile of the First Edition", Harvard University Press, 1964-cü il, səh. 189
- 8) Charles Darwin, "The Origin of Species: A Facsimile of the First Edition", Harvard University Press, 1964-cü il, səh. 189
- 9) B. G. Ranganathan, "Origins?", Pennsylvania: The Banner of Truth Trust, 1988-ci il
- 10) Charles Darwin, "The Origin of Species: A Facsimile of the First Edition", Harvard University Press, 1964-cü il, səh. 179
- 11) Derek A. Ager, "The Nature of the Fossil Record", Proceedings of the British Geological Association, cild 87, 1976-cı il, səh. 133
- 12) Douglas J. Futuyma, "Science on Trial", New York: Pantheon Books, 1983-cü il. səh. 197
- 13) Solly Zuckerman, "Beyond The Ivory Tower", New York: Toplinger Publications, 1970-ci il, səh. 75-94; Charles E. Oxnard, "The Place of Australopithecines in Human Evolution: Grounds for Doubt", Nature, cild 258, səh. 389
- 14) J. Rennie, "Darwin's Current Bulldog: Ernst Mayr", Scientific American, 1992-ci il dekabr ayı
- 15) Alan Walker, "Science", cild 207, 1980-ci il, səh. 1103; A. J. Kelso, "Physical Antropology", 1-ci nəşr, New York: J. B. Lipincott

- Co., 1970-ci il, səh. 221; M. D. Leakey, Olduvai Gorge, cild 3, Cambridge: Cambridge University Press, 1971-ci il, səh. 272
- 16) "Time", 1996-cı il noyabr ayı.
  - 17) S. J. Gould, "Natural History", cild 85, 1976-cı il, səh. 30
  - 18) Solly Zuckerman, "Beyond The Ivory Tower", New York: Toplinger Publications, 1970-ci il, səh. 19
  - 19) Richard Lewontin, "The Demon-Haunted World", The New York Review of Books, 9 yanvar 1997-ci il, səh. 28
  - 20) Malcolm Muggeridge, "The End of Christendom, Grand Rapids: Eerdmans", 1980-ci il, səh. 43

ƏLAVƏ BÖLMƏ: TƏKAMÜL YALANI

Darvinizm, yəni təkamül nəzəriyyəsi yaradılış həqiqətini inkar etmək məqsədilə irəli sürülmüş, ancaq uğursuzluqla nəticələnmiş elmdən kənar cəfəngiyatdan başqa bir şey deyil. Canlıların cansız maddələrdən təsadüfən əmələ gəldiyini iddia edən bu nəzəriyyə kainatda və canlılarda çox möcüzəvi nizam olduğunun elm tərəfindən sübut edilməsi ilə və təkamül prosesinin əsla baş vermədiyini göstərən 350 milyona yaxın fosilin tapılması ilə süqut etmişdir.

Beləliklə, Allahın bütün kainatı və canlıları yaratdığı elm tərəfindən də sübut edilmişdir. Bu gün təkamül nəzəriyyəsini dirçəltmək üçün dünya səviyyəsində aparılan təbliğat sadəcə elmi həqiqətlərin təhrif olunmasına, tərəfli şərhinə, elm adı altında söylənilən yalan və saxtakarlıqlara əsaslanır.

Ancaq bu təbliğat həqiqəti gizlətmir. Təkamül nəzəriyyəsinin elm tarixində ən böyük xəta olması son 20–30 il ərzində elm dünyasında getdikcə daha ucadan dilə gətirilir. Xüsusilə 1980–ci illərdən sonra aparılan tədqiqatlar darvinist iddiaların tamamilə səhv olduğunu üzə çıxarmış və bu həqiqət bir çox elm adamı tərəfindən dilə gətirilmişdir. ABŞ–da biologiya, biokimya, paleontologiya kimi fərqli sahələrlə məşğul olan bir çox elm adamı darvinizmin əsassızlığını görür, canlıların mənşəyini artıq yaradılışla açıqlayırlar.

Təkamül nəzəriyyəsinin süqutundan və yaradılış dəlillərindən digər bir çox əsərimizdə bütün elmi təfərrüatları ilə bəhs etmişik və etməyə davam edirik. Ancaq əhəmiyyəti baxımından mövzudan burada da bəhs etməkdə fayda var.

Darvini məhv edən çətinliklər

Təkamül nəzəriyyəsi tarixi qədim yunanlara gedib çıxan bir təlim olmasına baxmayaraq, XIX əsrdə hərtərəfli şəkildə irəli sürüldü. Nəzəriyyəni elm dünyasının gündəminə gətirən ən mühüm irəliləyiş Çarlz Darvinin 1859–

cu ildə nəşr edilən “Növlərin mənşəyi” adlı kitabı idi. Darvin bu kitabda dünyadakı müxtəlif canlı növlərini Allahın ayrı–ayrı yaratdığına qarşı çıxırdı. Darvinin fikrincə, bütün növlər ortaq əcdaddan törəmiş və zaman ərzində kiçik dəyişikliklərlə müxtəlifləşmişdilər.

Darvinin nəzəriyyəsi heç bir konkret elmi tapıntıya əsaslanmırdı; özünün də qəbul etdiyi kimi, sadəcə bir məntiq yeritmə idi. Hətta Darvin kitabındakı “Nəzəriyyənin qarşısında duran çətinliklər” başlıqlı uzun bölmədə etiraf etdiyi kimi, nəzəriyyə bir çox mühüm suala cavab verə bilmirdi.

Darvin nəzəriyyəsinin qarşısındakı çətinliklərə inkişaf edən elmin üstün gələcəyinə, yeni elmi kəşflərin nəzəriyyəsinə gücləndirəcəyinə ümid edirdi. Bunu kitabında tez–tez bildirirdi. Ancaq inkişaf edən elm Darvinin ümidlərinin tam əksinə, nəzəriyyənin əsas iddialarını bir–bir əsassız qoydu.

Darvinizmin elm qarşısındakı məğlubiyyətini üç əsas başlıq altında təhlil etmək olar:

Nəzəriyyə həyatın yer üzündə ilk dəfə necə ortaya çıxdığını əsla açıqlaya bilmir.

Nəzəriyyənin irəli sürdüyü təkamül mexanizmlərinin, əslində, təkamül xarakterinə malik olduğunu göstərən heç bir elmi tapıntı yoxdur.

Fosillər təkamül nəzəriyyəsinin iddialarının tam əksini göstərir.

Bu bölmədə bu üç əsas başlığı əsaslı təhlil edəcəyik.

Keçilməz ilk pillə: Həyatın mənşəyi

Təkamül nəzəriyyəsi bütün canlı növlərinin bundan təxminən 3.8 milyard il əvvəl dünyada fantastik şəkildə təsadüfən meydana gələn bircə canlı hüceyrədən törədiklərini iddia edir. Bircə hüceyrənin milyonlarla kompleks canlı növünü necə əmələ gətirməsi və əgər həqiqətən bu cür təkamül baş vermişsə, nə üçün izlərinin fosillərdə tapılmadığı nəzəriyyənin açıqlaya bilmədiyi suallardandır. Ancaq bütün bunlardan əvvəl iddia edilən təkamül prosesinin ilk pilləsi üzərində dayanmaq lazımdır. Həmin ilk hüceyrə necə ortaya çıxmışdır?

Təkamül nəzəriyyəsi cahilliklə yaradılışı inkar etdiyinə görə, həmin ilk hüceyrənin heç bir plan və nizam olmadan təbiət qanunları çərçivəsində təsadüfən meydana gəldiyini iddia edir. Yəni bu nəzəriyyəyə əsasən, cansız maddə kortəbii təsadüflər nəticəsində ortaya canlı hüceyrə çıxarmalıdır. Ancaq bu, məlum olan ən təməl biologiya qanunlarına zidd iddiadır.

Həyat həyatdan gəlir

Darvin kitabında həyatın mənşəyindən heç bəhs etməmişdi. Çünki onun dövründəki ibtidai elm anlayışı canlıların çox sadə quruluşa malik olduqlarını fərz edirdi. Orta əsrlərdən bəri “spontane generation” adlı nəzəriyyəyə əsasən, cansız maddələrin təsadüfən birləşərək canlı varlıq əmələ gətirməsinə inanırdılar. Bu dövrdə həşəratların yemək artıqlarından, siçanların da buğdadan əmələ gəlməsi geniş yayılmış düşüncə idi. Bunu sübut etmək üçün qəribə təcrübələr aparılmışdı. Çirkli əsginin üstünə bir az buğda qoyulmuş və bir müddət sonra bu qarışıqdan siçanların əmələ gəlməsini gözləmişdilər.

Ətin qurdlanması da həyatın cansız maddələrdən törədiyinə dəlil hesab edilirdi. Lakin daha sonra məlum olacaqdı ki, ətin üstündəki qurdlar öz-özlərindən əmələ gəlmirlər, milçəklərin gətirib qoyduğu gözlə görülməyən sürfələrdən çıxırdılar. Darvin “Növlərin mənşəyi” adlı kitabını yazdığı dövrdə isə bakteriyaların cansız maddədən əmələ gəlməsi inancı elm dünyasında geniş şəkildə qəbul edilirdi.

Lakin Darwinin kitabının nəşr edilməsindən beş il sonra məşhur fransız bioloq Lui Paster təkamülə əsas verən bu inancı qəti şəkildə təkzib etdi. Paster apardığı uzun elmi fəaliyyət və təcrübələrdə gəldiyi nəticəni belə şərh etmişdi:

“Cansız maddələrin həyatı əmələ gətirməsi iddiası artıq qəti şəkildə tarixə gömülmüşdür”. (Sidney Fox, Klaus Dose, Molecular Evolution and The Origin of Life, New York: Marcel Dekker, 1977, səh. 2)

Təkamül nəzəriyyəsinin tərəfdarları Pasterin kəşflərinə uzun müddət qarşı çıxdılar. Ancaq inkişaf edən elm canlı hüceyrəsinin mürəkkəb quruluşunu üzə çıxardıqca həyatın öz-özünə əmələ gəlməsi iddiasının əsassızlığı daha da açıq şəkil aldı.

XX əsrdəki nəticəsiz səylər

XX əsrdə həyatın mənşəyi mövzusunı tədqiq edən ilk təkamülçü məşhur rus bioloq Aleksandr Oparin oldu. Oparin 1930-cu illərdə irəli sürdüyü bəzi tezislərlə canlı hüceyrəsinin təsadüfən meydana gələ biləcəyini sübut etməyə çalışdı. Ancaq bu fəaliyyətlər uğursuzluqla nəticələnəcək və Oparin bu etirafı etməli olacaqdı:

**"Təəssüf ki, hüceyrənin mənşəyi təkamül nəzəriyyəsinin tamamilə əhatə edən ən qaranlıq nöqtədən ibarətdir".
(Alexander I. Oparin, *Origin of Life*, (1936) New York, Dover Publications, 1953 (Reprint), səh. 196)**

Oparinin yolunu davam etdirən təkamülçülər həyatın mənşəyi problemini həll etmək üçün təcrübələr aparmağa çalışdılar. Bu təcrübələrin ən məşhuru amerikalı kimyaçı Stenli Miller tərəfindən 1953-cü ildə aparıldı. Miller ibtidai atmosferdə mövcud olduğunu iddia etdiyi qazları bir təcrübədə birləşdirdi və bu qarışığa enerji verərək zülalları təşkil edən bir neçə üzvi molekul (amin turşusu) sintezlədi.

O illərdə təkamüllə bağlı mühüm mərhələ kimi tanıtılan bu təcrübənin əsassız olduğu və təcrübədə tətbiq edilən atmosferin yer şərtlərindən çox fərqli olduğu sonrakı illərdə üzə çıxacaqdı. (*"New Evidence on Evolution of Early Atmosphere and Life"*, *Bulletin of the American Meteorological Society*, c. 63, *Kasım 1982*, səh. 1328–1330)

Uzun sükutdan sonra Millerin özü də tətbiq etdiyi atmosfer mühitinin həqiqi olmadığını etiraf etdi. (*Stanley Miller, Molecular Evolution of Life: Current Status of the Prebiotic Synthesis of Small Molecules*, 1986, səh. 7)

Həyatın mənşəyi problemini açıqlamaq üçün XX əsr boyu göstərilən bütün təkamülçü səylər uğursuzluqla nəticələndi. San Diyeqo Skrips İnstitutundan məşhur geokimyəçi Cefri Bada təkamülçü "Earth" jurnalında 1998-ci ildə dərc edilən bir məqalədə bu həqiqəti belə qəbul edir:

"Bu gün XX əsri arxada qoyarkən hələ də XX əsrin başlanğıcındakı ən böyük həll edilməmiş problemlə qarşı-qarşıyıq: həyat yer üzündə necə başlayıb". (Jeffrey Bada, Earth, Şubat 1998, səh. 40)

Həyatın kompleks quruluşu

Təkamülçülərin həyatın mənşəyi ilə bağlı bu qədər çıxılmaz vəziyyətə düşməsinin başlıca səbəbi ən sadə hesab etdikləri canlıların bu qədər mürəkkəb quruluşa malik olmasıdır. Canlı hüceyrəsi insanın hazırladığı bütün texnoloji məhsullardan daha mürəkkəbdir. Belə ki, bu gün dünyanın ən qabaqcıl laboratoriyalarında belə cansız maddələr birləşdirilərək nəinki canlı hüceyrə, hətta hüceyrəyə aid bircə zülal da hasil etmək mümkün deyil.

Bir hüceyrənin meydana gəlməsi üçün lazımlı şərtlər əsla təsadüflərlə açıqlanmayacaq qədər çoxdur. Lakin bunu açıqlamağa heç ehtiyac yoxdur. Təkamülçülər hələ hüceyrə səviyyəsinə çatmadan çıxılmaz vəziyyətə düşürlər. Çünki hüceyrənin əsasını təşkil edən zülalların təsadüfən sintezlənmə ehtimalı riyazi cəhətdən sıfırdır.

Bunun ən əsas səbəbi budur ki, bir zülalın əmələ gəlməsi üçün başqa zülallar da olmalıdır. Bu səbəb bir zülalın təsadüfən əmələgəlmə ehtimalını tamamilə aradan qaldırır. Ona görə, təkcə bu fakt təkamülçülərin təsadüf iddiasını təkzib etmək üçün kifayətdir. Mövzunun əhəmiyyətini qısaca açıqlayaq:

- Fermentlər olmasa, zülal sintezlənmə bilməz, fermentlər də zülaldır.

- Bircə zülalın sintezlənməsi üçün 100–ə yaxın hazır zülal olmalıdır. Ona görə, zülalların olması üçün zülallar lazımdır.
- Zülalları sintezləyən fermentləri DNT hazırlayır. DNT olmasa, zülal sintezlənmə bilməz. Ona görə, zülalların əmələ gəlməsi üçün DNT də lazımdır.
- Zülal sintezləmə prosesində hüceyrədəki bütün orqanoidlərin mühüm funksiyaları var. Yəni zülalların əmələ gəlməsi üçün tam funksional hüceyrə bütün orqanoidləri ilə birlikdə mövcud olmalıdır.

Hüceyrənin nüvəsində yerləşən, genetik məlumat daşıyan DNT molekulu isə informasiya bankıdır. İnsan DNT–sindəki informasiyanı kağıza köçürmək istəsək, hər biri 500 səhifədən ibarət 900 cildlik kitabxana ortaya çıxar.

Burada çox maraqlı dilemma da var: DNT ancaq bir sıra xüsusi zülalların (fermentlərin) köməyi ilə qoşalaşa bilər. Amma bu fermentlər də ancaq DNT–dəki informasiya əsasında sintezlənir. Bir–birlərindən asılı olduqlarına görə, DNT–nin qoşalaşması üçün ikisi də eyni anda mövcud olmalıdır. Bu isə həyatın öz–özünə meydana gəlməsi ssenarisini çıxılmaz vəziyyətə salır. San Diyeqo Kaliforniya Universitetindən məşhur təkamülçü prof. Lesli Orsel “Scientific American” jurnalının 1994–cü il oktyabr sayında bu həqiqəti belə etiraf edir:

**“Olduqca kompleks quruluşa malik olan zülalların və nuklein turşularının (RNT və DNT) eyni yerdə və eyni zamanda təsadüfən əmələ gəlmələri həddindən artıq ehtimaldan kənarıdır. Ancaq bunların biri olmadan digərini əldə etmək də mümkün deyil. Ona görə, insan məcburən həyatın kimyəvi yollarla meydana gəlməsinin tamamilə qeyri-mümkün olduğu nəticəsinə gəlir”.
(Leslie E. Orgel, *The Origin of Life on Earth, Scientific American, cild 271, oktyabr 1994, səh. 78*)**

Şübhəsiz ki, əgər həyatın kortəbii təsadüflərlə öz–özünə meydana gəlməsi mümkün deyilsə, onda həyatın yaradıldığı qəbul edilməlidir. Bu

həqiqət əsas məqsədi yaradılışı inkar etmək olan təkamül nəzəriyyəsini açıq-aydın əsassız edir.

Təkamülün xəyali mexanizmləri

Darvinin nəzəriyyəsini əsassız edən ikinci əsas cəhət nəzəriyyənin təkamül mexanizmləri kimi irəli sürdüyü iki anlayışın da, əslində, heç bir təkamül gücünə malik olmamasıdır.

Darvin irəli sürdüyü təkamül iddiasını tamamilə təbii seleksiya mexanizmi ilə əlaqələndirmişdi. Bu mexanizmə verdiyi əhəmiyyət kitabının adından da açıq şəkildə başa düşülür: “Növlərin mənşəyi, təbii seleksiya yolu ilə...”

Təbii seleksiya təbii seçmə deməkdir, təbiətdəki həyat uğrunda mübarizədə təbii şərtlərə uyğun və güclü canlıların həyatda qalacağı düşüncəsinə əsaslanır. Məsələn, yırtıcı heyvanlar tərəfindən təhlükəyə məruz qalan bir maral sürüsündə daha sürətlə qaçan marallar həyatda qalacaq. Beləliklə, maral sürüsü sürətlə qaçan və güclü fərdlərdən ibarət olacaq. Amma bu mexanizm maralların təkamül keçirməsinə səbəb olmaz, onları başqa bir canlı növünə, məsələn, atlara çevirməz.

Ona görə, təbii seçmə mexanizmi heç bir təkamül gücünə malik deyil. Darvin də bu həqiqəti anlamışdı və “Növlərin mənşəyi” adlı kitabında: **“Faydalı dəyişikliklər baş vermədikcə təbii seçmə heç bir şey edə bilməz”**, – demək məcburiyyətində qalmışdı. (*Charles Darwin, The Origin of Species: A Facsimile of the First Edition, Harvard University Press, 1964, səh. 184*)

Lamarkın təsiri

Bəs bu faydalı dəyişikliklər necə baş verə bilərdi? Darvin öz dövrünün ibtidai elm anlayışı çərçivəsində bu suala Lamarka əsaslanaraq cavab verməyə çalışmışdı. Darvindən əvvəl yaşamış fransız bioloq Lamarka görə, canlılar

həyatları boyu keçirdikləri fiziki dəyişiklikləri sonrakı nəsle ötürürlər, nəsildən–nəsle toplanan bu xüsusiyyətlər nəticəsində yeni növlər meydana gəlir. Məsələn, Lamarkın fikrincə, zürafələr ceylanlardan törəyiblər, hündür ağacların yarpaqlarını yeməyə çalışarkən nəsildən–nəsle boyunları uzanmışdır.

Darvin də buna bənzər misallar çəkmiş, məsələn, “Növlərin mənşəyi” kitabında qida tapmaq üçün suya girən bəzi ayıların tədricən balinalara çevrildiyini iddia etmişdi. (B. G. Ranganathan, *Origins?*, Pennsylvania: The Banner Of Truth Trust, 1988.)

Lakin Mendelin kəşf etdiyi və XX əsrdə inkişaf edən genetik elmi ilə qəti şəkildə sübut edilən genetik qanunları qazanılmış xüsusiyyətlərin sonrakı nəsillərə ötürülməsi əfsanəsini məhv etdi. Beləliklə, təbii seçmə “təkbaşına” və tamamilə təsirsiz mexanizm olaraq qaldı.

Neodarvinizm və mutasiyalar

Darvinistlər isə bu vəziyyətə bir çıxış yolu tapmaq üçün 1930–cu illərin sonlarında müasir sintetik nəzəriyyəni və ya daha geniş yayılmış adı ilə neodarvinizmi ortaya atdılar. Neodarvinizm təbii seçmənin yanına faydalı dəyişiklik səbəbi kimi mutasiyaları, yəni canlıların genlərində radiasiya kimi xarici amillər və ya transkripsiya xətaləri nəticəsində əmələ gələn pozulmaları əlavə etdi. Bu gün də elmi cəhətdən əsassız olduğunu bilmələrinə baxmayaraq, darvinistlər neodarvinist modeli müdafiə edirlər.

Nəzəriyyə yer üzündəki milyonlarla canlı növünün, onların qulaq, göz, ağciyər, qanad kimi saysız–hesabsız mürəkkəb orqanlarının mutasiyalara, yəni genetik pozulmalara əsaslanan bir proses nəticəsində əmələ gəldiyini iddia edir. Amma nəzəriyyəni çarəsiz qoyan bir açıq elmi həqiqət var: mutasiyalar canlıları təkmilləşdirmirlər, əksinə, hər zaman canlılara zərər verirlər.

Bunun səbəbi çox sadədir: DNT çox mürəkkəb quruluşa malikdir. Bu molekula olan hər hansı təsadüfi təsir ancaq zərər verir. Amerikalı genetik B.G. Ranqanatan bunu belə açıqlayır:

"Mutasiyalar kiçik, təsadüfi və zərərlicilərlər. Çox nadir meydana gəlirlər və ən yaxşı halda təsirsizdirlər. Bu üç xüsusiyyət mutasiyaların təkamül xarakterli təsir meydana gətirməyəcəyini sübut edir. Yüksək dərəcədə xüsusiləşmiş orqanizmdə meydana gələn təsadüfi dəyişiklik ya təsirsiz, ya da zərərli olur. Bir qol saatında meydana gələn təsadüfi dəyişiklik qol saatını təkmilləşdirməz. Ona böyük ehtimalla zərər verər və ya ən yaxşı halda təsir etməz. Bir zəlzələ bir şəhəri daha yaxşı hala salmaz, onu məhv edər". (Charles Darwin, *The Origin of Species: A Facsimile of the First Edition, Harvard University Press, 1964, səh. 179*)

Bu günə qədər heç bir faydalı, yəni genetik məlumatı təkmilləşdirən mutasiya müşahidə edilməyib. Bütün mutasiyaların zərərli olması aşkar edilib. Aydın olmuşdur ki, təkamül nəzəriyyəsinin təkamül mexanizmi kimi göstərdiyi mutasiyalar, əslində, canlıları sadəcə məhv edən, şikəst edən genetik hadisələrdir (insanlarda mutasiyanın ən çox rast gəlinən təsiri xərcəngdir). Əlbəttə, məhvedici mexanizm təkamül mexanizmi ola bilməz. Təbii seçmə isə Darwinin də qəbul etdiyi kimi, tək başına heç bir şey edə bilməz. Bu həqiqət bizə təbiətdə heç bir təkamül mexanizminin olmadığını göstərir. Təkamül mexanizmi olmadığına görə, təkamül deyilən xəyali proses də baş verməyib.

Fosillər: Ara-keçid formalardan əsər- əlamət yoxdur

Təkamül nəzəriyyəsinin iddia etdiyi prosesin baş vermədiyinin ən açıq göstəricisi isə fosillərdir.

Təkamül nəzəriyyəsinə görə, bütün canlılar bir-birlərindən törəyiblər. Əvvəlcədən mövcud olan bir canlı növü zaman ərzində digərinə çevrilmiş və bütün növlər bu şəkildə əmələ gəlmişlər. Nəzəriyyəyə əsasən, bu çevrilmə yüz milyon illər davam edən uzun dövrü əhatə etmiş və mərhələ-mərhələ irəliləmişdir. Bu təqdirdə iddia edilən uzun çevrilmə prosesi zamanı saysız-hesabsız ara növlər əmələ gəlməli və yaşamalılardır.

Məsələn, keçmişdə balıq xüsusiyyətlərini daşımalarına baxmayaraq, bir tərəfdən də bəzi sürünən canlı xüsusiyyətlərini qazanmış yarı-balıq, yarı-sürünən canlılar yaşmalıdır və ya sürünən xüsusiyyətlərini daşıyan, bir tərəfdən də bəzi quş xüsusiyyətləri qazanmış sürünən quşlar ortaya çıxmalıdır. Bunlar bir keçid prosesində olduqları üçün şikəst, yarımçıq, qüsurlu canlılar olmalıdır. Təkamülçülər keçmişdə yaşadığına inandıqları bu nəzəri məxluqları “ara-keçid forması” adlandırırlar.

Əgər, həqiqətən, bu cür canlılar keçmişdə yaşayıbsa, onların sayı və növü milyonlarla, hətta milyardlarla olmalıdır və bu əcaib canlıların qalıqlarına mütləq fosil izlərində rast gəlinməlidir. Darvin “Növlərin mənşəyi”ndə bunu belə açıqlamışdır:

“Əgər nəzəriyyəmə doğrudursa, növləri bir-biri ilə əlaqələndirən saysız-hesabsız ara-keçid növləri keçmişdə mütləq yaşmalıdır... Onların yaşadığının dəlilləri də sadəcə fosil qalıqları arasında tapıla bilər”. (Charles Darwin, *The Origin of Species*, səh. 172, 280)

Ancaq bu sətirləri yazan Darvin ara-keçid formaların heç cür tapılmadığını bilir və bunun nəzəriyyəsi üçün böyük problem olduğunu görürdü. Ona görə, “Növlərin mənşəyi” kitabının “Nəzəriyyənin qarşısında duran çətinliklər” (Difficulties on Theory) adlı bölməsində belə yazmışdı:

“Əgər, həqiqətən, növlər digər növlərdən yavaş dəyişikliklərlə törəyibsə, nə üçün saysız-hesabsız ara-keçid formasına rast gəlmirik? Nə üçün bütün təbiət qarmaqarışq vəziyyətdə deyil, məhz yerli-yerindədir? Saysız-hesabsız ara-keçid forması olmalıdır, bəs nə üçün yer üzünün çoxsaylı təbəqələrində onları tapmırıq?... Nə üçün hər geoloji forma və hər təbəqə belə qalıqlarla dolu deyil?” (Charles Darwin, *The Origin of Species*, səh. 172, 280)

Darvinin puç olan ümidləri

Ancaq XIX əsrin ortasından indiyə qədər dünyanın hər tərəfində qızğın fosil araşdırmaları aparılmasına baxmayaraq, ara-keçid formalarına rast gəlinməmişdir. Aparılan qazıntı işlərində və tədqiqatlarda əldə edilən bütün tapıntılar təkamülçülərin gözlədiklərinin əksinə, canlıların yer üzündə birdən-birə, tam və qüsursuz formada ortaya çıxdıqlarını göstərmişdir.

Məşhur ingilis paleontoloq Derek V. Eycer təkamülçü olmasına baxmayaraq, bu həqiqəti belə etiraf edir:

"Problemimiz budur: fosilləri hərtərəfli tədqiq etdikdə növlər və ya siniflər səviyyəsində belə daima eyni həqiqətlə qarşılaşırıq; mərhələli təkamüllə təkmilləşən deyil, birdən-birə yer üzündə əmələ gələn qruplar görürük". (Derek A. Ager, "The Nature of the Fossil Record", Proceedings of the British Geological Association, cild 87, 1976, səh. 133)

Yəni fosil qeydlərində bütün canlı növləri aralarında heç bir keçid forması olmadan, tam formada ani surətdə ortaya çıxırlar. Bu, Darvinin fikirlərinin tam əksidir. Habelə, bu, canlı növlərinin yaradıldıqlarını göstərən çox güclü dəlildir. Çünki bir canlı növünün heç bir əcdadı olmadan, bir anda və qüsursuz şəkildə ortaya çıxmasının tək açıqlaması var: o növ yaradılmışdır. Bu həqiqət məşhur təkamülçü bioloq Duqlas Futuyma tərəfindən də qəbul edilir:

"Yaradılış və təkamül yaşayan canlıların mənşəyi haqqında iki yeganə açıqlamadır. Canlılar dünyada ya tamamilə mükəmməl və tam formada ortaya çıxmışlar, ya da belə olmamışdır. Əgər belə olmamışdırsa, bir dəyişiklik prosesi nəticəsində özlərindən əvvəl mövcud olan bəzi canlı növlərindən təkamül keçirərək meydana gəlməlidirlər. Amma əgər tam və mükəmməl formada ortaya çıxıblarsa, onda sonsuz güc sahibi olan bir ağıl tərəfindən yaradılmışlar". (Douglas J. Futuyma, Science on Trial, New York: Pantheon Books, 1983. Səh. 197)

Fosillər isə canlıların yer üzündə tam və mükəmməl formada ortaya çıxdıqlarını göstərir. Yəni “növlərin mənşəyi” Darvinin hesab etdiyinin əksinə, təkamül deyil, yaradılışdır.

İnsanın təkamülü nəğili

Təkamül nəzəriyyəsinin tərəfdarlarının ən çox gündəmə gətirdikləri məsələ insanın mənşəyidir. Bununla bağlı darvinist iddia bu gün yaşayan müasir insanın meymunabənzər məxluqlardan törədiyini zənn edir. 4–5 milyon il əvvəl başladığı fərz edilən bu prosesdə müasir insan ilə əcdadları arasında bəzi ara–keçid formaların yaşadığı iddia edilir. Əslində, tamamilə fantastik olan bu ssenaridə dörd əsas kateqoriya var:

- ✚ Australopithecus
- ✚ Homo habilis
- ✚ Homo erectus
- ✚ Homo sapiens

Təkamülçülər insanların ilk “meymunabənzər əcdadları”na “cənub meymunu” mənasını verən “australopithecus” adını veriblər. Bu canlılar, əslində, nəslə kəsilməmiş meymun növüdür. Lord Solli Zukerman və prof. Çarlz Oksnard kimi İngiltərə və ABŞ–dan iki məşhur anatomun *australopithecus* nümunələri üzərində apardığı hərtərəfli araşdırmalar bu canlıların sadəcə nəslə kəsilməmiş meymun növünə aid olduqlarını və insanlarla heç bir bənzərlik təşkil etmədiklərini göstərmişdir. (*Charles E. Oxnard, “The Place of Australopithecines in Human Evolution: Grounds for Doubt”, Nature, cild 258, səh. 389*)

Təkamülçülər insanın təkamülünün sonrakı mərhələsini də “homo”, yəni insan kimi təsnif edirlər. İddiaya əsasən, homo sırasındakı canlılar *australopithecus*lardan daha çox inkişaf ediblər. Təkamülçülər bu fərqli canlılara aid fosilləri ardıcıl düzərək fantastik təkamül sxemi qururlar. Bu sxem

xəyalidir, çünki bu fərqli siniflərin arasında təkamül xarakterli əlaqə olması əsla sübut edilə bilməmişdir. Təkamül nəzəriyyəsinin XX əsrdəki ən mühüm tərəfdarlarından biri olan Ernst Mayr: "*Homo sapiens*ə uzanan zəncir halqası, əslində, itib", – deyərək bunu qəbul edir. (*J. Rennie, "Darwins Current Bulldog: Ernst Mayr", Scientific American, dekabr 1992*)

Təkamülçülər "*ausralopithecus* > *homo habilis* > *homo erectus* > *homo sapiens*" ardıcılığını qurarkən bu növlərin hər birinin daha sonrakının əcdadı olmasını irəli sürürlər. Lakin paleoantropoloqların son kəşfləri *australopithecus*, *homo habilis* və *homo erectus*un dünyanın müxtəlif bölgələrində eyni dövrlərdə yaşadıklarını göstərir. (*Alan Walker, Science, c. 207, 1980, s. 1103; A. J. Kelso, Physical Anthropology, 1. baskı, New York: J. B. Lipincott Co., 1970, səh 221; M. D. Leakey, Olduvai Gorge, cild 3, Cambridge: Cambridge University Press, 1971, səh. 272*)

Habelə, *homo erectus* sinfinə aid olan insanların bir qismi çox müasir dövrlərə qədər yaşayıblar, *homo sapiens neandertalensis* və *homo sapiens sapiens* (insan) ilə eyni mühidə birlikdə mövcud olmuşlar. (*Time, noyabr 1996*)

Bu isə, əlbəttə, bu siniflərin bir-birilərinin əcdadı olduqları iddiasının əsassızlığını açıq şəkildə ortaya qoyur. Harvard Universitetinin paleontoloqlarından Stiven Cey Quld, təkamülçü olmasına baxmayaraq, darvinist nəzəriyyənin düşdüyü bu çıxılmaz vəziyyəti belə açıqlayır:

"Əgər bir-biri ilə paralel şəkildə yaşayan üç müxtəlif hominid (insanabənzər) sxemi varsa, onda bizim soy ağacımıza nə oldu? Aydın ki, bunların biri digərindən törəyə bilməz. Habelə, biri digəri ilə müqayisə edildikdə təkamül xarakterli inkişaf meyli göstərmirlər". (S. J. Gould, Natural History, cild 85, 1976, səh. 30)

Qısaca desək, KİV-də və ya dərsliklərdə verilən bir cür fantastik yarı-meymun yarı-insan canlıların rəsmləri ilə, yəni sırf təbliğat yolu ilə dirçəldilməyə çalışılan insanın təkamülü ssenarisi heç bir elmi əsas olmayan nağıldan ibarətdir. Bu mövzunu uzun illər tədqiq edən, xüsusilə *australopithecus* fosilləri üzərində 15 il araşdırma aparan İngiltərənin ən məşhur və hörmətli elm adamlarından biri olan Lord Solli Zukerman təkamülçü

olmasına baxmayaraq, meymunabənzər canlılardan insana uzanan nəsil ağacı olmadığı nəticəsinə gəlmişdir.

Zukerman maraqlı elm şkalası da qurmuşdur. Elmi hesab etdiyi elm sahələrindən elmdən kənar qəbul etdiyi elm sahələrinə qədər şaxəli cədvəl çəkmişdir. Zukermanın bu cədvəlində ən elmi, yəni konkret faktlara əsaslanan elm sahələri kimya və fizikadır. Cədvəldə bunlardan sonra bioloji elmlər, daha sonra sosial fənlər gəlir. Şaxələnmənin ən kənar ucunda, yəni elmdən kənar hesab edilən hissədə isə Zukermanın fikrincə telepatiya, altıncı hiss kimi hissın fəvqündə olan qavrama anlayışları və bir də insanın “təkamülü” yerləşir! Zukerman şaxələnmənin bu ucunu belə açıqlayır:

“Obyektiv reallıq sahəsindən çıxıb bioloji elm fərz edilən bu sahələrə, yəni hissın fəvqündə olan qavramaya və insanın fosil tarixinin şərh edilməsinə daxil olduqda, təkamül nəzəriyyəsinə inanan bir şəxs üçün hər şeyin mümkün olduğunu görürük. Belə ki, nəzəriyyələrinə qəti şəkildə inanan bu şəxslərin ziddiyyətli bəzi rəyləri eyni anda qəbul etmələri belə mümkündür”. (Solly Zuckerman, *Beyond The Ivory Tower, New York: Toplinger Publications, 1970, səh. 19*)

İnsanın təkamülü nağılı da nəzəriyyələrinə kor–koranə inanan bir sıra insanların tapdıqları bəzi fosillər haqqında qabaqcadan rəy verərək şərh etmələrindən ibarətdir.

Darvin düsturu!

İndiyə qədər təhlil etdiyimiz bütün dəlillərlə yanaşı, istəyirsinizsə, təkamülçülərin necə cəfəng inanca malik olduqlarına bir də uşaqların belə anlayacağı qədər açıq misalla baxaq.

Təkamül nəzəriyyəsi canlıların təsadüfən əmələ gəldiyini iddia edir. Ona görə, bu iddiaya əsasən, cansız və şüursuz atomlar birləşərək əvvəlcə hüceyrəni əmələ gətirmiş və sonra eyni atomlar birləşərək digər canlıları və

insanı meydana gətirmişlər. İndi düşünək, canlıların əsasını təşkil edən karbon, fosfor, azot, kalium kimi elementləri birləşdirdikdə bir yığın əmələ gəlir. Bu atom yığını hansı prosesdən keçirilsə də, bircə canlı belə əmələ gətirməz. İstəyirsinizsə, bununla bağlı bir təcrübə keçirək və təkamülçülərin, əslində, müdafiə etdikləri, amma ucadan söyləyə bilmədikləri iddianı onların adından “Darvin düsturu” adı ilə nəzərdən keçirək:

Təkamülçülər çoxlu sayda böyük çənin içinə canlıların əsasını təşkil edən fosfor, azot, karbon, oksigen, dəmir, maqnezium kimi elementlərdən bol miqdarda qoysunlar. Hətta normal şərtlərdə mövcud olmayan, ancaq bu qarışıqın içində lazımlı bildikləri maddələri də bu çənlərə əlavə etsinlər. Qarışıqların içinə istədikləri qədər amin turşusu, istədikləri qədər də zülal doldursunlar. Bu qarışıqlara istədikləri nisbətdə temperatur və rütubət versinlər.

Bunları istədikləri ən yaxşı texnoloji cihazlarla qarışdırırsınlar. Çənlərin başında nəzarətçi kimi dünyanın qabaqcıl elm adamlarını qoysunlar. Bu mütəxəssislər atadan oğula, nəsilən–nəslə ötürülərək növbə ilə milyardlarla, hətta trilyonlarla il fasiləsiz çənlərin başında gözləsinlər. Bir canlının əmələ gəlməsi üçün hansı şərtlərin mövcud olmasını lazım bilirlərsə, hamısını tətbiq etsinlər. Ancaq nə etsələr də, o çənlərdən əsla bir canlı çıxara bilməzlər.

Zürafələri, aslanları, arıları, bülbülləri, tutuquşuları, atları, delfinləri, gülləri, səhləb çiçəklərini, zanbaqları, qərənfilləri, bananları, portağalları, almaları, xurmalrı, pomidorları, qovunları, qarpızları, əncirləri, zeytunları, üzümləri, şaftalıları, tovuz quşlarını, qırqovulları, rəngarəng kəpənəkləri və bunlar kimi milyonlarla canlı növündən heç birini əmələ gətirə bilməzlər. Nəinki burada sadaladığımız bir neçə canlıyı, bunların bircə hüceyrəsini belə əldə edə bilməzlər.

Qısaca desək, **şüursuz atomlar birləşərək hüceyrəni əmələ gətirə bilməzlər.** Sonra yeni qərar verərək bir hüceyrəni iki yerə bölüb, sonra ardıcıl başqa qərarlar verib elektron mikroskopunu icad edən, sonra öz hüceyrə quruluşunu bu mikroskop altında tədqiq edən professorları əmələ gətirə bilməzlər. **Maddə ancaq Allahın üstün yaratması ilə həyat qazanır.** Bunun əksini iddia edən təkamül nəzəriyyəsi isə ağıla tamamilə zidd cəfəngiyatdır. Təkamülçülərin ortaya atdığı iddialar üzərində bir az düşünmək yuxarıdakı misalda göstərildiyi kimi, bu həqiqəti üzə çıxarar.

Göz və qulaqdakı texnologiya

Təkamül nəzəriyyəsinin qətiyyəni açıqlaya bilmədiyi digər məsələ isə göz və qulaqdakı üstün duyğu keyfiyyətidir.

Gözlə bağlı mövzuya keçməzdən əvvəl “Necə görürük?” sualına qısaca cavab verək. Bir cisimdən gələn şüalar gözdə tor qişaya tərsinə düşür. Bu şüalar buradakı hüceyrələr tərəfindən elektrik siqnallarına çevrilir və beyinin arxa hissəsindəki görmə mərkəzi adlanan kiçik nöqtəyə ötürülür. Bu elektrik siqnalları bir sıra ardıcıl proseslərdən sonra beyindəki bu mərkəzdə görüntü kimi şərh edilir.

Bu məlumatdan sonra düşünək: beyin işığa qapalıdır. Yəni beyinin içi qarqaranlıqdır, işıq beyinin yerləşdiyi yerə girə bilməz. Görmə mərkəzi adlanan yer qarqaranlıq, işığın düşmədiyi, bəlkə, heç qarşılaşmadığınız qədər qaranlıq yerdir. Ancaq siz bu zülmət qaranlıqda işıqlı, aydın dünyanı izləyirsiniz.

Üstəlik, bu, o qədər aydın və keyfiyyətli görüntüdür ki, XXI əsrin texnologiyası belə hər cür imkanı olmasına baxmayaraq, bu aydın görüntünü əldə edə bilmir. Məsələn, hal–hazırda oxuduğunuz kitaba, kitabı tutan əllərinizə baxın, sonra başınızı qaldırın və ətrafınıza baxın. Hal–hazırda gördüyünüz aydın və keyfiyyətli görüntünü başqa bir yerdə görmüsünüzmü? Bu qədər aydın görüntünü sizə dünyanın qabaqcıl televizor şirkətlərinin istehsal etdiyi təkmilləşdirilmiş televizor ekranı belə verə bilməz.

100 ildən bəri minlərlə mühəndis bu aydın görüntünü əldə etmək üçün çalışır. Bunun üçün fabriklər, böyük müəssisələr qurulur, tədqiqatlar aparılır, planlar və dizaynlar edilir. Bir televizor ekranına baxın, bir də hal–hazırda əlinizdə tutduğunuz bu kitaba. Arada böyük aydınlıq və keyfiyyət fərqi olduğunu görəcəksiniz. Həm də televizorun ekranı sizə iki ölçülü görüntü göstərir, lakin siz üç ölçülü, dərin perspektivi olan görüntü izləyirsiniz.

Uzun illərdən bəri on minlərlə mühəndis üç ölçülü televizor icad etməyə, gözün görmə keyfiyyətini əldə etməyə çalışırlar. Bəli, üç ölçülü televizor kimi sistem istehsal edə bildilər, amma onu da eynəksiz üç ölçülü görmək mümkün deyil, həm də bu, süni üçölçülü görüntüdür. Arxa tərəf daha bulanıq, ön tərəf isə kağız dekorasiya kimi görünür. Heç bir zaman gözün gördüyü qədər aydın

və keyfiyyətli görüntü əmələ gəlmir. Kamerada da, televizorda da mütləq görüntü itkisi olur.

Təkamülçülər bu keyfiyyətli və aydın görüntünü əmələ gətirən mexanizmin təsadüfən əmələ gəldiyini iddia edirlər. İndi birisi sizə otağınızda ki televizorun təsadüflər nəticəsində əmələ gəldiyini, atomların birləşib bu görüntünü əmələ gətirən aləti meydana gətirdiyini desə, nə düşünərsiniz? Minlərlə insanın birlikdə edə bilmədiyini şüursuz atomlar necə etsin?

Gözün gördüyündən daha bəsit görüntünü əmələ gətirən alət təsadüfən əmələ gəlmirsə, gözün və gözün gördüyü görüntünün də təsadüfən meydana gəlməyəcəyi çox açıqdır. Eyni vəziyyət qulağa da aiddir. Xarici qulaq ətrafdakı səsləri qulaq seyvanı vasitəsilə toplayıb daxili qulağa ötürür; daxili qulaq da bu titrəyişləri elektrik impulslarına çevirərək beyinə göndərir. Eynilə görmədə olduğu kimi, eşitmə prosesi də beyindəki eşitmə mərkəzində həyata keçir.

Göz üçün dediklərimiz qulağa da aiddir, yəni beyin işıq kimi səsə də qapalıdır, səs keçirmir. Ona görə, xarici aləm nə qədər səs-küylü olsa da, beyinin içi tamamilə səssizdir. Buna baxmayaraq, ən aydın səslər beyində eşidilir. Səs keçirməyən beyninizdə orkestr simfoniyaqları dinləyir, ətraf mühitin bütün səs-küyünü eşidirsiniz. Ancaq həmin anda həssas bir cihazla beyninizin içindəki səs səviyyəsi ölçülsə, burada səssizliyin hakim olduğu məlum olacaqdır.

Aydın görüntü əldə etmək ümidi ilə texnologiyadan necə istifadə edilirsə, səs üçün də eyni səylər on illərdən bəri davam etdirilir. Səsyazma cihazları, musiqi mərkəzləri, bir çox elektron alət, səs qəbul edən musiqi sistemləri bu fəaliyyətlərin nəticələrindən bəziləridir. Ancaq bütün texnologiyaya və bu sahədə minlərlə mühəndis və mütəxəssis işləməsinə baxmayaraq, qulağın əmələ gətirdiyi qədər aydın və keyfiyyətli səs əldə edilməmişdir. Ən böyük musiqi sistemi şirkətinin istehsal etdiyi ən keyfiyyətli musiqi mərkəzini düşünün.

Səsi qeyd etdikdə mütləq səsin bir hissəsi itir, az da olsa təhrif olur və ya musiqi mərkəzini işə saldıqda hələ musiqi çalmazdan əvvəl mütləq bir cızıltı eşidirsiniz. Ancaq insan orqanizmindəki texnologiyanın məhsulu olan səslər olduqca aydın və qüsursuzdur. İnsan qulağı heç vaxt musiqi mərkəzində olduğu kimi cızıltılı və ya təhrif olunmuş şəkildə səs eşitmir; səs necədirsə, tam və aydın şəkildə onu eşidir.

Bu, insan yaradıldığı gündən bəri belədir. İndiyə qədər insanın istehsal etdiyi heç bir görüntü və səs cihazı göz və qulaq qədər həssas və keyfiyyətli qəbuledici olmamışdır. Ancaq görmə və eşitmə hadisəsində bütün bunların fəvqündə duran çox böyük həqiqət də var.

Beyinin içində görən və eşidən şüur kimə aiddir?

Beyinin içində parlaq, rəngli dünyanı izləyən, simfoniyaları, quşların civiltilərini dinləyən, gülü qoxulayan kimdir?

İnsanın gözlərindən, qulaqlarından, burnundan gələn siqnallar elektrik impulsu kimi beyinə ötürülür. Biologiya, fiziologiya və ya biokimya kitablarında bu görüntünün beyində necə əmələ gəlməsinə dair bir çox şey oxuyursunuz. Ancaq bu mövzu haqqında ən mühüm həqiqətə heç bir yerdə rast gələ bilməzsiniz: beyində bu elektrik impulslarını görüntü, səs, qoxu və hiss kimi qavrayan kimdir? Beyinin içində gözə, qulağa, buruna ehtiyac hiss etmədən bütün bunları qavrayan bir şüur var. Bu şüur kimə aiddir?

Əlbəttə, bu şüur beyini təşkil edən sinirlər, yağ təbəqəsi və sinir hüceyrələrinə aid deyil. Elə buna görə, hər şeyin maddədən ibarət olduğunu zənn edən darvinist-materialistlər bu suallara heç cür cavab verə bilmirlər. Çünki bu şüur Allahın yaratdığı ruhdur. Ruhun görüntünü izləmək üçün gözə, səsi eşitmək üçün qulağa ehtiyacı yoxdur. Eyni zamanda, düşünmək üçün beyinə də ehtiyacı yoxdur.

Bu açıq və elmi həqiqəti oxuyan hər insan beyinin içindəki bir neçə sm³-lik, qarqaranlıq yerə bütün kainatı üçölçülü, rəngli, kölgəli və işıqlı şəkildə sığıdıran uca Allahı düşünüb, Ondən qorxub Ona sığınmalıdır.

Materialist inanc

Bura qədər təhlil etdiklərimiz təkamül nəzəriyyəsinin elmi kəşflərə zidd iddia olduğunu göstərir. Nəzəriyyənin həyatın mənşəyi haqqındakı iddiası elmə ziddir, irəli sürdüyü təkamül mexanizmlərinin heç bir təkamül gücü yoxdur və fosillər nəzəriyyənin iddia etdiyi ara keçid formalarının yaşamadığını göstərir. Bu təqdirdə, əlbəttə, təkamül nəzəriyyəsi elmə zidd fərziyyə kimi bir kənara qoyulmalıdır. Belə ki, tarix boyu dünya mərkəzli kainat modeli kimi bir çox düşüncə tərzii elmin gündəmindən çıxarılmışdır.

Ancaq təkamül nəzəriyyəsi təkidlə elmin gündəliyində saxlanılır. Hətta bəzi insanlar nəzəriyyənin tənqid edilməsini elmə təcavüz kimi göstərməyə çalışırlar. Axı niyə? Bunun səbəbi təkamül nəzəriyyəsinin bəzi kütlələr üçün əl çəkilməz doqmatik inanc olmasıdır. Bu kütlələr materialist fəlsəfəyə kor-koranə bağlıdırlar və darvinizmi də təbiət haqqında yeganə materialist açıqlama olduğu üçün mənimsəyiblər. Bəzən bunu açıq şəkildə etiraf edirlər. Harvard Universitetindən məşhur genetik və eyni zamanda, qabaqcıl təkamülçülərdən olan Riçard Levontin əvvəlcə materialist, sonra elm adamı olduğunu belə etiraf edir:

"Bizim materializmə bir inancımız var, bu "a priori" (əvvəlcədən qəbul edilmiş, doğru fərz edilmiş) inancdır. Bizi dünya haqqında materialist açıqlama verməyə məcbur edən şey elmi metodlar və qanunlar deyil. Əksinə, materializmə olan "a priori" bağlılığımız səbəbi ilə dünya haqqında materialist açıqlama verən tədqiqat metodları və anlayışlarını uydururuq. Materializm mütləq doğru olduğuna görə də İlahi açıqlamanın səhnəyə çıxmasına icazə verə bilmərik". (Richard Lewontin, "The Demon-Haunted World", The New York Review of Books, 9 yanvar 1997, səh. 28)

Bu sözlər darvinizmin materialist fəlsəfəyə bağlılıq uğrunda davam etdirilən bir doqma olduğunu açıq ifadəsidir. Bu doqma maddədən başqa heç bir varlıq olmadığını qəbul edir. Bu səbəbdən də cansız, şüursuz maddənin həyatı əmələ gətirdiyinə inanır. Milyonlarla müxtəlif canlı növünün, məsələn, quşların, balıqların, zürafələrin, pələnglərin, həşəratların, ağacların, çiçəklərin, balinaların və insanların maddənin öz daxilindəki reaksiyalarla, yəni yağan

yağışla, çaxan şimşəklə, cansız maddədən əmələ gəldiyini qəbul edir. Əslində isə bu, həm ağıla, həm də elmə ziddir. Amma darvinistlər Allahın açıq-aşkar varlığını qəbul etməmək üçün bu ağıldan və elmdən kənar fikri cahilliklə müdafiə etməkdə davam edirlər.

Canlıların mənşəyinə materialist düşüncə ilə baxmayan insanlar isə bu açıq həqiqəti görəcəklər: bütün canlılar üstün güc, bilik və ağıla malik olan Yaradanın əsəridir. Yaradan bütün kainatı yoxdan var edən, ən qüsursuz şəkildə nizama salan və bütün canlıları yaradan Allahdır.

Təkamül nəzəriyyəsi dünya tarixinin ən təsirli sehridir

Burada bunu da bildirmək lazımdır ki, heç bir ideologiyanın təsiri altında qalmadan, sadəcə aqlını və məntiqini işlədən hər insan elm və mədəniyyətdən uzaq xalqların xurafatlarını xatırladan təkamül nəzəriyyəsinə inanmağın qeyri-mümkün olduğunu asanlıqla anlayacaqdır.

Yuxarıda da bildirildiyi kimi, təkamül nəzəriyyəsinə inananlar böyük bir çənin içinə bir çox atomu, molekulu, cansız maddəni dolduran və bunların qarışığından zaman ərzində düşünən, dərk edən, kəşflər edən professorların, universitet tələbələrinin, Eynşteyn, Habl kimi elm adamlarının, Frank Sinatra, Çarlton Heston kimi aktyorların, bununla yanaşı, ceyranların, limon ağaclarının, qərənfillərin çıxacağına inanırlar. Həm də bu cəfəng iddiaya inananlar elm adamları, professorlar, mədəniyyətli, təhsilli insanlardır.

Bu səbəbdən, təkamül nəzəriyyəsi haqqında dünya tarixinin ən böyük və ən təsirli sehri ifadəsini işlətmək yerinə düşər. Çünki dünya tarixində insanların bu dərəcədə aqlını başından alan, ağıl və məntiqlə düşünmələrinə imkan verməyən, gözlərinin qarşısına sanki bir pərdə çəkib çox açıq olan həqiqətləri görmələrinə mane olan başqa inanc və ya iddia yoxdur.

Bu, afrikalı bəzi qəbilələrin totemlərə, Səba xalqının Günəşə tapınmasından, hz. İbrahimin qövmünün düzəlttikləri bütlərə, hz. Musanın qövmünün qızıldan düzəlttikləri buzova tapınmalarından daha qorxulu və ağlasığmaz korluqdur. Əslində, bu vəziyyət Allahın Quranda işarə etdiyi

ağılsızlıqdır. Allah bəzi insanların anlayışlarının bağlı olacağını və həqiqətləri görməkdən məhrum olacağını bir çox ayəsində bildirir. Bu ayələrdən bəziləri belədir:

Həqiqətən, kafirləri əzabla qorxutsan da, qorxutmasan da, onlar üçün birdir, iman gətirməzlər. Allah onların ürəyinə və qulağına möhür vurmuşdur. Gözlərində də pərdə vardır. Onları böyük bir əzab gözləyir! (Bəqərə surəsi, 6-7)

... Onların qəlbləri vardır, lakin onunla anlamazlar. Onların gözləri vardır, lakin onunla görməzlər. Onların qulaqları vardır, lakin onunla eşitməzlər. Onlar heyvan kimidirlər, bəlkə də, daha çox zəlalətdədirlər. Qafil olanlar da məhz onlardır! (Əraf surəsi, 179)

Allah "Hicr" surəsində də bu insanların möcüzələr görsələr də, inanmayacaq qədər sehrləndiklərini belə bildirir:

Əgər onlara göydən bir qapı açsaq və oradan durmadan yuxarı dırmaşsalar yenə də: "Gözümüz bağlanmış, biz sehrlənmişik", - deyirlər. (Hicr surəsi, 14-15)

Bu qədər geniş kütləyə bu sehrin təsir etməsi, insanların həqiqətlərdən bu qədər uzaq saxlanması və 150 ildən bəri bu sehrin pozulmaması isə sözlə ifadə edilməyəcək qədər heyrətli vəziyyətdir. Çünki bir və ya bir neçə insanın qeyri-mümkün ssenarilərə, cəfəng və məntiqsiz iddialara inanmalarını anlamaq olar.

Ancaq dünyanın hər tərəfindəki insanların şüursuz və cansız atomların ani qərarla birləşib qeyri-adi mütəşəkkillik, nizam, ağıl və şüur nümayiş etdirərək qüsursuz sistemlə işləyən kainatı, həyat üçün uyğun hər cür xüsusiyyətə malik olan Yer planetini və saysız-hesabsız kompleks sistemdən ibarət canlıları meydana gətirdiyinə inanmasının sehrdən başqa heç bir açıqlaması yoxdur.

Allah Quranda inkarçı fəlsəfənin tərəfdarı olan bəzi şəxslərin etdikləri sehrlərlə insanlara təsir etdiklərini Hz. Musa ilə Firon arasında baş verən bir

hadisə ilə bizə bildirir. Hz. Musa firona haqq dini təbliğ etdikdə firon hz. Musaya öz bilici sehrkarları ilə insanların topladığı bir yerdə qarşılaşmasını söyləyir. Hz. Musa sehrkarlarla qarşılaşdıqda əvvəlcə onların bacarıqlarını göstərməsini əmr edir. Bu hadisənin danışıldığı ayə belədir:

(Musa:) "Siz atın", - dedi. Onlar (əsalarını yerə) atdıqda, adamların gözlərini bağlayıb (sehrləyib) onları qorxutdular və böyük bir sehr göstərdilər. (Əraf surəsi, 116)

Göründüyü kimi, fironun sehrkarları hz. Musa və ona inananlardan başqa insanların hamısını sehrləyə bilmişdilər. Ancaq onların atdıqlarına qarşı hz. Musanın ortaya qoyduğu dəlil onların bu sehrini, ayədəki ifadə ilə uydurduqlarını udmuş, yəni təsirsiz etmişdir:

Biz də Musaya: "Əsanı tulla!" - deyə vəhy etdik. Bir də (baxıb gördülər ki,) əsa onların uydurub düzəlttikləri bütün şeyləri udur. Artıq haqq zahir, onların uydurub düzəlttikləri yalanlar isə batil oldu. (Sehrbazlar) orada məğlub edildilər və xar olaraq geri döndülər. (Əraf surəsi, 117-119)

Ayələrdə də bildirildiyi kimi, əvvəllər insanlara sehrləyərək təsir göstərən bu şəxslərin etdiklərinin saxtakarlıq olmasının başa düşülməsi ilə sözügedən şəxslər alçalmışlar. Dövrümüzdə də bir sehrin təsiri ilə elmilik adı altında olduqca cəfəng iddialara inanan və bunları müdafiə etmək üçün həyatlarını qurban verənlər əgər bu iddialardan əl çəkməsələr, həqiqətlər tam mənası ilə üzə çıxdıqda və sehr pozulduqda alçalacaqlar. Belə ki, təqribən 60 yaşına qədər təkamülü müdafiə edən və ateist filosof olan, ancaq sonradan həqiqətləri görənlər Malkolm Maqeric təkamül nəzəriyyəsinin yaxın gələcəkdə düşəcəyi vəziyyəti belə açıqlayır:

"Mən özüm təkamül nəzəriyyəsinin xüsusilə tətbiq edildiyi sahələrdə gələcəyin tarix kitablarındakı ən böyük yumor hədəflərindən biri olacağına inandım. Gələcək nəsillər bu qədər çürük və qeyri-müəyyən hipotezin inanılmaz saflıqla qəbul

edilməsini heyrətlə qarşılayacaqlar". (Malcolm Muggeridge, *The End of Christendom, Grand Rapids: Eerdmans, 1980, səh. 43*)

Bu gələcək uzaq deyil, əksinə, çox yaxın gələcəkdə insanlar "təsadüf"lərin ilah olmasının mümkünsüzlüyünü anlayacaqlar və təkamül nəzəriyyəsi dünya tarixinin ən böyük yalanı və ən güclü sehiri kimi tərif ediləcəkdir. Bu güclü sehir böyük sürətlə dünyanın hər tərəfində insanlar üzərində təsirini itirməyə başlamışdır. Təkamül yalanının sirrinin öyrənən bir çox insan bu yalana necə aldandığını heyrət və təəccüblə qarşılayır.

**...Sənin bizə öyrətdiklərimdən başqa bizdə heç bir bilik yoxdur!
Həqiqətən, Sən bilənsən, müdriksən! (Bəqərə surəsi, 32)**

Qurani-Kərimin 113 surəsi Allahın “Rəhman və Rəhim” sifəti ilə başlayır. Rəbbimizin Rəhman və Rəhim sifətinin təcəllisinə möminlər həyatı boyu hər an şahid olurlar. Çünki Allahın Rəhman və Rəhim sifəti insanın doğumundan ölümünə, xəstəlikdən sağlamlığa, bütün acizliklərdən canlı və cansız varlıqlardakı bənzərsiz gözəlliklərə qədər bütün kainatı tamamilə əhatə etmiş vəziyyətdədir. Allahın bütün insanlara olan mərhəməti, şəfqəti, sevgisi, köməyi, qoruması, lütfü və bağışlayıcılığı Rəbbimizin “Rəhman və Rəhim” sifətinin ən gözəl təcəllisidir.

Yaradıcımızın bu bənzərsiz adlarındakı gözəlliyi, fərəhliyi, xeyirləri, nemətləri qavramaq və Rəhman və Rəhim adlarının İslam dininə hakimiyyətini fərq etmək, insanın imanda dərinləşməsinə, Allahı ən gözəl adları ilə tanımasında çox əhəmiyyətli addımdır. Bizim bu kitabdakı məqsədimiz də Allahın “Rəhman və Rəhim” sifətlərinin bir müsəlmanın həyatındakı yeri üzərində dayanmaqdır.

Kitabda Rəbbimizin “Rəhman və Rəhim” sifətlərinin həm Quran ayələrindəki həm də kainatdakı təcəllisi araşdırılacaq, insanların dünya həyatını bu sifətlərin işığında qiymətləndirmələrinin əhəmiyyəti vurğulanacaq.

MÜƏLLİF HAQQINDA

Harun Yəhya təxəllüsünü istifadə edən Adnan Oktar, 1956-cı ildə Ankarada dünyaya gəldi. 1980-ci illərdən bu yana, imani, elmi və siyasi mövzularda bir çox əsər hazırladı. Bunlarla birlikdə, yazıçının təkamülçülərin saxtakarlıqlarını, iddialarının etibarsızlığını və darvinizmin qanlı ideologiyalarla olan qaranlıq əlaqələrini ortaya qoyan çox əhəmiyyətli əsərləri var.

Yazıçının bütün işlərindəki ortaq hədəf, Quranın təbliğini dünyaya çatdırmaq, beləliklə insanları Allahın varlığı, birliyi və axirət kimi təməl imani mövzular üzərində düşünməyə sövq etmək və inkarçı sistemlərin çürük təməllərini və azğın tətbiq etdiklərini gözlər önünə sərməkdir. Necə ki, yazıçının, bu günə qədər 41 ayrı dilə tərcümə edilən təxminən 250 əsəri, dünya səviyyəsində geniş oxucu kütləsi tərəfindən izlənilir.

Harun Yəhya Külliyyatı, Allahın icazəsi ilə, XXI əsrdə dünya insanlarını Quranda təsvir edilən hüzura və sülhə, düzgünlüyə və ədalətə, gözəlliyə və xoşbəxtliyə daşımağa vəsilə olacaqdır.